

О. М. АВРАМЕНКО

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

6

УДК 373.5:821.161.2.09.-821.161.2.09] (075.3)

ББК 83.3(4укр)а721

А21

Розмальовано Міністерством освіти і науки України
(наказ МОН України від 07.02.2014 р. № 123)

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено.

**Харківську експериментальну пресу та Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України.
Педагогічну-методичну експериментальну пресу та Інститут педагогіки НАНУ НАН України.**

Експеримент, які здійснюють експеримент: О. О. Матвеєва, молодший науковий співробітник Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України; С. П. Панімер, старший науковий співробітник, завідувач лабораторії літературної освіти Інституту педагогіки НАНУ НАН України, кандидат педагогічних наук.

Відповідальні за підготовку видання:

К. В. Тарасюк-Ткачук, начальник відділу діяльності загальної, середньої та дошкільної освіти МОН України; Н. І. Шимчук, завідувач сектору науково-методичного забезпечення змісту курсово-практичної освіти відділу науково-методичного забезпечення змісту освіти основної і старшої школи ПТЗО МОН України.

Умовні позначення

Відтворюємо
прочитане

Аналізуюмо зміст
і особливості
художнього твору

Творчо
мислимо

Виконуємо
записане

Авраменко О. М.

A21 Українська література: підруч. для 6 кл. загальноосвітн. навч. закл. / О. М. Авраменко – К.: Трамота, 2014. – 254 с., іл.
ISBN 978-966-349-442-5

Підручник відповідає вимогам Державного стандарту та нової програми з української літератури. Видання містить художні твори, якості з творів літератури, біографічні матеріали про письменників.

Методичний апарат підручника складається з розгорнутого жалюзія, зорієнтованого на вікові особливості шестипіслятирічників.

Для учнів, учителів, методистів, батьків.

УДК 373.5:821.161.2.09.-821.161.2.09] (075.3)

ББК 83.3(4укр)а721

ISBN 978-966-349-442-5

© Авраменко О. М., 2014
© Видавництво «Громада», 2014

ВСТУП

КНИЖКА В ЖИТІ ЛЮДИНИ

Книги — жорсака глибина:
Хто з нас пірне аж до дна,
Той, хоч і труду мав досить,
Дивіні перли зненосить.

Галин Франко

Ось уже пішов шостий рік, як ви навчаєтесь в школі. Згадайте, скільки книжок прочитано вами — малих і великих, навчальних і художніх. Ваша копітка праця не марна, адже те, що ви знали в 1 класі, важко порівняти з тим, що знаєте сьогодні. Неабияку роль у вашому духовному збагаченні відіграє художня книжка. Усі ваші знання — передусім із книжок! Ваші вчителі й батьки стали мудрими саме завдяки навчанню й книжкам. Як же все починалося?

Першим українським книгам майже тисяча років! Що це за книги? Хто їх написав? До сьогодні іх дійшло небагато, а точніше — зовсім мало. Це — «Руська правда», «Ізборники» Святослава, «Повість минулых літ» Нестора Літописця, «Слово про Ігорів похід» невідомого автора, «Слово про закон і благодать» митрополита Іларіона та ін. Давню історію нашого краю ми знаємо передусім завдяки «Повісті минулых літ».

В XI ст. при церкві святої Софії Київської Ярослав Мудрий організував освітній центр, де було створено першу в Київській Русі бібліотеку, у якій велася й велика перекладальська робота. Тут із грішкою на старослов'янську мову, зрозумілу всім освіченим людям, перекладали книги не тільки церковного, а й світського змісту. Ярослав любив читати переконні книги та проводити благочестиві бесіди зі священиками й ченцями. За любов до знань і розсудливе упражнення державово Ярослава прославили в народі *Мудрим*. На жаль, славетна бібліотека Ярослава Мудрого загубилась у віках і до сьогодні не знайдена.

Що це за старослов'янська логос, якою перекладали книги? Її ще називають *церковно-*

М. Ампокольський. Нестор Літописець. 1859 р.

Пам'ятник Кирилловій та Мефодію,
Ользі й Андрію Першоземлю. ж. Київ

слов'янською, або староболгарською. Річ у тім, що в Х ст., коли було хрещено Русь, русичі ще не мали своєї богослужебної літератури. Святе Письмо треба було перекладати з грецької, аби його розуміли й хрещені русичі. Для перекладу було запозичено абетку в болгар. Її створили брати Кирило й Мефодій, які жили в Болгарії в IX ст. Тому старослов'янську мову називають староболгарською, а церковнослов'янську називають так тому, що незважаючи на передусім у першовинній літературі.

До речі, перші книги були не такими, як сьогодні. Вони були рукописними. Спочатку писали на пергаменті — телячій шкурі, обробленій так, що вона перетворювалася на тонкий матеріал, придатний для письма. З цією метою використовували також шкури інших тварин. Важко повернути, що на виготовлення однієї великої рукописної книги витрачали шкіру череди телят, тому й не дивно, що книги на той час були на вагу золота.

Починаючи з XII ст. слов'янин використовували папір. Першими почали це робити болгари. В Україні застосували папір лише в XIV ст.

Перші друковані книги в Україні з'явилися майже через півтисячі років: з 1460 р. у Львові вже працювала друкарня Степана Дропана. А згодом цю справу продовжить славетний Іван Федоров.

Однією з найвидатніших рукописних книг є Пересопницьке євангеліє — визначна пам'ятка староукраїнської мови та мистецтва XVI ст. Ця книга написана на пергаменті чорнилом і червоною

Пам'ятник
Іванові Федорову
в Львові

фарбою. Вона збереглася до наших часів і нині є національною сокровищчою, на якій присягають президенти на вірність українському народові.

Сучасне життя важко уявити без художніх книжок. Читаючи їх, ми знаходимося з героями минулого й сьогодення, про яких цікаво й захопливо розповідають автори — письменники, які є особисто ображеними людьми. До речі, багатьох із них доля наділила не одним талантом: Т. Шевченко, В. Винниченко, Е. Андієвська, про творчість яких ви дізнаєтесь в 6 класі, відомі не лише як письменники, а і як художники. Репродукції їхніх картин ви знайдете на сторінках підручника з української літератури. Спіліваємося, вік вам сподобається. До речі, від того, як ви сприймете його, залежить і доля художніх творів, що в ньому вміщені. Адже твори, які не читають — «мертві». Книжка «оживає» лише тоді, коли її беруть до рук, розгортають і поринають із нею в нові світи. Цікаві книжки — лічні. Кожна людина по-своєму сприймає художній твір. Отже, книжка проживає шоразу нове життя.

Усна народна творчість, твори Тараса Шевченка, Лесі Українки, Володимира Винниченка, Леоніда Глібова, Еммы Андієвської, багатьох інших письменників увійдуть у ваше життя й злагатять духовно, навчати життєвської мудрості й історії нашого народу.

Пересоснішке євангеліє. XVII ст.

Задумайте!

Навчіться розрізняти за значенням слова *книга* та *книжал*. Книгою називають велике за обсягом видання, що має мистецьку чи історичну цінність, наприклад: старовинні книги в коштовних оправах, Книга Книг — Святе Письмо, позаруїкова книга з репродукціями картин видатних художників. Об'єму книгу великого формату ще називають фазідішам. А ось підручники, посібники, паперові носії з художніми творами називають *книжади*: книжка з творами Лесі Українки, маленька книжка, записна книжка.

До речі...

• Буквар Івана Федорова — це перший друкований східнослов'янський національний посібник. До наших днів дійшов лише один його примірник, який знайдено 1922 р. в м. Римі. Нині він зберігається в бібліотеці Гарвардського університету (США).

ВСТУП

1. «Повість минулих літ» упорядкував

- A митрополит Іонаріон
- B Нестор Літописець
- C князь Святослав
- D Іван Федоров

2. Одну з перших бібліотек у Києві організував

- A Нестор Літописець
- B Іван Федоров
- C Степан Дропан
- D Ярослава Мудрий

3. Фоліант — це

- A старовинна рукописна книга
- B верстат для виготовлення книжок
- C коштовна справа книги
- D об'ємна книга великого формату

4. Які книги називають рукописними? Які рукописні книги вам відомі?
5. Що ви знаєте про Ярослава Мудрого та його любов до книг?
6. Хто такий Нестор Літописець?
7. Назвіть перших українських книгодрукарів. Що ви про них знаєте?
8. Що ви знаєте про старослов'янську мову? Хто створив абетку?
9. Про які перли йдеється в поетичних рядках І. Франка на початку цього розділу?
10. Чим відрізняється книга від книжки? Чи тримали ви в руках книгу? Яку саме?

11. Поміркуйте, чому твори, які не читають, називають мертвими.
12. Яке враження справило на вас оформлення перших рукописних книг? Опишіть одну з них, що ви бачите в цьому підручнику.

1. Розповісти в письмовій формі (5–7 речень) про першу книжку у своєму житті, яку ви пам'ятаєте. Про що вона? Чим запам'яталася?
2. Знайти в мережі Інтернет інформацію про те, люди яких професій причетні до виготовлення сучасних книжок. Назвати ці професії й коротко охарактеризувати їх особливості (за бажанням).

ЗАГАДКОВО
ПРЕКРАСНА
І СЛАВНА
ДАВНИНА
УКРАЇНИ

Український народ по праву пишається своїми піснями. Дослідники налічують їх приблизно триста тисяч. Навряд чи ще якась нація може похвальтися такою кількістю народних мистецьких творів! Недарма нас, українців, називають співочим народом, а мову — слов'янкою.

У цьому розділі ви дізнаєтесь про фольклорні пісні. Нагадаємо, що фольклор — це усна народна творчість, а саме: пісні, легенди, перекази, загадки, присказки, пристів'я, що їх створювали впродовж віков наші пращури¹. Цей процес триває й донині.

Як же виникали народні пісні? Одна талановита людина складає якусь пісню, що сподобалася іншим, вони почали її співати, додаючи свої слова, а якісь змінюючи. Пісня вела майданчик спосіб життя по всій Україні й дійшла до нас, дуже часто — у кількох варіантах. Учені налічують по двадцять і навіть по сорок варіантів однієї й тієї самої пісні. Тобто в різних регіонах вона має свої особливості: частково відрізняється словами, характером виконання, кількістю куплетів. Отже, одна з яскравих ознак народних пісень — варіантність.

Першими народним пісням помал тисячу років! Звісно, їх автори невідомі, їхні імена залишилися у віках. Тож друга риса фольклору — аномальність (від грецьк. *аномен* — твір без зазначення автора). Самі ж художні твори зазнали змін, напевно, до невідчінності, порівняно з первинними варіантами. Адже впродовж століть народ щось додавав до них, змінював якісь слова, тому ще однією прикметною рисою фольклорних творів уважають їх колективність. Це означає, що автором народної пісні є колектив людей, народ, хоча бувають і винятки. Популярним у народі пісням «Засvit встали косаченки» й «Ой, не ходи, Грицю...» приписують авторство Марусі Чурай, яка жила в м. Полтаві в XVII ст.

Отже, **народні пісні** — це невеликі віршовані твори, що співаються. Їм властива варіантність, аномальність і колективність.

Залежно від тематики народні пісні поділяють на календарно-обрядові, колискові, родинно- побутові, історичні, суспільно- побутові та ін. У 6 класі ви ознайомитеся з календарно- обрядовими й колисковими піснями, решту пісень вивчитимете в старших класах.

¹ Пріамбр — засланий презок розомачальник.

КАЛЕНДАРНО-ОБРЯДОВІ ПІСНІ

Які ж пісні нафтованіші? Звичайно ж, ті, що пов'язані зі стародавніми обрядами. У давні часи люди не могли пояснити різні явища природи, через це дощ, вітер і сонце вважали живими істотами, тобто богами, від яких залежало їхнє життя. Богів наділяли іменами: Перун — бог грому й блискавки. Сварог — неба й небесного вогню, Ярило — сонця й весни. Даждьбог відповідав за життя й достаток, Колядка — бог зими. Щоб задобрити богів, люди виконували різні дії — обряди, які супроводжувалися піснями, іграми й танцями. Залежно від етапу сільськогосподарської праці та явищ природи, люди виконували різні обряди й пісні, орієнтуючись на календар. Отже, пісні, що виконують під час обрядів, жіночо з календарем, називають **календарно-обрядовими**.

Пісні розрізняють за циклами залежно від пори року, коли виконувались обряди та відповідні їм пісні.

Календарно-обрядові пісні		
Зимовий цикл	Весняний цикл	Літній цикл
колядки шедрівки	веснянки	руслані купальські жиніварські

Осінні жири (збирання зрожаю) відбуваються в кінці літа й на початку осені, то одні зчені вважають, що жиніварські пісні належать до літнього циклу, а інші — до осіннього.

Ливовисно! Минули сотні років, а календарно-обрядові пісні її здени багато людей виконують під час колядування чи в Щедрий вечір. Ми їх також вивчатимемо, щоб передати як скарб попередніх поколінь нашим нащадкам.

1. Календарно-обрядові пісні **НЕ** пов'язані з

- A** порами року
- B** сільським господарством
- C** історичними подіями
- D** явищами природи

2. До зимового циклу належать пісні

- A** русалні
- B** купальські
- C** жиніварські
- D** шедрівки

ЗАГАЛКОВО ПРЕКРАСНА І СТАВНА ДАВНINA УКРАЇНИ

3. Установіть відповідність.

Ім'я язичницького бога	Відповідність
1 Перун	A бог неба й небесного вогню
2 Ярило	B бог грому й небесної блискавки
3 Сварог	C бог житв і достатку
4 Дажбог	D бог сонця й весни
	D бог зими

4. Які пісні називають народними?
5. Назвіть ознаки фольклорних творів.
6. Розкажіть, як створювалися народні пісні.
7. Які пісні називають календарно-обрядовими?
8. На які цикли поділяються календарно-обрядові пісні?
9. Скільки народних пісень напічує дослідники фольклору?
10. Чим відрізняється фольклорна пісня від авторської?

11. Поміркуйте, чому фольклорні твори, зокрема й народні пісні, потрібно передати наступним поколінням українців.
12. Витиши у робочий зошит типові для народних пісень сполучки слів. Червона калина, рожеві трояндки, асфальтована дорога, битий шлях, сірий горобчик, сизий орел, жайворонок із переливами, закувала зозуля, сине море, тепло море, широкий степ, широкий город, ясна погода, ясний сокіл.

1. Записати від батьків чи знайомих народну пісню в робочий зошит.
2. Намалювати ілюстрацію до неї (за бажанням).

Пісні літнього циклу

Русалкі пісні

До пісень літнього циклу належать русалкі, купальські й жниварські.

Ви, налевно, відчуваєте, що назва **русалкі пісні** якось пов'язана з русалками. Це так. Хто там русалки? У слов'янській міфології русалками називали богинь земної води, які живуть на дні водоймищ. Вони дуже гарні з лица, тіло в них блакитне чи сине, зелені або чорні очі та довгі пухнасті вій. На перший погляд, русалки радісні й безтурботні, а насправді доля їхня сурова. За повір'ям, пальці на ногах з'єднані перетинкою, як у гусей, що видно по їхніх стідах. Русалку може побачити лише щастлива людина, але якщо вона комусь розкаже про це, то з нею станеться велике лихо. Місяць — їхнє сонце. Найбільше русалок з'являється ясної місячної ночі на Святому тижні (перед Зеленими святами). Саме

цієї пори, коли квітую жито, вони виходять на берег, аби трохи просолнути. Русалки подвоють за гарними парубками, заманюючи їх чудовими піснями. Спіймавши, залоскочують парубка до смерті, а потім затягують у воду. Вони не мають душі, а тільки серце.

Здавна вважали, що алі вітри та зливи – це робота русалов. Щоб хліб викріли й дали багатий урожай, потрібна тиха й тепла погода з невеликими дощами. Тому люди проводили обряди проганяння, або проводи, русалок. Це дійство відбувалося під час русального тижня (кінець травня – початок червня).

Тривалий час в Україні жінки на русальний тиждень розшічували на деревах полотно, яке жали для себе взяти русалки на сорочки.

В Пружанській. Русалки. 1877 р.

У РЖІ НА МЕЖІ

У ржі на межі, на кривій березі
Там сиділа русалка.
Просила русалка у лівочок сорочки:
— Ви, лівочки, подружки,
Да дайте мені сорочки,
Хоча худенькую, да аби біленькую,
Хоч не біленькую, да тоненькую!

За повір'ям, у русальній тиждень нікому — і хлопцям, і дівчатах — не можна було купатися в річі, бо русалки залоскочуть до смерті.

ОЙ БІЖИТЬ, БІЖИТЬ МАЛА ДІВЧИНА

Ой біжить, біжить мала дівчина,
А за нею да русалочка:
— Послухай мене, красна панно,
Загадаю лиши три загадочки.
Як угадаєш — до батька пушу,
Не угадаєш — з собою візьму.
Ой що росте та без кореня,
Ой що біжить та без повода,
Ой що цвіте та без цвіточок?
Панночка загадок не вгадала —
Русалка панночку залоскотала.

ПРОВЕДУ Я РУСАЛОЧКИ ДО БОРУ

Проведу я русалочки до бору,
Сама вернуся додому!
Проводили русалочки, проводили,
Щоб до нас вже русалочки не ходили.

Да нашого житечка не замали,
Да наших дівочок не лоскотали,
Бо наше житечко в колосочку,
А наші дівочки у віночку.

До речі...

За народною уявою, русалка — це дівчата або молоді жінки, які втоглися під час купання. Місяць і зорі викликають русалок із води. Вийшовши на берег, вони сідають і розчесують своє довге волосся або беруться за руки й водять диваючі, з таємничим шепотом хороводи. Іноді русалки гойдаються на пляжах, співаючи пісень.

Купальські пісні

Однією з найпомітніших літніх подій із ритуалами й ігришами було свято Купала, що супровожувалося *купальськими піснями*. Це свято припадає на 7 липня. Купало (або Купайло) — дохристиянський бог земних плодів, якому приносили в жертву хліб — головний плід землі. У цей день дівчата й хлопці розводили вогонь, через який потім стрибали, співаючи пісень. Вогонь мав горіти високо, символізуючи єднання землі з небом. Обряд перестрібування через вогонь означав очищення. Після цього молодь йшла до лісу шукати світ папороті.

Г. Сенявський. Ніч на Івана Купала. 1880-і роки

На свято лівчата плели вінки й пускали по воді. За тим, як вони плавали (швидко, обертаючись, тонучі), визначали свою майбутню долю. Вінок у купальських піснях є давнім образом, символом річного коловороту, сонячного світла, безкінечності, а також лівочої долі.

Щоб забезпечити добрий урожай на майбутній рік, молодь топтила в річці й спалявала на вогниші опудало Купала.

До речі...

За повір'ям, папороть цвіте лише один раз на рік — у ніч на Купала. Той, хто знайде й зірве цвіт папороті, обов'язково буде щасливим.

ЗАПЛЕТУ ВІНОЧОК

Заплету віночок,
Заплету шовковий
На шастя, на долю,
На чорні брови.

Ой пушу віночок
На биструю воду
На шастя, на долю,
На милого вроду.

Ой, поплінь, віночку,
Прудко за водою
На шастя, на долю
Милому зо мною.

ОЙ ВІНКУ МІЙ, ВІНКУ

Ой вінку мій, вінку, хрещатий¹ барвінку!
А я тебе плела вчора до вечора.
Виси, мій віночку, на золотім кілочку,
На золотім кілочку, шовковім шнурочку.

С. Кохан. Іван Купала. Ворохіння на вінках. 2009 р.

¹ Хрещатий — у формі хрестика: лінці листя барвінку, пошлеє за креста.

А матінка взяла, міслемъхому дата,
Якби-¹ з² була знатна, ще б краще 'го³ вбрала,
Злотом взолотила, м'ятою обвали.

КУПАЙЛО, КУПАЙЛО

— Купайло, Купайло,
Де ти замуvalо?
— Зимувало в лісі,
Ночувало в стрілі;
Зимувало в пір'ячку,
Літувало в зіллячку.

Жниварські пісні

Під час жнив селяни співали величальні пісні, висловлюючи відчіність праці за прокат; ці пісні називають **жниварськими**. День закінчення жнив перетворовався на свято завершення польових робіт. Всю супроводжувалося цікавими дійствами й піснями. Женці затищали в полі жито, яке називали бородою. Дівчата спілівали вінок із жита чи пшениці, упілівали в нього маки, волошки, калину, олгали його на найкращу жінку. і вона в парі з хлопцем, якій ніс останній сніп, ішла на чолі громади до двору хазяїна. Дорогою співали пісні, якими вшановували обжинковий вінок. Потім дівчина передавала його в руки хазяїну, а громада просила за нього викуп. Після викупу господар запрошує всіх жінок до хати, де пригощав гостей усілякими стравами, а вінок вішає на стіні, де він зберігався до осені, щоб з його зерна розпочати сівбу озимин.

МАЯЛО³ ЖИТЕЧКО, МАЯЛО

Маяло житечко, маяло,
Як у полі стояло,
А тепер не буде маяти,
А буде в стололі⁴ лежати.
До межі, женички⁵, до межі,
Бо мої пиріжечки у ліжі.

¹ Якби-ж — якбася.

² з — здо.

³ Маяло — коливатися від вітру.

⁴ Стололі — пристрій для зберігання сіна.

⁵ Женичка — жнечка.

До краю, женчики, до краю,
 То я вам ширівчиками покраю.
 Котиця віночок по полю,
 Просився у женчиків золому:
 — Возьміте мене, женчики, з собою
 Та занесіть мене до господаря в стодолу,
 Бо я таке в чистім полі набувся,
 Буйного вітречку научувся,
 Од лісного сонечка нагрівся,
 А дрібного дошинку наплився;
 Нехай же я у стодолі одпочину,
 Поки вивезуть знову на міку.

ТАМ У ПОЛІ КРИНИЧЕНЬКА

Там у полі криниченька,
 Навколо пшениченька.
 Там женчики жали,
 Золоті серпні мати,
 Срібні юрочки¹,
 Що в'язали споночки.
 Добрі були женці —
 Дівчата й молозині.
 Дівчата — косаті,
 А хлопці — вусаті,
 Молозині — білолітні.

1. Уніч на Купала

- A** не можна купатися в річці
- B** прикрашають квітами останній спів
- C** ушановують піснями господаря
- D** стрибають через багаття

2. «У ріж на межі» — пісня

- A** русальна
- B** купальська
- C** жиніварська
- D** веснянка

¹ Юрочка — хвильовина загостреного паличика, за дзвінкового якоти в'язуть склади.

ЗАГАДКОВО ПРЕКРАСНА І СЛАВНА ДАВНINA УКРАЇНИ

3. Установіть відповідність.

Уривок з пісні	Назва пісні
1 До мені, женчики, до мені. Бо мої гирбіжки у джо.	А «Там у полі криничень-ка»
2 Ланночка загадок не вгадала – Русалка ланночку захлопотала.	Б «Проведу я русалочці до бору»
3 Дівчата – хосаті, А хлопці – вусаті, Молодиці – блоліці.	В «Маяло житечко, ма-яло»
4 – Де ти зимувало? – Зимувало в лісі, Ночувало в стрілі..	Г «Купайло, Купайло» Д «Ой біжить, біжить мала дівчинка»

4. Коли нації пращури виконували русальні пісні?
5. Що ви знаєте про русалок?
6. Які ігри влаштовувала молодь під час свята Купала?
7. Про що співається в купальських піснях?
8. Які пісні називають юнільдарськими?
9. Розкажіть, яким дійством супроводжувався останній день життя.
10. Яка пісня літнього циклу вам найбільше сподобалася? Чим саме?

11. Поміркуйте, чому з часом люди перестали вірити в богів сонця, зими, блискавкою тощо.
12. Усно опишіть картину С. Кожини, «Іван Купала. Ворожіння на вінках» (с. 13).

1. Вивчити одну з календарно-обрядових пісень напам'ять (на власний вибір).
2. Підготувати з однокласниками інсценізацію однієї з народних пісень літнього циклу, що містить діалог (за бажанням).

Пісні зимового циклу

У грудні починаються зимові свята. День Святого Миколая — одне з перших свят, яке дуже люблять діти. Миколай приходить із подарунками (а для нестухливих у нього про запас є різочкі). Ось одна з пісень, яку виконують у цей день, 19 грудня.

ОЙ ХТО, ХТО МИКОЛАЯ ЛЮБИТЬ

Ой хто, хто Миколая любить,
Ой хто, хто Миколаю служить, —
Тому, святий Миколай,
На всякий час помогай,
Миколаю!

Ой хто, хто спішить в твої двори,
Того ти на землі й на морі
Все хорошиш від напасті,
Не дозволиш в гріхи власті,
Миколаю!

Таїй пасків нам оборона,
Від усіх біл охорона.
Не дай марно нам пропасті,
Ворогам у руки власті,
Миколаю!

Колядки

Пісні зимового циклу пов'язані не лише з періодом очікування весни, а й із стародавніми міфами про народження Всесвіту. Головне сяяло зими — Різдво, яке відрізняють здавна за спеціальним сценарієм. До зимового циклу належать колядки й щедрівки. Саме колядки виникають із нагоди Різдва. У цих піснях бажають звор'я, успіху й процвітання розіні, а ще — урожаю на ниві й багатого притулоду худоби. Звичайно ж, у колядках величують народження Ісуса Христа.

НОВА РАДІСТЬ СТАЛА

Нова радість стала, яка не бувала:
Над вертепом звізда ясна світлом засікла.
Де Христос родився, з Діви воплотився,
Як чоловік пеленами, убого появився.

Ангели співають, славу й честь звішають,
На небесі і на землі мир проповідають.

Давид виграває, в гуслі ударяє,
Чудно, змівно і предивно Бога віхваляє.

І ми теж співаймо, Христа прославляймо,
Із Марії рожденного смиренію благаймо:

— Просим тебе, Царю, небесний Владарю,
Даруй літа щастливій сего дому господарю.

Даруй господарю, даруй господині,
Даруй літа щасливій нашій славній
Україні.

М. М. Кароводко.
Різдво зі святими Лаврентієм
і святым Франциском.
1609 р.

ДОБРИЙ ВЕЧІР ТОБІ, ПАНЕ ГОСПОДАРЮ!

Добрий вечір тобі, пане господарю,
Радуйся!
Ой радуйся, земле, Син Божий народився.

Застелійте столи та все килимами,
Радуйся!
Ой радуйся, земле, Син Божий народився.

Та кладіть калачі з ярої пшениці,
Радуйся!
Ой радуйся, земле, Син Божий народився.

Бо прийдуть до тебе три празники в гості,
Радуйся!
Ой радуйся, земле, Син Божий народився.

Ой перший же празник — то Різдво Христове,
Радуйся!
Ой радуйся, земле, Син Божий народився.

А другий же празник — Василія Святого,
Радуйся!
Ой радуйся, земле, Син Божий народився.

А третій же празник — Святе Водохрестя.
Радуйся!
Ой радуйся, земле, Син Божий народився.

А що перший празник зішле тобі віку,
Радуйся!
Ой радуйся, земле, Син Божий народився.

А що другий празник зішле тобі шастя,
Радуйся!
Ой радуйся, земле, Син Божий народився.

А що третій празник зішле всім нам долю,
Радуйся!
Ой радуйся, земле, Син Божий народився.

Щедрівки

Одним із найпоширеніших жанрів календарно-обрядових пісень зимового циклу є **щедрівки**. На відміну від колядок, що первісно супроводжували магічне дійство, пов'язане з народженням Усесвіту та божества сонця Коляди, щедрівки є піснями іншого свята — Нового року. Щедрівки — старовинні обрядові величальні пісні, які виконують під Новий рік (у Щедрий вечір). Мета цього свята — ублагати духів неба й землі сприяти в господарстві. Обов'язковими персонажами святкового дійства, під час якого виконували щедрівки, були Маламака (дочка богині Лади) і Василь (місяць). Чому в щедрівках іноді наявний образ ластівки? Адже вона прилітає на весні. Колись наші предки святкували приход Нового року в березні, під час весняного рівнодення. Ось чому в щедрівках згадувалося про поле, квіти, приліт ластівки...

ШЕДРИК, ШЕДРИК, ШЕДРІВОЧКА

Шедрік, шедрік, шедрівочка,

Прилетіла ластівочка.

Стала собі щебетати,

Господаря викликати:

— Вийди, вийди, господарю,

Подивися на кошару.

Там овечки покотились,

А баранчи народились,

А ягніччи-клаповушки

Скачуть собі кругом грушки.

А баранчи-кругоріжки

Скачуть собі край доріжки.

До речі...

Здавна Шедрій вечір супроводжувався театральним дієством із так званим водінням кози. Один з учасників обряду одягав вивернутого кожуха й тримав дерев'яну голову кози. Величакочі господарів і бажаючи їм достатку, щедрували чоловіки в жартівливій формі просили в них винагороду.

Посівальні пісні

Наступного ранку після Шедрого вечора, а іноді й із самої нічі виключно хлопці й чоловіки проводили ритуал засівання дворів і осель. Якщо супроводжувався *посівальницею* (*засівальними*) піснями. Це дійство популярне й динамічне. Ось одна із засівальних пісень.

ЗАСІВНА

Сію, сію, посіваю,
З Новим роком вас вітаю!
Шоб родило на землі,
Шоб був хліб на столі,
Шоб водилися пернаті
І без чубка, і чубаті.
Шоб не знали ви біди,
Нехай прийдуть гарразди.
Шоб капуста головчаста,
А петрушка корімчата,
Часник — як бик,
Цибуля — як зозуля,
Пшениця — як рукаванці.

Шоб була з дітей утіха,
А грошей — півтора міха.
Шоб ви міряли гроши мискою,
А дітей — колискою.
Шоб у кожній кутині
Було по дитині.
Хай дістъ инваза по сто кіл,
По сто тисяч один сніг.
Віншую¹ вас Новим роком,
Новим роком, довгим віком,
Шоб ви дочекали візтепер за рік
До ста літ!

¹ Віншувати — подорожувати, вітати.

До речі...

Найпопулярніша в усьому світі мелодія до щедрівки написана талановитим українським композитором Миколою Леонтовичем. Його «Щедрик» прикрашає найвідоміші фільми світового кінематографа, серед них: «Сам у домі», «Гаррі Поттер», «Загублений у Нью-Йорку».

1. До зимового циклу НЕ належать

- A** щедрівка
- B** колядка
- C** купальська пісня
- D** посівальні пісні

2. Успавлюють народження Ісуса Христа в пісні

- A** «Засівна»
- B** «Щедрик, щедрик, щедрівочка»
- C** «Ой хто, хто Миколая любить»
- D** «Нова радість стала»

3. Установіть відповідності:

Хвиляк з пісні	Назва пісні
1 Щоб була з дітей утіка, А грошей — півтора міха.	A «Ой хто, хто Миколая любить»
2 Застелайте столи та все килимами, Радуйся!	B «Нова радість стала»
Ой радуйся, земле. Син Божий народився.	C «Добрий вечір тобі, пане господарю!»
3 Тайл покрів нам оборона, Від усіх бід охорона. Не дай мерно нам пропласти. Ворогам у руки власті...	D «Щедрик, щедрик, щедрівочка»
4 — Вийди, вийди, господарю, Подивися на кошару. Там овечки покотилися, А баранці народилися.	E «Засівна»

4. Хто такий Коляда? Про що співається в колядках?
5. Коли виконують колядки?
6. Про що співають у щедрівках?
7. Чому в щедрівках (піснях зимового циклу) до господаря прилітають ластівки?
8. Коли виконують посівальні пісні? Про що вони?
9. Шо спільнога її відмінного є в колядках і щедрівках?
10. Яке різдвяно-новорічне свято вам найбільше подобається? Чим саме?

ЗАГАДКОВО ПРЕКРАСНА І СЛАВНА ДАВНІНА УКРАЇНИ

11. Прослухайте пісню «Шедрик» у музичній обробці М. Леонтовича. Виколовіть свої міркування, чим мелодія «Шедрика» завоювала серця мільйонів людей у всьому світі.
 12. Підготуйтесь до виразного читання однієї з пісень зимового циклу й візьміть участь у конкурсі на кращого читця.
-
-
1. Вивчити напам'ять одну з пісень зимового циклу (на власний вибір).
 2. Описати обряд колядування або щедрування з власного досвіду або з розповіді старших у робочому зошиті (за бажанням).

Пісні весняного циклу

Веснянки

До весняного циклу календарно-обрядових пісень належать **веснянки**. Веснянки — західні пісні. Ними закликають весну, проставляють її прихід і співують воскреслу природу, висловлюючи сподівання на добрий урожай.

У ті далекі часи, коли виник цей жанр пісень, люди сприймали прихід весни як боротьбу двох сил — холоду й тепла. Для того щоб допомогти весні подолати зиму, зими топили в річці солом'яне опудало зими або спати від неї, носили зображення сонця й водили хороводи.

Різновидом веснянок є **гайди**, які виконують тільки під час Великодніх свят.

До речі...

І веснянки, і гайди — пісні переважно дівочі, рідко допускаються до участі в іграх хлопці. Зазвичай вони тільки пригляджаються до гри, прислухуються до співу й час від часу, спровоковані насмішками дівчат, уриваються в корку й на хвилину переривають забаву.

M. Реріх. Весна сяяненна. 1945 р.

ОЙ ВЕСНА, ВЕСНА – ДНЕМ КРАСНА

— Ой весна, весна — днем красна,
Шо ж ти, весно, принесла?
— Принесла я вам літечко,
Ше й рожеву квіточку,
Хай вродиться житечко,
Ше й озимая пшениця,
І усякала пашнища.
— Ой весна, весна, ти красна,
Шо ти, весно красна, нам принесла?
— Принесла я вам літечко,
Ше й запашнєм'яке зіллячко,
Ше й зеленую травиню,
І холодну водицю.
Принесла я вам ягнітко,
Ше й маленьке телятко.

ОЙ КУВАЛА ЗОЗУЛЕНЬКА

Ой кувала зозуленька,
Сіashi на лейї,
Співай, співай, товаришко,
Мине неділя.
Ой кувала зозуленька,
Сіashi на бархінок,
Співай, співай, товаришко,
Минув понеділок.
Ой кувала зозуленька
Та їй кувала сорок,
Співай, співай, товаришко,
Мине вівторок.
Ой кувала зозуленька,
Сіла на віконце,
Співай, співай, товаришко,
Бо заходить сонце.
Співай, співай, товаришко,
Бо вже не будемо
Та не знаєм, товаришко,
Чи на рік діждемо.

КРИВИЙ ТАНЕЦЬ

Ми кривого танцю не виведем кінця,
Треба його зестти, як віночок п'єсти.

Приків:

То на гору, то в долину,
То в будьки, то в кропиву.
Верба на вербу вплата, парубків побила.
Парубки сиділи і коня лупили.
В Тарнарудськім місті всі промали свині.
Хлопці шкіри натягали, усі зуби поламали.
Наши хлопці, наши з'їли горнець кваші¹.
Ше й розчини повні нецької², шварготали³ по-німецьки.

Загуважте!

Поетичним творають, зокрема в народних піснях, властивий прийом повтору, або рефрену. Це — повторення групи слів, рядка чи кількох віршових рясків. У піснях повтор (рефрен) ще називають пристівам.

1. Під час виконання веснянок

- A водять козу
- B носять сонце
- C пускають вінки по воді
- D прикрашають сніг квітами

2. У назві пісні «Ой весна, весна — днем красна» використано

- A персоніфікацію
- B порівняння
- C гіперболу
- D епітет

3. Установіть відповідність.

Уривок з пісні	Назва пісні
1 Верба на вербу вплала, парубки побила. Парубки сиділи і коня лупили.	A «Ой весна, весна — днем красна» B «Ой кувала зозуленька»

¹ Кінця — страва, подібна до киселю.

² Нечкої (шал.) — начеви.

³ Шварготали — говорили швидко й нерозбірно.

Уривок з пісмі	Назва пісні
2 Співай, співай, товаришка, Бо заходить сонце. 3 Хай вродиться житечко, Ще й осимая пшениця, І усякя пашиниця.	В - «Там у попі криниченька» Г - «Кривий танець»

- 4. Чому веснянки називають закличними піснями?
 5. Про що співається у веснянці «Ой весна, весна — днем красна»?
 6. Чому у веснянці «Ой кувала зозуленька» товаришку багато разів просять співати?
 7. Знайдіть повтори у веснянках «Ой весна, весна — днем красна» й «Ой кувала зозуленька». Яка їх роль у піснях?
 8. Знайдіть і прочитайте слова із зменшено-пестливими суфіксами в пісні «Ой весна, весна — днем красна». Яку роль відіграють слова з цими суфіксами в пісні?
 9. Шо таке повтор? Знайдіть повтор у пісні «Ой кувала зозуленька». Як ще називають повтор?
 10. Прокоментуйте зміст «Кривого танцю».

- 11. Випишіть у робочий зошит звертання з пісень «Ой весна, весна — днем красна» та «Ой кувала зозуленька».
 12. Якою ви уявляєте музику, що має супроводжувати веснянки? У своїй відповіді розкажіть про темп мелодії, настрій, музичні інструменти.

- 1. Написати невелике оповідання (7–10 речень) про приїзд весни, що бореться із зимовим холодом. Скористатись у своїй роботі уривком (2 рядки) однієї з веснянок.
 2. Намалювати ілюстрацію до однієї з веснянок (за бажанням).

НАРОДНІ КОЛІСКОВІ ПІСНІ

Одна з перших пісень, яку чує людина у своєму житті, — **коліскова** (або ж **колісничка**). Її співають, коли закотисують дитину, аби її приспати. Ці пісні ніжні, у них мати висловлює свою любов до дитини, роздуми про майбутнє, побажання, щоб вона виростла доброю, сильною, красивою та працьовитою.

Колісковим пісням притаманна проста мелодія, розмірений ритм, що нагадує гойдалки коліски. Загальнюючи ж, коліскові виконують спокійним, тихим голосом, що може переходити в шепот. У піснях цього жанру багато слів із пестливими суфіксами. Герої пісень, окрім самої дитини, здебільшого ніжні, м'які, пухнасті: котики-воркотики, птахи, свійські тварини. Свою дитину в пісні мати називає сонечком, квіточкою чи пташеням.

ОЙ ТИ, КОТЕ, КОТОЧОК

Ой ти, коте, коточок!
Не ходи рано в садочек,
Не полохай¹ дівочок,
Нехай зів'ють віночок
Із рутоньки, із м'яточкі.
З хрешатого барвіночки,
З запашного василечку.
Ой спи, дитя, до обіду,
Покіль мати з міста прийде
Да принесе три квіточки:
Ой первую зростиву,
А другую сонливу,

А третю ю щасливу,
Ой шоб спало, щастя знalo.
Ой шоб росло, не боліло.
На серденько нe кволіто.
Сонян-дрімки в колисоньку,
Добрій розум в головоньку,
А рісточки у кісточки,
Здоров'ячко у сердечко.
А в роточок говорушки,
А в ніженьки ходусеньки,
А в рученіньки ладусеньки.

ОЙ НУ, ЛЮЛІ, ДИТЯ, СПАТЬ

Ой ну, люлі, дитя, спати!
Пішла мати жито жать
Та й вижала три квітки:
Шо первую сонливу,
А другу дрімливу,
А третю ю щасливу.
Ой шоб воно спало.

Щастя-долю мало
І добрую годину
На малу дитину.
Ой шоб воно спало
І спати хотіло.
Як квіт, червоніто.

¹ Полохати — дикати.

1. У колискових найчастіше звертаються до

- A** коника
B рибки
C курочки
D котика

2. Установіть відповідність.

Жанр пісні	Тема
1 колядка	A любов до своєї дитини
2 веснянка	B сподівання на добрий урожай
3 колискова	C народження Ісуса Христа D застереження від русалок

3. Установіть відповідність.

Термін	Значення
1 рефрен	A художнє перебільшення
2 анафора	B художнє означення
3 епітет	C однаковий початок рядків
4 гіпербола	D співзвучні закінчення рядків

- Які пісні називають колисковими?
- Які ознаки колискових пісень?
- Чому в колискових згадують саме котика чи пташку?
- Що мама бажає своїй дитині в колисковій?
- Про які три кіточки йдеться в колисковій?
- Знайдіть анафору в колисковій «Ой ти, коте, коточко».
- Який жанр календарно-обрядових пісень вам найбільше сподобався? Чим саме?
- Вилиціть із колискової «Ой ти, коте, коточко» слова зі зменшено-пестливими суфіксами. Чому таких слів багато саме в цьому жанрі пісень?
- Підготуйтесь до виразного читання однієї з веснянок і візьміть участь у конкурсі на «краєвого читця».
- Підготувати інсценізацію однієї з календарно-обрядових пісень у малых групах (по 2-4 учні).
- Підготувати невелике повідомлення (5-7 речень) про традиційну українську колиску для немовлят, скориставшись мережею Інтернет; матеріал, форма, місце встановлення тощо (за бажанням).

ПІСНІ ЛІТЕРАТУРНОГО ПОХОДЖЕННЯ

Часто буває так, що якусь пісню знає й співає багато людей, але хто її автор, відомо не всім. Такі твори називають *народними піснями літературного походження*. Серед них: «Пісня про рушник» Андрія Малишка, «Два кольори» Дмитра Павличка, «Як тебе не любити, Київе май» Дмитра Луценка та багато інших. Ці пісні особливі, адже їх знає і любить весь народ. Є в них щось магнетичне, ніжне, рідне, що приваблює, запам'ятовується:

Різна мати моя, ти ночей не зоспала,
Ти водила мене у поля край села.
І в дорогу далеку ти мене на зорі проводжала,
І рушник вишитий на шастия дала..

Напевно, усім знайомі ці теплі рядки Андрія Малишка.

Літературна пісня – це пісня, слова якої написані конкретною людиною.

Народними піснями літературного походження можна вважати й урочисті пісні, серед них: «Ще не вмерла України...» Павла Чубинського, «Молитва» Олександра Кониського, «Ой у лузі червона калина похилилася» Степана Чарнецького й Григорія Труха, «Як тебе не любити, Київе май» Дмитра Луценка.

Пісня «Ще не вмерла України...» є Гімном України. *Гімн* – це урочиста пісня. Він зародився ще в Стародавній Греції як хвала на честь богів. Гімни бувають державні, релігійні, партійні, на честь видатних подій чи героїв, їх виконують під час урочистих подій.

Пісню «Ще не вмерла України...» написав Павло Чубинський у 1862 р., а мелодію до неї створив композитор Михайло Вербицький. У той час Україна не мала своєї державності: її землі входили до складу різних імперій. З 1918 р. цю пісню виконували вже як Державний Гімн Української Народної Республіки. За радянських часів вона була заборонена, але з проголошенням незалежності нашої держави її було повернуто до життя.

Загадайте!

Назви державних атрибутів пишуть з великої букви: *Гюйс України, Пропор України, Герб України*. У загальному значенні слова *гюйк, пропор і герб* пишуть з малої букви.

ШЕ НЕ ВМЕРЛА УКРАЇНИ...

Слова Павла Чубинського

Музика Михайла Вербницького

Ше не вмерла України
І слава, і воля,
Ше нам, браття-українці,
Усміхнеться долля.

Зглинутуть наші воріженьки,
Як роса на сонці.
Запануєм і ми, браття,
У своїй сторонці.

Станем, браття, всі за волю,
Від Сяну¹ до Дону,
В різном краї панувати
Не дамо ні кому.

Чорне море ше всміхнеться,
І Дніпро зрадіє,
Ше на нашій Україні
Доленька достіє.

Душу й тіло ми положим
За нашу свободу
І покажем, що ми, браття,
Козацького роду.

До речі...

З другої половини ХХ ст. неофіційним гімном українці вважали вірш Тараса Шевченка «Як умру, то поховайте...», відомий як «Заповіт».

МОЛИТВА

Слова Олександра Кониського

Музика Миколи Лисенка

Боже великий, единий,
Нам Україну храни.
Волі і світла промінням
Ти її осіни.

Світлом науки і знання
Нас, дітей, просвіти.
В чистій любові до краю
Ти нас, Боже, зrostи.

Молизось, Боже єдиний:
Нам Україну храни.
Всі свої ласки й щедроти
Ти на люд наш зверни!

Дай йому волю, дай йому долю,
Дай доброго світа!
Щастя дай, Боже, народу
І многая, многая літа!

¹ Сян — права притока Вісли, живільна річка, що протікає на кордоні між Україною та Польщею.

**НАРОДНА ЛЕГЕНДА ПРО ДІВЧИНУ-УКРАЇНУ,
ЯКУ ГОСПОДЬ ОБДАРУВАВ ПІСНЕЮ**

Якось Господь Бог вирішив назілити дітей світу талантами. Французи вибрали елегантність і красу, угорці — любов до господарювання, німці — дисципліну й порядок, росіяни — відданість, поляки — здатність до торгівлі, італійці одержали хист до музики... Обдарувавши всіх, підівся Господь Бог зі святого трону, але раптом побачив у куточку дівчину. Вона була боса, одягнута у вишиванку, руса коса переплетена синьою стрічкою, на голові мала віночок із червоної калінки.

— Хто ти? Чого плачеш? — запитав Господь.

— Я — Україна, а плачу, бо стогне моя земля від протитої крові й похорон. Брати мої на чужині, на чужій роботі, вороги зануваються з усіх і сиріт, у своїй хаті немає правзи й волі.

— Чого ж ти не підійшла до мене раніше? Я всі таланти роздав. Як же допомогти тобі?

Дівчина хотіла вже йти, та Господь Бог, пізнівші правищю, зупинив її.

— Є в мене неоцінений дар, який уславить тебе на цілій світ. Це — пісня.

Узала дівчина-Україна дарунок і міцно притиснула його до серця. Поступила внизенько Всевишньому й з ясним обличчям і вірою понесла пісню в народ.

1. Музичку до пісні «Що не вмерла України...» написав

- A Микола Лиценко
- B Михайло Вербицький
- C Кирило Стеценко
- Г Микола Леонтович

2. У гімнах Стародавньої Греції оспіувували

- A красу жіноч
- Б силу богів
- В батьківщину
- Г простих людей

ПІСНІ ЛІТЕРАТУРНОГО ПОХОДЖЕННЯ

3. Установіть відповідність (за «Народною легендою про дівчину-Україну, яку Господь обдарував піснею»).

Народ	Господній подарунок
1 французи	A дисципліна
2 угорці	B хист до торгівлі
3 німці	C владність
4 поляки	D елегантність
	E господарювання

4. Яку пісню називають ліном?
5. Які бувають гімни? Коли і як їх виконують?
6. Як ви розумієте слова Станісаля, браття, всі за коло від Сяну до Дону?
7. Знайдіть у пісні «Ще не вмерла України...» приклади персоніфікації й запишіть їх у робочий зошит.
8. Шо спільного між «Молитвою» О. Кониського та «Народною легендою про дівчину-Україну, яку Господь обдарував піснею»?
9. Який вірш Т. Шевченка за часів бездержавності співали як неофіційний гімн?
10. Яке значення має національний гімн у житті народу?

11. Прочитайте й перекажіть «Народну легенду про дівчину-Україну, яку Господь обдарував піснею».
12. Поміркуйте, чому «Молитву» О. Кониського виконують як духовний гімн України.

1. Вивчити напам'ять пісню П. Чубинського «Ще не вмерла України...».
2. Намалювати ілюстрацію до «Народної легенди про дівчину-Україну, яку Господь обдарував піснею» (за бажанням).

Стрілецькі пісні

Пісні, що були створені й побутували серед січових стрільців під час національно-визвольної боротьби українського народу, називають **стрілецькими**.

Найвідомішу стрілецьку пісню «Ой у лузі червона калина похилася» тривалий час виконували як гімн. І хоч українські патроти завдали поразки у визвольних змаганнях, проте воїни залишили в історії яскравий і героїчний спотчину, заповівши нам завжди прагнути до свободи та незалежності.

ЗАГАДКОВО ПРЕКРАСНА І СЛАВНА ДАВНІНА УКРАЇНИ

ОЙ У ЛУЗІ ЧЕРВОНА КАЛИНА ПОХИЛЛАСЯ

Слова Степана Чарнецького,
Григорія Труха

Ой у лузі червона калина похиллася,
Чогось наша славна Україна захурилася.
А ми тую червону калину підіймемо,
А ми нашу славну Україну, гей, гей, розвеселимо!

Не хилися, червона калино, маєш бігній цвіт.
Не журися, славна Україно, маєш добреї різ.
А ми тую червону калину підіймемо,
А ми нашу славну Україну, гей, гей, розвеселимо!

Марширують наші добровольці у кривавий тан¹
Визволяти наших українців з московських кайдан.
А ми наших братів-українців визволимо,
А ми нашу славну Україну, гей, гей, розвеселимо!

Гей, у полі ярої пшеничкої золотистий лан,
Розпочали стрільці українські з москалями тан.
А ми тую ярою пшеничку ізберемо,
А ми нашу славну Україну, гей, гей, розвеселимо!

Як повіє буйнесенький вітер з широких степів,
То прославить по всій Україні січових стрільців!
А ми тую стрілецьку славу збережемо,
А ми нашу славну Україну, гей, гей, розвеселимо!

Неофіційний гімн Києва

Пісня Дмитра Лушенка «Як тебе не любити, Києве май» є неофіційним гімном Києва. Ця пісня набула великої популярності через красу образів і гарну мелодію, яку на замовлення до Дня Києва написав композитор Ігор Шамо всього за одну ніч! Відтоді пісню співають у столиці нашої держави під час урочистостей.

¹ Тан — занок.

ЯК ТЕБЕ НЕ ЛЮБИТИ, КИЄВЕ МЙ

Слова Дмитра Луценка

Музика Ігоря Шамо

Грає море зелене, тихий день зогора.
 Дорогими для мене стали смахи Дніпра,
 Де колишні вітні закоханих мрій...
 Як тебе не любити, Києве мй!

Де колишні вітні закоханих мрій...
 Як тебе не любити, Києве мй!

В очі дивляться камни, серце в них перелю.
 Хай розкажуть коханій, як я вірно люблю.
 Буду мріяти й жити на крилах надій...
 Як тебе не любити, Києве мй!

Буду мріяти й жити на крилах надій...
 Як тебе не любити, Києве мй!

Спить натомлене місто мірким, лагідним сном.
 Гем ногій, як намисто, розішлти над Дніпром.
 Вечорів оксамити, мов шастя прибій...
 Як тебе не любити, Києве мй!

Вечорів оксамити, мов шастя прибій...
 Як тебе не любити, Києве мй!

Ю. Хміч. Михайлівський монастир. 2002 р.

1. Музичку до пісні «Як тебе не любити Києве мй» написав

- А Микола Лисенко
- Б Михайло Вербицький
- В Кирило Стеценко
- Г Ігор Шамо

ЗАГАДКОВО ПРЕКРАСНА І СЛАВНА ДАВНІНА УКРАЇНИ

2. Прочитайте уривок із пісні.

А ми тую яругу пшеничку ізберемо,
А ми нашу славну Україну, гей, гей, розвеселимо!

У цих рядках використано

- A** порівняння
- B** антоніми
- C** синоніми
- D** епітети

3. Прочитайте уривок із пісні.

В очі дивляться канни, серце в них перелю.
Хай розкажуть коханій, як я вірно люблю.

У цих рядках використано

- A** гіперболу
- B** порівняння
- C** персоніфікацію
- D** анафору

4. Хто такі січові стрільці? Які пісні називають стрілецькими?
5. Шо ви знаєте про калинуксимвол? Шо вона означає в пісні С. Чарнецького Й. Г. Труха «Ой у лузі червона калина похилилася»?
6. Як ви розумієте слова «Марширують наші добровольці у кривавий тан»?
7. За якими ознаками пісню «Ой у лузі червона калина похилилася» вважали гімном?
8. Шо ви знаєте про створення пісні Д. Луценка й І. Шамо «Як тебе не любити, Києве мій»?
9. Згадайте, що таке аневфора й повтор (рефрін). Знайдіть приклади цих художніх засобів у пісні «Ой у лузі чёрвона калина похилилася».
10. Чим, на вашу думку, полюбилася українцям пісня «Як тебе не любити, Києве мій»?

11. Опишіть своїми словами, який вигляд має вечірній Київ у пісні «Як тебе не любити, Києве мій».
12. Доберіть заголовок до кожної строфи пісні «Ой у лузі червона калина похилилася», запишіть у робочий зошит.

1. Вивчити напам'ять одну з пісень («Як тебе не любити, Києве мій», «Молитва», «Ой у лузі червона калина похилилася»).
2. Знайти в мережі Інтернет інформацію про сучасних стрільців і підготувати невелике повідомлення (7–10 речень) про юною діяльність (за бажанням).

Микола ВОРОНІЙ (1871–1938)

Микола Кіндратович Вороній народився на Катеринославщині (нині Дніпропетровська область), але дитинство його минуло на Харківщині. Майбутнього поета-патріота виховував старий лід Павло. Незважаючи на те що двадцять п'ять років діл прослужив в уланському полку, він не зруїфікувався — усі сто років свого життя (!) разомовляв тільки українською. А ось праਪрадід Миколи Вороного по материнській лінії був ректором Києво-Могилянської академії — першого вишого навчального закладу в Східній Європі. Поет успадкував від своїх предків найкраще: патріотизм, силу волі, глибокий розум...

Змалку Микола захоплювався творами Ф. Купера, Ж. Верна, Т. Шевченка, багато віршів якого знову напам'ять. У Ростові-на-Дону разом з іншими гімназистами майбутній поет організував гурток «Українська громада», через який зазнав переслідувань з боку уряду. Йому було закрито шлях до здобуття вищої освіти, а також заборонено проживати в столиці. Тож юнак мусив переїхати до Австрії, де й вступив до Віденського університету.

Доля звела його з Михайллом Коцюбинським, Лесею Українкою, Іваном Франком, Павлом Тичинкою, Миколою Лисенком, які сприяли на поета велике враження.

Микола Вороній відомий не тільки як поет, а і як літературний та театральний критик, актор, режисер, знавець музики й живопису, перекладач.

Пропонуємо вам ознайомитися з цікавою поемою М. Вороного «Євшан-зілля». Її сюжет постав на основі літописної легенди. Ви перенесетеся майже на тисячу років у минуле й відчуєте аромат чарівного євшан-зілля...

В. Ульянова. Ілюстрація до поеми М. Вороного «Євшан-зілля»

СВІШАН-ЗЛІЯ

Поема

За дуже єсть на своїй землі
хостю лечі, івелі на чуже
славну бити.

Літоянис за Іванським
стиском

В давніх літописах наших
Єсть одне оповідання,
Що зворушише у серці
Найсвятіші почування.

Не близьша воно красою
Слів гучніх і мальовничих,
Не віхвалює геройв
Іх вчинків воївничих.

Ні, про інше щось говорить
Те старе оповідання.
Між рядками слів таиться
В нім якесь пророкування.

I зомо живоїть надію,
Певну віру в ідеалі
Тим, котрі вже край свій різний
Зашурали, занедбати...

* * *

Жив у Києві, в неволі,
Ханський син, малій хлопчина,
Половецького б то хана
Найулюбленіша дитина.

Мономах, князь Володимир,
Взяв його під час походу
З ясиром в полон і потім
При собі лишив за вроду.

Оточив його почотом
І розкошами догідно —
І жилось тому хлоп'яті
І безпечно, і вигідно.

Час минав, і став помалу
Рідний степ він забувати,
Край чужий, чужі звичаї
Як за рідні уважати.

Та не так жилося хаму
Без коханої дитини.
Тліско віку доживати
Під вагою самотини.

Зажурився, засмутився...
Вдень не єсть, а серед ночі
Плаче, білний, та зітхне,
Сну не знають його очі.

Ні від кого він не має
Ні утіхи, ні поради.
Світ у весь йому зається
Без краси і без принади.

Кличе він гудзик до себе
І таку держить промову,
Що кров'ю з його серця
Слово точиться по слову:

«С тухай, старче, ти шугаеш
Ясним соколом у хмарах.
Сірим вовком в полі скачеш,
Розумієшся на чарах.

Божий дар ти маєш з неба
Людям долю вішувати,
Словом, піснею свою
Всіх до себе привертати.

Ти пізні у землю Руську —
Ворогів наших крайну, —
Вішукай там мого сина,
Мою любую дитину.

Розкажи, як побиваюсь
Я за ним і дні, і ноћі,
Як давно вже виглазають
Пого звітіль мої очі.

Заспівай ти йому пісню
Нашу, рідину, половецьку,
Про життя працільне наше,
Нашу вінчу мозолєшьку.

А як все те не поможет.
Дай йому євшану-зілля.
Щоб, понюхавши, згадав він
Степу рідного привілля».

І пішов гудень в дорогу,
Йде він три дні і три ноћі,
На четвертий день приходить
В місто Київ співночи.

Крадънома пройшов, мов злодій,
Він зо сина свого пана
І почав казати стиха
Мову зрадженого хана.

У лещає, намовляє...
Та слова його хлопчику
Не вражають, бо забув вже
Він і батька, і розину.

І гудешь по струнах взарив!
Наче вітер у негоду,
Загула невпинна пісня —
Пісня вільного народу!

Про славетній подій —
Ті події половецькі,
Про лицарській походи —
Ті походи молодецькі!

Мов скажена хуртовинна,
Мов страшні Перуна громи,
Так ревти-стогнати струни
І той спів гудця-сіроми!

Але ось вже затикає
Бренькіт дужий акордовий —
І за місто його чути
Спів народний, колисковий.

То гудешь співає тихо
Пісню тую, що співала
Мати синомі своєму,
Як маленьким колисала.

Наче лагідна молитва.
Журно пісня та лукає.
Оссь їй акорд останній
В пітьмі ноћі потопає...

Але спів цей ніжній, любий,
Ані перший, сильний, дужий,
Не праців юнацьке серце, —
Він сизить імпій, байдужий.

ЗАГАДКОВО ПРЕКРАСНА І СЛАВНА ДАВНІНА УКРАЇНИ

І скилилася старечка
Голова гуділа на груди —
Там, де пустка замість серця,
Порятунку вже не буде!..

Але ні! Ще є надія
Тут, на грудях в сповіточку!..
І тремтічими руками
Роздирає він сорочку,

І з грудей своїх зіміає
Той евшан, чарівне зілля,
І поміюхати юнакові
Подає оте бадилля.

Шо ж це враз з юнаком сталося?
Твар¹ поблідла у небоги.
Затремтів, очім за бліснув
І зірвавсь на рівні ноги.

Байраками та грами
Неутомно походжали —
В різний степ, у край веселий
Простували, поспішали.

Україно! Мамо люба!
Чи не те ж з тобою сталося?
Чи симів твоїх багато
На степах твоїх зосталось?

Чи вони ж не відцуратись,
Не забули тебе, ненайку,
Чи сковали жаль до тебе
І кохання у серденьку?

Де ж того евшану взяти,
Того зілля-привороту,
Що на ревний шлях направить, —
Шлях у край свій повороту?!

Різний степ — широкий, вільний,
Пишнобарвний і квітчастий —
Раптом став перед очима,
З ним і батенько нещасний!..

Воля, воленъка ходана!
Різні шатра, різні люди...
Все це разом промайнуло,
Стисло горло, сперло груди.

«Краще в різномі краї мілім
Полегти кістямі, скончати,
Ніж в землі чужій, ворожій
В славі й шамі пробувати!» —

Так він скрикнув, і в дорогу
В нічку темну та пригожу
Подались вони обое,
Обмінаючи сторожу.

Марна річ! Були і в тебе
Кобзарі — гудії народні,
Що співали-пішували
Заповіти благородні, —

А проте тієї сили,
Духу, що зрива на ноги,
В нас нема, і манівцями
Ми блукаем без дороги!..

¹ Твар — обличчя.

До речі...

Башан-зілля — степовий запашний полін. У народі — символ пам'яті про рідну землю. Також цю рослину вважають оберегом від злих сил і вскої нечисті.

1. Ясним соколом у хмарах, срібним вовком в полі скане

- A гудець
- B хан
- C юнязь
- D ханський син

2. Прочитайте уривок із поеми.

Зажурився, засмутился...
Вдень не єсть, а серед ночі
Плаче, біdnий, та зіткає,
Сну не знають його очі.

У цих рядках йдеться про

- A гудця
- B ханського сина
- C хана
- D Володимира Мономаха

3. Події в поемі «Башан-зілля» розвиваються в послідовності

- A ханський син у неволі — гудець у Києві — повернення ханського сина на батьківщину — прохання хана до гудця
- B гудець у Києві — ханський син у неволі — повернення ханського сина на батьківщину — прохання хана до гудця
- C ханський син у неволі — прохання хана до гудця — гудець у Києві — повернення ханського сина на батьківщину
- D прохання хана до гудця — ханський син у неволі — гудець у Києві — повернення ханського сина на батьківщину

4. Шо ви знаєте про княжу добу давньої України? Хто такі половці?
5. Чи добре, на вашу думку, жилося ханському синові в Києві?
6. Як ви вважаєте, чому не разповідь і не пісня гудця, а саме сашан-зілля зворушило ханського сина?
7. Роль якого героя з поеми М. Вороного «Башан-зілля» ви б зіграли, якби вас запросили знятися в кінофільмі за мотивами цього твору? Поясніть свій вибір.
8. З якою метою М. Вороний використав у поемі давні, малозрозумілі нашим сучасникам слова?
9. Чого наїчаче нас, українця ХІІ ст., ця поема?

ЗАГАДКОВО ПРЕКРАСНА ГЛАВНА ДАВНІНА УКРАЇНИ

10. Прокоментуйте уривок з кінцівкою поеми.

А проте тіснити,
Духу, що зриза на ноги,
В нас нема, і манів'ям
Ми блукаєм без дороги!..

11. Поділівши текст поеми М. Вороного «Євшан-зілля» на частини, до-беріть до кожної з них заголовок. Запишіть їх у робочий зошит.

12. Чи можна вважати, що ханський син не вдачний Володимирові Мономаху? Висловіть свою думку під час дискусії в класі.

1. Виписати в робочий зошит слова, які в сучасній мові вже не вживаються. Пояснити їх лексичче значення.
2. Написати невеликий твір (1 с.) на тему «Батьків і батьківщину не вибирають» (за бажанням).

Теорія літератури

Ліричний герой. Ліро-епічний твір. Поема

Твір «Євшан-зілля» — поема, це новий для вас літературний жанр. Що таке поема? Передусім згадаймо, що художні твори належать до одного з трьох літературних родів — лірики, епосу чи драми.

Драматичні твори призначенні для постановки на сцені: у них на початку подають дійових осіб, а сюжет складається з діалогів, тобто автор наперед розписує слова для кожної дійової особи. Минулого року ви читали драматичний твір Олександра Олеся «Микита Кожугік».

Епічніми називають прозові твори, за основу яких узято подію. В епічних творах є сюжет, герой, які розкриваються через свої вчинки. Ви вже читали такі епічні твори, як оповідання «Лось» Є. Гушала, повість «Сіроманець» М. Вінграновського та ін.

У 5 класі ви також ознайомитеся з поняттям ліричні твори. До лірики належать віршовані твори, у яких виражаються думки, почуття й переживання людини за певних обставин. Ліричні твори не великі за обсягом. У ліриці не розгортається подій, тобто немає чіткого сюжету, як у драматичних й епічних творах. Ви вже знаєте багато ліричних творів — це вірші Т. Шевченка, П. Тичини, М. Рильського та інших поетів.

А є твори, які поєднують ознаки лірики (віршована форма, почуттєвість, емоційність) й епосу (події, герой, наявність сюжету). Отже, ліро-епічним називають віршованій твір, що має сюжет, герой, у ньому розгортаються події.

Поема — один із жанрів ліро-епосу. Це ліро-епічний твір, переважно віршований, у якому зображені значні події та яскраві характеристи.

Розглянемо жанрові ознаки поеми на прикладі твору «Євшан-зілля». Цей твір написано у віршованій формі, він емоційний, а це ознаки ліричного твору. І підземецький хам, і гусень, і князь Володимир Мономах – яскраві характери, особливо показовим у цьому плані є гудень-пішун, наділений наїзвичайними якостями:

Божий дар ти маєш з неба
Людям золю віщувати,
Словом, піснею свою
Всіх до себе привертати.

Звичайно ж, розкриття таємниці про своє походження для ханського сина – це значна подія, як і для хана – повернення сина додому. Усе це ознаки епічного твору й поеми як жанру.

Розгляньте таблицю, де подано основні жанри літературних родів. Більшість жанрів вам уже знайома, а про деякі з них ви дізнаєтесь в старших класах.

Літературні роди		
Лірика	Епос	Драма
Жанри ліричний вірш пісня тіми	Жанри сповідання повість роман	Жанри комедія трагедія трагікомедія

Оповідача в лірических і ліро-епічних творах називають **ліричним героєм**. Автор твору їй ліричний герой – не одне їй те саме, хоча їх часто ототожнюють. Ліричний герой – це ніби друге «Я» автора твору. Найбільше ліричний герой проявляється у вступній і завершальній частинах поеми М. Вороного «Євшан-зілля». Читачи їх, ми відчуваємо його ошінку подій:

Україно! Мамо, звба!
Чи не те ж з тобою сталося?
Чи смів твоїх багато
На стежах твоих зосталось?

У цих рядках ми відчуваємо вболівання ліричного героя за долю своєї батьківщини. Зверніть увагу: у цих місцях поеми, де є реаліки героя, ліричний герой ніби зникає або відступає на задній план.

Тарас ШЕВЧЕНКО (1814–1861)

Тарас Григорович Шевченко — геніальна й дуже шкава особистість. Не багатом удавалося піднятися з колін кріпака до рівня вільної й освіченої людини, стати відомим на весь світ. Сьогодні ми розглянемо період життя поета в Петербурзі.

Як відомо, Тарас був кріпаком пана Енгельгардта. Він мусив покинути різний край і поїхати за своїм паном до Петербурга — столиці Росії. Це місто — надзвичайно красне — не могло не вплинути на художньо обдарованого Тараса. Більші ночами він любив приходити в Літній сад, де перемальовував скульптури. Якось за цим благородним заняттям хлопця помітив Іван Сошеменко — студент Петербурзької академії мистецтв, родом з України. Земляки заприятелювали. Саме І. Сошеменко першим виявив у Т. Шевченка талант і сприяв його викупу з кріпакства. Спочатку він увів Тараса в коло української й російської інтелігенції, познайомив з поетами Євгеном Гребінкою і Володимиром Жуковським, з художниками Карлом Брюлловим та Олексієм Венешановим. Вони й допомогли викупити українського митця з неволі. Дві з половиною тисячі рублів (нечувана на той час сума) — ось ціна свободи Тараса Шевченка. Енгельгардт, бачачи, що передові люди Росії збирають про поета, заправив такі великі гроші за його свободу...

Де ж друзі Т. Шевченка взяли таку суму? Вони були людьми творчими, то й придумали лотерею. Карл Брюллов написав портрет Василя Жуковського, який і розіграли в царській родині. Відлускну Т. Шевченка було підписано 22 квітня 1838 р. і ось настала довгоочікувана волія!

К. Брюллов. Портрет
В. Жуковського. 1838 р.

Юнак тепер має можливість навчатися в Академії мистецтв. Викладачем мальлярської справи та його товаришем стає відомий тоді на всю Європу Карл Брюллов. Юнак із великим інтересом навчається, відвідує музеї, театри, слухає лекції видатних учених, багато читає. Успіх не забарився, про що свідчать пізньини — три срібні медалі, отримані за матлярські роботи. У цей час він пише й поетичні твори. 1840 р. в Петербурзі побачила світ його перша книжка — славетний «Кобзар». Іван Франко так писав про цю подію: «Ся маленька книжечка відразу відкрила немов новий світ поезії, вибухнула, зов джерело чистої, холодної води, засніла не відомою досі в українському письменстві яскінню, простотою й поетичною грашою вислову».

Двадцятирічний поет замислюється над тим, як зробити вільними всіх українців. Звичайно ж, для боротьби він вибирає огненне слово, яким освітить шлях України до волі. Поет чудово розумів, що народ, який багато років прожив у рабстві, треба пробудити від страшного сну. Нові покоління потрібно виховувати на кращих сторінках історії, аби розбудити прислану національну свідомість. Для цього він звертається до козацької тематики, адже ці сторінки нашої історії яскраві, козацькою державою ми можемо писати. З отляду на це пропонуємо вашій увазі вірш «Думка» й поему «Іван Підкова».

ДУМКА

Тече вода в синє море,
Та не витікає,
Шука козак свою долю,
А долі немає.
Пішов козак світ за очі:
Грає синє море,
Грає серце козацьке,
А дутика говорить:
«Куди ти йдеш, не спітавшиесь?»
На кого покинув
Батька, неизку старенькую,
Молоду дівчину?
На чужині не ті люди —
Тяжко з ними жити!
Ні з ким буде поплакати,
Ні поговорити».

Сидить козак на тім бочі,
 Грає синє море.
 Думав, доля зустрінеться —
 Спіткалося горе.
 А журавлі летять собі
 Додому ключами.
 Плаче козак — шляхи биті
 Заросли тернами.

ІВАН ПІДКОВА

I

Було колись — в Україні
 Ревіли гармати;
 Було колись — запорожці
 Вміли панювати.
 Панювали, добувати
 І славу, і волю;
 Минулося — осталося
 Могили на полі.
 Високі ті могили,
 Де лягло спочинти
 Козацьке біле тіло,
 В катайку повите,

О. Бубнов. Тарас Бульба. 1970 р.

ЗАГАЛКОВО ПРЕКРАСНА І СЛАВНА ДАВНІНА УКРАЇНИ

Високі ті могили
Чорніють, як гори,
Та про волю київською в полі
З вітрами говорять.
Свідок слави дідівщини
З вітром размовляє,
А вінук кісу несе в росу,
За ними співає.

Було колись — в Україні
Лихо газньовато,
Журба в шинку мед-горілку
Поставцем кружата.
Було колись добре жити
На тій Україні...
А згадаймо! Може, серце
Хоч трохи спочине.

II

Чорна хмара з-за Лиману
Небо, сонце кріє.
Синє море звірюю
То стогне, то віє.
Дніпра гирло затопило.
«Ануте, хлоп'ята,
На байдаки! Море грає —
Ходім погуляти!»
Висипали запорожці —
Лиман човни вкрили.
«Грай же, море!» — заспівали,
Запінізлись хвилі.
Кругом хвилі, як ті гори:
Ні землі, мі неба.
Серце м'ліє, а козакам
Того тільки її треба.
Пливуть собі та співають;
Рибалка літає...
А попереду отаман
Веде, куди знає.
Походить відзовж байдака,
Гасне люлька в роті;

Поглядає сюди-туди —
Де-то бути роботі?
Закрутівши чорні уси,
За ухо чуприну.
Пішов шапку — човни стали.
«Нехай ворог гине!
Не в Синопу, отамані,
Панове-молодці,
А у Царград, до султана,
Поїдемо в гості!»
«Добре, батьку отамане!» —
Кругом заревіло.
«Спасибі вам!»

Надів шапку.

Знову закиніто
Синє море; вздовж байдака
Знову похожає
Пан отаман та на хвильо
Мозчки поглядає.

1. Іван Підкова в однайменній поемі має козацьке звання

- A** сотника
- B** отамана
- C** осавули
- D** хорунжого

2. У реченні Синє море заірокою то стагне, то вис **НЕМАЄ**

- A** епітета
- B** порівняння
- C** персоніфікації
- D** анафори

3. Іван Підкова в однайменній поемі Т. Шевченка зброявся пливти до

- A** Києва
- B** Синопа
- C** Царграді
- D** Запоріжжя

4. Розкажіть про перебування Т. Шевченка в Петербурзі.

5. Хто сприяв викупу Т. Шевченка з кріпацтва?

6. Які емоції і почуття передано у вірші «Думка»? Чому козак отинився на чужині?

ЗАГАДКОВО ПРЕКРАСНА І СЛАВНА ДАВНІНА УКРАЇНИ

7. З якою метою Т. Шевченко вів у вірш «Думка» образ журавля?
8. Який пейзаж змальовано в поемі «Іван Підкова»? З якою метою?
9. Як ліричний герой ставиться до героя поеми «Іван Підкова»? З чого це видно?
10. Опишіть козацького ватажка Івана Підкову з одноіменної поеми Т. Шевченка. Які в нього стосунки з підлеглими? Підкріпіть свою відповідь конкретними рядками з твору.
- 11. Усно опишіть картину Г. Мелікова «У майстерні художника». Розкажіть про атмосферу, яка панує на картині.

Г. Меліков. У майстерні художника.
1939 р.

12. Проведіть дослідження творів Т. Шевченка: вірша «Думка» й поеми «Іван Підкова». Який із цих творів ліричний, а який — ліро-епічний? Свою відповідь аргументуйте й підкріпіть конкретними прикладами.
- 1. Вивчити напам'ять вірш Т. Шевченка «Думка».
2. Знайти в мережі Інтернет або в спеціальній літературі інформацію про Т. Шевченка як художника. Підготувати за цим матеріалом невелике пояснення з мультимедійною презентацією кращих робіт митця (за бажанням).

Я
І СВІТ

Леся УКРАЇНКА

(справжнє ім'я
Лариса Петрівна Косач)
(1871–1913)

Леся Українка народилася в м. Новоград-Волинському на Волині. Батьки поетеси були освіченими людьми: мама — відома письменниця Олена Пчілка, батько — юрист. У родині панувала атмосфера любові до української мови, культури, звичаїв і традицій.

Лариса була допитливою дівчинкою, у чотири роки вже читала, а в п'ять написала змістового листа своєму дядькові — професору Михайліві Драгоманову. Саме в цьому віці вона попросила батьків назвати себе Лесею. Найбільше дівчинка любила гратися зі старшим братом Михайллом. Її дитинство минуло серед чудової волинської природи. Вона любила співати й танцювати, вишивати й виготовляти іграшки. Пробувати свої сили в літературі Леся почала рано: у дев'ять років написала першого вірша «Надія», який присвятила своїй тітці, засланій за політичні погляди до Сибіру. Перший зрукований твір побачив світ, коли дівчинці було тринадцять (вірш «Конвалія»).

Змалку Леся Українка вивчала хист до навчання, вивчала десять іноземних мов, а ще любила музику (грала на фортепіано) й малювання. У родині Косачів удаштовували літературні й народні свята. Саме Леся була їх сценаристом, режисером і костюмером.

Проте долі талановитої дівчинки склалася так, що їй довелося виборювати життя, долаючи нестерпний фізичний біль. На Водохреща в Луцьку вона так захочилася святом, що й не помітила, як замочила ноги в крижаній воді. Спочатку боліла нога, потім — рука, а далі було ускладнення — туберкульоз кісток, легень, нирок.. Тож іще змалку Леся Українка засвоїла науку: аби не плакати, треба сміятися:

Там! Я буду крізь слізи сміятися,
Серед ліка співати пісні.
Без надії тає сподіватися,
Буду жити! Геть думи сумні!

Дівчинці іноді доводилося місяцями лежати в гілці — «тигучих кайзанах», за її ж висловом. Однак це не завадило Лесі залишити великий літературний спадок, який є окрасою не тільки української, а й світової літератури.

МРІЙ

У дитячі любі роки,
Коли так душа бажала
Надзвичайногого, дивного,
Я любила вік лицарства.

Тільки дивно, що не принизи,
Таємницю укриті,
Не вроплив королівни
Розум мій очарували.

Я дивилась на малюнках
Не на гордих переможців,
Що, сперечника звалиши,
Промовляли люто: «Здайся!»

Погляд мій спускався нижче,
На того, хто розпростертий.
До землі прибитий списом,
Говорив: «Убий, не замася!»

Як дитячою, бувало,
Упаду собі на лиху,
То хоч в серце біль доходить.
Я собі вставала тихо.

«Що, болить?» — мене питали,
Але я не признавалась —
Я була малою гордою, —
Щоб не плакати, я сміялась.

А тепер, коли для мене
Жартом злим кінчиться драма
І от-от вірватись має
Гостра, злобна епіграма, —

Безпощадний зброй сміху
Я боюся піддаватись,
І забувши давню гордість,
Плачу я, щоб не сміятись.

ТИНА МОРСЬКА

В час гарячий, подужневий
Бигляю у віконце:
Ясне небо, ясне море,
Ясні хмарки, ясне сонце.

Певне, се країна светла
Та златистої блакиті.
Певне, тут не чули зроду,
Шо бува негода в світі!

Тиша в морі... ледве-ледве
Колихає море хвили;
Не колишуться од вітру
На човнах вітрила білі.

З тихим пleskotom на берег
Рише хвилечка перлиста;
Править хтось малім
човенем, —
В'ється стежечка злотиста.

I. Абозовський.
Неаполітанська
 затока.
1847 р.

Править хтось малым човенем,
Стиха весла підіймає,
І зається, що з веселья
Шире золото спадає.

Як би я тепер хотіла
У малі човені сісти
І далеко на схід соня
Золотим шляхом поплысти!

Поплива б я на схід соня,
А від сходу до заходу,
Тим шляхом, що проложило
Ясне сонце через воду.

Не страшні для мене вітри,
Ні пізводні каміння, —
Я про них би й не згадала
В краю вічного проміння.

СПІВЕЦЬ

Пишно займались багрянії зорі
Колись навесні.
Любо ліліїся в пташиному хорі
Пісні голосі;

Грала промінням, ясним самоцвітом
Порання роса,
І усміхалась весняним привітом
Натури краса.

Гордо палаха троянда розкішна,
Найкраща з квіток, —
Баркою й пахом вродливіця пишина
Красила садок.

А соловейко троянді вродливий
Так любо співає,

Голосом дивним співець чарівний
Салки розвивав;

Слав до вечірньої зорі прошаних,
Що гасла вгорі,
Ще ж голосніше співан на вітання
Поранній зорі...

Вже пролетів, немов пташка затютна,
Весняний той час, —
Осінь холодная, осінь вільготна
Памує у нас.

Тихо спускається кічка осіння, —
Година сумна;
Місяць холдине киза проміння;
Здалека лука.

Путача вішого крик — гук єдиний.
Діброва кіма.
де ж соловейко? де ж спів солов'иний?
Ох, де ж він? — Нема!

В вигрій полинув, де вічна весна,
Натхнений співець.
Вічно красує там рожа чудесна,
Там теплий вітрець;

Глухо і смутно кругом на просторі,
Мій гаю сумний!
Кинув співець тебе в тузі та в горі,
Тебе й край різний.

К. Богомольський.
Пейзаж
з деревами.
1927 р.

ЛІСВІТ

Тиша така тепер всюди панує.
Лиш в листі сухім
Вітер зітха, мов дріада сумує,
Із жалем глухим.

Чом я не маю огністого слова,
Палкого, чому?
Може б, та ширя, гарячая мова
Зломила зиму!

І розлігатсь би завжди по гаю
Ясна-голосна
Пісня, їй розквітла б у рідному краю
Новія пісня.

Та хоч би її крила мемі соловіні,
І воля своя, —
Я б не лишила тебе в самотнії,
Крайно моя!

1. Потрапити в край вічного дроміння прагне лірична героїнє вірша

- A** «Мрії»
- B** «Співець»
- C** «Тиша морська»
- Г** «Як дитиною, бувало...»

2. Про слово «я» йдеться у вірші

- A** «Мрії»
- B** «Співець»
- C** «Тиша морська»
- Г** «Як дитиною, бувало...»

3. Установіть відповідність.

Назва вірша	Уривок
1 «Мрії»	A Погляд мій спускається низче, На того, хто розпростертій, До землі прибитий списом, Доворив: «Убий, не здавай!»
2 «Співець»	Б Так! Я буду крізь сльози сміятись, Серед лінів слівати лісні.
3 «Тиша морська»	

Назва вірша	Уривок
4 «Як дитиною, бувало...»	Без надії таки сподіватись, Буду жити! Геть думи сумні! В -Що, болить? – мене питали, Але я не признавалась – Я була малою гордою, – Щоб не плакати, я сміялась.
	Г Левче, се країна светла Та золотистої блакочі, Левче, тут не чули зроду: Шо буває негода в світі!
	Д А словоїжко троянді ародтивай Так любо співав, Голосом дивним співець чарівливий Садки розвивав...

- Розкажіть про дитинство Лесі Українки. Що змалку впливало на формування обдарованої й освіченої дівчини?
- До кого лірична героїня має більші погляди у вірші Лесі Українки «Мрії»? Про які її людські якості це свідчить?
- Чому лірична героїня вірша «Як дитиною, бувало...» не зізнавалася про свій біль? Як це пов'язано з життям Лесі Українки?
- Як ви розумієте словосполучення безпощадна зброя сміху у вірші «Як дитиною, бувало...»? Чому її найбільше бойтися лірична героїня?
- Усно опишіть своїми словами морський пейзаж у вірші Лесі Українки «Тиша морська».
- У вірші «Тиша морська» Лесі Українка створила образ «краю вічного проміння». Чи існує такий край насправді? Чи треба до нього прагнути?
- Чому лірична героїня вірша «Співець» протиставляє себе слов'ю?
- Випишіть у робочий зошит епігети з вірша Лесі Українки «Тиша морська». Яку роль вони відіграють у цьому творі?
- Знайдіть приклади персоніфікації у вірші Лесі Українки «Співець».

- Вивчити напам'ять вірш Лесі Українки «Як дитиною, бувало...».
- Намалювати ілюстрацію до вірша Лесі Українки «Співець» (за бажанням).

Володимир ВИННИЧЕНКО (1880–1951)

Володимир Кирилович Винниченко народився в м. Єлисаветграді (нині – м. Кіровоград). З самого хлопчик ріс здібним, упевненим у собі, умів за будь-яких обставин твердо захищати свою позицію. Мама згадує, що Володя «сусідських дітей тримав трохи... в терорі, бо був дуже сильній для свого віку й вольовий, упертний... Надзвичайно любив волю, повітря, рух. Був гордим, незалежним у вчинках і рішеннях, право-любим». Ці риси вдачі притаманні його літературному герою Федькові, з яким ви познайомитеся, прочитавши оповідання «Фелько-халамідник».

Спочатку Володимир навчався в початковій школі, а згодом у Єлисаветградській чоловічій класичній гімназії. Це був досить демократичний навчальний заклад, у якому здобували освіту не тільки діти дворян і чиновників, а й мішан, цеховиків і навіть селян. Володимирові-гімназисту не раз докоріти, указуючи на його простий одяг і українську мову: «Мы тебя учим не на свинопаса, а на чиновника». А він тій зверхності кидав свій напівхlop'ячий виступ: наприклад, на випускний іспит озагнув салом'яного брила, вишиту сорочку, а на руку взяв кирею¹.

Усвідомлення свого становища не пригнічувало хлопця, проте породжувало в нього протест. У старших класах він узяв участь у революційній організації, написав бунтарську поему, за яку дістав тиждень «карцеру»... Документа про закінчення Єлисаветградської гімназії Володимиру не видали, проте згодом він склав іспити за середню освіту екстерном у Златопільській гімназії. Потім продовживував навчання на юридичному факультеті Київського університету.

Висвітлення В. Винниченка як письменника почалося з публікації оповідання «Краса і сила». Літературний спадок митця мати чує понад сто оповідань, чотиринацятдесят романів і двадцять три п'еси.

¹ Кирея (заст.) – верхній довгий чоловічий одяг.

До речі...

Володимир Вінниченко — талановитий драматург. Вистави, поставлені за його творами, мали великий успіх у театрах Рима, Праги, Берліна...

ФЕЛЬКО-ХАЛАМИДНИК

Це був чистий розбішака-халамидник.

Не було того дня, щоб хто-небудь не жалівся на Фелька: там шибку з рогатки вибив; там синяка підбив своєму «закалишному» другові; там перекинув діжку з дощовою водою, яку збиралі з таким клопотом.

Наче біс який сидів у хлопцеві! Усі діти як діти — граються, бавляться тихо, лагідно. Фелькові ж неодмінно, щоб битися, щоб що-небудь перевернути ногами. Спокій був його ворогом, з яким він борався на кожному місці.

Наприклад, також. Ліптиль хатки з піску. Перед будинком, де жив Фелько, була незабрукована вулиця, і там завжди грузли в піску коні. Після дошу цей пісок ставав липким і вогким, — для будування хаток нема краще. Поставив ногу, обкладеш її піском — і виймає потихеньку. От і хатка. Хто хоче, може навіть лізваю приробити. Коло хатки можна тим виліпити, а за тим натикати насінинок — і сад е.

А між хатками йде вулиця. Можна в гості ходити одне до одного.

Фелько теж ліптиль. Але рантом встане, подивиться-позивиться — і візьме та й повалить усе чисто — і своє, і чуже. Ше й реточеться.

А як хто разсериться або заплаче, та і штовхана застъ. Битися з ним і не пробуй, — перший по силі на всю вулицю. Ураз тобі застъ підніжку, зімне, насяде й пита:

— Ну? Наживсь на світі? Говори!

Як той каже, що наживсь, то милует; а як пручаетесь — іші б є.

Або пускають хтось змія.

Плац великий — ін будинків, ін магазинів, розбігтися є де. І вітер там раз у раз найкращий.

От заносять змія.

Фелько сидить у себе на воротах, як Соловей-розвійник на дереві, і лівиться. Він усе любить або по кришах лазити, або на воротах сидіти. Ворота високі, і там ніби скринька така зроблена. У тій скриньці й заїзда Фелько.

— Пускай! — кричить той, що держить.

Змій викриється, але аразу ж козиряє й б'ється об землю.

Фелькові досадно: дурні, хвіст короткий! Але він сидить і не кричить нічого. Його думка зовсім інша.

Хлопці догадуються й прив'язують до хвоста ганчірку. Тоді змій плавно й легко звільняється вгору. Приємно держати його! Вітер чудесний, тільки розсушуй нитки та дивись, щоб на вузликах добре звязані були. Змій кокетує й хилтає головою то в той бік, то в другий, наче комусь шепчуєсь на вухо то з одного боку, то з іншого. А як дирчастки ще начеплені, аж дух радіє! Штани день би стояв, та держав, та дивився вгору. Небо високе-високе, синє та холодне. А згід у ньому більш-більш, хліптається, хвостом злєтка водить, наче плава, наче йому душно й він лізиво обмахує себе віялом. І ледве-ледве чутно пллеться од нього дирчання дирчасток. Не тільки бачиш, а й чуєш. Так наче Гриць або Столька там угорі й тягне за нитку, балується там і дирчити уміє.

Нитка уже дугово пішта. Ех, погано пuto зроблено! Як добре зробити пuto, нитка не дасть дуги. Ну та нічого — розсушуй далі.

Нитка ріже руку, але то дурниця. Змій усе далі й далі в'ється в небо, стає менший і менший.

— Телеграму давай!

Пускається телеграма. Біленький патрічик начіплюється на нитку й підковується трошки вторго. Вітер підхоплює — і пішла телеграма. Ось зачепилася за вузлик і пручиться, виривається, от трохи не крикне вниз: «Не пускаво!» Але тут треба шарпнути нитку. Вітер знову підхоплює, і попливла знову вгору біла вісточка. Ось уже вона недалеко, уже вона в тому місці, де навіть Гаврик не може бачити нитки. Ось-ось змій прочитає телеграму.

Але тут усі разом чуточку крик і переводять очі із змія на землю. Іде Федько. Іде й кричить. Він міг би підійти тихеніко, так що й не почув би ніхто, — але Федько того не любив. Він ще заляжу кричить:

— Ану, гей там, давай сюди змія!

Буде відмінати. Федько йде змія відмінати.

Руки в кишені, картуз набакир, іде, не поспішає.

Але тікати й не пробуй. Федько всяку собаку випередить.

Хлопці починають швидко змотувати нитки. Але що та поможет?

— Давай змія! — підходить біля Федько.

Гаврик кривить губи й хмікає. Столька забіда, але хутко змотує нитки, зиркаючи на Федько.

Спірка підіймає із землі камінь і кричить:

— Ану, підійди! Ану!

Але Федько навіть рук не виймає з кишені і таки підходить:

— Давай сюди змія!

Та він уже виймає руки з кишені, бо Спірка затулє собою Стьопку й піднімає руку з каменем. Але сам Федъко камені не шукає, він тільки дивиться за Спірковою рукою.

— Даєш змія?

— А це твій змій?

— Одніму, та й буде мій!

— Охва! Задавака! Так і провалю голову, тільки підійди.

— Аху, бий!

Фелько навіть груди піставляє, так наче йому тільки того й хочеться, щоб його вдарити каменем. Чуб йому стиричком виліз з-під картузза, очі хутко бігають.

А Стьопка зсочує, а Стьопка зсочує! Змій тільки зверкає далеко вгору та шарпається й не разуміє нічого, що там сталося внизу, чого його так скоро тягнути назад.

— Ну, бий же! Ех, ти! Бойтесь... Я он без каменя, на вас трох.

— Люська, Ва-сь-ко! — раптом кричить Спірка. — Сюда-а!.. Федъко змія віднімає!

Але Федъко вміть зривається з місця, налітає на Спірку, ловко піставляє ногу й кида його на землю. Тут же піскакує до Стьопки, хапа нитку й рвеї до себе. Нитка тріскає, змій диркає. Гавреї плаче, а Федъко намотує нитку на руку й помалу задом іде долому. Вигляд унього гордий. Спірка й Стьопка визаються на його, очі аж горять, шпурдають каміння, але Федъко тільки вспінається й речоче.

— Халамідро! Ну, не попадайся ти на нашій вулиці! Босявка! Зараз!

А Федъко все їде та їде. Змій уже його.

Але тут, буває, візьме й зробить несподіване. Коли вже хлопці далеко й не можуть йому нічого зробити, він раптом повертається й віддає змія. Навіть принесе ще своїх ниток і ласты.

— На твого змія! Думаш, мені він потрібний? Схочу, зроблю з цілого листа. Тато з типографії принесе червоної бумаги, так он якого зроблю...

Але так не часто буває. Частіше кінчається тим, що хлопці біжать долому, жалються, а іхні тато чи мама ізуть до Федъкової матері й теж жалються. А Федъкові ввечері вже прочуханка. Але й тут Федъко не як всі діти поводиться. Він не плаче, не проситься, не обіщає, що більше не буде. Насупиться й сидить. Мати дає, грозиться, а він хоч би слово з уст, сказати і мовчіти.

Приходить тато з роботи. Він стомлений і сердитий. Руки сині від олова літер, які він складає в друкарні. Щоки теж ніби оловом налиті, худі-худі, борода на них така рілка, що висло крізь неї тіло.

— Що? Уже знов? — питает він, глянувши на Федъка.

Фед'ко ще більше насулюється й починає колупати пальцем кінечко стулу. А мати розповідає:

— Правда то? — питась батько у Фед'ка.

Фед'ко мовчить.

— Кому ж я говорю?! Правда те, що мати каже?

— Правда, — тихо відповідає Фед'ко.

— Скидай штани.

Фед'ко мовчики встає, скидає штанці й чекає, похиливши голову.

Батько здіймає із себе ремінь, кладе Фед'ка на стілець і починає бити.

Фед'ко заригується всім тілом і шарпа ногами.

— Лежи! — хрещить батько.

— А кляте ж яке! А кляте! — сплескує руками мати. — Хоч би ж просило тата, хоч би заплатило. Камінь, а не дитина! Сибірка якісісь...

Вибивши «сибірку», батько виймає з кишеньки дві або три копійки й дає йому.

— То тобі за те, а це за те, що правду говориш...

Фед'ко витирає слізки, що виступили з очей, бере гроші й ховає в кишенню. Він за ремінь не сердиться, — він розуміє, що так і треба. Але й три копійки бере, бо справді не брехав. Якби він схотів, то мог би відбрехатися, але Фед'ко брехати не любив.

Не любить також Фед'ко й товаришів віддавати.

Батько й за це Фед'ка хвалити, а мати там само сердиться:

— Так-так, потурай йому, давай йому гроші, давай. Він нависне робитиме бешкет, щоб правду сказати. Розумний батько, учить сина. Замість того, щоб повчити його за те, що покриває інших, він хвалить...

— Нічого, стара... За все бити не можна. За що й хвалити...

— Так-так! Хвали його, хвати...

А найбільше Фед'кові доставалось за Толю. Толт був син халіїна того бузинку, де вони живли. Це була дитина ніжна, зелікатна, смирна. Він завжди виходив надвір трошки боязко, жмурився від сонця й соромливо посміхався своїми незвичними синіми очима. Чистезнай, чепуринецький, він зовсім не мав нахилу до Фед'кових забав. Але цей халамидник неодмінно спокушав його, і бідненський Толя приходив додому задріпаний, подранки, з розбитим носом. Мати його, жінка чула й теж зелікатна, трохи не вмівала, бачачи таким свого Толя.

— Де ти так убраєшся?! Хто тебе так? — жалазася вона.

Толя, плачуучий, казав, що він не виник, що Фед'ко працював на те.

У той же вечір батько Фед'ків допитував уже «сибірку»:

— Ти лазив із Толю драти горобців?

— Лазив.

— Ти порвав йому штанці?

— Він сам порвав. Не вміє зашити, а береться. Хай не лізе.

Але тут вихідувалася мати.

— Та як ти смієш так говорити? То дитина благородна, ніжна, а ти, мужиченя, з ним так, як із Стъпкою. Та через тебе нас із кватирі виженуть... Шоб ти не смів піхходити до нього, мурло ти репане. Із свинопасами тобі грatisь, а не з благородними дітьми. Нешастячко ти моє! І за що мене Бог покарав такою сибіркою... А батько нічого йому не каже, роби, синку, що хочеш, бий дітей, хай нас виженуть із кватирі...

Батько мовчить і хмуро дивиться у вікно. Надворі вечір. З вікон хазяїського зому ледве чутно вибиваються звуки ніжної музики. Тепло й затишно там. Батько Толін десь походжує собі по просторій хаті, задумливо слухаючи музику. Тут же, мабуть, Толя — чистенький, ніжний, з шічками, як проскурка. Мати грає. Ні сварок у них, ні бруду, ні склопоту. Пожилій її знесуть плату за кватирі, мужики за землю грошей привезуть. Їх ніхто не вижене з кватирі, хоч би Толя як обіднів Фелька.

— Скідай, сучий сину, штані! — раптом грізно звертається батько до Фелька.

Фелько спілзла брова зігнулася на тата.

— За вішо? — ледве чутно питает він.

— За те, що водишся з благородними дітьми. Я тобі, паршиво, скільки раз казав: не смій з панами водитися. Не кумпанія вони тобі.

— Та я з ним не водлюсь, він сам лізе.

— Жени його під три чорті від себе... яка вік тобі кумпанія?.. Лягай!

Фелько лягає, але батько так б'є, що мати застосується зовсім невдоволена.

А на другий, третій день Фелько знову спокушає Толю. І спокушає якраз у такий момент, коли ні одному чоловікові в голову б того не могло прйти.

Скажемо так. Надворі буря, дощ ллєтися з неба такими пальчиками, наче там тисячі Фельків перекинули тисячу дівочок із водою. Хмары аж сині, кошлаті, так і розрізують іх зеленаві блискавки. Грім тріскає з такою силкою, що аж посуд дзвенить у шафах.

Толя, притаївшись біля вікна, дивиться на вулицю. Пусто, нема нікого, все поховалося. Тільки згори біжить цілий поток брудної води з бульбашками. Дощ січе воду, камінь, стовпчики. З рину щіль водоспади спадають у падісадник. Темно, сіро, страшно. Мама в себе в покой лежить з пов'язаною головою, — вона не виносить бурі й завжди хворіє.

Толя теж замовався б кудись, але мама заборонила йому сидіти біля вікна, і через те Толі страшенно корить ще посидіти й позивитись.

ЯСВІТ

У, який буйний і брудній потік біжить по вулиці! І зе він береться завиди?

Трах-так-так! — лускає грім, і заміна в ідальні дзвенить.

Толя тихенько хреститься й блідніє, але від вікна відйти не може.

І раптом він бачить щось надзвичайне. На вулиці, у самому потоці, під дощем, мокрі, без шапок бредуть Федико, Стьопка й Васька. Вони позакучували штанці як до живота, пашають ногами, сміються, щось, видно, кричать. Ім весело й любо! Вода, мабуть, тепла, а дош, як душ у бані, так й обливав іх. Ось Федико пізставляє лише під дош, ловить краплі ротом. Які в них смішні мокрі голови!..

Васько щось найшов у воді. Шо то?.. Пілкова. Федико ховає в торбинку. Вони знов назирають гвізок, пілков, залишок! А Федико раз найшов навіть п'ять колійок.

Толя стає у весь зріст на вікні й махає руками, щоб його бачили. Але хлопці не дивляться на вікно. Вони пашають ногами, бояться, грім тріщить у них над головами, але їм те й за вухом не свербить. Хмарі над ними такі страшні, що лягутися моторошко, а їм те якраз і мило, — дош, значить, ще довго буде.

Ось вони пританцюють, мабуть, співають:

Іди, іди, дошнику,
шебром,
шебром-шебришо
наш нашу пшеничо.

І дош іде їм на голови, на плечі, на руки. Сорочки поприлипали до тіла, потік біжить-біжить, грім тріщить.

Але Толя грім уже не страшний. Толя й сам би побіг на вулицю. Він ще дужче махає руками, але постукати бойтесь, бо мама почне.

Нарешті Федико помічає Толю й починає махати рукою, закликаючи до себе. Васько й Стьопка теж вимахують, показують пілкови, гвізок, пашають ногами, піскакують. Васько падає й сідає просто у воду, Федико й Стьопка ретогутуться, а Васько за ними.

Толя раптом зістрибує з вікна, швидко складає черевички, закачує штанці й тихенько вибігає в сіні, із сіней на гамок. На м'юому бархатові курточка й штанці, — жалюїх. Але хлопці вже коло ганку й кричать:

— Іди, не бійся! Дош теплий.

— Та їди! От баба, мнеться... Раз-два!

Толя холодно й страшно, але він не

хоче, щоб його звали бабою. Він сходить з ганку й обережно йде до хлопців. Ніжні, випущені ніжки його спотикаються, брудний потік залива бархатові штанці, дощ ураз вимочує акуратно зачесане волосся й курточку. Спершу від цього холодно, але потім робиться так славно, мило. Толя од приємності аж вишиє і паша ногою по воді. Хлопці теж кричать і, скопившись за руки, біжать уніза. Толя посередині.

Увечері Толя хворий, гарячий лежить у постелі, а Федъка кладуть на стільце і луплять.

* * *

Наставала весна. Сніг зробився жовтий і брудний, а ліз на річці такий, як намочений сахар. Потім почали текти річечки по вулицях і стала парувати земля на сонечку.

Раз підвечір Столька, Грицик, Спірка та інші хлопці пускали кораблики по вулиці.

У цей час вийшов Толя на гамок і дивився на них. Він сам не пускав, бо йому строго заборонено було грatisся з вуличними хлопцями, але стояти на ганку можна було.

Рантом звілкись прийшов Федъко. Кожушок його був увесь мокрий, чобітки аж порижілі від води, шапка в болоті. Але він весь сяяє і має величезну палицю, яка була вдвое більша за нього.

— Хлопці! А де я був! — закричав він ще здалеку.

Усі винунули кораблики й підібігли до нього:

— А де? А де?

Федъко ловко заткнув палицю в купу мокрого снігу, зняв шапку й витер піт:

— Ху! От так наморився, братя! Ну, так і робота була!

— Та де ж ти був? Яка робота?

— На річці був. Там таке-е!.. Крига йде страшена. Базарний місток знесла к бісусу. Он як! Ми зовили дошки... Я такого дуба витягнув, що ої-ой-ой!

Хлопцям аж дух захопило... А вони й не знали!

— Та брешеш? Правда?

— Пізні подивись. Сидять тут, кораблики пускають... Я завтра в школу не піду, зрамку на річку збиралась...

— Як у школу не підеш? А батько?

— От штука! Візьму та й не піду. Здоров. Только!

Толя чув усю розмову і йому страшенно кортіло розпитатись, як там, на річці, крига йде. Але він терпіть не міг, як йому цей Федъко говорив «Столька». Наче він йому товариш.

Толя візвернувся й нічого не сказав, немов не чув Федька. Але так було шкаво послухати, як крига йде на річці, що він зараз же повернувся і сказав:

— Здорово! Ти був на річці?

— Був.

— Здорово йде?

— Біхи подивись, як мама пустить, — посміхнувся Федько й одвернувся від Толі.

Толя почервонів, — як він сміє насміхатися, мурля погане! Як пожаліється татові, йому зададуть!

А Федько розказував тим часом далі:

— Уся річка йде. Страшенно так сумне та трісить... А нарочно-ду на бепесі — поємо! Один хлопець хотів поїхати на кригі та зливався, а п завтра пойду.

Толя хотів іти додому, але, зачуваши ці слова, навіть зійшов униз, до хлонців.

Хлопці теж були вражені, — от скажений цей Федько! Там десь дивитися страшно, а він полізе туди.

— Та на саму кригу полізеш?

— А то ж куди! От і палиця вже є, — показав Федько на застромлену палицю. — Весело на кригах. Я бачив, як торік ізлив Антошку... Та я тоді не дістав палиці... Гайдза завтра разом? Га?

Спірка й Столька почухались: у школу треба.

— Е, у школу! Один день пропустимо, от біда велика!

Толі страшно було слухати такі розмови, але він не мав сил відійти.

Хлопці почухались і таки рішили йти завтра до річки. Умовились, що всі троє зайдуться на цьому сажому місці рівно о восьмій годині.

Коли Федько прийшов на другий день на призначений пункт, він застав там Спірку, Стольку... і Толю: Толя був увесь закутаний у шарфиков, з-за яких визирал тільки кінчик носа та оченята! Очевидно йому були якісь чудні, не то винуваті, не то злякані.

Федько Толі здивувався:

— А ти чого? Може, теж з нами?

Толя трішки почервонів і сказав:

— Я тільки підійду подивлюсь, а потім піду в школу.

— Іди дивись, — згодився Федько й почав витягати із снігу палицю. Він її сколовав туди ще вчора вечерею.

Палиця чудесна була! На кінці гостра, ще з гвіздком як устроїли її на кригу, не посковицьеться. Книжки Федько прив'язав собі на живіт і закрив кожушком. Смішно було зніматися, що він став таким пузатим.

— Наче твій тато... — сказав Спірка Толі.

То була правда, сам Толя це бачив, але йому все ж таки досадно стало. «Тато»... Зовсім не «тато», а «папа». А потім, що ж тут такого, що в його папи більший живіт, ніж у інших тат? Бо його папа багатий, от і все.

Толя ім'я нічого все ж таки не сказав, він був хлопчиком добрікатний, вихованій. Фед'ко, той, якби зачепили його тата, зразу б грубості почав говорити, а то й битися поліз би.

А Толя навіть щось сказав до Спірки. Але Спірка не чув, бо вони в той час підійшли до спуску з гори. Тут уже не до балзачок, — стало видно річку. Повоzi ще не було, але яка стала чудна річка! Уся сіра, похопісані, риба. На березі комашнею стоять і ходять люди. Сонце хитро поглядає з-за парового млина. Галки кудись летять довгими рядами й кричать. А як блишить кінчик хреста на Богоявленській церкви! Ух, гарено!..

— Айу, наавви передки! — раптом закричав Фед'ко і як вихор зірвався з місця.

Стьопка та Спірка заверешали й побігли да них.

Толі теж хотілось і заверещати, і побігти, і навіть фішмуті так само ногою, як зробив Стьопка. Але він того не міг зробити: кричати на вулиці не личить благородним дітям, бігти ж трудно, бо коужушок його такий довгий і тяжкий, а на ногах гlibома катоші. Та ще на спині рабець з книжками.

Толя тільки дивився, як миготіли ноги Спірки та Стьопки. Ось Стьопка загубив книжки. Зупинився, пішокопив, знову фішмуті і полетів за передніми.

Толя награв їх як коло самої річки. Зблизька річка здавалася ще чудищою. Видно було, як похалту, тяжко йшла кригта. Лід трішав, лускався, крижини лізли одна на одну, чисто було схоже на те, як же нутрь великий гурт волів. Уся сіра маса худоби сунеться помалу, а декоти один віл вилізе на другого, а тоді в тому місці починається гармідер, воли налізають одним на одного, стоять, крутиться, аж повозі ті, що почали гармідер, не проштовхнуться наперед.

По всьому березі стоять народ. Хлопці живажиками просуваються поміж дорослими й безперестанку кричати дзвінчиками, веселими голосами. Скіткы тут школярів, які завтра скажуть учительеві, що їм у цей день «голова боліла», і вони не могли прийти «в клас»!

А річка все суне й суне вперед. Крижини з мокрим рилем трутися одна об одну. Вони такі поважні та старі, аж жовті. Звідки вони припливли сюди? І куди попливуть? От сісти б на одну з них і хнати на ній

десь далеко-далеко. Кругом другі крижини, їх треба однознати, щоб не лізти на цю, а то як налізуть, то потоплять. Добре, як устигнеш перестрібнути на другу, а як шубовснеш у воду? А вода, ух, чорна, глибока та холодна, як піщанка.

Але знаходяться смільчаки, що стрибають на крижини і їдуть на них якийсь час. Десятки хлопчачих очей із задрістю стілкують за молодцями. А молодці візьмуть і ще й ногами потопають по льоду, от, мовляв, крига яка, не провалиться. Деякі з них перестрібують на другі лідівки й навмисне зупиняються на самому кінчику над чорно-сірою, густою водою.

— Аму, ти там! Хочеш раків половити? — кричить хто-небудь із дорохливих на молодців. — Злізай на берег!.. Шубовсне у воду, витягай його...

Молодець міби не чук, але, потопавши на кризі, сходить на берег.

Толя часто позивався на Фед'ко: ну, що ж він не йде на кригу. Фед'ко щось говорив Стъпеці й Спірці й показував на річку головою. Толя підійшов близче й почав слухати.

— ...А то що! Стрибають тут... — говорив Фед'ко. — Подумася, яка штука. Ні, нехай хто на той бік по кризі перейде, от буде герой!

— Ну, на той бік! — покрутив головою Стъпека. — Як затре кригою, що будеш робити?

— А ти на другу! — бліскнув очима Фед'ко. — А з той ще на другу!.. От зроби так! Зробиш? Га?

— А ти зробиш?

— Може, і зроблю...

Толя страшенно хотівся позиватись, як Фед'ко буде стрибати з крижини на крижину. Він пострибає і, розуміється, злякається й почне плакати; його знімуть із криги, а всі потім будуть знього скиянися. Хай не задається.

— Нізашо не зробиш! — сказав Толя Фед'кові, киваючи на річку.

Фед'ко мовчки позивався на нього й нічого не сказав. А Толя бачив, як у Фед'ко навіть губи побіліли, а очі стали такі чудні, гострі, коли позивався в кригу. Ага! Мабуть, боїться.

— Аму, спробуй! — знову сказав Толя. — Ти ж хвалився, що будеш їздити на крижинах. Аму!

А крижини сумули та сунули. Іноді вони розривалися й між ними робилися чорна, страшна латка води. У тій воді плавала солома й трісочки. І солома, і трісочки крутилась і десь зникала — так вертіло там воду.

— А давай об заклад, що перейду на той бік! — уміть звернувшись Фед'ко до Толі.

— Ба не перейдеш!

— Ну, давай! Об що йдеш? Як перейду, даси мені свій ножик, що з костяною ручкою. А як не перейду, я тобі дам свого чижика. Хочеш?

Толі зовсім не хотілося чижика, — навіщо йому чижик? — але він згодився.

— Ну, добре! Давай руку! Спірка, перебивай!

Спірка перебив, і Фед'ко став тісніше пілперізуватись, оддавши Стюощі свої книжки.

— Тільки ви мовчать... — тенором сказав усім Фед'ко. — А то як побачать, що я хочу переходити на тобі бік, то не пустять. Нехай думають, що я хочу коло берега походити.

— Добре!

Фед'ко пілперезався, узвів у руку палицю, спробував її й насунув шільніше шапку.

— Ну, гляди ж! — промовив він до Толі якимсь чудини голосом і пішов просто на кригу.

— Фед'ко пішов! Фед'ко пішов! — закричали хлопці, які вже давно зачіпали його, щоб ішов на кригу.

Фед'ко стрибнув на лід і, наче пробуючи його, потопав ногами. Крижана добра буда, товста, міцна.

Фед'ко потрошки наблизився до другої, походив і палицею зміряв, чи товста. Потім ознінувся до берега й раптом стрибнув на другу крижину.

Спірка, Стюшка й Толя дивилися за ним із заміраним серцем.

— А куди ти там? — закричав до Фед'ко якісь робітник збоку. — Куди понесло тебе? Вертайся назад!

Але Фед'ко, мов не чуочи, підбіг на край своєї крижини й знову став тикати під нову крижину. Та була зовсім тонка. Спробував надути її палицею, — угинався. А позаду кричать і махають руками, щоб вертався. Фед'ко вибрав іншу — ця товща. Розбігся і стрибнув. Крижина тільки злегка хитнулась і заспокоїлася.

— Та що він, сказався, паршивець! — закричали вже інші на березі. — Куди його потягла нечиста сила. Ей ти, вертайся сюди зараз!

— Ну, див'яться на цього одурілого хлопця!

— Та біжіть стягніть його, сукненого сина!

Але багти було вже пізно. Фед'ко пісlo вниз, і він був уже на середині. Він часом оглядався, піднімав на палиці шапку, весело крутив нею й кричав шось. Розібрati не можна було, що він саме кричав, але чутні, шось веселе й завзяте.

— Та чий він? — питалися кругом.

— Федъко, Івана типографчика син. Халамидро звісно.

— Ну їй пробийгоза... Ач, якє виробле! Ах ти ж, Боже наш!

А Федъко, спралі, щось надзвичайне виробляв на річці. Він то поез на животі по тонких крижинах, то впирається палицею й перестрибував через водяні латки, то бігав із кінця в кінець криги, не маючи виходу. Здавалось, ось-ось налетить на нього ота кучугура крити, літре, зімне й сліду не застанеться од комашинки-хлопчика. Але комашинка, людським чудом, ловко відрізувалася на самий гребінь кучутури, скоренько зіїджала з неї й бігла знову з крижини на крижину.

На березі було тихо. Хлопчики замерли з розширеними ротами й широкими очима. Старші хвилювались і пильно слідкували за кожним рухом «шибеника». Як той щось замнеться, так усі зараз затурбуються, дежкі починають кричати всікі поради:

— Управо, управо бері, сукин син!

— Куди управо? — махає на порадника другий рукою. — Там вода, хай їде, друга крижина підпліве... Не рушся, стій на місці!

На шастя, Федъко не може чути нікіх порад і шасливо добирається до берега.

Хлопчики починають од шастя пищати, боротись, кидати каміння в кригу. Дорослі летше зітхають і, хитаючи головами, лають Федъко-халамидзинка. Але в лайках нема ні зlostі, ні досади. Ловкий хлопчик, що й говорити. Як брався, собака, га?

Федъко з того боку має на паличу шапку. Той берег пустий, бо туди не можна пройти з вуліци — чиєсь мури й тини.

— А як же вім назад добереться? Неваже знову по крижинах?

— А так і е, вім знову на крижинах!

Справалі, Федъко стрибнув на крижину, потім на другу, і знову на березі всі притихли, слідкуючи за одчайдним хлопцем. Ніхто же не кричав порад, ніхто не лавися, тільки не зводили очей з маленької комашинки, яка драпалася, бігла серед страшних сірих крижин, стрибала, метушилася. Така маленька комашинка, а як вона ловко, безстрашно обдурувала величезні шматки льоду, що з тріском лізли на неї, нехов збиралися розчавити назабіль живе створіння. Як це створіння топтало ту сіру купу криги й ще наліт' часом вимазувало свою малюсінську паличкою.

— Ну, і шибеник! — зіхав хтось, як Фед'ко вилрапувався із скрутного місця.

А «шибеник» усе близче й близче присувався.

Ось уже недалеко. Відно вже, як швидко оченята його бігають на всі боки, вишукуючи місце, де перестрибнуті. Найшов. Уперся палицею. Палица спорснула. Ударив дужче в лід і знову вперся. Стоять добре. Раз! — і вже на другій крижині. Жилаве, чортове хлопча. Стрибне, як кішка.

І от хлопча вже на березі. Круг його крик, писк товаришів. От це молодець, так молодець. От як треба!

— Ну, щастя твоє, що ловкий! — качають головами дорослі. Але не ляют і не сердяться, — що говорити такому зайдвиголові!

Толя аж задихався, дивлячись, як Фед'ко перебирається по крижинах. Оченята йому розгорілися, серце билося мішо й гаряче. Нічого там страшного нема на тих крижинах. А зате як інтересно, як весело! От би взяти та й собі побігти. Тільки скинути калоші, а то в них важко. То зовсім не трудно. Узяти у Фед'ка палицю, устромлити в лід і страйбати. Велика штука!

А коли Фед'ко вийшов на берег, коли його оточили хлопці й з радістю та захватом дивилися на нього, як на героя, Толя почув, що він теж може перейти. І не тільки може, а от візьме й перейде!

І він, нічого ні кому не кажучи, хутенько скинув калоші, струсив ранець з плечей на землю й підійшов до Фед'ка.

— Дай мені свою палицю, — сказав він.

Фед'ко здивовано подивився на паніча:

— Нащо тобі?

— Я теж хочу йти на той бік!

— Куди?

— На той бік.

Спірка й Столька так і фіркули, але Фед'ко не засміявся.

— А як упадеш у воду?

— Не байсь, не впаду. Давай!

— Лучче не треба, Толико... Ти не вміш.

— Ома! Ти один уміш! Ну давай палицю. Що, може, жалю?

— На.. — стиснув плечима Фед'ко. — Тільки гляди..

Толя взяв палицю й пішов на кригу.

— А куди знов? Чого? Хто? — раптом закричали люди, побачивши Толю на льоду.

Але Толя, так само, як Фед'ко, побіг далі й страйбнув на другу крижину. У цей час насунула ціла купа льоду й одрізала Толю від берега.

Він опинився сам серед страшних, холодних крижин, які всі ворушилися, лізти одна на одну, трішали, крутились.

На березі щось кричали, бігали. Толі розтеряється, хотів бігти назад, але не можна — перед ним ціла смуга води. А ззаду суне величезна скеля льоду. Вона наче спеціально хоче налізти на Толю, так весь час напирає на його кригу.

Толі зробилося страшно. У руках стало якось дуже холодно, ноги ослабли й сковзнути по льоду. Хотілося впасті на ліз, притулитися до нього всім тілом і кричати, кликати на поміч.

Але він і те боявся зробити. Тільки стояв і тихе замко став плакати.

А люди на березі хвалювались, кричали, разились, як вирятувати Толю, і не знали, що зробити, бо кожний радив одне, другий друге, третій третє. Усі йшли рядом із крижиною, на якій стояв і плакав Толя, кричали, махали руками, кудись когось посилали. А Толі тим часом плив усе далі. Він уже випустив пальчику з рук і хукає на червоні пальці, обтикаючи їх слізами.

Денki з дорослих пробували зайти по крижинах до Толі з другого боку, але крига вгинавася, ломилася під ними, й один швець навіть трохи не впав у воду.

У цей час звідкось узвесь Фед'ко. Він, як тільки Толі розтеряється на льоду й усі побачили, що злякається, зесь зразу зник. Його навіть хотіли вилаяти, що призвів панича до такої біди. Але Фед'ко як під кригу пішов.

— Ага! Злякаєся, стервін син! Шибеник чортів, навчив хлопця та й утік.

Усі вже звали, що Толя хазяйський синок, а деякі навіть побігли за його папкою.

І от, коли всі метушитися, бігати й не знали, як вирятувати Толю, несподівано з'явився Фед'ко. У руках йому була довжелезна палиця, у яку він почав забивати гвізда, раз по раз заклопотано подилютаючись на Толю. Спірка і Столька всіма силами старалися помогати йому.

Ну, гвіздок забитий, дериктесь добре.

— Ану, гей, дайте дорогу... З дороги ж!

Усі розступилися на крик. А дівчи, змову цей шибеник! Але він із палицею, чи не рятувати панича збиралася?

— Ти куди, халамидро?

— Дорогу!.. Ану, дайте дорогу!

Фед'ко продерся крізь юрбу, вибрав крижину й страйкув.

— Держись, Толъко! Я зараз буду коло тебе. Держись, не бігай, стой на місці!

Толя, забачивши Федъко, захвилювався й хотів бігти йому назустріч, але приказ Федъко зупинив його.

Хильки через п'ять Федъко вже був на Толиній крижині.

— Ну, давай руку... Іди за мною. Та не бойсь, іди сміливо. Палицю візьми та впірайся. Ну, так... Держись... Стій... Я перестрибу, а ти підожди...

— Ой, не ходи!.. Я боюся... — ухопився за м'яого Толі.

— Та стій! От дурне... Я перестрибу ти присуну до тебе свою крижину, а ти перейдеш... Бо сам же не перестрибнеш...

Федъко перескочив, підіг із край своєї крижини й уперся палицею в сусідню купу льоду. Крига зашаруділа й пісунулась до Толі.

— Тепер переходь сюди!.. Ну, от бачиш... Тепер іди на цей край. Іди сміливо, не бойсь... Ставай тут. Стій, не бойсь. Я піду назад, піштовхну тепер до берега...

Федъко перебіг на другий кінець крижини й тільки хотів упертися палицею в лино річки, як ралтом під ним почувся тріск, крижка крижини розламалася надвое, і Федъко зник із льоду.

Усі так і замерли.

Але Федъко не потерявся, він ухопився руками за кригу й зо всієї сили пнувся, щоб його не знесло. Але на латку води, яка сталася від цього, уже сунула нова крига. Бона знесе Федъко.

Толя побачив це та з еріком забігав по крижині.

— Толю! Толю! — кричав Федъко. — Поздай мені палицю свою. Поздай палицю свою... Я вилізу...

Але крижину в цей час підняло до берега, і Толя, як стріла, вилетів з неї.

Стьопка, Спірка й інші хлопці кинулися до Федъко й протягнули йому палицю. Федъко весь посинув уже й хотів узятися за палицю, але рука не слухалася, закликав.

А підійти до м'яого не можна, бо крижина взимається, зативається водою й може розвалитися занов.

— Стьопка, ляж на лід і підсунься до мене, — прохріпів Федъко.

З берега дорості шось кричали, але хлопці іх не слухали. Стьопка ліг і став підсуватися до Федъко.

— Зайдіть там із криги, хто лишній, — крикнув Стьопка, озирнувшись.

Але в цей час один із хлопчиків позав Стьопці шворку, зв'язану з полсів. Стьопка кинув її Федъкові.

— Хватай, Федю! Хватай... Швидше, Федю, бо крига йде.

Федъко простягнув руку, але знов ухопився нею за лід.

— Не можу... — прошипів він. — Руки не держать, упаду...

І раптом ухопив зубами за шворасу, набрав повен рот, міцно стиснув зуби й матину головою, мовляв: «Тягни!»

Столька, хлопці й дорослі з берега почали тягти Федьку.

— Держись, Федю, держись, нічого... Ех, держись, ще трошки! Браво!

Федько був увесь синій від холоду й того, що держався зубами за пояс. Але, як тільки вистягнули його на тверде, він став на ноги й почав швидко-швидко топати й махати руками. Вода лизлася з нього, зуби йому показали, але він на те не вважав:

— Нічого, не перший раз, я цієї зими три рази на льоду провалювауся. Треба тільки бігти.

Але йому не дали побігти. Десь узялися папа й мама Толині, а з ними мати Федька. Толя, побачивши їх, затрусила та з кроком і плачем кинувся до них:

— Палочко!.. Мамочко!.. Я не винен, я не винен!..

Але папа й мама не дали йому говорити. Схопивши його під руки, шарпнути й потаскали додому.

Мати Федькова теж схопила Федьку й так торсунула, що з того аж брязки поспалися.

— Додому, ірод! Ось я тобі покажу! — І знову так потягнула, що Федько мусив бігти за нею. Таково блідою й потою Федько ніколи не бачив свою матір.

А попереду батьки тягли Толю, який увесь час спотикався, щось кричав і голосно плакав. Батьки йому щось одповідали й шарпали тах, що Толя кілька разів спадала з голови шапка.

Раптом вони зупинились і підождали Федьку з матір'ю.

— Він був на льоду? — грізко звернувся батько Толині до Федька.

Федькові було дуже холодно, зуби йому не переставали стукати, усе тіло боліло від шарнірів матері, але він усе-таки встіг помітити, що в батька Толиного аж сліна запеклася на губах, а очі напініться кров'ю. А Толя з жахом залишив голову то до мами, то до папи й жалібно говорив:

— Я не винен, я не винен...

— Мовчи! — крикнув до нього батько й знову повернувся до Федька: — Був він на льоду?

— Був... — изкаючи зубами, сказав Федько.

— Неправда! Неправда! — ще жалібніше й зі страхом забінявся Толя. — Я не хотів їти, а вони мене потягнули на річку. А потім Федько взяв і пхнув мене на кригу... Спитайте всіх... Я не винен...

Федько аж труснів перестав і подивився на Толю. А мати Федькова так і спалахнула:

— Ох, Боже ж май! Та що ж ти собі думаєш, лющине ты! Та батько ж із тебе три шкури здере, та він же на тобі живого місця не оставить. Чом тебе чорттика не вхопив там, у возі, ти, ідолтика!

І вона zo всієї сили візарила Федька по голові. Фед'ко ж упав на одне коліно й закрив руками голову. Мати знову хотіла візарити його.

— Підождіть, Іваніхो! — зупинив її батько Толин і підняв Федька. — Устань... Чекайте, Іваніхо... Я хочу спітати його... Фед'ку, я вірю тобі, я знаю, що ти ніколи не брешеш, не брешеш й тепер: говори, ти потянув Толю на річку?

Фед'ко трусився, коліна йому зігнулися і хиліталися на всі боки. Він мовчав.

— Говори ж, падлюко! — торсунула його мати.

Фед'ко глянув на Толю, той великоми, повними страху й тоски очима дивився прямо на нього. Сльози текли йому по шоках і зупинялися у куточках рота. Толя машинально атикував їх язиком і все дивився на Федька з чеканням чогось страшного.

— Ну говори ж, Фед'ку, — нетерпляче сказав Толин батько.

Фед'ко відвів очі від Толі, похильшив й і тихо сказав:

— Понів...

— І пхнув його на кригу?

— Пхнув...

— Паршивець же ти! — крикнув Толин батько й сильно хліснув Федька по лиці. А потім повернувся до Федькової матері й сказав: — Наліється, що на цей раз чоловік ваш покарає його як сліз... Інакше лучше очистіть мені кватиру.

Федькові знов упала з голови шапка, як ударив його Толин батько. Він підняв їй подивився на Толю. Але Толя тулзився до матері, яка митувала вже й жаліла його.

* * *

А ввечері, коли мав прийти батько Федьків з роботи, Фед'ко кашляв й облизував гарячі губи. Йому було страшенно жарко.

— Ага, бухикаєш, кашляєш, ідоле? — обзвивалась озпечі мати. — Піложди, піложди, візьме тебе чорт... Ось нехай ще батько приде та погріє ременем. Шо, єсть жар?

— Єсть... — тихо озловів Фед'ко, а сам придвигався, як в очах стояли животні зелені плями.

Коли батько прийшов і мати стала йому розказувати, Федькові в очах уже будо зовсім живот, і голова буде страшно тяжка й гаряча; така буде тяжка, що не можна буде держати її на плечах і хотітися покласти чи на стіл, чи на землю, чи лож у піч — аби покласти.

ЯСВІТ

Мати говорила, але Федъко навіть не стухав і не пам'ятає уже нічого. Він тільки як крізь сон бачив, що татуно чогось страшенно став дютий, такий злотий, що аж говорити не міг і тільки хапався то за горло, то за резнінь.

Потім Федъка поклали на стілець і били вже як слід. Але Федъко й на цей раз навіть не скрикнув. Тільки, як батько пустив на мене руку, якою зержал його, Федъко впав долоду й не рушився.

— Устава-ай!!! — ревнув батько й шарпнув сина за руку, але рука була така гаряча, а лише сина було таке дивно спокійне, що батько кинув ремінь і нахилився до Федъка. Федъко вже нічого не чув і не бачив.

* * *

А через три дні він лежав мертвий. Разів зо два він приходив до пам'яті, питав, чи били Толю, щось бурмотів і знову падав непритомній. А в непритомності когось просив, комусь грохався й усе чогось допитувався в Толі.

Батько й мати не відходили від його постелі, трусились і мовчики боролись із смертю. Але смерть поборота.

На четвертий день Федъка ховали. На кладовище йшли всі хлопці зо всіх сусідніх вулиць. Спірка, Стьопка й Гаврик плакали навзри.

А Толя тихенько виглядав із вікна. Маха йому строго наказала не виходити до вулізеніх хлопців.

А йому було цікаво познайтись, як будуть ховати Федъка-ката-мідника.

Коли Федъкова труна сковалася за рогом вулиці й не було вже нікого видно, Толя відійшов оді вікна, перекрутися на одній нозі й побіг тратися з чигакиком.

Цього чигакика він сказав Федъковій матері віддати йому, бо він його виграв у Федъка.

1. У дитинстві В. Винниченко своєю вдачею був схожий на

- A Стьопку
- B Спірку
- C Федъка
- D Толі

2. Слов'я *Нут Нажився на світ?* Говори! належать

- A Стьопці
- B Спірці
- C Федъкові
- D Толі

3. Толя описано словами

- A** спокій був його ворогом, з яким він боровся на кожному місці
B чуб йому стирчком виліз з-під картузів, очі лутко бігають
C дитина ніжна, делкатна, смирина... виходить надвір трошки боязно
D жилаве, чортове хлопча... стрибкає, як кішка
4. З яких деталей видно, що події в оповіданні В. Винниченка «Федько-халамидник» відбуваються в невеликому місті?
5. Згадайте епізод із поетичним змієм. Чи вважали Федька своїм другом Столька, Спірка й інші хлопчаки?
6. Як характеризує Федька той факт, що він повернув відіраного змія, ще й ниток своїх дав хлопчикам?
7. Прокоментуйте слова Федькової мами: «Тодітина благородна, ніжна, а ти, мужиченя, з ним так, я із Столькою. Та через тебе нас /заквітири викенуть... Щоб ти не сказа підходити до нього...». Розглямачте значення слова мужиченя.
8. За яку рису вдачі батько особливо поважав Федьку?
9. Доведіть, що оповідання «Федько-халамидник» належить до епічних творів.
10. Через що, на вашу думку, помер Федько: через застуду чи недбайливе ставлення батьків? Чи можна було зарадити смерті хлопчика?
11. Опис природи називають пейзажем. Знайдіть в оповіданні пейзажі й прочитайте їх. Висловіть свою думку про те, як вони підсилюють психологічний стан літературного героя або впливають на сприйняття читача.
12. Виразно прочитайте за ролями уривок, що починається словами: «Толя часто подивлявся на Федька: ну, що ж він не йде на кригу...» і закінчується реченням: «...Але не лято і не сердиться, — що говорити такому зайди голові!»
1. Текст оповідання В. Винниченка «Федько-халамидник» поділено на частини. Дібрати до кожного з них заголовок, записати в робочий зошит.
2. Виписати з тлумачного словника всі значення слів лан і ланський. У якому значенні їх ужито на позначення членів родини Толі? Підкріпити свій вибір конкретними прикладами з тексту (за бажанням).

Теорія літератури

Герой художнього твору

Читаючи художні твори, ви часто мимоволі ставите себе на місце якось героя, зазбільшого того, що вам найсимпатичніший. В основному це — яскраві особистості, адже кожному хочеться бути непересічним, шкідливим, сильним. Читаючи оповідання В. Винниченка «Федько-халамидник», ми чомусь найбільше симпатизуємо бешкетнику. Чому? Напев-

но, через те, що він має багато хороших рис: Федъко чесний, у складній ситуації завжди готовий підтримати чи захистити того, хто потребує його допомоги. Кожен мріє про такого друга. Іскраві особистості (байдуже — позитивні вони чи негативні) в основному виконують головну роль у художньому творі, решта перебувають ніби в тімі або ж з'являються в полі зору читача лише іноді. З огляду на це герої літературного твору поділяють на головних і другорядних.

Головного героя літературного твору описують зосерть детально (згадайте: опис зовнішності героя називають портретом), автор приділяє йому найбільше уваги. Головний герой, як правило, з'являється на початку твору й діє аж до самого кінця. Його вчинки вилісні ретельно, ажже саме з них має читачі, найбільше дізнаємося про взаємі героя. В епічних творах буває різна кількість головних героїв: в оповіданні — один, рідше два; у повісті чи романі — кілька головних геробів. Ім'ям головного героя часто називають художній твір (*«Федъко-халамідник»*), саме назвою цього бешкетника розгортається сюжет.

Другорядні герої художнього твору діють поруч із головним, вони доповнюють своїми діями розвиток сюжету. Другорядні герої також можуть мати іскраві характери, проте вони поступаються своєю значущістю перед головною літовою особою. Другорядними героями в оповіданні *«Федъко-халамідник»* виступають Толя, Спірка, Столька, Васька, Гришик, батьки Федъка й Толі.

До речі...

Володимир Винниченко мав не тільки талант письменника, він був відомим політичним діячем, а ще — художником. Створив майже сто картин. Акварельні й олійні пейзажі, портрети, натюрморти та графічні композиції не раз експонувались у Франції і за її межами. Ті художні досконалості визнавали видатні художники, зокрема Поль Сіњак і Пабло Пікассо.

В. Винниченко. Хутір Велика Бастіда. 1929–1939 рр.

В. Винниченко. Український пейзаж. 1939 р.

1. Найглибше в сповіданні «Федько-халамидник» розкрито характер другорядного героя

- A** Стольки
- B** Толі
- C** тата Федька
- D** тата Толі

2. Федько за вадчу протиставляється

- A** Спіріф
- B** Стольопці
- C** Грицику
- D** Толі

3. Словами ... він раптом повертається й віддає змія. Навіть принесе ще своїх ниток і даст... охарактеризовано

- A** Федька
- B** Толі
- C** Спірку
- D** Стольку

4. Якого героя називають головним? Скільки головних герів в оповіданні В. Винниченка «Федько-халамидник»?

- 5.** Чим другорядні герої відрізняються від головних?
- 6.** Знайдіть і прочитайте портретні характеристики Толі, Федька та його тата.
- 7.** З якого вченку Толі видно, що він такі не зробив висновків із трагічної ситуації в кінці твору?
- 8.** Чи винний, на вашу думку, Федько в тому, що Толя попіз на кригу?
- 9.** Якими рисами своєї вади ви схожі на Толю, а якими — на Федька? З якими вадами свого характеру вам треба боротися?
- 10.** Чого навчило вас оповідання «Федько-халамидник»?

11. Чи вдало, на вашу думку, художник у малюнках передав характеристики Федька й Толі? Чому ви так вважаєте?

- 12.** Поміркуйте, чому читач найбільше симпатизує башкетникові, зірви-голові й халамидникові Федьку.

- 1.** Виписати з оповідання В. Винниченка «Федько-халамидник» по 2-3 приклади епітетів, порівнянь і персоніфікацій.
- 2.** Прочитати повзай С. Чернілевського.

Станіслав ЧЕРНІЛЕВСЬКИЙ
(народився 1950 р.)

«Я народився поміж двох річок — невеличкою річкою Жван з її мілинами та глибинами й могутнім і тихим Дністром з його вирами та потужною течією — так поетично починає розповідь про себе сучасний український письменник Станіслав Болеславович Чернілевський. — Може, через те я так люблю водночас і найтонші, найдрібніші порухи й великі, могутні рухи.

Десь у четвертому класі я зіграв на сцені першу роль — хлопчика, що вкрас на колгоспному полі огірки, а мама його присовістила, і він, каючись, відніс їх назад.

Береги Дністра, де я жив, були райськими благодатними: там росли колгоспні груші, яблука, сливи, абрикоси, виноград. Там були баштами. Природно, що поночі ми, хлопчаки, ватагою пробиралися ярами й пупили кавунки та ліні або ж огірки й помідори, поки сторож не гнався за нами.

У житті було не так, як на сцені, але що дивно: обидві ролі я грав по-дитячому широ й самовіддано.

Правди є різні, а істинка одна. Як і одне дитинство на все життя. Всю завжди — щастя. Може, єдине щастя в житті. Найдорожче. Як матір».

Талант до поетичного слова виявився рано: учнем четвертого класу Станіслав надрукував свій перший вірш про Тараса Шевченка в районній газеті. Пізніше С. Чернілевський навчався навпереміну в трьох вищих мистецьких закладах: у Київському університеті на філологічному факультеті, у Київському театральному інституті на факультеті кінорежисури, а також у Вінницькому педагогічному інституті. Упродовж життя працював учителем, потім — на Київській кіностудії імені О. Довженка.

Нині як викладач багато уваги призідає студентам Київського національного університету театру, кіно й телебачення імені І. К. Карпенка-Карого. Ось яка багатогранна діяльність С. Чернілевського.

Теплота родинного інтуїму.
Ше на шибах досвіток не скрес.
Всталла мати. Мотузочком диму
Хату прив'язала до небес.

Весело і з ляском серед печі
Полум'я гуляє по гіллю.
Ководрою закутуючи плечі,
Мати не пита, чому не сплю.

Вже однак зникає пірхотина,
Не катує серце печія.
Знову я — малесенька дитина,
Мати знає більше, аніж я.

Матері розказувати не треба,
Як душа світліє перед днем
В хаті, що прив'язана до неба:
Світанковим міаминим вогнем.

Забула внучка в баби черевички..
Дитячим сміхом бризнувши в зело,
За пофелінням вікової звички
Перекотилось літо за село.

Махнуло ручея в бензовозі —
І куряча втяглась після коліс.
А бабка все стояла на дорозі,
Хустинкою торкаючись до стіз.

І вийшли в небо зорі-жаровички,
І тихо бабка посеред села
Малесенькі дитячі черевички
У спорожнілу хату занесла.

Лягла собі. І світло не світила:
Торкнулась черевичків перед сном —
І осінь їй тихенько опустила
Горіховий листок перед вікном

Віршові розміри

У 5 класі ви вже ознайомлювалися з особливостями прозової й віршованої мови художніх творів, коли вивчали казку В. Симоненка «Цар Плаксій і Лоскотон». У чому полягає відмінність між прозовими творами й віршованими? Тут потрібно згадати про відомі вам поняття, які позначають віршовані розміри — ямб і горей. Ях це зробити?

Ви знаєте, що склади бувають наголосені й ненаголосені. Скільки голосників у слові, стільки й складів. Прочитаймо перші два рядки вірша С. Чернілевського «Забула внучка в бабі черевічки...» і поставмо наголоси:

Забула внучка в бабі черевічки...
Дитячим сміхом брязнувши в зелі.

Спробуймо тепер побудувати схему цього вірша, щоб визначити його розмір. Наголосені склади позначимо рискую з наголосом $\hat{}$, а ненаголосені — за допомогою лежачої дужки $\underline{\quad}$:

$\underline{\hat{\underline{\quad}}\hat{\underline{\quad}}\hat{\underline{\quad}}\hat{\underline{\quad}}\hat{\underline{\quad}}\hat{\underline{\quad}}}$

Ви відразу побійтесь закономірності у повторенні ненаголосеного й наголосеного складу ($\underline{\hat{\underline{\quad}}}$), якщо через кожні два символи поставите вертикальну риску.

$\underline{\hat{\underline{\quad}}}\mid\underline{\hat{\underline{\quad}}}\mid\underline{\hat{\underline{\quad}}}\mid\underline{\hat{\underline{\quad}}}\mid\underline{\hat{\underline{\quad}}}$
 $\underline{\hat{\underline{\quad}}}\mid\underline{\hat{\underline{\quad}}}\mid\underline{\hat{\underline{\quad}}}\mid\underline{\hat{\underline{\quad}}}\mid\underline{\hat{\underline{\quad}}}$

Отже, цей вірш написаний **Амбом**, бо в ньому повторюється комбінація, що складається з ненаголосеного й наголосеного складів. Комбінації складів, як уже зазначалося вище, називають **стопами**.

Віршові розміри

ямб хорей
 $\underline{\hat{\underline{\quad}}}$ $\hat{\underline{\quad}}$

У **хореї** перший склад наголосений, а другий ненаголосений. Спробуйте побудувати схему до перших двох рядків вірша С. Чернілевського «Теплота родинного інтуму...» Й переконатися, що він написаний хореєм.

У віршах часто трапляється **пірхій** — так звана допоміжна стопа. Пірхій складається з двох ненаголосених складів, не впливає на визначення віршового розміру. Ви, налевно, помітили, що в обох наведених вище рядках вірша «Забула внучка в бабі черевічки...» наявний пірхій. У кінці рядків ямб чи хорей може бути неповним, тоді кажуть, що в рядку **меноває** стопа.

1. Рима — це

- A** однакові початки рядків у вірші
B поділ вірша на частини за змістом
C співзвучні закінчення рядків у вірші
D комбінації наголошених і ненаголошених складів

2. За віком хатину вірш «Теплота родинного інтиму...»

- A** зима
B весна
C літо
D осінь

3. У реченні Госінь й тихенько опустив горіховий листок перед віком використано

- A** анафору
B гіперболу
C порівняння
D персоніфікацію

4. Які ви знаєте ознаки віршованої мови?

5. Як ви розумієте такі вислови з вірша С. Чернілевського «Теплота родинного інтиму...»: мотузочком дими хату прив'язала до небес; не катує серцелечія; як душа саліле перед днем?
6. Визначте головне за змістом слово в кожному рядку вірша «Теплота родинного інтиму...». Виразно прочитайте вірш, інтонаційно наголошуючи виділені слова.
7. Прокоментуйте кожне слово назви вірша «Теплота родинного інтиму...».
8. Як ви розумієте зміст речення Госінь й тихенько опустив горіховий листок перед віком (-Забула внучку в бабі черевички...-)?
9. З якою метою, на вашу думку, поет використовує образні вислови: перекотилось літо за село, бризнувши в зелот?
10. Яке враження справили на вас вірші С. Чернілевського?

11. Знайдіть у вірші «Забула внучку в бабі черевички...» слова зі зменшено-пестливими суфіксами й випишіть їх у робочий зошит. З якою метою автор використовує їх? Чи вживає хтось із ваших знайомиків, друзів чи родичів слова з такими суфіксами і в яких ситуаціях?

12. Доберіть і запишіть у робочий зошит прикметники-епітети, які могли б сполучатись у віршах із такими іменниками: мамині ... руки; сонце; зорі; жагина,

1. Випишити в робочий зошит слова з віршів С. Чернілевського, ускріплені переносному значенні. Усно пояснити, яку роль відіграють у творах образні слова (епітет, персоніфікація, порівняння тощо).
2. Вивчити один із віршів С. Чернілевського напам'ять (за бажанням).

Ірина ЖИЛЕНКО
(народилася 1941 р.)

Ірина Володимирівна Жиленко народилася в м. Києві. Дитячі роки притали на страшний воєнний і післявоєнний час. Цей період у будь-кого асоціюється з тезинами й брудними кольорами, але творчість цієї поетеси, незважаючи на що, кольорова! Літературознавці вважають її твори найбагатшими на барви. Дослідники віршів поетеси навіть підрахували, що в її зборках назви кольорів ужито 1059 разів. Ірина Жиленко любить квіти, особливо фіалки, і захоплюється ними настільки, що навіть створила окремий літературний жанр «вірш-фіалки»...

Прочитайте поезії Ірини Жиленко й насолодіться багатством кольорів і художніх образів.

ЖАР-ПТИЦЯ

Сусідка моя — чарівниця —
годувала надвечір ролзинками
у клітці золоту Жар-птицю
з очима-намистинками.

І як воно трапилось — хто його зна, —
та тільки дверця не замкнула вона.

Розмурлась на волю чудесна Жар-птиця,
і враз освітилася
казково столиця.

Летіла все вище, так гарно, так вільно,
як в найзолотішім, найкращім мультфільмі.
Дорослам і дітям
вспівали лише:
«Як хорошо жити
під сонцем Жар-птиці!»
І тільки ота трьохсотлітня гава,

лка себе називала Павою
(старезна, без ока, та ще й кульгава),
знайшла Жар-птицю непристойно яскравою.

І вся вороняча орава
зчинила люту стрекотняву:
«Вона яскра-яскра-яскрава!
Таку чужу нескромну птицю
тримати годиться
тільки в клітці!»

Боже третій день — нема Жар-птиці.
І людям посмутніли лихі.
О, не сумуйте. Її нема,
бо — розумієте? — зима.
Жар-птиця ж — птаха екзотична,
південна, до снігів незвична.
Ну, от і простудилася тришки.
Лежить вона терпляче в ліжку,
п'є молоко, клює родзинки,
чита «Барвінок» і «Мурзилку».
Пішли на лад у неї справи.
І скоро знов злетить вона
на зість лихим, кульгавим гавам,
на новорічну радість наз!

ПІДКОВА

Була зима. Ішов зелений сніг.
За ним — рожевий. Потім — фіалковий.
І раптом протрохикив на коні
Дідусь Мороз. І загубив підкову.

Та не просту. А золоту. Такім,
на місяць схожим, серпиком лежала, —
аж розгубились в небі літаки,
кричали: «Мама!» —
й крильями дрижали.
А я знайшла. Сказала їй: — Світи
тут, на вікні. Щоб все мені збулося! —

ЯСВІТ

Зійшлися і розлявили роти
сімсот розяв. Стоять вони і досі...

Круг них світиться то зелений сніг,
то голубій, то ніжно-фіалковий.
Вони стояти вперто, день при дні, —
зачарувала їх моя підкова.

Шо ж, покладу підкову в чемодан,
куплю я шубу. А тоді поїду
в Лапландію. Ноч трішки і школа,
вже так і буть — віддам підкову Діду.

Още і все. А сніг звичайнім став.
Легкий і рівний, пада, пада, пада...
Роти закрили всі сімсот розяв.
І розійшлися... І подятали спати.

Доречі...

Здавна юне повір'я, що знайдена на дорозі кіньска підкова приносить
людям щастя.

ГНОМ У БУФЕТИ

Ти знаєш, у нашому домі,
в старому буфеті, давно
живе мій зобряй знайомий —
старенький буфетний гном.

Він зінав ще ділуся хлоп'ям,
а маму — малим дівчатком,
гукав пустунам: «Ай-яй!».
Сухим лінним давав шоколадом.

Замкнувши буфет на гачок,
золотити на свята сервізи.
Багре його ковпачок
за склом серед вазочек різних.

Він любить какво пить.
смоктати м'ятні гостинці.
Так довго і солодко спить
в старій музикальній скрині.

Навчався він чесніх манер
в одній маркізі з фарфору.
Сказала маркіза: — Тепер
дружити із вами не сором.

Ви просто — франтом, хоча
втягніть у летню троянду.
І прошу до мене на чай
Разом з цвіркуном-музикантом.

Століття, і друге, і третє, —
приступаєш — чуеш? — замахи
хлопочиться гном у буфеті,
боромче, зітха, шарудить.

І тупа, і плянка в куточку,
і дзвонить в буфетні шибки.
І в довгі заскіжені ночі
нашілтує дітям казки.

1. Паву у вірші «Жар-птиця» описано словами

- A** непристойно яскрава, з очима-чампіонами
- B** старезна, без ока, та ще й кульгава
- C** екзотична, до снігу незвична
- D** золота, на місяць скожа

2. У вірші «Підкова» події відбуваються

- A** узимку
- B** навесні
- C** у літку
- D** восени

3. Гном з вірша «Гном у буфеті» любить спати

- A** у фарфоровому сервізі
- B** за буфетними шибками
- C** у музикальний скриньці
- D** серед різних вазочек

4. Якими негативними рисами наділена Пава у вірші І. Жиленко «Жар-птиця»?
5. Чи можна вірш «Жар-птиця» назвати казкою? Чому?
6. Чого навчає людину вірш «Жар-птиця»?
7. Шо означає прікмета знайти підкову?
8. Знайдіть приклад персоніфікації у вірші «Підкова».
9. Шо більше занадувало розязя: золота підкова чи сніг, що світиться різними кольорами? Як це характеризує розязя?
10. Добрий чи злий ви уявляєте старого гнома з вірша «Гном у буфеті»? З чого це видно?

11. Яка з ілюстрацій до віршів І. Жиленко вам найбільше сподобалася? Чим саме?
12. Поміркуйте над запитанням, що таке щастя. Залишіть свої думки в робочий зошит (5-7 речень), проілюструвавши їх прикладами з віршів І. Жиленко.

1. Підготуватися до виразного читання одного з віршів І. Жиленко й узяти участь у конкурсі на кращого читця.
2. Прочитати перші шість частин повісті О. Іваненка «Друкар книжок небачених», виписати незрозумілі слова в робочий зошит.

Оксана ІВАНЕНКО
(1906–1997)

Оксана Дмитрівна Іваненко народилася в м. Полтаві в родині інтелігентів: мама була вчителькою, а тато — редактором газети. У шестирічному віці лівчинка сама випавала з журнал для дітей «Гриб».

Вона зиряла стати вчителькою, тому в роки Другої світової війни, коли мама організовувала безоплатну школу для дітей біженців і робітників, охоче їй в цьому допомагала.

У шістнадцять років Оксана вже працювала вихователькою в дошкільному дитбудинку. Тут вона почала писати перші казки для дітей. Протягом життя О. Іваненко написала майже п'ятдесят книжок для юних читачів. У її доробку особливо цікаві твори про Т. Шевченка, Марка Вовчка, Г. К. Андерсена, першодрукаря І. Федорова... Повість про хайстра з виготовленням книжок ми її пропонуємо вашій увазі.

ДРУКАР КНИЖКОК НЕБАЧЕНИХ

Приміщуюсь Володимир Гатаричову
Тобі присвячує ошу межитру повість
Про друкаря небачених книжок.
Книжки — це наша праця, наша совість,
Шілюшої води живий струмок.
Не знаю досі, де твоя могила,
Ци ти в болех, чи в катівнях поліг,
Та я робитиму, поки в руках є сили,
Усе, що ти в своїм житті не встиг...

1945–1964 pp.

Максим Грек

— Книги — це ріки, що напивають Усесвіт, — почув диякон тлухий голос старця.

Другий голос розумітив, але твердо повторив за ним:

— Книги — це ріки, що наповнюють Усесвіт.

Диякон не насытився постукати й сквильовано візійшов у кімнечку сім'ї. Під цією низенькою стелею він адавався особливо високими. Коли будували монастир, мабуть, хотіли, щоб стеля нагадувала своїм склепінням небо, але занадто низько спустили її над головами людей.

Слова, що почув диякон, пройняли до серця, наче пронизали його. Книги. Як він часто думав про них, особливо після того, як померла його дружина й він залишився самотнім із малим сином. Він прагнув знайти якусь вищу втіху. Досі книги були скарбом небагатьох. Місці й роки переписувалася кожна книга, ретельно оздоблювалася художнім орнаментом, заставками, кінцівками. Її оправляли в розкішну справу, часто з коштовними каміннями. Це все показувало любов і покагу до книги. Але хто міг призвати її, таку дорогу? Тільки багаті монастирі, церкви та заможні бояри, що інколи відвідували за бажану книгу і землю, і села. А скільки людей жадало читати та не мало змоги! Як часто диякон думав над цим.

Дверцята келії відчинилися. Трохи скиливши голову, щоб гостроверха з хутром шапка не зачепилася стілі, бо він також був високий, вийшов цар Іван Васильович. Він пройшов на подвір'я, зосереджений і замисленний, не звернувшись уваги на диякона, який низько скилився перед ним.

Двері келії залишилися вітальнені. У сутінках біліла одна довга вузька борода. Старець стояв у кутку, худий, схожий на святих, хальваних на монастирських іконах. Але хто пішодив ближче, у того таке порівняння змоволі знікало. На іконах святі були спокійні, тихі, а в цього очі горіли таким погнем, щоби жарники там були, у цих чорних очах.

— Це ти, Іване? — спітав він тихо. — Іди ближче, сідай!

Диякон майже з побожністю наблизився до старого й поштовхував руку, яка вілько підівилась, щоб поблагословити його. Він відчув на вустах лотник холодної тонкої шкіри, що обтягала кістки, наче на руці зовсім не було м'язів. З-під чорного рукава підрясника, біля зап'ястка, диякон Іван побачив темні рубці. Він знат, звідки ці рубці. Адже перед ним був той непримирений славетний учений, відомий Максим Грек, що майже тридцять років спід ув'язненій, а з них двадцять два роки був у ланцюгах. — і він шанобливо поштовхував що руку. Колись-то, ще за царя Івана III, молодого талановитого вченого, добре обізнаного не тільки з грецькою, а й з різними пізденіко-слов'янськими мовами, з італійською, з латиною, викликали з Афона вправляти та перекладати святі книжки. Учений Максим Грек

Острозька біблія. 1587 р.

Преподобний
Максим Грек. XVIII ст.

не тільки відправляв, він, якщо чув колись нестремно-запального проповідника Савонаролу, почав викривати богаті монастирі, богатів, що жили із страшної праці селян. Ці викривтя не подобалися владарям світу. Максима Грека обвинуватили в ересі, тобто в неправдивому тлумаченні християнської віри, і засудили. Ніколи більше він уже не побачив своєї батьківщини. Звільнити його сімдесят п'ятитисячним старцем.

Тепер, коли після страшного заслання Максима Грека привезли в Троїцю, йому важко було рухатися, важко говорити, але душка так само горіла й пломеніла, і сам цар Іван призначив розмовляти з ним і радитися.

— Сідай, Іване, — повторив Максим. — Ми говорили з царем про книжки. Так, книги — це ріки, що напувають Усесвіт. Мое життя проходило з книгами. Я переписував, перекладав, тлумачив книги. Я відправляв помилки, що іх робили несвідомо переписувачі й цим затымарювали їх високий зміст. Та єдиний спосіб уникнути цих помилок і дати всімлюдям читати книги — це друкувати іх... Я вже розповідав тобі про Йоганна Гутенберга, що перший винайшов друкарській верстат і, вигравши із свинцю літери, складав іх у слово, а, назаввиши чорною фарбою, на верстаті притискував до паперу. Іого були перші спроби. Потім інші люди, наділені святыми дарами, робили ще краще. Як суха земля від спраги та жадає животворної води, так людські душі жадають знання.

Старий бачив, що диякон, затамувавши подих, слухає, і це втішало його. Як йому все життя хотілося передати тим, хто оточував його, усієї своєї знання, своїх думок! Ніколи він не був честолюбцем і сріблозолотищем. За те й не здобувши його ситі, пишні архіереї, ченів з богатих монастирів-вотчин. Цього молодого диякона Івана Федорова Грек помітив своїм проникливим поглядом чорних пломенистих очей. Йому до вподоби було високе ясне чоло, світлі, допитливі й розумні очі, управні великі руки, що любили ремесла і теслира, і палітурника. Іванові охоче розповідав старець про своє життя, про людей, що стрівали на довгому, заплутаному й невторованому шляху. Найкращі спогади були, звичайно, про юність. Юність! Юність у чудесній розкішній Італії, куди він побехав учиться.

— Пробув я багато років в Італії, — розказував Максим Грек, — і багато писань різних філософів прочитав, з багатьма мудреями познайомився та велику душевну користь із того набув.

Жив тоді у Венеції філософ, досвідчений чоловік, ім'я йому Альдус, а прізвище Мануціус, італієць, великий знахідник грецької і римської мов, стародавньої літератури. Я його знов у Венеції і часто ходив до нього в книжкових справах. Той Альдус Мануціус замислив премудре діло — видати давні рукописи. Була жже в нього школа стародавніх мов, та захопився він ще друком і заснував друкарню.

Не змав до того світ кращого друкарят. Дай мені перо та поглянь, я намалюю тобі літери, як вигадав писати їх Альдус Мануціус, щоб було їх зручно друкувати й читати.

Іван стежив за кожним рухом Максима Грека.

— Пам'ятай, Іване, — промовив той, — стару притчу про таланти. Одержані два чоловікі по таланту. Один ледачий і лукавий закопав його, а другий повернув його з прибутком. Коли маєш ти хист до чого, плекай його, широшуй. Дорожчий хай він тобі буде за благаство, за ітихи мирські, щоб не був ти позібний до мужа лукавого, а віддав його в сто крат більшизи на службу людям.

Замисленням повертається Іван од старця. Давній церковний звичай вимагав, коли помирала жінка в служителі церкви — попа чи диякона, — поширені був той або іти в ченці, або покинути служіння в церкві. Та чим більше слухав Іван ученого старця, тим дужче відчував жалобу до життя, праці, знань. Найдужче він любив працювати з книзгами. З любов'ю й увагою брався він переписувати, робити до них малюнки. Сам опрацював їх. Але друкувати книги! Не переписувати повільно слово за словом, рядком за рядком, сторінку за сторінкою і, може, лише три-чотири сторінки списати за день, а відразу надрукувати їх сотні, тисячі, ще більше.. З благоміннім брав він у руки, коли траплялося, друковані книги, завезені з інших країн, розпітував усіх, хто приїздив з інших земель, про друкування.

Він ішов широким бальорим кроком вузенькими вуличками Москви, а у вухах тунали слова старця: «Коли маєш ти хист до чого, плекай його, широшуй».

Може, його хист, його талант саме в цій великій, святій книжковій справі?

«Ганза»

Корабель мав незабаром відплісти. Жителі німецького міста Любека в передвечірню пору приходили помилуватися, як матроси швидко їх управно вантажать на корабель речі, заповнюють трюм і палуби різним

Дж. Бельсько. Альдус
Мануціус. 1865 р.

В. Суриков.
Іван Грозний. 1897 р.

крамом. Метушилися купці, які везли цей крам у чужі землі. Сумно дивилися жінки, які виражали в путь своїх чоловіків. І їх було немало, таких жінок. На цьому кораблі більше як сто двадцять чоловіків мало виїхати в далеку невідому Московію. Не всі вони були, звичайно, з Любека. По багатьох містах ізлив енергійний, діловитий майстер саксонець Шлітт, розпитував, шукав охочих іхати з ним до Московії. Потрібні були йому різні люди: і лікарі, і цирургізми, і теслярі, і ліварі, і архітектори, і каменярі, і друкарі — різні майстри різних спеціальностей. Цар московський Іван просив його набирати таких людей, привезти до його столиці.

Царя Івана IV прозвали Грозним. Він вів нещадну боротьбу з боярами, які відчували себе позиціями владарями у своїх вотчинах-князівствах, а Іван об'явив себе самодержавним царем усієї Русі. Його боялися та поважали сусідні країни, бо завоював він царство Казанське й Астраханське, а згодом переміг і Лівонський орден хрестоносців. Багато легенд затишілося про нього в народі, й одна з них розповідала, як кникув він кліч: хто добуде йому царства корону, скіпетр, золоте царське яблуко — «рук державу» і книжку про них?

І справді, не тільки про завоювання здав цар, а й про книги. У нього була величезна на той час бібліотека, що виникла за полів у всіх іноземних гостей. Багато книг було привезено з Візантії. Як свій дорогоцінний посаг, привезла колись бібліотеку наречена царя Івана III візантійська царівна. Усіх дивувала освіченість Івана IV, краскомовність, його листи вражали іскравим талантом письменника.

От і дав він саксонцю Шлітту немалі кошти й обіцяв шездця магородити, коли тобі привезе майстрів різних справ і між ними й друкарів.

Цар Іван розумів — і на Русі потрібно друкувати книги, це ще дужче прославить і зміцнить його самодержавну владу.

Іноземець Шлітт охоче взялся за цю справу. Довгенько попоїдував він по всій Німеччині, розшукуючи потрібних людей, набрав немало майстрів і зібраав іх усіх у Любеку.

Уже напінуті велетенські полотнища вітрил. Подме ходовий вітер — і корабель рушить у путь. Увалив Шлітт, як загоряться очі царя, коли побачить вікні стільки майстрів у своїй первопрестольній Москві. Та щось надто пізоэрле стежати за Шліттом останніми днями купці міста Любека. Спілка німецьких торговельних міст «Ганза» — найбільший

владар і міста Любека. Не знає Шлітт, що ввечері зібралися ганзейці з німецькими лицарями-хрестоносцями на нараду в замі найбагатшого й найстарішого купця міста Любека.

— Не можна допустити, щоб іхали ці майстри до Москви! — сказав найстаріший і найповажніший серед ганзейських купців. — Яка рачія нам у тому, щоб російми самі виробляли те, що тільки ми можемо робити?

— Яка рачія нам у тому, — підтримали його й хрестоносці, — щоб Москвія була ще дужчою та могутнішою?

— Навішо в лікій Москвії процвітатимуть різні ремесла?.. Хай зона буде залежною від нас! — підтримали й інші.

— Ми не повинні їх випускати! — говорив далі найважливіший серед ганзейців.

— А цього Шлітта треба приборкати та провчити, — лютували хрестоносці.

На цьому й порішила «Гамза» — спілка німецьких купців: не пускати німецьких майстрів до Москви, а Шлітта, привідця та верховоду, приборкати, щоб не поїхав він десь-інде шукати людей для московського царя Івана.

Шлітта приборкали. Десять років просидів він у в'язниці за справу, до якої вівся так гаряче. А люди, яких він зібрав, розбіглися. Були серед них і майстер паперової справи, і палітурник, і зрукар.

Гость із Данії

До царя Івана приїхав посол від данського короля Християна III. Бузенськими низькими холами та переходами Кремлівського палацу ведуть його до царських палат.

У кущому, до колін, зеленому кантані з пищним мереживним коміром, у довгих паночках і черевицях з пряжками заморський гість із прихованою цікавістю поглядає на розписані стіни й стелі, на дивний для нього одяг бояр — довгі шуби, оторочені дорогою хутром — сріблястими лисицями, соболями, високі шапки. Між ними, огордними, бородатими, поважно-повільними, посол виглядає якимось вертким куюхвостом птахом. Кроки його, що спочатку тягають так упевнено, поволі, у міру наближення до царської палати, робляться майже не чутними. На тонких вустах з'являється запобіглива посмішка.

Йому зоручено його величанству королем данським улаштувати дуже вигідану для Данії справу.

Під коротким, але уважним і небезпечно проколоючим поглядом царя Івана посол на якусь зміті разгубується, але враз отамонує себе, і починається церемоніал привітання.

Російські бояри (гравюра).

XVI-XVII ст.

Біля царя його найближчі друзі — разник окольничий Олексій Азашев, ровесник і з другою юнацьких років князь Курбський та інші, що утворили Вибрану раду. Вони підтримують царя в боротьбі проти великих іменитих бояр. Вони підтримують його прагнення поширювати в Московській державі книги, відкривати школи, розвивати різні ремесла. Не менш уважно, ніж цар, слухають його близькі друзі лист, що надіслав король данський.

«...З такою метою надсилаємо до тебе, — читає поважно дик, — возлюбленій брате, широ намі любімей, слугу й підданого нашого Ганса Місенгейма з Біблією та двома іншими книгами, у яких міститься суть нашої християнської віри. Якщо прийняті й сквалені будуть тобою, возлюбленім братом, патріархом, митрополитом, єпископами й іншими духовенством сія наша пропозиція і дві книги разом із Біблією, то оний слуга наш надрукує в декількох тисячах примірників заличені твори, переведавши на вітчизняну вашу мову, так що в сей спосіб можливо буде в небагатьох роках сприяти користі наших церков і наших підданих».

Друкувати книги! Це те, про що завно мріяв вік, про що говорив з полум'янім страдником — ученим Максимом Греком.

Цар Іван зінав, що в Данії, як і в інших країнах Європи, після того як Поганні Гутемберг знайшов друкарський верстат, уже друкували, а не переписували книги.

Але ж «возлюблений брат» — король данський Христіан III — не безкорисливо, не від широго серця пропонує свою допомогу. Цар Іван розуміє, як набить Московська держава своїми величезними, не достідженими ще багатствами чужоземних королів, як хочеться ім наслати сюди своїх купців, використати ці незчисленні багатства для себе.

А коли б цар Іван перейшов на віру короля данського, а за ним і народ московський, як би це було вигідно Християну III.

Ні, треба обійтися в цій справі без іноземців.

Царю Івану потрібно друкувати книги, щоб ще більше змінити свою владу, об'єднати народ навколо Москви.

На книжки ледалі більше зростає попит, особливо після приездання Калакії Астрахані. Цар увесь час повертається до цієї думки — заснувати друкарню.

Учений старець Максим Грек казав йому, що тільки друкуванням можна уникнути тієї белічі помилок, яку припускають переписувачі.

Часто ці помилки зовсім перенакшують увесь зміст. Недарма Максим Грек велику увагу приділяв граматиці. Помилки можуть привести до ересі — неправильного тлумачення православної віри. Як же можна доручити іноземцям друкування церковних книг? Адже тільки церковні й були на той час у Москві. А що, як іноземці друкарі на свою віру повернуть?

Ні з чим повернулся Ганс Місенгебім до Данії.

«Печатний дім»

— Час нам самим видавати друковані книги, як у греків, Венеції, Італії, як в інших державах, — мовив цар.

— Ця думка тобі, царю, надіслана, як святий дар, — сказав митрополит Макарій, старий, розумний хміготюб, що за його керівництвом протягом багатьох років у Новгороді переписали двадцять фоліантів — товстих томів, куди вівши твори багатьох візантійських, західних і руських письменників. У ці книги хотів зібрати Макарій усе, що читали й поважали на Русі.

Околынігтий Олексій Адашев, думний дік Висковатий, який вів найважливіше листування з іноземними державами, підтримали царя так само, як і Макарій, і Максим Грек. Адашев і Висковатий тут, у Москві, винправили та стежили за переписуванням усіх руських літописів. Це були люди найосвіченіші в Московській державі. Вони розуміли — книги зміннять самодержавну владу царя, об'єднують навколо Москви завойовані нові землі, розбуркають прагнення людей до писемності й знань. І цар наказав розшукувати злібних до цієї справи. Якогось майстра Марушу Нефедієва надіслали до Новгорода, щоб звідти привез майстрів, що зміють «різати різьбу всілікку». Відомо стало, що й тут, у Москві, дехто самотужки пробує друкувати й показувати цареві перші, ще не вправі спроби.

— Кажуть, Іван Федоров, колишній диякон Миколо-Гостунської церкви, цим ділом цікавиться й займається, — сказали цареві.

— Покличте його до мене, — наказав цар.

Страшно йти до царя простій людині. Та згадав Іван Федоров, як зустрів його іннареком у Максима Грека й почув тоді слова, що повторив їх цар роздумливо та твердо:

— Книги — це різи, що напувають Усесвіт...

Пам'ятник І. Федорову
м. Москва

ЯСВІТ

А чутки, як весняні пташки, уже носяться над Москвою, що хоче цар тут, у Москві, свій «Печатний дім» будувати й шукат людей, що друкуванням цікавляться та мають до цього хист.

Давно не бачив материнський сим іващко свого батька Івана таким бадьорим, таким задоволеним, таким ділальним. Як прийшов він тоді з Кремля від царя, так і почалось інше життя. З ранку до пізньої ночі зайнятий він. Доручив йому сам цар — тільки подумати: сам цар! — збудувати «Печатний дім», де друкуватимуть безліч книг.

Кипить робота. Теслярі, каменярі виводять стіни. Усім керує його батько, він же зановляє все для друкарні, стежить за всім. Є в нього помічник. Веселий і буватий Петро Мстиславець, прибулець із Білорусі.

При «Печатному дому» будується і «Справну палату». Там виправляють книги, з яких будуть друкувати. Радиться в усьому із зовсім старим Максимом Греком, з митрополитом Макарієм. Скрізь устигає Іван Федоров. Скільки ще роботи! Але якої роботи — цікавої, живої, потрібної.

Цар Іван також приходить на «Печатний двір», показує йому проста людина Іван Федоров перші спроби, показує верстати, шрифти, різне друкарське приладдя. Прягнно ліквітися цар Іван на першодрукарі.

Велику справу робить перший друкар. Імені його не забудуть нащадки.

Свято книги

Це сталося навесні 1564 року. Цей день можна прирівняти до великої перемоги, до найсвітлішого свята всього народу. Іван Федоров подав цареві першу книгу, надруковану в «Печатному дому» «повелінням і коштом» самого царя. Ця книга звалася «Апостол».

Як у казці-легенді, переказував народ — простий «прижка» зробув книгу цареві.

Стопи книг, однаково великих, однаково гарно оправлених у темну шкіру з тисненням, були перел царем. Скільки людей читатимуть їх!

Не тільки в церквах лежатимуть вони, як колишні рукописні, важкі, дорогі, недоступні для більшості людей, а зможуть їх купити, читати й не такі вже багаті.

Цар із задоволенням хвалить прекрасний чіткий шрифт, чорний і червоний, чудесні малюнки, заставки.

Малюнки були різноманітні. Їх надруковано дуже багато, кожен розіт починається розкішною заставкою, у якій перепліталися квіти, трави, плоди. Візерункові

«Апостол» І. Федорова.
1563–1564 рр.

великі літери починали текст. Жодна переписана книга на Русі ще не була так багато ілюстрована. Це видання аж ніколи не поступалося виданню італійських й інших західноєвропейських майстрів... Добре ознайомившись з їхніми роботами, Іван Федоров із величним художнім смаком зробив по-своєму так, як змогли зробити тільки на його батьківщині, і орнамент, і літери.

Цікава була післямова першої книги. Урочисто розповідалось у ній, що цар Іван продовжує справу імператорів грецьких, і за прикладом Греції, Італії та інших країн уводиться на Русі книгодрукування. Розповідалось у ній, як, не шкодуючи, давати кошти на цю справу «зетальям» — Івану Федорову та Петрові Тимофійовичу Мстиславцю.

З любов'ю дивиться великий дужий Іван Федоров на справу своїх рук і, як любе дитя, тримає книгу на мініх широких золонях.

«Ех, школа, не дожив ані Максим Грек, ані Макарій до цього свята, — думає з жалем першодрукар. — Още б раділи!»

— Знаєш, друже, — каже він Петрові, — а треба нам ще й менши книги друкувати, щоб і проста людина могла їх купити й синів своїх навчати. Осе подякують нам люди!

— Ахажек, — згоджується Петро.

І вони заходжуються біля нових книг.

Еретики

Іван Федоров і його помічник Петро Мстиславець із таким же запалом і напізненням друкували інші книги, а на них вже збиралася гроза.

Наче хвари, що раптово затымарюють погожий день, починають рости, громадитися, спускатися низько над землею й давити повітря, так росло й дужчало невдоволення бояр і інших церковників, які були з ними заодно. Ширіліся плітки, злостиві чутки навколо друкарні...

— Іде не відано, щоб книги не рукою богохоладивою переписувалися, а на верстаті бісівському робилися?

— І не поставили когось із старих бояр, а смерда невідомого, дияконя якогось.

— Від диявола це, від диявола, — шепотіли бояри, показуючи на «Печатний двір», на високу постать царського друкаря Івана Федорова. І дратував їх його спокійний вигляд, його впевнені руки, безбоязний і однартій погляд розумних очей — погляд людини, що знає свою справу й вірить у добро.

Не зрадили бояри й величному святу — виходу першої книги. Та до чого вони могли приснігатися, коли саме мало що розуміти!

— У таких книгах диявольська ересь, немає на них Божого благословення. А матюки! Недарма він з іноземцями-еретиками знається, — бубоніли вони й підбурювали тезиний, неписьменний народ, під'якували переписувачів книг.

— Тепер вам кінече. Не потрібна тепер ваша праця.

— Еретики!

От яке страшне слово січали бояри, от яке страшне слово вже часто чули за своєю спиною друкарі.

І попи не відставали від бояр. Не було в живих освіченого Макарія, помер натхнений учений Максим Грек. На чолі церкви стояли люди, яким не потрібна була ця культура ветика справа. Вони хотіли, щоб книги були лише в іхніх руках.

А цар Іван? Чому він не захищав свою улюблена справу, своїх першодрукарів?

Та тепер уже справді страшно звертатися до його.

Важко, скрутні часи свого царювання переїздила вік. Його зрадили найближчі зруї. Не пілтримали в Лівонській війні не тільки старі бояри, а навіть Алашев, князь Курбський. Князь Курбський утік до Литви й звідти надсилає цареві сповіщені трутязин та докорів тисти, а розлютований цар відповідав йому не менш ушипливо та нестримно.

Цар оточив себе новими людьми з дрібних бояр, створив загім опричників і майже весь час провадив в Олександровській слободі.

Скрізь йому тепер уважалися зради, і почалися страшні страти, катування винних і невинних людей, заслання. Цар став мов кесамовитий, дні не змінав без страт, а потім він сам починає катитися і, одягнувшись чернецьким одягом, дзвонив на дзвіниці та молився за збиті ним сотні людей, записував їхні імена у свою книжечку, що збереглася й досі, і з якої ми довідалися про імена сотень закатованих.

Люди жахалися його, боїлися потрапляти на очі.

Чи до друкарі йому було!

А може, хтось у недобрий час і про друкарів шепне йому лише слово «еретики»?

Та ні. Лють царя не зачіпає їх. Йому зараз не до них.

З болем дивиться Іван Федоров на свою працю. Через книги він хотів поширювати освіту, науку серед людей, а його звинувачують у ересі. Не можуть зрозуміти тупі, пихаті люди, на що златний людський розум і людські вправні руки! Здається їм це «чудом», «бісовою зіловою».

— Що робити? — питав Петро Мстиславець. — На майданах і вулицях уже й пройти не можна. Кажуть уже вголос, що ми з бісівського гнізда. Цареві не до нас. Перед нами бояри один одного оплутують, скрізь змови, страти. Треба нам звідси іхати.

Опускає Іван Федоров голову з довгим хвильстим русивим волоссям на свої міцні руки. Як бліскуче почалася робота, яким вогнем за-палило його душу! І наваже це все покинути?

— Ше ї нас самих, як еретиків, скоплять і стратять — роз'ялрює серце Петро Мстиславець.

— Я боюся, тату, — шепоче маленький синок Івашко, притуляючись до батька.

Іван Федоров оглядає замисленими, повинними турботи очима другарю, і каже:

— Так, треба з Москви іхати.

Сумно складає Петро Мстиславець дошки гравюр, велику рамку фронтиспіса «Апостола», форми для виливання літер, матриці¹. Це можна взяти із собою. І з невідомого печатлю дивляться обидва на друкарський верстат. Він залишиться тут. Хай бережуть його учні, які навчилися в першодрукарів.

Ніколи в житті не забудуть Іван Федоров і маленький його Івашко тієї гіркої ночі, коли збигралися залишати Москву.

З ктушками за плечима, з довгими палицями в руках, тримаючи за руку Івашка, що в темряві спотикався й падав, пробиралися перші друкарі вузенячими покрученими вуличками Москви. На їхньому возі лежало небагате майно та дорогоцінний скарб — матриці, шрифти, книги.

На Красній площі зупинилися, оглянулися, укоміналися низько на всі боки:

— Прошавай, Москва! Прошавай, Кремль! Дай Боже повернутися на рідку землю.

1. Прочитайте опис.

Худий, схожий на святих, малюсаних на монастирських іконах..., очі горіли таким вогнем, ніби жаринки там були, у цих чорних очах...

Це портрет

- A** Івана Федорова
- B** Івана Грозного
- C** Максима Грека
- D** митрополита Макарія

2. Верхнім художністю птахом у поэзії названо

- A** саксонця Шлітта
- B** радника Адашева
- C** Танса Місенгейма
- D** короля Християна III

¹ Матриця — штамп для отримання відбитків.

ХІСВІТ

- 3.** Першодрукарем Європи вважається
- Іван Федоров
 - Петро Мстиславець
 - Йоганн Гутенберг
 - Іван Грозний.
- 4.** Як тема повісті «Друкар книжок небачених» пов'язана з дитинством і родиною О. Іваненка?
- 5.** Чому німці не пустили своїх майстрів до Москви?
- 6.** З якою метою до Москви прибув данський посол Ганс Місенгейм?
- 7.** Чому цар Іван Грозний відмовив данському королю?
- 8.** Як називається перша друкованна книга в Москві? Знайдіть і прочитайте опис цієї книги.
- 9.** Хто такі еретики? Хто назавв Івана Федорова та його помічників еретиками? Чому вони так уважали?
- 10.** Через що в Івана Грозного послабився інтерес до книгодрукування?

- 11.** Випишіть портрети головних героїв повісті в робочий зошит.
- 12.** Як ви розумієте вислів Йонги – це ріки, що напувають Уосевіт?

- Прочитати повість О. Іваненко «Друкар книжок небачених» до кінця.
- Вивчити напам'ять абзац, що починається словами: «Слова, що почув диякон, пройнали до серця...» (четвертий абзац повісті).
- Знайти інформацію в мережі Інтернет про політичну ситуацію в Москві середині XVI ст., підготувати за нею коротке повідомлення (за бажанням).

Борень і сіяч

— Звідкіля ж ви будете, люди добri? — спитав їх чорновусий, чорнобородий, ще не старий лан із чорними живими очима. Він стояв перед ними, високий, дебелій, узявшись руками в боки. Дивився з цікавістю, але привітно.

Утікачі низько вклонилися. Перед ними був один із найбагатших литовських панів, українець по розуму, вельможний гетьман Ходкевич.

Іван Федоров випростався та спокійно, серйозно розповів, хто вони, як за наказом царя Івана збудувати друкарню, як надрукувати першу книгу і як мусили втекти від темного народу, підбуреного болгарами й попами.

— Начальники та священноначальники звинуватили нас у єресі та чорнокнижництві, — казав Іван Федоров. — Ми подалися до Литви, щоб урятувати своє життя й продовжувати труд. Важко було нам відзнати різну землю, але бачивши ми, що й тут багато народу нашої віри та мову нашу так само розуміють.

— Отож-бо воно і є, — мовив гетьман. — І гарало ви, люди добре, зробити, що сюди напрямок узяли. Може, тут, як ніде, і потрібен буде ваш труд для нашого народу, що однієї з вами віри, і мусить віру й мову свою боронити. Друкував книги колись у Празі, а потім і тут доктор Франциск Скориня, та давно він уже помер, і ніхто не продовжує його справи. Книги будуть також нашою зброєю. Кличу я вас до себе, у свій маєток, у Заблудовому. Матимете ви там і дах над головою, і хліба кусень, і все, що для вашої роботи потрібно.

Розмова велася в столиці Литви — Вільні, старовинному прекрасному місті. Саме в ці дні відбувався там літовський сейм. і Ходкевич був на ньому. Довідавшись, що він «руський», як тоді звати не лише росіян, а українців і білорусів, друкарі вирішили звернутися до його за порадою — куди податися, і он які шансів була Івана зустріч? Незабаром всіні опинилися в багатому родовому маєтку Заблудовому.

Може, то настали найшасливіші часи в житті друкаря Івана Федорова та його сина Івашка, що вже підріс і потрошуку привчався до діла.

Справді, не пошкодував пан Григорій Ходкевич нічого ані для друкарів, ані для друкарні. Вони мали і теплу хату, і добрий кусень хліба, і зо хліба всього. А головне — нового змісту набирала тут робота друкарів.

Це ж бо було в ті часи, коли польські пані хотіли загарбати собі всі українські землі, завести скрізь католицьку віру. Отже, православні книги — це була велика зброя проти ополячення.

І це добре зрозумів Іван Федоров своїм глибоким розумом і відчув себе справжнім борцем за свій народ. Це ще більше окріплювало його в роботі. Треба було знову робити друкарський верстат та інше друкарське приладдя, бо скількох ж там всіх могли захопити із собою. Треба було шукати та вчити нових помічників. Один із них підростав зома — Івашко. Найбільше його цікавили великі розкішні оправи книг. Не така-то була проста справа! Оправу робили з дерев'яних дошок, обтягали шкірою, робили прикраси, витискували герби, робили металеві застібки, щоб краще зберегти книгу.

— Диви, Івашку, — казав батько, — що пишуть у книгах: «...а котрій поп або дьякон чъютъ», а не застібую усіх застібок. «буді проклітий». Та треба, щоб застібки прикрашали, а не псували обличча книги.

Батько уважно оглядав, як син робить застібки. Він навчав його бути справжнім майстром, майстром з великом смаком, щоб добре виконувати таку роботу.

Серед хлопчаків, товаришів сина, був один, на ім'я Гришь, жвавий, метавий хлопчаксько. Він не піклував із заблудовської друкарні, скрізь сунув свого носа. Потроху і його втягти в роботу, і Іван Федоров поклав на його великих надій.

Учительне євангеліє.
1568–1569 рр.

зіства Литовського, його обіця: «А я про інші книги поміщати буду й коштів моїх на те не пошкодую й скоро їх друкувати дам». Така обіцянка надавала нових сил Іванові Федоровичу Москвитіну, як його тепер звали.

Через рік вийшла із забрудновської друкарні й друга книга. Але за цей рік трапилася велика позір в житті Литви, Польщі й України. У 1569 році відбулася Любленська унія. У місті Люблюні, на сеймі, підписали союз — унію між Литвою та Польщею. Сейм постановив, що Україна, яка була під Литвою, тепер відходить до Польщі. Отож до Польщі відійшли Волинь, Поділля, Київщина. Поки не підписали цієї унії, Григорій Ходкевич боровся проти неї. Він зізнав, що панська Польща всіма силами запроваджуватиме свої закони та звичаї на українських землях. Та це загрожувало найбільше простому людові, а не великим панам, таким як Ходкевич. Він почав вагатися, ні об'єднав незадоволених, не повстав проти Польщі. Унію підписали й ніби обрубали крила Ходкевичу.

Ходкевича не впізнавали його близькі. Він повернувся з Люблюна прибитим, немічним, хворим дідом. Іван Федоров чекав нових розпоряджень. Книги — це ж була зброя його народу проти іноземних загарбників, він теж був борцем! Але гетьман Ходкевич його не кликав. Він узагалі майже никого не хотів бачити. Іван Федоров сам пішов до нього. Хлопці кетерпляче чекати його. Уже й ніч настало, а він усе не повертається з панського замку. Полягати спати. Не чули, як прийшов батько. І раптом дивні звуки збудили Івашка. Він підвівся на ліжку, почав пристухатися й притглядатися в той куток, де спав батько. І побачив, що голова батька — велика, з хвильастим волоссям — труситься від стрижаних ризань. Він плакав! Так, батько, великий, розумний батько, що перший надрукував книги в Москві, що перший надрукував книги

Через вісім місяців, у березні 1569 року, вийшла з руком перша руська книга в Литві — Учительне євангеліє. І знову, як і в Москві, після випуску першої книги, золя ніби почала глузувати з першодрукаря. Покинув Івана Федорова помічник і друг Петро Мстиславець. Його переманили до себе багаті віденські купці Мамоничі. Та в Івана Федорова були також учні й інші помічники, і вони виконував те, про що сповішав у першій забрудновській книзі від імені відавця «гетьмана найвищого великого князя милості пана Григорія Олександровича».

«А я про інші книги поміщати буду й коштів моїх на те не пошкодую й скоро їх друкувати дам». Така обіцянка надавала нових сил Іванові Федоровичу Москвитіну, як його тепер звали.

тут, гірко плакав уночі, ховаючи лице в подушку. Може, образив його чим пан гетьман Ходкевич? Може, прогнав його від себе, як прогнали московські полки та бояри? Знову доведеться ім мандрувати, кидати теплу хату, розкішний парк біля замку, де крадьжкою любили бігати хлопці. Івашкові зробилося школа і себе, і тата, але він не посмів розпитувати його та, сам того не помічаючи, у слізах заснув.

Ураїш батько говорив і з ним, і з Грицем, як із дорослими. Ні, не образив його нічим пан Ходкевич, ні, не прогнав його, навпаки, зарує він йому хутір поблизу свого маєтку й землю, ділічим робить.

— Як добре, тату! — аж скрикнув від задоволення Івашко. — Свій хутір! Земля! Ми самі хазяї!

— Добре? — спітав батько серйозно. — Хутір, земля — буземо орати, сіяти... А як же те насіння, що розсівав я досі між людьми своїми книжками? А як же ремесло моє художнє? На рало змінити?

Не хоче пан гетьман більше друкарню тримати, книги друкувати... Постарів, занеслився, заневірився — навіщо йому ця морока? Доживаємо свій вік спокійно.

Хлопці замовляли, принищали. Мовчазний ходив батько. Цей радісний вигук Івашка, коли почув той про хутір, ця втіха літнічка країли йому серце. Та й у самого вже срібло пробігається на сроках. Треба подбати про затишний, спокійний куток на старість.

А перед очима раптом з'являється худа, висока постать старого Максима Грека, виснажене жовте лице й п'яні очі.

— Рабе лукавий і ледачий, — немов чує він голос старого Грека, який розказував йому давнію притчу, — намішо талант, що дав я тобі, закопав ти в землю?

Невже він оці матриці, шрифти, цей верстат, книги, книги... й оратиме, засіватиме землю та дбатиме лише про свій кусень хліба? Він дивився на роботу своїх рук, потім поглядав на Івашка, і гіркі стисли текли по його обличчю.

Він ще жив у Забрудовому, коли помер старий Ходкевич. І тоді він сказав рішуче своєму синові й синам Ходкевича:

— Не личить мені в сракні та сіянні насіння своє життя коротати. Замість рата в мене ремесло художнє, замість насіння житнього — духовне насіння повинен я по світу розсівати... і всім роздавати духовну Іку.

Зворушливо проходилися забрудовські жителі, сини Ходкевича, іхні поімчишки, уся четайдь із матхленним друкарем. Дивувало всіх, що не спокушає його мирне, забезпечене життя, що міняє він ще життя на не-відоме, повне тривог і пригощ. Дозволили йому взяти все з друкарні, викралиши його добре в дорогу.

Зарипіла гарба з верстатом та іншими пристладдями. Уклонилися друкар Москвитія і два його юні помічники та й почважали потихеньку в далеку путь — за п'ятсот верст, в українське місто Львів.

Ліси, болота, обшарпани села, дежкі зовсім вимерлі від якоїсь страшної пошесті, затякані, пригнічені люди — отакий був іхній невеселій шлях. За Люблином пішли пагорби, горби, густі ліси, стрімкі річки — це вже була Галичина — «Червона Русь». Частіше на шляху траплялися багаті замки польських магнатів.

Хлопці як хлопці, розважаються всім, що побачать, радіють із того, що у велике місто йдуть. А на батька глянуть — уперто зсунуті брови на перенісі, очі замислено-натхненно дивляться вперед.

Борець і січ.

У старовинному місті Львові

На пагорбах, оточених високою міцною стінкою від нападу ворогів, височів Львів — місто, що його збудував для сина Лева в XIII ст. Данило Галицький.

Перехрестилися подорожні, в'їхали в місці ворота. Відразу в хлопців як очі розбіглися. Скільки людей, якій гомін надколо! І люди в різних чудових убраних, не подібних до іхнього московського одягу.

— Ой, сорочки які вишиті! — шепочуть хлопці, дивлячись на барвисте українське вбрання лівчат.

Українські, польські, єврейські, грекі, вірменські, німецькі слова, слова багатьох інших мов лунають на вулицях. А вулиці рівні, зелені, а будинки кам'яні, чисті.

— Куди це ми потрапили? — питав Іваша.

Іван Федоров знов від Ходкевичів, що Львів — велике й багате місто, де ведуть торгівлю купці з різних країн, де багато монастирів і церков, де живе безліч ремісників. Знав він, що місто має пільги та привілеї від польських королів, і за це вони мають від міста немало грошей. Городяни міста Львова самі обирали собі міського голову — бургомістра.

З шкавістю глянули на великий кам'яний будинок з баштою — ратушу, там засідали бургомістр і радиці. Хлопці дивувалися левам перед будинком.

Нічого, що такий довгий шлях. У такому місті, напевно, поганя робота друкаря. Хлопці вже ладні забути всі прикрої шляху, тільки б швидше побігти на величезний львівський ринок, де, мабуть, є все, чого тільки могло заманитися людям: і східні товари — барвисті тканини, взіхими, і вина, і кутра з півночі, і різна зброя, і овочі, і ласощі — усе, усе!

На вулицях Львова, на його майданах, а особливо на ринку, завжди було поємо люду, а в той день було ще й свято.

— Може, це тільки у свято так? — спитав Івашко, але не встиг почути відповіль і замовк.

Саме повз них проходила зараз незвичайна процесія.

— Дивись! Хлібина! — захоплено вигукнув Гриш. Перед великою групою людей несли корогву, а поряд з нею, на довгій палиці, величезну дерев'яну пофарбовану хлібину.

— Це іде цех пекарів, — пояснив якийсь доброзичливий стариганчик у довгих панчохах і купецькій широкій, але кущій чи то кофті, чи то жупанчику з коміром, оздобленим хутром.

За пекарями йшли кравці зі своєю корогвою та з величезними ножицями, якими можна краяти одяг велетню. Далі — шевці з черешком, забути, з ноги того ж велетня. За ними — гончарі, ковалі, теслярі, цирульники.

Ремісники об'єднувалися тут по цехах.

На свята цехи проходили містом, кожен під своїм прапором і знаком свого ремесла.

— Тату, а друкарі тут є? — спитав Івашко.

Той же стариганчик, очевидно, якийсь дрібний купець, похитав головою. Та батько всміхнувся своєю доброю усмішкою:

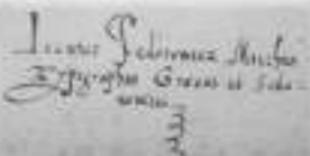
— Будуть і друкарі. А ми з тобою хто?

Шікавий стариганчик устряв у размову. За дезілька хвилин подорожні зі своїм возом уже поверталися на Підзамче. Квартал, де жили купці та ремісники.

У Львові оселився перший друкар.

У лютому місяці 1574 року, через десять років після надрукування першої книги в Москві, вийшла у Львові перша друкована книга в Україні.

Художньо їй тонко вона була зроблена. Майстер перевершив своє перше видання, хоча «Апостол» львівський був подібний до московського. Та нічого лихного в цьому не було. Друкував львівського «Апостола» той самий першодрукар Іван Федоров. Але було в книзі зрештою відмінне. Нові малюнки, інша післямова. Новий малюнок із самого апостола Луки. Шікавою її новою була в книзі сторінка, де з лівого боку красувався герб створюваного міста Львова з левом посередині, а з правого — герб самого друкаря: кутник — необхідний принад для друку й вигин річки, ажак «книги — це ріки, що напивають Усесвіт». Це був знак, що відображав його працю на все життя. Під малюнком — підпис: «Іван Федорович, друкар Межевитін».

Автограф І. Федорова. 1583 р.

цар Іван IV, в Учительному євангелії, надрукованому в Заблудовому, — гетьман Григорій Ходкевич.

Післямова львівської книги нікого не вставляла, вона тільки мала розповісти всьому світу про важкий труд і перешкоди на шляху друкаря.

Пристрасно й палко написав Іван Федоров цю післямову. «Сія повість, відкіля почалася та як зробилася друкарня ця».

Він писав, що друкарня почалася в Москві з наказу царя й великого князя Івана Васильовича, писав про все, що ми тут розповіді.

Він написав про те, як, прийшовши до Львова, ходив до багатьох купців, ставав перед ними на коліна, проливав слези, прохачючи допомогти заснувати друкарню. Він певен був, що у Львові, старовинному українському місті, відгукнуться на його заклик, задуть йому можливість поширювати «слова істині» у друкованих книжках. З паперей церков закликав збирати кошти. Він був певен, що найперше ті, які стоять на чолі духовництва, схопляться за цю справу. Але «великі світу цього» залишилися байдужими до його заклику. Він був певен, що й купці охоче нададуть допомогу, бо матимуть з цього великую вигоду для себе. Але купці вважали його за непрактичного дивака — та й годі. Коли б він уявився друкувати для католиків — о, то була б інша справа! Тоді знайшов би він зержавну допомогу й жив би без журби та клопоту. Але зрадити свій народ він не мог. Він хоча й спинався за кордонами московської землі, проте вважав, що й тут служить рідному народові й цей народ братній також різний, бо тут люди були однієї з них віри, і на народ свій він не мав образів, бо гнили його боярі та священноначальники.

Так, і гут великі пані, попи не хотіли зрозуміти, яку зброю пропонує Іван скромний друкар у боротьбі за незалежність батьківщини. Їх цікавили тільки свої маєтки та власний добробут, і коли Іван був вигідно, то вони спокійнісінько аradжували і віру, і мову та переходили в католицтво.

Білі люди, мішани міста Львова, православне «братьство» відгукнулися на палкий заклик Івана Федорова. По колійці збиралі вони кошти, щоб міг він відкрити свою друкарню й випускати книги. І про це написав Іван Федоров у своїй післямові.

А про самого друкаря, про його поневірня, про його незламну віру у свою покликання читачі дізнавалися з післямовою...

Післямова — це була звичайна річ у старовинних книгах. У післямові розповідалося, де, коли та як виготовлена книга. У московській першій книзі прославився цар Іван IV, в Учительному євангелії, надрукованому в Заблудовому, — гетьман Григорій Ходкевич.

Післямова львівської книги нікого не вставляла, вона тільки мала розповісти всьому світу про важкий труд і перешкоди на шляху друкаря.

Пристрасно й палко написав Іван Федоров цю післямову. «Сія повість, відкіля почалася та як зробилася друкарня ця».

Він писав, що друкарня почалася в Москві з наказу царя й великого князя Івана Васильовича, писав про все, що ми тут розповіді.

Він написав про те, як, прийшовши до Львова, ходив до багатьох купців, ставав перед ними на коліна, проливав слези, прохачючи допомогти заснувати друкарню. Він був певен, що у Львові, старовинному українському місті, відгукнуться на його заклик, задуть йому можливість поширювати «слова істині» у друкованих книжках. З паперей церков закликав збирати кошти. Він був певен, що найперше ті, які стоять на чолі духовництва, схопляться за цю справу. Але «великі світу цього» залишилися байдужими до його заклику. Він був певен, що й купці охоче нададуть допомогу, бо матимуть з цього великую вигоду для себе. Але купці вважали його за непрактичного дивака — та й годі. Коли б він уявився друкувати для католиків — о, то була б інша справа! Тоді знайшов би він зержавну допомогу й жив би без журби та клопоту. Але зрадити свій народ він не мог. Він хоча й спинався за кордонами московської землі, проте вважав, що й тут служить рідному народові й цей народ братній також різний, бо тут люди були однієї з них віри, і на народ свій він не мав образів, бо гнили його боярі та священноначальники.

Так, і гут великі пані, попи не хотіли зрозуміти, яку зброю пропонує Іван скромний друкар у боротьбі за незалежність батьківщини. Їх цікавили тільки свої маєтки та власний добробут, і коли Іван був вигідно, то вони спокійнісінько аradжували і віру, і мову та переходили в католицтво.

Білі люди, мішани міста Львова, православне «братьство» відгукнулися на палкий заклик Івана Федорова. По колійці збиралі вони кошти, щоб міг він відкрити свою друкарню й випускати книги. І про це написав Іван Федоров у своїй післямові.

Він згадував добрым словом Ходкевича та його синів і закінчував скромним прокланням до читачів: «А нам, недостойним, хай просять прошення за те, що дезрули почати. А якщо в чому погрішність буде, Бога рази винправдяйте, благословіть, а не кланіть, бо писав не Дух Святий і не ангел, а така ж грішка та тлінина рука, як і в усіх інших неумудрених...»

Книга вийшла. Прекрасна книга, уперше надрукована в Україні...

Найперший «Букварь»

Пото вже пізнали й шанували люди. Пізнали його пристрасну вдачу та добру душу. Просили його позичити гроши — він позичав, не вистачало в нього на його корисну справу — і він не боявся позичати, аби тільки не зупиняти роботи!

А він не зупинявся, нові й нові задуми народжувалися в голові й серці.

— Івашку, — казав він синові, — от вивчив я тебе читати, тому що зі мною ти змалку більше книг ще рукописних був, а тепер ці велики друковані книги тобі зрозумілі. Та чи ж можливо в маленькому дитячому віці таку книгу подолати! Треба для дітей виготовити книги, щоб змалку вчилася читати та щоб легко їм було не тільки вчитись, а й у малих слабких рученятах тримати. — І дозав сміючись — От одруженіш ти, будуть у тебе діти, мої онуки, і атадаєш, що діл для них перший «Букварь» надрукував.

Львівське братство зраділо, коли почуло про новий задум цієї називчайної і такої простої, своєї зводини. Бо хоч прийшов він із Москви, але всією діяльністю показав, що там різні люди та єдиний у них шлях.

Іван Федорович Москвитін, так усі звали його у Львові, сам сів за редагування граматики. І от як написав він про це в післямові до «Букваря»: «Скоротивши до найменшого, склав я для швидкого навчання дітей... і, якщо труди мої виявляться достойними вашої милості, принесіть іх з любов'ю. А я охоче готовий працювати й на іншими угодними вам книжами».

Найперший на всій Русі в Україні «Букварь» для дітей надрукував Іван Федоров у Львові в 1574 році.

Хотів він й інші книги друкувати, та коштів більше не було, борги рости. Іван Федоров пробує всілякими способами вибійтися зі скрутного становища, але дедаті більше заплутується в боргах, у сітях, що розставляють хитрі ліхварі.

Та доля — як та ріка, що коливає хвилі свої то вище, то нижче.

Саме тоді, коли вже й не знає, що робити, одержав Іван Федоров запрошення від князя Костянтина Острозького приїхати в його маєток Острог для заснування друкарні.

Хміль знову підноситься вгору. Знову ясніє чоло невточного друкаря, і зі своїм помічником Гришем іде він до князя. Син Івашаю вже дорослий, уже одружився й залишився працювати у Львові. А за той час, що жив Іван Федоров у Львові, протягом двох років Гриш учився мальстрому, розбірству на сталі в майстра художника Пилиповича, друга Івана Федорова, та столлярному ремеслу, і платив за навчання Гриш сам Іван Федоров.

Острозька академія

Двадцять п'ять міст, десять містечок, майже сімсот сіл мав у своїх володіннях князь Костянтин Костянтинович Острозький, воєвода Київський. Й одержував прибутку щось із мільйонів червоних золотих на рік. Рід князів Острозьких був відомий із давніх-давен. Прародіом князя Костянтина був знаменитий Фелько Острозький, який боровся за незалежність Русі проти Польщі та Литви, брав участь у Грюнвальдській битві, коли слов'янські народи об'єдналися проти німецької навали й надовго відбили німцям охоту захопити на наші землі.

Ніякими особистими надзвичайними властивостями не відзначався його праправнук, хіба лише тим, що володів незчисленними багатствами й через це мав владу, силу та право. Він не перейшов у католицтво, обставини зробили його родовий замок в Острозі центром культурної діяльності в Україні, а він сам стояв на чолі знаменитої Острозької академії.

Князь Острозький запросив до себе досвідченого друкаря Івана Федоровича Москвитіна.

Радісно було побачити друкарів, що в Острозі зібралися найученіші люди України — Лукаріс Смотрицькі — Герасим, батько, і син його Максим. Дем'ян Наливайко — брат славетного Северина Наливайка.

Князь улаштував в Острозі школу, з якої хотів зробити вищу на зразок Польської академії. Звали її «трьохъязичним ліцеєм», бо вчили в ній слов'янською, грецькою та латинською мовами. Ця Острозька академія була першою спробою організувати вищу школу в Україні.

Передусім князь бажав надрукувати Біблію церковнослов'янською мовою. Це була величезна та складна справа. Він розіслав по всіх усюзах шукати тексти Біблії. І як казали про це «...сего ради много стран

Острозька академія.
Сучасне фото

далівських вселенських проходя, як римські пределы, тако и Каналійські острова, паче же много монастырей греких, сербских и болгарских и даже до архиепископа Константиноградского, нового Рима дойдя».

Найповніший текст дісталі з Москви.

Спочатку князь Острозький запропонував Івану Федорову бути «справцею», тобто управителем у Дерманському монастирі, що належав князеві. Майже рік пробув там Іван Федоров, але ця робота була не для його взаємі та нахвалі, і він дуже зрадів, коли князь Острозький наказав йому взяти участь у підготовчій роботі над Біблією, зайнятися устаткуванням друкарні, забезпечити папером видання. Іван Федоров знову побував у Львові, завітав до сина, який на той час уже мав свою палітурню. В Івана Федорова було багато з'язків із діловими людьми, купцями з Польщі, Валахії, Туреччини. Він відвідував по дорозі монастирі, заходив до різних учених людей. Першодрукар добре знат грецьку мову. Це все давало йому змогу знайомитися, розмовляти, збагачуватися досвідом і новими думками. До зустрі була йому висока заслуга цієї справи.

З новим запалом уявся він до роботи в Острозі. Дарма, що посивіло волосся в друкарні, що незна тієї сили, яка була замозоду. Зате є досвід і глибокі знання.

Друкування Біблії – це була знаменна подія в усьому слов'янському світі, це був величезний труд. Над Біблією працювали найвизнаніші учені в Україні. Іван Федоров, перший друкар, також брав участь у звірці списків, у доборі кращих.

Але найбільше часу треба було йому віддавати безпосередньо друкарні. Потрібно було зробити новий верстат, вирізати новий шрифт, різати пунсони¹, вільживати літери, готовати матриці.

Біблія ще довгі роки була неперевершеним мистецтвом твором завдяки своїм шрифтам, верстці, друкові, великий кількості заставок і різних художніх прикрас. Це все виконав Іван Федоров. І, крім герба князя Острозького, крім віршів на його честь, був надрукований у книзі й скромний герб старого друкаря Івана Москвитина...

Герб І. Федорова.
1574 р.

«Чекаю воскресіння з мертвих»

Високий діл із срібним хвильастим волоссям і зі срібною довгою борою постукав у майстерню львівського палітурника Івана Друкаревича,

¹ Пресон – сталевий штанг із рельєфним дзеркальним зображенням літер, цифри, знаків.

так прозивали тепер сина Івана Федорова. Вибігли маленькі діти, вибігла моторна весела жінка Тетяна.

— Іванку, Іванку, біжи стрічай! Батько приїхали!

Діти з цікавістю поглядають на підводи: чого не навіз діл? Трохи розчаровані відходять. Чорнявий дядько Гриць, що приїхав із лідом і мішмо, як з братом, поштовхався з іншим татом, зносить з підвод книги... Самі книги. Але тато обережно, з пошаною бере їх тремтячими від хвилювання руками. А мати навіть не насмілюється зоторкнутися.

— Це діл ваш налізував книги, — шепоче вона дітям.

— Це діл ваш склав і налізував для вас «Буквар», який ви вчитимете, — каже батько.

— Дав кілька книги поширити, — пояснює Гриць, — а більше нічого й не дав. Це не те, що пан Ходкевич, — махає презирливо рукою.

Але діл спокійно усміхається.

— Нічого, Грицю, ми й самі тепер зуміємо налагодити нашу друкарню. А князеві Острозькому налагодив справу й більше не потрібний, — додає він, і гіркий сум на жусь з'являється в глибоких очах.

Тільки один вечір може, і посидів діл з онуками, але ніколи вони не забудуть того вечора та наїзвичайних ділових сповідань і про Москву, і про свої мандрівки.

А вже другого дня зранку — якби й не сиве волосся, не сива борода — узвісся діл за роботи. Треба викупити свій верстат, власну друкарню, що заставив колись львівським купцям. Треба вже покладатися тільки на свої сили, а не на ласку примхливих панів, що забирали сильні й уміння, а потім, самі одержавши за це славу та шану, викидали його геть.

Знову з упертістю й енергією, дивною в його роки, заходився Іван Федоров коло своєї друкарні. Адже його знали й шанували у Львові, його знали й у інших містах України та поза Україною. Правда, не було головного — грошей. А тут же князь Острозький насклав арешт на друкарське майно Івана Федорова: боявся, мабуть, що буде конкурент його острозькій друкарні.

Та це не зупинило старого. З Гричем почав обладнувати все спочатку. Але новий удар долі підстерігав Його. Найвірнішим помічником був у цього Гриць, який ще хлопцем бавився колись із сином Івашком. Той сажний Гриць, якого він на свої кошти вчинив у теслярів, у художника, учив друкарського мистецтва. На старість це була права рука Івана Федорова.

Але останніх часом ходив чогось Гриць занепокоєний, сердитий. Може, йому набридли нестатки, бідне життя, а місто сповушало на гарні легкі заробітки, розваги та відхід!

«Та чого мені свій вік коло старого лівака низдіти? — думав Гриць. — Шо з того, що я з ним умову маю? Хіба мені очі зав'язані?»

А тут, дізnavшись, що він уже вправний друкар, не раз засилали до нього й підлешувалися, обіцяючи золоті гори, ті самі купці Мамоничі, що колись перетягли до себе й Петра Мстиславця. І от якось, помернувшись додому після нездатних відвідувань купців, Іван Федоров побачив, що Гриця немає в друкарні, не повернувся він і увечері, і на інч, і на рамок... Зрадливо втік од свого вчителя.

Гірко й болично стало старому. Він відчував, що сили вже не ті, що з роботою спрямлються важко. Але хай не радіють заздалегідь католики-езуїти, що менавидять завзятого друкаря Москвитіна. До останньої хвилини не він він кувати свою зброю! Не загасить вогню, що запалив у нього талант. Він не занепав духом і був нагороджений за це. Якось увечері постукали в його пізеньку хатинку.

— Батьку! Прости! Прости мене грішного, ніколи вже не розлучуся з тобою! — Гриць кинувся перед ним навколошки й припав устами до любих рук учителя.

Старий усміхнувся й міцно притис його до себе. З новими піднесеними узялися вони за книги. А тут саме й лихварі дали в позичку грошей.

— Ні, цей Москвитін неабияка людина, йому можна довіряти.

Знову замоцьтали папір, готовали шрифти, обладнували друкарню. Та роки, повні тривог, поневірянь, горіння та невтомної праці, далися взвинки. Він захворів. Мусив лягти в ліжко. І раптом почув, що сил уже немає. Гриць, розгублений, нещасний, стояв коло нього. Лихварі, почувши про хворобу друкаря, ли шутіки, налетіли й описали все майно.

Перший друкар помирає у страшних атильях.

— Не сумуй, Грицю, — казав він помічникам. — Як ті річки, потекли книги мої по всіх усюдах, напувався розум людський. Чув я, у Москві мої учні друкують книги. Змаю я, що й тут не загине справа.

Гриць плакав, і син Іван, і маленькі онуки, що гаряче любили свого лівнівого, незвичайногоЛіда, — усі плакали. А із сусідніх кімнат уже виносили майно першодрукаря один з лихварів.

5 грудня 1583 року помер першодрукар Іван Федоров. Його поховали у Львові. Син Іван і Гриць поклали плиту на могилі й вирізьбили на ній слова:

Воскресіння із мертвих чекаю.

Друкар книг, перед тим небачених.

Іван Федорович, друкар Москвитін...

А посередині його знак — кутин і вигин ріки: книги — це ріки, що напивають Усесвіт.

ЯСНОВІД

1. Іван Федоров відвідував монастирі, спілкувався з різними вченими для підготовки до друку

- A** «Букваря»
- B** «Апостола»
- C** Біблії
- D** Учительного евангелія

2. Іван Федоров працював у різних друкарнях у такій послідовності:

- A** Вільно — Москва — Львів — Острог — Львів
- B** Львів — Москва — Вільно — Острог — Львів
- C** Москва — Вільно — Львів — Острог — Львів
- D** Москва — Вільно — Львів — Львів — Острог

3. Івана Федорова поховано в

- A** Києві
- B** Острозі
- C** Львові
- D** Москві

- 4.** Охарактеризуйте образ Григорія Ходкевича. Чи можна вважати, що він із часом зламався?
- 5.** Як ви розумієте вищлене слово в репліці І. Федорова: «А як же те насління, що розсівав я добі між людьми своїми книжками?»
- 6.** Чи складними були перші кроки Івана Федорова у Львові? Які верстви населення допомагали йому розвивати друкарську справу?
- 7.** Які книжки Іван Федоров видав у Львові? Як він їх оформив?
- 8.** Шо ви знаете про князя Костянтина Острозького? Чи порядно він учинив з Іваном Федоровим, коли друкар повернувся до Львова?
- 9.** Як ставився син і його діти до Івана Федорова? Охарактеризуйте образ Гриця.
- 10.** Чому Іван Федоров помер у зліднях?

- 11.** Напишіть лист до Івана Федорова зі словами вдячності за його діяльність (5-7 речень).
- 12.** Поміркуйте над запитанням: «Чи винайшла б людина комп'ютер, якби не було книжок?» Висловіть свої думки під час дискусії в класі.

- 1.** Письмово довести, що твр О. Іваненко «Друкар книжок небачений» за жанром — повість.
- 2.** Прокоментуйте усно епіграф до повісті.
- 3.** Підготувати мультимедійну презентацію на тему «Іван Федоров і його друкарська справа» (за бажанням).

Емма АНДІЄВСЬКА
(народилася 1931 р.)

Особливе місце серед сучасних українських авторів посідає незвичайна письменниця й художниця Емма Іванівна Андієвська. Чому незвичайна? Мабуть, ви вже звернули увагу на репродукції її картин, вони й справді не такі, які ви звикли бачити. Істот з величезним очима художниця називає комахами-багемотами. Зверніть увагу, в одній істоті — малюється комаха й величезний бегемот! Правда, незвичне поєднання? А хто сказав, що казка має бути звичайною? Незвичні герої картин Е. Андієвської (комахи-багемоти) живуть у своєму казковому світі, мабуть, у космосі, а може, у вигаданій художницею країні. Так само незвичайні її казки, з якими ви ознайомитеся.

Незвичайним є й життя письменниці. Раннє літицтво Емми пов'язане з м. Донецьком. Потім родина переїхала до Вишгорода, що під Києвом. Тут, як згадує письменниця, вона «вперше побачила жіночі у білих вишиваних сорочках, які ступали босоніж по чорній весняній зашашній ріллі, а якою колоритною, багатою мовою вони спілкувалися... Мене з малечкою готували на росіянку. До шести років я взагалі не володіла українською мовою, для мене навіть добирали міньヨк із справжнім російським акцентом, аби виходити панську дитину. Не виходили. Чому? Дуже просто. Кожна нормальна дитина гостро реагує на несправедливість...»

З 1943 р. мешкає в Західній Європі. Емма Андієвська закінчила в Німеччині університет, згодом переселилася до Парижа, а потім — до США. Наприкінці 60-х років ХХ ст. повертається до Німеччини, де мешкає й дині.

Письменниця працює в різних літературних жанрах: пише великі прозові твори, вірші, а останнім часом і казки, перекладає твори античної літератури.

Пропонуємо вам прочитати незвичайну казку з незвичайною називою незвичайної письменниці.

КАЗКА ПРО ЯЯН

Колись пастушок, переплігуючи зі скелі на скелю за козою, що віз-
билася від решти, поскукавшися й упав у глибочезне провалля. Коли
він розплющив очі, то побачив, що лежить на плоші великого міста,
яке складається з вузьких довгих веж, що іх кожен буде на свій зад,
бо ці вежі весь час завалюються.

Пастушок підійшов до найближчого чоловіка, який порався з
кельмою¹ серед купи каміння, і запитав, що це за місто, хто його меш-
канці й чи не можна було б щось попобисти, бо він дуже згододнів,
каче кілька днів пролежав без їжі. Ознака на запитання пастушка
никто навіть не глянув у його бік, дарма що козопас обійшов мало не
все місто. Урешті вже зовсім заневірившись, що хтось дасть йому тут
бодай окраїнчик хліба, пастушок набрів на кволого діруся, що по-
рався більш найнижчої, напівзруйнованої вежі, і повторив своє запи-
тання.

— Тут живуть самі яяни, — відповів нарешті старий. — Кожен
яяний знає тільки своє «я» і тому запитань іншої людини просто не
чує. Я ж почув тільки тому, що мене здолали немоші, і внутрішні пі-
пори, які досі тримали мене, як вони тримають усіх яян цього міста,
передчасно струхли й завалилися, як і моя вежа, направити яку мені
брakuє сил.

— Я вам охоче допоможу, — радісно вигукнув пастушок, — аби
тільки трохи щось попоїсти.

— Яянинові годі допомогти, — скрущно мовив ділок. — Ніхто не мо-
же додолити яянинові, бо тільки він сам все знає й уміє, і то найкраще.

— Але ж людина мусить істи, аби втриматися при житті!

— Усі тут харчуються власним «я». Коли воно вичерпується, яяний
умирає, проте «я» кожного з яян таке невичерпне, що всі тутешні меш-
канці майже вічні. Мене здолали немоші тільки тому, що я чужинець
і справжнім яянином так ніколи й не став, хоч і прожив тут майже весь
свій вік. Я ледве пам'ятажо, що на початку свого життя під час сварки
на кораблі, де я виконував обов'язки юнги, я випав за борт і опинився
в цьому місті.

— Але я зовсім не хочу ставати яянивом!

— За рогом місці вежі лежать кельми для новоприбулих, бери собі
іхну і починай будувати свою вежу.

— Неваже з цього міста немає виходу?

¹ Кельма — ручний будівельний інструмент — металева трикутна лопаточка на ко-
роткому державку.

— Ще на початку, коли я шайно склон потрапив, я здібав одного кородивого, який силів біля каміння цієї вежі, котру я оце марно будую. Він повіз мені, що місто має сім брам і з кожної можна вийти, хоча досі жоден мешканець цього міста не міг відчинити брами з тієї простої причини, що ніхто з тутешніх насельників не спроможний вимовити коротесенького слова, що відчиняє ці брами.

— Яке ж це слово?

— Це слово знають усі якні: звичайнісімське «ти». Але коли хтось із якні — а це стається так рідко, що про це ходять лише легенди, — отож коли хтось з якні пробує вимовити «ти», в устах якніна це чомусь завжди обертається на «я», і тому брами не відчиняються.

— Я спробую, — мовив пастушок. — Ходімо разом, бо я тобі дуже відчінений на пораду, у мене померли батьки, і я хотів би подбати про тебе.

— Я вже застарий, і ноги вже не тримають мене.

— Я візьму тебе на плечі, і ми разом подамося далі.

— Я не пристосований до іншого світу, і час, відпущеній мені вищими силами, добігав кінця.

— Я хочу, аби ти болай перед смертю дихнув свіжим повітрям, — мовив пастушок, обережно садовзячи собі старого на плечі й простиючи до найближчої брами. Перед брамовою він низько вклонився й промовив: — Вельмишановна брамо, чи була б ти така ласкова й випустила нас на волю, бо тільки ти можеш нас випустити.

І брама вперше за все своє існування наставіж відчинилася, адже ніхто до неї так не промовляв, хоча цього вона чекала відтоді, як її встановили в мури цього міста, і пастушок побачив себе серед знайомих скель.

— Тепер ти бачиш, який гарний цей світ! — вигукнув козяпес і торкнувся старого, аби обережно зсадити його з плечей на землю. Та замість зіслання він намавав тільки єшок, по гузирі наповнений самоцвітами.

Теорія літератури

Причча

Читаючи «Казку про якні» Е. Андієвської, ви, мабуть, помітили, що вона незвичайна. У цій казці є яскраво виражена мораль, повчання, саме ця сюжетна наближує її до притч — літературного жанру, з яким ви вже ознайомлювалися в початкових класах.

Причча — це повчальне аллегоричне оповідання з чітко висловленою мораллю. Чимало притч можна знайти в Біблії та в давньоруських збірниках. Пізніше їх використовували у своїй творчості письменники й художники. За змістом, як ви вже переконалися, притча близька до байки, а іноді й до казки, але, на відміну від байки, у притчі незає ал-

ЯСІВІТ

горіччюх персонажів із рослинного й тваринного світу. Різниця ж між притчою та казкою полягає в тому, що в притчі яскраво виражена мораль, що, до речі, властиво й байці. Притча переважно повідомляє про позів, з якої читач робить почальній висновок.

Притча – один з улюблених жанрів І. Франка («Притча про радість і смуток», «Притча про взятність» та ін.).

У назві історії про яян Е. Андієвську визначає жанр твору – казка («Казка про яян»). Однак у ній яскраво виражені ознаки не лише казки, а й притчі, тому її жанр можна визначити як казка-притча.

1. Почальне алегоричне оповідіння з чітко висловленою мораллю називають

- A** казкою
- B** легендорою
- C** переказом
- D** притчою

2. Сутність яян найдочиніше можна означити словом

- A** сміливість
- B** хитрість
- C** егоїзм
- D** злість

3. Кволій дідуся, до того як опинився в місті яян, виконував обов'язки

- A** будівельника
- B** пастушка
- C** козопаса
- D** юнги

4. Шо стало поштовхом для Е. Андієвської полюбити українську мову й кульгур у дитинстві?

5. Шо незвичайного ви помітили в «Казці про яян»?

6. Чому пастушок не захотів стати яянином?

7. Охарактеризуйте риси вдачі пастушка. Як би ви вчинили на його місці?

8. Якби ви були на місці пастушка, то що б зробили із самоцвітами?

9. Чому, на вашу думку, письменниця перетворила кволового дідуся саме на самоцвіті?

10. Який почальній висновок ви зробили, прочитавши «Казку про яян»?

11. Прочитавши статтю про Е. Андієвську й розглянувши її малювальну роботу «Падень, 2000 рік», розкажіть, як ви її зрозуміли (образи, настрій, колори, символи, назва картини, загальне враження).

Е. Андієвська.
Пізень, 2000 рік.
2000 р.

12. Поділіть «Казку про яян» на частини, доберіть до кожної з них заголовок і запишіть у робочий зошит.

1. Прочитати «Казку про говорючу рибу» Е. Андієвської. Виліснати в робочий зошит незрозумілі слова.
2. Проялюструвати один з епізодів «Казки про говорючу рибу» (за бажанням).

ГОВОРЮЩА РИБА

У великих водах, що йснують від віків, серед табунів мовчазної риби у шанованих риб'ячою громадою батьків народилася балакуша риба. Спочатку, коли риба була маленькою, засмучені батьки сподівалися, що з віком, як інша дитина вбиватиметься в луску, ще менше, як меншую дитячі хвороби, але час ішов, риба ставала великою та пружкою, на ній полискувала вже луска, як винута з най-ліпшої дамаської криці, а балакушість риби не тільки не зникла, а, навпаки, набрала такої вправності, що батькам уже незручно стало признаватися, що вони належать до однієї родини.

Балакуша риба, яка, крім балакушості й доброго серця, була ще дуже молодою, не розуміла, чому сумують батьки, коли так приємно говорити, аже яка розкіш вимовити слово, а тоді лівітнісь, як воно кольороми бульбашками рухається крізь воду. Одного разу навіть післіпуватий хижак, що зоняв віку на зні, на свій сором, не розгледівши, що то не черв'як, спокусившися ішти бульбашками й проковтнув кілька. Але бачачи, як батька й матір убизьє неслава, що випала на іхню долю, якось, коли сонце пронизало води до дна, засвітивши коралові кущі, де так добре було грались у скованки й гукати на весь голос у коралові діри, жахаючи бать-

Е. Андрієвська. Ілюстрація до казки «Говорюча риба». 1997 р.

ків і сусідів, балакуша риба попрощалася з блакитними водоростями, де жила її рідня, і, війнувши хвостом, попливла шукати іншого табуна.

Але і в іншому табуні говорючій рибі не знайшлося співрозмовника. Хоч і скільки ім'я риба розповідала пригод, хоч і скільки поважувала, як легко й присміно говорити, вистачає тільки розтулiti рота, і голос так і стелиться по воді, усі риби, що траплялися на дорозі говоркої риби, мовчаки затулялися плавниками

ї тікали, і скоро до найпідзатишніших закутків великої води стало візомо, що балакуша риба, говорочки без упину, заважає риbam зосередитися, а це порушує гідність риб'ячу. Тому вся рибна громада після ще глибшої, ніж звичайно, мовчанки, яка відрізняє риб від інших створінь, у присутності старого риба, який славився справедливістю й мудростю, розглянувши справу балакушої риби, ухвалила безслівний присуд, який був назальованій верховозами на верхніх верствах води, бо всі риби малюють, коли вже не можна порозумітися мовчанкою, щоб балакушу рибу видалили з води.

Балакуша риба саме гналася за виводком оселедців, щоб розповісти їм жарт, коли мовчазні виконавці вироку, затуляючись плавниками, щоб їх не оглушило, підпинали до говорючої риби і, узявиши на спини, одним махом викинули її на берег. Там вони її поставили на ноги й, уручивши листок, де було назальовано, що їй назавжди заборонено користуватися водяним наречівом, зникти вглибні.

З цих пір риба стала жити на березі. Спочатку вона трохи побоявалася оточення. Усе тут було нове, зовнішньо нібито великої різниці не помічалося, але крізь кущі не можна було пропливти, і в повітрі, яке так нагадувало глибину, вічовлені слова не залишали за собою найменшої бульки. Крім того, на березі існували рибалки. Балакуша риба не раз бачила їх знизу, нехтуючи заборонозо.

Тільки крізь воду рибалки виглядали інакше, вони насамперед ніколи не розмовляли й не рухалися, а тепер риба на власні очі бачила, як вони не лише розмовляють, як вона, а й бігають, і, напевно, серед них можна було знайти не одного співрозмовника.

Як їй хотілося шоразу, як рибалки виrushали в море, підійти й привітатися, однак кожного разу їй шось заважало завести знайомство, і риба ходила по березі й розмовляла сама із собово.

Можливо, вона так і дожила б віку, якби одного дня, прославши в ходу довше, між звичайно, не побачила недалеко від себе рибалку, який відбився від гурту й лагодив човен, нарікаючи на долю. Почувши так близько від себе розмову, говорюча риба не втрималася. Буль-шобудь вирішила вони та, зірвавшись на ноги, підійшла до рибалки.

— Дай, Боже, здоров'я, — привіталася риба.
 — Дай, Боже, — відповів рибалка.
 — Шо ти робиш? — спитала риба.
 — Я лагоджу човен, а ти що робиш?
 — Я шукаю співбесідника, — сказався риба.
 — Гаралл, — мовив рибалка, — я іду на три дні ловити рибу. Сідай у мій човен, ти мезі розповідатимеш, щоб я не заснув, та я попереджаю тебе, що я не говіркий.
 — Нічого, — відповіла риба, — аби ти слухав, я говоритиму за двох.

З цього часу вони подружили. Риба допомагала рибалці вибирати добре місце для ловитви, розповідала, що ліється на воді й під водою, а рибалка ділився з нею турботами. Невдовзі риба знала не тільки ім'яния й уподобання всіх його дітей і жінки, а їй як поглядає в рибалки в хаті й на подвір'ї, чим він журиється і що думає. (...) Так однієї місячної ночі, коли хвилі були гладенькі, (...) рибалка відчув, що лішнього приятеля, ніж говорюча риба, у нього нема й ніколи не буде, і, сказавши, що його дім — Й дім, попросив, щоб риба конче прийшла до нього в гості, бо такого приятеля він мусить показати своїй родині.

— Якщо ти не нехтуєш моїм домом, — закінчив рибалка, — то завтра я чекаю тебе на обід.

— Я не нехтую твоїм домом, — відповіла риба, — адже ми приятелі, усе, що може, то й твое, тільки я ніколи не ходила до селища, і я не пізна, чи знайду твою хату.

— Це так легко, — відповів рибалка, — ти лише прав слід он на той пагорбок, а звідти йди прямо. Перша оселя, яка трапиться на дорозі, і буде моєю хатою. Я вийду назустріч тобі, але навіть якби зене щось затримало, іди просто до середини, тебе вже чекатимуть.

Єдине тільки прошу тебе, не проспи або не забудь нашого домовлення, бо я покличу знайомих і всіх жінок зготу-

вати обід, і, коли ти не прийдеш, я дуже сумуватиму й думатиму, що ти не хочеш переступити порогу моєї хати.

— Я прийду, — сказала риба.

— Я чекатиму, — пообіцяв рибалка.

Наступного дня, ледве сонце вийшло з вози, як риба підхопилася і, протерши брезжаки очі, випростала плечі.

— Я йду до рибальки в гості, — сказала риба сомлю.

Та сонце нічого не відповіло. Вони тільки одягло рибу в небачену червону луску, аж по воді сипнули іскри, і піднялося вгору.

— Я йду до рибальки в гості, — висловила риба й пішла берегом.

— Сьогодні мій найліпший приятель прийде до нас у гості, — сказав рибалка жінці, — приятель, якого ще не носила земля. Дивись, щоб усе було найліпше приготоване. Готуй шведро, не жалючи, усе, що в нас є в хаті, постав на стіл, а я ще збігаю докуплю найдіків і напоїв, бо мені тих, що є, вистачає замало, а все, що мое, те і його, тож не посором мене перед його лицем.

— Ти зовсім уже здуруві, — вигукнула жінка, — вічно в тебе приятелі та приятелі, ти б ліпше дбай, чи ми можемо звести кінці з кінцями!

— Якщо мій приятель прийде, — нагадав рибалка, не слухаючи жінку, — скажи, що я завраз прийду, нехай він заходить до хати, я тільки за ріг і назад.

— Якщо твій приятель прийде... — вигукнула жінка, та рибалка вже був затеко й не чув її слів, що заповнивали собою все позвір'я, аж горобці ніколи не засиджувалися на ціамрині котолязі, і по дорозі, якою прямувала гостя до рибальчаної хати, докотився їх відтомін до риби, ще закінчилося оселю свого приятеля.

— Помагай Біг, — сказала риба,угледівши на позвір'ї рибальчанних дітей і жінку.

— Говорюча риба! — закричали в один голос діти, але жінка гризнула на них, щоб вони не галасували й не заважали поратися, бо їй і так ніколи вгору глянути, а тут ішо недолугий чоловік запрошує таких приятелів, для яких мало що не з ніг треба звиватися, аби згодити.

— Помагай Біг, — присіглася риба ще раз, уже трохи голосніше, та жінка, яка з рамку до вечора не ступила шелепів, так багато говорила сама, що не почуда, як біля неї говорити риба.

«Дивні звички мають люди», — подумала риба, — вони не вітаються й не помічають інших. Спробую ще раз, якщо мене й цього разу не почуто, зоведеться повернутися на берег і чекати на рибальку».

— Помагай Біг, — мовила риба, заходячи наперед, щоб жінка її помітила.

Але жінка нахилялася, щоб підкінути дров, де в ній варився на відкритому вогні обід, і риба побачила, що її намагання марні.

«Немає ради, — зіткнула риба, — тут усі такі заклопотані. Може, я колись іншими разом завітаю сюди. Певно, я прийшла не в пору, тож нічого не вз'їш».

— Бувайте, — віршила риба й вигнула хвіст, щоб іти. Саме в цю житель жінка обернулася, шукаючи ганчірку, щоб зняти з полум'я казанок зі стравою, що бігла, і її поглинув упав на рибу.

— Ше цього не вистачало, щоб на подвір'ї жива риба валилася! — вигукнула жінка. — Нешастя мое, доброго я маю чоловіка, який навіть вилову не здатен достести до хати, не розтрусили половину по дорозі!

— Я — не вилов, — обізвавася риба, — я — говорюча риба. Я приятель вашого чоловіка, і мене запрошено до вас у гости.

Та жінка від власної балаканини не почула риб'ячих слів.

— От і буде доповнення до обіду, — зраділа вона, беручи рибу на між і кидуючи її на сковорідку.

— Я — риба, — тільки й встигла вигукнути риба, хапаючись за серце, як її потемніло в очах, і вона зашкварчала на патетичні.

— Щось довго немає моого приятеля, — мовив рибалка, повернувшись догоду з дарунками й пакунками. — Я купив все, що мої очі бачили, і думаю, приятель утішиться.

— Тобі тільки й думки, що приятель, — сказала жінка. — На щось інше в тебе немає ні часу, ні очей. Ти вже хоч би пильмував вилов, а то розтрусили на подвір'ї найліпшу рибу. Добре, що я вгледіла та засмажила. Інакші пропало б добро.

— Я не розтрушував риби, — заперечив рибалка.

— Як це так не розтрушував! — вигукнула жінка, — ти залишив на подвір'ї таку рибу, що я ледве з нею впоралася.

— Риба! — вигукнув рибалка, притягавши, що він забув сказати жінці, що його приятель — риба, і кинувся до сковорідки.

— Чи ти здурив, — сказала жінка, — чого ти так кидаєшся. Можна подумати, що ти ніколи в житті не бачив смаженої риби.

Глянув рибалка на сковорідку, але смажені риби всі однакові, і рибалка не відзначав свого приятеля. Балакуша риба відрізнялася від інших тільки голосом, без якого вона стала такою, як і решта її братів і сестер.

Довго чекав рибалка на свого приятеля, та балакуша риба не з'являлася. Уже й діти поглядали спати, і рибалки почали лагодитися на ніч на ловиттю, а риба все ще не йшла. Рибалка кілька разів виходив на дорогу, думаючи, що, може, риба не може знайти його оселі, однак риби не було ні на дорозі, ні на березі (...). Хоч і скільки рибалка пі-

тав перехожих рибалок, чи не бачили вони його приятеля, говорючої риби, яку він запросив до себе в гості, забувши попередити жінку, що його приятель — риба, йому нікто нічого не міг відповісти, та й люди тільки похитували головами, чуючи про говорючу рибу, а згодом почали й цуратися. Бо щоразу, повертаючись з моря, рибалки розповідали, як замість іхати з ними на ловитву, рибалка ходить по березі й гукає свого приятеля, а коли витягнуть із вітловом сіті на пісок, він припадає до кожної риби й на котіках благає, щоб вона сказала йому хоч одне слово.

Урок-диспут

Твір «Говорюча риба» входить до збірки Е. Андієвської «Казки», у якій мюксима творами сплікуються бляшанка й шакал. Вони обговорюють учинки героя. Прочитайте їхні думки з приводу того, кого школа в казці й хто винен у ній. Висловіть свою позицію під час диспуту в класі.

— Школа мені рибалки й говорючої риби. На мою думку, тут провинна рибалки, може, навіть більше, ніж його жінки.

— Ти так думаєш? — позіхнув шакал, якому не хотілося розмовляти.

— Але найбільше мені школа навіть не рибалки й не риби, а заклопотаної жінки, що не почула риб'ячого голосу.

— Я не погоджуся з тобою. Рибалка просто сплюхував, бо з тим, що носиш у душі, не вільно ні з ким ділитися, окрім хіба найближчого приятеля. А жінка не була чоловікові приятелем уже хоча б тому, що він ніколи не гуторив із нею так, як із рибою. Зрештою, не виключено, що жінка його просто ніколи й не слухала.

— Незовсім шукати скарбу там, де ти його не закопав, — вела своєї бляшанка. — Саме тому з усіх потерпілих мені найбільше школа жінки, яка не почула голосу говорючої риби. Риба загинула — це сумно. Однак кожен мусить раніше чи пізніше змирятися. І, як на мене, горе рибалки з приводу загибелі приятеля навіть сузаніше, ніж сама смерть риби. Та змирятися, за все життя не почувши голосу риби, — це справді найгірше, що може трапитися людині.

— Може, у наступному втіленні жінка цей голос почуче, — нехотя здогадувшакал.

— Сумно, що вона не почула цього голосу в цьому житті, — не поступалася консервна бляшанка. — А сун, як відомо, має довгі ноги...

ПРИГОДИ
І РОМАНТИКА

Василій НЕСТАЙКО (народився 1930 р.)

Василій Зімовикович Нестайко — майстер пригодницького жанру. Його творами захоплюються не тільки в нашій країні, а й далеко за її межами. Твір письменника «Тореадори з Вакоювки» перекладено багатьма мовами світу. 1979 р. рішенням Міжнародної ради з дитячої та юнацької літератури ця книжка занесена до Особливого почесного списку Г. К. Андерсена як один із найвидатніших творів сучасної дитячої літератури. З уривками цієї надзвичайно цікавої книжки ви сьогодні ознайомитеся. Однак перед цим вам варто прочитати спогади В. Нестайка про своє дитинство. Напевно, у деяких з них ви впізнаєте себе!

«Усе своє свідоме життя я прожив у Києві. Знав його й у далекі доведені часи, і в страшну годину лихоліття — у роки фашистської окупації, і в часи мить звільнення, і в тяжкі роки відбудови, і в наш час...

Коли я був маленьким хлопчиком, страшенно хотів якнайшвидше вирости й стати великим, дорослим. Може, тому, що я був справжній малій на зріст, чи не найменший у класі. Малій, худий та ще й рудий. Як вогонь червоний. Мене дражнили "Море горить!", "Пожежна команда". А ще в класі мене називали Рудий Африканський Ікачок. Чому, спітаєте, Ікачок? А тому, що руде волосся на моїй голові стиричало, як голки в ікачка. А прозвав мене так Філія Шпандель. Було це на уроці географії, коли ми проходили Африку.

Коротше кажучи, я страшенно хотів якнайшвидше вирости. І така мене брала нетерплячка, така нетерплячка, що я вам розказати не можу! Я годинами стояв і мокнув під дощем, підставляючи зливі свою руду довірливу голову, бо мій сусід й приятель Вітасик Дяченко заявляв, що від дощу шикарше ростуть. Він нещодавно переїхав до Києва із села й уособлював для мене народну мудрість. А мама лише дивувалася, чого це я повсякчас шморгаю носом...»

Спогади В. Нестайка про дитинство напрочуд іскраві: він розповідає про давні події так, щоби всі стались вчора.

«Про мічні польоти я розказував мамі (не згадуючи, звичайно, з ким літаю). І мама сказала, що коли дітям сниться, ніби вони літають, то це означає, що вони ростуть.

Отже, люди ростуть уві сні. Отже, що більше спати, то швидше виростеш! І я почав лягати спати... о сьомій годині вечора. Скільки отого золотого, неповторного часу дитинства я ось так проспав!

У сні, нетерплячій я не зогледівся, як несподівано виріс. Витягнувшись зайтаке під два метри, і ото дивина — перестав бути рудим. І разом збагнув, що даремно поспішав вирости, бо дитинство — найпрекрасніша, найшасливіша пора людського життя. І так мені захотілося повернутися назад! Назад — у дитинство. Та немає в часу дороги назад. Час іде тільки вперед...

ТОРЕАДОРИ З ВАСЮКІВКИ

(Уривки з пристолії про пригоди двох друзів)

ЧАСТИНА ПЕРША

(яку розповідає Павлуша Завгородній)

Надзвичайні пригоди Робінзона Кукурудзо та його вірного друга й однокласника Павлуши Завгороднього в школі, у дою та на безлюдному острові поблизу села Васюківки

Розділ перший

Метро під синяницником.

Тореадори з Васюківки. Собакевич

— От знайдібіда, авантюрист шмаркаптій! Ванькоо-о! Вилазь зараз же! Бо такого втручу маю — тиждень чухатимешся! Вилазь, чуєш!

Ми лежимо в густих бур'янах за клунею, уткнувшись у землю носами, і не дихаємо.

— Вилазь, убийце, бо гірше буде! Ти ж мене знаєш!

— Знаю, знаю, — лезь чутко зітхас мій друг і нарешті наважується подати голос.

— Діду! — жалібно озивається він.

— Давай-давай!

— Діду, — ще жалібніше повторює мій друг, — ви відійдіть за хату, ми вилізмо, бо ж ви битиметеся.

— Вони ще мені умови ставлять, вишварки! А ну вилазьте!

— Та мы ж не хотіли. Ми ж хотіли метро. Таке, як у Києві.

— Я вам дам метрі! Я вам такого метрі дам, що...

ПРИГОДИ ГРОМАНТИКА

— Ми ж не знали. Ми зараз усе закидаємо — нічого й видно не буде. Одійдіть, діду.

Довго ще тривають переговори. Нарешті дід востаннє лайнувся, закашлевся, плюнув і почовгав за хату.

Ми вилазимо з бур'янів.

Бля свинарника нас зустрічає гукозим рохканням п'ятипудова лъхва Манюня, противнюча й плямиста, як географічна карта.

— У-у, скотиняка! Щоб ти...

Це через неї ми вскочили в халепу.

У нас була прекрасна, благородна ідея — провести під свинарником метро. Це мало бути сюрпризом. Перша лінія метро у Васюківці! Станція «Клуня» — станція «Крива груша». Три копійки в один кінець. Родичі — безплатно. З учительки математики — п'ять копійок.

Ми вже підкопалися майже до половини свинарника, і раптом — не передбачена катастрофа! — клята лъхва Манюня провалилася в наше метро. Провалилася вона зуміла, а от вилізти — дзусько! І зняза такий вереск, що причовгав дід. Ну і...

Гірко зітхнучи, ми засипаємо метро. Раз у раз злодійкувато озираєються — чи не заскочить нас зменяцька дід, щоб нам'яти вуха. Хоч і обіцяє він, що не чіпатиме, поки не закінчимо, але хто його зна... Ви б почули, як він лаявся, коли витягав лъхву! Ох і лаявся! Іде він отих слів набрався?

Проте діда не видно. І поки ми пращоємо (а справа це довга й нудна), я вас познайомлю з моїм другом.

Ви, здогадно, знаєте, що є такий острів — Ява. В Індійському океані. Отож, що Ява. Суматра. Борнео. Целебес. — Великі Зондські.

Ну, так Ява — це не острів.

Ява — це мій найкращий друга й напарник. Ява Рень.

Мабуть, вам знову, що то за ім'я таке — Ява? То він сам себе так називав, коли йому лише років півтора було. Чи то воно, писька мале, хотіло сказатися: «Я — Ваня», а пішшло «Ява», чи то «Іван» у нього так прозучало (бо насправді його Іваном звали), але причепилось оте «Ява» до нього, як реп'ях до собачого хвоста. Навіть міліціонер Валігуря, що живе в нашому селі, так його зве.

У них узагалі вся сім'я інтересна.

Батько на скрипці грає. Корова — Контрибуція називається. А дід (ви уже з ним знайомі) — хлібівець завзятий, на полюванні, коли

стріле, ліве око онучкою зав'язує, бо в нього ліве око без правого не притримується. Як ліве припружить — праве саме заплющується. Але ж і б'є діл Варава з токо онучкою, ох же ж і б'є!

Городські мисливці, що «Волгами» з Києва приїжджають, тільки охочуть. «Ви, ледушка, абсолютний чемпіон», — кажуть.

На честь старого Реня навіть польове озеро, що біля нашого села, люди Реневцям назвали.

Мати ж Явина — депутат райради, ланкова кукурудзозовід. Якось Ява з Яришкою, сестричкою меншою, посварився та при всіх п'ясків ій надавав. Так вона, замість того, щоб заплатити, раптом як закричить:

— Опозогив! — Вона букву «р» не вимовляє. — Маму-депутата на все сезо опозогив. Загада чоткова!

Такого шілесту наробила — Ява не знає, куди й очі подіти. Стояв стояв, червоний мов рак, а толі як зав дриза — тільки п'ятами затопотів.

Та то лише раз таке було. А взагалі характер у Яви ого-го! Сталь, а не характер. Таких на мільйон лише один буває.

Ява сам казав:

— Ми, — казав, — з тобою, Павлушо, хлопці неабиякі. Справді, без брехні, мы таки хлопці з фантазією. Скажи?

— З фантазією, — підтакував я.

— Ти чув, як діл Салимон учора біля сільмагу казав: «Ондо, — каже, — Ява й Павлуша пішли. От хлопці! Орли! Соколи! Гангстери!, а не хлопці! Нема на них булетарні!».

— Чув. Справді.

— Треба, щоб усі про нас так говорили. Треба, щоб слава про нас гриміла на всю Васюківку, як радіо на травневі свята.

— Треба, — погоджувався я.

¹ Ява весь час вигадував різні штуки-викаблучки заради нашої слави. Отож ми з ним піймали в лісі пугутькало й випустили в клубі під час лекції на тему «Виховання дітей у сім'ї». Лектор упав з трибуни й валив собі на голову графін з водою.

А старі ділові підштаники на телевізійну антенну над клубом, думаєте, хто повісив? Ми, звичайно.

А то якось улітку Ява сказав:

— Давай удаштуємо бій биків.

— Га? — не відразу второпяхав я.

— Ти пам'ятasz, мы в клубі закордонне кіно дивилися «Тореадор»?

¹ Гангстер — учасник організованої групи злочинців, банкіз.

ПРИГОДИ І РОМАНТИКА

— Ага... То ѹ що?

— Пам'ятаєш, на арені роз'язаної бік, а тут дядько в капелюсі, з гінджатом, перед ним танцює.

— Так-так-так...

— А потім — рраз! Бік — беркіща! Й оплески.

— Ага. Класночо... Але ѿ ѿбивати треба. Хто ж нам дозволить убивати поголів'я?

— Тю, дурний! Убивати! Шо ѿ тобі — м'ясозаготівля, чи ѿ? Це ж видовище. На стадіоні. Як футбол. Головне тут — красиво вимахувати червоною плахтою й ловко винвертатися, щоб рогом не зачепило. Ти ж бачив. Тореадори — то найсміливіші герої й ловасачі. Головне — тренування та спрятливість. Розумієш? Уперше в історії Васюківки — бій биків. Тореадор Іван Рень і тореадор Павло Завгородній! Гості з'їжджаються з усієї України. Трансляція по радіо й по телевізору. Навіть у Жмеринці видно буде.

Я усміхнувся. Це було класночо. По радіо, по телевізору й узагалі...

Ми повмошувалися зручніше й почали обговорювати подроби. Насамперед — бік. Кандидатура холгоспного бугаля Петъки була відхиlena відразу. То таке страшніче мурмилlo, що його навіть сам зоотехнік Іван Свиридович боїться. Очі — наче тракторні фари. Землю гребе ногами, як екскаватор.

Цього літа один зачинник мало не вмер з переліку. Лежав на вигоні голий-голісінький — загорів. Голова під парасолькою, усе інше на сонці. І раптом — Петъка. Дачник як рвоне, бугай за ним. Дачник товстий, з черевцем. Бачить — не втече. А тут телеграфний стовп на дорозі. Як той дачник на стовп вилрапався — досі невідомо. Але факт — півзия загоряв на ізоляторах, тримаючись за зрони, як поки не під'їхав комбайнер Микола на комбайні й не знів його. Дачник штані надів і підразу на станцію, додому іхати.

Ні, хай з бугаєм Петъкою вороги наші б'ються.

Другою кандидатурою був цап Жора. Це я його кандидатуру висунув, щоб поистині. Дуже мені противнющий був цап Жора, бо з'їв мою сорочку, коли я в калабані¹ купався.

Але Ява мене не пілтратимав.

— Ні, — сказав він. — Жора дуже балакучий. Весь час межевече. Ми й оплесків не почуємо. І йдеяться про бій биків, а не цапів. Треба, щоб було щось бичаче, коров'яче щось — велике й крутороге.

— Коров'яче? — казжу. — Стухай, то, може, узяти просто корову? Бо, крім Петъки, справжніх биків у нас чортма, а корів скільки хочеш. І узагалі ніде не сказано, що обов'язково має бути бік.

¹ Калабан (зас.) — тут: велика калюка.

Ява задумався:

— Хтось, може, і так.

— Тоді, — казу, — кращої канцілатури, ніж ваша Контрибуція, і не придумаєш.

— А чому Контрибуція? Чому не ваша Манька?

— Бо в нашої Маньки теля й один ріг зламаний. Ти хочеш, щоб з нас сміялися? Тореадори з однорогою коровою! Карикатура. Такого ще ніколи у світі не було.

— Можна, звичайно, і Контрибуцію. Але вона трохи психічна.

— Шо значить «психічна»! Скажи краще, що ти просто мамі бойшся.

— Я — боюсь? От я зараз дам тобі у вухо, і ти побачиш, як я боюсь. Ани забери свої слова назад!

— Я забираю, але ти все одно боїшся.

— Боюсь?

— Бойшся...

— Боюсь?

— Бойшся...

Я склонився рукою за вухо і, у свою чергу, затопив Яві кулаком у жи-віт. Ми покотилися по траві й викотилися на дорогу. Усе, що було на дорозі поганого, ми, качаючись, підібрали на свої штани й сорочки. Першим отямився я.

— Стривай! — казу, — годі, а то замість бозу биків у нас вийшов бій журніз.

— Це ж ти винен. Ну, гаралл, спробуємо Контрибуцію. Завтра поже-немо пасті та спробуємо, бо ж твоя Манька й справді для телевізора не підходить. Ще люди подумають, що то не корова, а собака.

Мені вже остоғило битися, і я влав, ніби не зрозумів, як тяжко він образив нашу Маньку.

Наступного ранку ми зустрілися на шляху, що вів до вигону. Я гнав Маньку, Ява — Контрибуцію. Корови птентались, легковажно метляючи хвостами, і не підозрювали, який це історичний день.

В Яви на голові був крислатий дамський капелюшок, який залишився нам у спадок від однієї дачниці, що відпочивала в нас позаторік. Капелюшок був на Яву завеликий і насукался на очі. Щоб хоч що-небудь бачити та не впасти, Ява мусив увесь час сіпати головою, поправляючи його. Здавалося, ніби він комусь кланяється.

У мене під пахвою був китњомок. То був знаменитий китњомок. Я його пам'ятаю стільки, скільки взагалі щось пам'ятаю. Він висів над моїм

ПРИГОДИ І РОМАНТИКА

ліжком. Килимок був червоний, і на ньому вишито троє кумедних цуценят, що сиділи вакупочці, прихилившись одне до одного головами. То були Цюця, Гава та Рева, про яких мені мати колись розповідала різні бандюки¹, аж поки я не засинав. Останні два роки, позаяк я вже виріс, килимок лежав у скрині, і тепер від Цюці, Гави й Реви дуже тхнуло нафталіном.

Килимок і капелюшок — то був наш тореадорський реманент². По зорозі ми ще виразили з ліжчини дві преврасні шпаги. Ми були в повній бойовій готовності.

Ми пішли й співали арію Хозе з опери Бізе «Кармен», яку багато разів чули по радіо:

Торе-гадор, сміли-ги-ти-во в бій; торе-гадор, торе-гадор...
Там жде тебе-ге-те-ге любов, там жде-те тебе любов...

Ми співали, та не знали, що нас чекає.

Небо було синє-синє — справжнє іспанське небо. Погода — саме підходяща для бою биків.

Ми погнали хорів аж на край вигону, туди, де ставок, — залі від людських очей.

— Оджені свою Маньку вбік, щоб не заважала, — сказав Ява, — і давай починати.

Я не став сперечатися. Тим більше, Манька в нас дуже нервова, її краще не бачити бою биків.

Ява поправив на голові капелюшка, підтяг штані, узяв моого килимка й, витанцювуючи, навшпиньках став підходити до Контрибуції.

Підійшов до самісінької морди й почав вимахувати килимком перед очима. Я затамував подих — зарв почнеться...

Ява замахав килимком ще дужче. Контрибуція — анічичир! Спокійнісінько шипає собі траву.

Ява мазнув її килимком по нізарах. Контрибуція лише візвернула морду. Ява роздратовано верескнув і щосили хлюснув її килимком. Контрибуція, лінниво переступаючи ногами, повернулася до Яви хвостом.

Ява знову забіг наперед і почав витанцювати...

¹ Бандюк — небезпіш.

² Реманент — сукупність предметів, необхідних для якої-небудь роботи.

Через півгодини він сказав:

— Вона до мене просто зникла, вона мене любить і тому не хоче... Аму давай ти!

Через годину, захекавшись, я сказав:

— Якась дровиняка, а не корова. Шкода, що в Маньки нема рога, я б тебе показав, що таке справжня тореадорська корова.

Ява знову змінив мене. Він раз у раз міняв тактику: то пішходив до корови потихеньку й несподівано бив кілімком, то підскакував з розгона, то набігав збоку. Контрибуція не приймала бою. Чуби в нас замокли, кілімок нервово сіпався в руках, — здавалось, що Цюзя, Гава та Рева от-от загавкають. А Контрибуція — хоч би що, не звертала на нас аніякісітської уваги.

Один раз, коли Ява скочив Контрибуцію за вухо, вона з докором глянула на нього своїми сумніими очима й сказала:

— Ну-у!

У перекладі з коров'ячої це, забути, означало: «Ідіть, хлопці, отсюдова. Не займайте мене».

Але ми вчасно не зрозуміли попередження.

Хекаючи, ми стрібали навколо неї, викликавочи на дзвібій. Яві було соромно переді мною за свою Контрибуцію — ще я бачив.

Нарешті розлючений Ява крикнув:

— Аму ядар, ану ядар я, Павлушо, добраче! Що — боїшся?.. Ну, то я сам!

Він розмахнувся й дзибнув Контрибуцію ногою по тубі.

І раптом... Раптом я побачив Яву десь нисоко в небі. І звідтам, з неба, почув його відчайливше верескливе:

— Йо-ай!

Він почав бігти, по-моєму, ще в небі, бо коли ноги його торкнулися землі, він уже шодуху мчав до ставка. Я рвонув за ним. То був наш єдиний порятунок. Ми з розгона влетіли в ставок, здіймаючи цілі гейзери води й грязоки. Спинилися здесь аж на середині. Те, куди ми влетіли, чесно кажучи, ставком можна було назвати лише умовно. Колись справді тут був величезний ставок-копанка, але він давно пересох, замулившися й перетворився на замчайнісіньку калабамю. У найглибшому місці нам було по шию. Саме в цьому місці ми зараз і столи, відсапуючись.

ПРИГОДИ І РОМАНТИКА

Контрибуція бігала навколо калабані та змкнула на нашу адресу якісь свої коров'ячі прокльони. У калабаню лізти вона не хотіла. Вона була бриллиза, охайні корова. Ми це знали.

Ми стояли й мовчали.

Дно калабані було грузьке, замулене. Ми по самісінський пуп стояли в брилкій слизькій багнюші. Тільки від пупа до шиб була вода — брудна, каламутна й смерзюча. Справжнісіні поміні. Довго ми тоді стояли з Явою в отих поміях. Півгодини, не менше. Аж поки Контрибуція не заспокоїлась і не відійшла. Вона ще була дуже гуманна й благородна корова, ця Контрибуція, бо вона підкінула тореадора Яву не рогами, а просто хордою. І коли ми нарешті вилізли з калабані, нещасні й брудні, як поросыта (не ми, а сама грязюка), вона й словом не згадала нам нашого до неї ставлення. Ми залишилися з нею друзями. Ява після того не тільки ніколи й більше не вдарив, а завжди частував цукерками, які давала йому маті.

І тепер, коли ми, скрушуно зітхачин, засипаємо наше невдале метро, Контрибуція виглядає з корівника та співчутливо дивиться на нас. І нам навіть здається, що на очах у неї слізки. Дорога Контрибуці! Яке в тебе велике й міжне серце! Ти єдина розумієш і жалієш нас. Дякуємо тобі, корово!

— Ше не скінчили, аншиболотники? — так несподівано грянув ззаду дід Варава, що ми аж поприєдати. Ми втратили пильність і не тутъки, що в нас за спинами робиться. Попатись-таки.

Спереду стіна свинярника, з боків густі бур'яни, ззаду дід Варава. Тікати нікуди. Так і заклякти хоті, присівши, мов курчата перед шулікою.

— Не бійсь, не трону!

Ці слова вистругчили нас, разігнули нам ноги. І ніби велосипедним насосом хотіс якничув — то ми зітхнути. І третячі вуста наші самі собою розтяглися в противну підлесливу посмішку. Але дід на посмішку нашу не відповів. Не любив дід таких посмішок. Суворий був дід Варава.

Обличчя в нього сіре й плямисте, як торшні листя. Губи тонкій так стулени, мов у роті вода. Очі без вій, круглі й мерухомі, як у пінні. Через оті очі здавалося, ніби дід навіки чимось здивованний. Та це лише здавалося. Мабуть, не було уже у світі нічого, що могло б здивувати діда Вараву. Вісімдесят третій йому пішов.

— Кінчайте, шміндрики, і йдіть учити вроки, екзамен на носі.

Ми скривилися. Ми це знали, але нам не хотілося думати про це. І хто шгадає оті екзамени! Та ще навесні, коли повітря пахне футбольом

І цурками-палками, коли пташки галасують, як баби на базарі, і коли так сонечно й тепло, що ми з Явою вже грічі купалися. Як добре було ще торік у четвертому класі! Жодних тобі екзаменів. Краще буде б і не переходити в п'ятий. Ніколи в житті ми з Явою ще не складали іспитів. Це буде вперше. І хоч ми костричимось і кажемо: «Наплювати!», але кожному з нас при загадці про екзамени тенькає в животі. Краще звалища «метрів» засипати, ніж один екзамен.

— Здається, діду, усе. Так, як і було. Празда ж? — несміливо питав Ява, притоптуючи ногами свіжу землю.

Діл криво дивиться на нашу роботу — видно, що він не дуже задоволений, але каже:

— Ідіть, ідіть уже, але знайдіте, що раз щось таке — вуха пообираю та свинят викину.

Тулячись спінами до самих бур'янів, ми боком проходзимо повз ліза й, тільки-но його минаємо, шодуху біжимо.

І якраз вчасно: ще мить — і шкарубка ділова рука з розмаху припілизяє б до наших штанів...

Я живу по сусіству з Явою. І за якусь хвилину ми вже відслануємося у нашому садку.

Ми сидимо в картоплі під яничию. Сидимо й журимось, що така прикра невдача спікнула нас з отим «метрім». Однак довго журитися ми не вміємо.

— Слушай, — ралтом каже Ява, — а давай зробимо... підводного човна.

— Давай, — не задумуючись кажу я. І тільки тоді питую: — А з чого?

— Із старої плосколонки. Отієї, що біля верби... напівзатоплена.

— А як?

— Воду вичерпати, дірки позатикати, просмолити, верх забити дошками. Отут перископ. Отут люк. На дно баласт.

— А двигун?

— На веслах буде. Нам же не треба, щоб дуже швидкохідний, аби підводний.

— А дихати?

— Через перископ.

— А на поверхню як вилитувати?

— Баласт викинем і вилитувати.

— А як водою зале й затопити?

— Ти що — плавати не вмієш? От іші: «Як? Як?» Дудю з маком з тобою зробиш!

— Сам ти дуля з маком! Який розумній!

ПРИГОДИ І РОМАНТИКА

— Та ну тебе, — сказав Ява вже примирливо. А я й зовсім не відповів нічого — сьогодні сваритися не хотілось.

Ми проходили повз старий набокуватий колодязь із акуратним, з якого давно вже й воду не брали — так замулився. Я перекинувся й голосно крикнув у задушливу, пропахлу цвітлю й болотом темряву: «Го!» Я люблю гокати в колодязь: таке «го» виходить — аж у вухах лишить. Такого «го» ніде не почуєш, як у колодязі. Краса, а не «го». От і зараз...

— Го!..

— Го!

— Го!

Тільки виласки пішли — наче аж до центру землі.

І раптом у ці виласки впідлого жалібне тонке скімлення. Я нашоршив нуха.

— Яво! — кажу. — Там хтось є.

— Бреши!

— Ану гокни й постухай.

Ява перекинувся й гокнув. Ми прислушалися. І виразно почути з глибини плаксине щеняче скімлення.

Ми перезирнулися.

— Якась свиня вкинула туди цушика, — сказав Ява.

— Точно, — сказав я.

— То що? — сказав Ява.

— Треба витягти, — сказав я. Хоч міг цього й не говорити, бо він таким тоном спіткав, що то вже була й відповідь.

— Отже, так, — сказав Ява. — Я сідаю в пеберку й опускаюся. А ти мене держиши.

— За що! Хіба я тебе так удержу?

— Ти й справді слабак. Не вдержиш.

— Отже, я спускаюся, а ти мене держатимеш, як ти такий можуть.

— Ні, спускатиюсь я. Я перший сказав. І... і в тебе була антина тиждень тому. Тобі не можна в колодязь. І взагалі в тебе носоглотка.. Ми, знаєш що, воронку прив'язем ом до того бруса-переваги. І ти тягніш. Дуже зручно.

— А де взяти вірьовку?

— А ондо припинячка.

— Так на ній же коза! Разом із козою прив'яземо, чи що?

— Коза так погуляє, ніде не дінетися.

— Ну що ж — давай!

— Мме-е-е! — радісно проспівала відв'язана коза й негайно побігла в школу. Та нам ніколи було її виховувати.

Ява сів у цеберку, і віялся за пріпинячку, прив'язану до бруса-переваги на короткому плечі журавля.

— Полускай! Полускай потроху! — скомандував Ява.

Операція почалася.

Спуск пройшов нормальню. Мені було зовсім не важко пускати пріпинячку, і за якоюсь півхвилини почулось глухе, як з бочки, Явінне: «Стоп! Харош!»

Я кинувся до зрубу:

— Галлью! Криницювант Ява? Як себе почуваете?

— Ахлічно! Пульс нормальний. Невагомості нема. Тиск триста атмосфер. Прийняв на борт потерпілого товариша Собакевича. Ой-бо-йой! Шо ж ти одпустив! Тут дуже грязько! Засмоクト! Тягни швидше.

Я вийшов і кинувся назад до пріпинячки. Учепившись обома руками й почав тягти.

Ото-то! Oх! Ex! Ух! Ну й важко! Тягну, аж присідаю. Усіма силами своєми, усією вагою тіла свого тягну за пріпинячку вниз. І раптом відчуваю, що ноги мої відриваються від землі. Ой лишенсько! Це ж я зараз піднімусь і висітиму над землею, як жаба на гачку, тільки ногами хриптизму. Переважують мене Ява з цущиком. Ой-бо-йой!

— Яво! — кричу у вітчал. — Яво! Хапайся за цвірчини, помагай, бо я в небо літаю!

Зрозумів, видно, Ява ситуацію, послушав мене, бо п'яті мої знову торкнулися землі. А тут я ще й ногово загачився за корінь, що якраз біля мене із землі випружинився. Закректає я з усіх сил — от-от жили, як струни, з дзеньком полопаються, — і з колодязя, мов булька з носа, повільно з'явилася Явіна голова.

Першим на землю ступив «товариш Собакевич» — кудлате, калловухе руде цуценя, а тоді вже Ява.

Я відразу побачив, що цуценя — не нашого кутка. У себе ми всіх собак до одного знали — від здоровеннецького віда Салімонового кунделя Гриквя до позавчора народженых, сліпих іші цуценят баби Меланічної Жучки.

— От хотів би я знати, хто його туди вкинув, — сердито проскріпів Ява. — Ноги б повисликували!

ПРИГОДИ І РОМАНТИКА

— Якійсь фашист хотів позбутися. — сказав я.

Цуценя, схиливши набік голову, глянуло спершу на Яву, потім, перехиливши на другий бік, глянуло на мене та заметляло хвостиком, очевидно, дякуючи за порятунок. Знайомство відбулося. Ми відразу сподобалися одне одному.

— Гайдз на річку! — сказав Ява. — Треба помити Собакевича — бач, якій!

Те, що він Собакевич, а не Шарик, Полкан або Жучка, — уже не виникало жодного сумніву. Ім'я жартома дане йому Явою в смерзочій темряві колодязя, пристало до нього відразу й назавжди.

Ми побігли до річки.

Підводний човен з плоскодонки навічно потонув у забутті...

1. Уривкового цущика Ява жартома назвав

- A Жучкою
- B Шариком
- C Полканом
- D Собакевичем

2. Словами То таке страшнече мурмилlo, що його навіть сам зоотехнік Іван Сандридович боїться. Очі — наче тракторні фари описано

- A шапу Жору
- B бугая Петьку
- C корову Маньку
- D собаку Полкана

3. Установіть відповідність.

Герой гіпсу	Опис
1 Ява	A — Вони ще мені умови ставлять, вишварки! Ану вилазьте!
2 Яринка	B — Орли! Соколи! Гангстери, а не хлопці! Нема на них будегарні,
3 Павлуша	C Родичі — безплатно. З учителівки математики — п'ять копійок.
4 дд Салимон	D — Опозогив!. Маму-депутата на все село опозогив. Загаза чотрова!
	E — Пульс нормальний. Невагомості нема. Тиск триста атмосфер.

4. Який епізод вам найбільше сподобався? Чим саме? Художник підручника зобразив, на нашу думку, найбільш комедійні фрагменти розділу. Який уривок ви хотіли б проілюструвати?

5. Як хлопчики ставляться до льохи Манюні, до корови та цущеня Собакевича? Підтвердьте свою відповідь фрагментами з тексту.
6. Які комедійні слова використовує у своєму мовленні дід Варава? Як такі слова характеризують діда?
7. Про які риси характеру Яви І Павлуши свідчить те, що вони врятували Собакевича?
8. Прокоментуйте слова діда Салимона І хлопця: — Ти чув, як дід Салимон учора біля сільмагу казав: «Ондо, — каже, — Ява і Павлуша пішли. От хлопці! Орли! Соколи! Гангстери, а не хлопці! Нема на них буцегарні».

— Чув, Справді.

— Треба, щоб усі про нас так говорили. Треба, щоб слова про нас приміла на всю Васюківку, як радію на трамвай свята.

9. Знайдіть і прочитайте опис зовнішності діда Варави. Які деталі опису викликали у вас усмішку? Як називають опис зовнішності героя в літературному творі?
10. Називіть ім'я героя, від якого ведеться розповідь у творі.

11. Прочитайте за роліми уривки, у яких йдеться про наслідки будівництва метро та про врятування Собакевича.
12. Уявіть, ніби вас запутили як композитора до роботи над зйомками фільму за книжкою В. Нестайка «Тореадори з Васюківки». Яким ви бачите музичний супровід до таких фрагментів розділу першого: насування загрози від діда Варави, корида біля ставка, діставання з коподязя Яви із Собакевичем — швидкий чи повільний темп, пригодницька, таємничча, різка, несподівана, музика? Які музичні інструменти й у які моменти найкраще використати?

1. Пригадати, що таке фразеологізми (з ними ви ознайомилися на уроках української мови). Знайти Й виліпити з тексту ті фразеологізми, що викликають сміх, наприклад: галасуєть, як баби на базарі; дутя з маком; дати дриза тощо.
2. Підготувати до стиского переказування розділу першого.
3. Прочитати розділ дев'ятий першої частини повісті В. Нестайка «Тореадори з Васюківки». Виліпити в робочий зошит незрозумілі слова.

Розділ дев'ятий,

у якому Павлуша розповідає, що він потоваришував з Явою

До четвертого класу я з ним не дружив.
Він був страшенно вредний.
Так я зважав.

ПРИГОДИ РОМАНТИКА

Бо він мене при всіх у кальюку пхнув, як я його картузя на вербу закинув. А я був у новісінських шеййотових¹ штанях. Мені мама лише врази іх у рабмазі купила. І тими новісінськими штанами я в самісінське рідке багно сів. І Ганька Гребенючка так сміялася, так сміялася, що в неї аж булька з носа вискочила.

Я дружив з Антончиком Машієвським. Він мене малиною чистував. У них було багато в саду малини, а в нас не було. А малину з молоком — ви ж знаєте! Я навіть більше, ніж вареники з вишнями, люблю.

Я гадав, що дружитиму з Антончиком і їстиму малину аж до старості. Але...

Був сонячний теплий вересневий день. Ми сиділи на баштани й з присъєрбом хрумкали кавуни.

Ви не були на нашему баштані? О-о! Тоді ви нічого не знаєте. Такого баштана нема ніде. Справді! Кінця-краю не видно. Від обрію до обрію. І кавунів — тисячі, мільйони... І всі смугасті. Як тигри. Тисячі, мільйони тигрів. Я живих бачив у цирку. У Києві. Але то хіба тигр? От діл Салімон — баштаник наш — ото тигр! Ох же ж б'ється! Як улупити свою кістлявою рукою по штанях — два дні чухаєшся. Він чогось не любив, як ми крати кавуни з баштана. Він любив, щоб ми просили. А ми не любили просити... Всено не так смачно.

Коротше, ми сиділи на баштані та хрумкали кавуни. Крадені. Діла не будо. Не будо й близько. Він пішов у сльозах по цигарки. Ми бачили. І ми були спокійні. Він там обов'язково зустріне якогось свого другяку, діда Варану або що, і вони заведуться про американських агресорів чи про ще когось там аж до смерку. Це вже напевно. Діл Салімон цілими дніми знічев я слухав у самотині на баштані транзистор «Атмосфера», що купив собі в сільгоспі, і його просто розпирало від різних новин.

Отже, ми сиділи й хрумкали. Тобто вже й не хрумкали навіть. Один лишень товстий Грицько Сало хрумкав — той міг день і ніч їсти. А ми всі сиділи й хукали.

От понаїдалися кавунів! Що називається, од пузя. Далі їсти вже нема змоги — нікуди.

Ми сиділи лід величезною горою кавунів — це вже зібрали для відправки, завтра прийдуть машини.

І їсти несіла, і несіла кинути цей кавунячий рай — коли ще так пощастило, щоб діла не було, та й вивезуть же завтра.

Пробували ми у футбола кавуном грati — важко, ноги болять.

¹ Шеййтесь — пошитий із шеййту — дорогого сорту шакої, легкої, трохи ворсистої шерстяної або напівшерстяної тканини.

Пробували у «війні». Виклали з кавунів на землі військовий об'єкт — ворожу укріплена лінію. Узяли в руки по кавунові — це бомби, — підняли над головою — і вуу-у-!. Летять наші штурмовики-бомбовики. Підтітають — ррр! ррр! Репаються смутасті бомби, летять урізанобіч осколки й шрапнель — чорні слизькі зернятка, ллеться червона кавуняча кров...

Побомбили кілька хвилин, глянули — аж самим стало страшно й сівісно. Червоно-біло-зелена каша на землі.

— Е, хлопці! Це яке свинство! Так тільки фашисти роблять!

— І справді! Давайте не будемо!

Знову посадили, соплемо.

Подивився тоді Степан Караполька на гору кавунів та й каже:

— Але й здоровеннецька! Справжнісінька тобі піраміда єгипетська. — Граптом підхопився:

— Хлопці! А давайте тратися у фараона та єгипетську піраміду.

— Та? Шо? Кого? — не розумівали ми.

Степана ми не любили. Він щодня чистив зуби, робив зарядку й у загалі був свіння. Словом, він був те, що називається зразковий учень: учиився на самі п'ятірки, поводився в школі бездоганно, не бешкетував, не бив вікон, не вмочав косу дівчинки, що сидить попереду, у чорнисло, не підплюював на уроці «жабку» з кінострічки... І шим дуже всіх нас підвозив.

Бо завжди:

— А от Караполька, бачиш...

— А чому Караполька...

— А подивися на Карапольку...

І — лась! лась! лась!

«А шоб тобі, Караполько, чирак сів на носі!» — завжди думалося в такі хвилини.

Але іноді ми Карапольці прощали за те, що, на наш погляд, він зу-у-же багато знат, бо читав удень і вночі. І був для нас таким собі ходячим довідником. От і зараз:

— А... що воно за таке — єгипетські піраміди? — жуючи, спитав Гришко Сазо.

— Не знаєш, барахольщику? Це такі гробниці засоровущі в Єгипті. У них єгипетських царів — фараонів — ховали. Багато століть тому. Досі стоять, як новісінькі, і туристи з усього світу прибадуть на них зливнися.

— Ага, про це в п'ятому класі проходять, я в братовому підручнику бачив, — пілтвєрзив Антончик.

ПРИГОДИ ГРОМАНТИКА

— А я по телевізору в кінохурналі, — сказав Василь Деркач.
— Ну то ю що? — спітав я. — А як же грати?
— Як? Гм! — презирливо гмыкнув Степан. — Виберемо серед нас фараона. Він помре, і ми його поховаемо. І піраміду зробимо. З кавунів.
— А що — це клас! — В Яви загорілися очі. — Інтересно! Давай!
— Хлопці! Та ви що? Тю! — сказав я. — На біса нам у того смерзючого фараона! У мертвяка! Теж ішо весело — у похорон грatisя! Хаха..! Давайте краще в прикордонника й шпигуна. Я згоден шпигуном!
— Старий! Домогалися — усе! — рішуче сказав Ява. — Давай шитатися, кому фараоном. Ну! Сітка-вітка, дуб-дубки, поставали козаки! Шабельками брязь — вийди князы! Тобто.. фараон.

Я! Так і зінав. Чуло мое серце.

— Старий! По-чесному! — сказав Карафолька. Це єш од хіївських мистивів навчались говорити один на одного «старий».

Я зіткнув. Я був страшенно невезучий. Хоч би в що ми грали, мені завжди випадало бути чи то розбійником, чи злодієм, чи шпигуном, чи фашистом. Одним словом, ворогом. Я також не пам'ятав навіть, коли я був нашим! А я так любив наших!.. І завжди був ворогом.

— Старий! Нічого, не хвилюйся! Тобі в коханні вестиме! Й-богу! Є така прикмета! — заспокоювали мене хлопці. — Окdo Гребенючка на тебе заливтється.

— Подавітесь своїм коханням! Плював я на кохання!, — з ненавистю цізив я крізь зуби й плектався заміни свої ворожі позиції.

І коли Карафолька тільки вимовив слово про ту єгипетську піраміду, я уже не сумнівався, що фараоном буду саме я. І не познущався...

— Ну, то що робити? — сумно спітав я.

— Отже, так, — швидко заговорив Карафолька. — Ти — славний, знаменитий, могутній єгипетський фараон. Який хочеш — вибирайт: Хеопс.. Тутанхамон.. Гаменготеп...

— Гаменготеп. — байдуже сказав я.

— Прекрасно. О великий і мудрий фараоне Гаменготепе! — звів руки до сонця Карафолька. — Ти завоював багато земель, ти підкорив багато народів, ти вписав своє ім'я в історію віків стародавнього світу! Але не вбаганина смерть підстерегла тебе, й ось ти вмираєш. Плачте, раби, великий Гаменготеп умирає!

Хлопці завили, як шакали.

— Ну, давай-давай — лягай і смірай, — під акомпанемент цього виття сказав Карафолька.

Я ліг.

— Прощайсь і... — махнув руковою Карафолька.

— Прошайте, — похмуро проказав я. — Не помнайте лихом. Пробачте, зо', що не так. Кланяйтесь мамі, татові, Галині Сидорівні й усім нашим.

— Обійтесь! Помирай, помирай швидше! — ветеропляче перебив Кафолька.

Я заплюшив очі та голосно зіткнув — випустив дух.

— О люді! О народі! Великий Гаменготеп сконяв! О горе-горе! — так одразу заверешав Кафолька, що мені самому стало страшно й жаль себе. — Але ім'я його буде славне у піках! І піраміда великого Гаменготепа збереже для поколінь пам'ять про нього. До роботи, жлюгіці раби!

І хлопці заметушилися, обкладаючи мене кавунами. Через кілька хвилин я відчув, що на груди мені навалюється важений тягар і мені нема вже чим дихати.

— Гей! — скрикнув я. — Давити! Гей! Так я й справді помру. Гей!

— Шить! — гаркнув Кафолька. — Не розмовляти. Мертвяк, називається. Убивать треба таких мертвяків!

І поклав мені величезного кавуна прямо на піку. Я тільки кавкнув.

— Е не, хлопці, так він і справді пігне, — чую раптом голос Яви. — Так не можна.

І кавун з моєї піки відкотився.

— А що ж? Як же ж тоді? Не вийде ж піраміда, — почулися голоси.

— Як не вийде! Вийде! — закричав Кафолька. — Я ж забув зовсім Фараонів ховали сидичи, а то й стоячи. Уставай! Уставай. Гаменготеп! Тільки мовчи — ти ж мертвий!

Я встав, і робота знову закипіла.

Тепер було легше. Хоч і давило в боки, але дихати можна. Я стояв із заплющеними очима, а хлопці обкладали мене кавунами. Незабаром навколо мене вже була справжнісінька піраміда, з якої стирчала тільки моя голова, що, як казав потім Ява, теж була подібна до кавуна.

Кафолька був дуже задоволений і весело наспівував похоронний марш:

— Тай-та-та-ра-рай, та-та-та-ра-рай-там-та-рам!

І раптом пролунав пронизливий країк Антончика:

— Хлопці! Тісай! Діл!

І всі кинулися зробити. Це було так несподівано, що я навіть не підразу зтякався. І лише коли від хлопців залишилася сама куряча, я поховав.

Я стояв, обкладений кавунами, не в змозі верухнуті ні ногою, ні руковою й лізився, як до мене, розмахуючи кийком, біг діл Салімон.

ПРИГОДИ І РОМАНТИКА

— Хлопці! — безмайданно вірескнув я. — Куди ви?! А я? Раби! Гали! Гаментотепа кинули! Антончику! Друже!

Але вски вже й почутти не могли.

Ну все! Гибелі! Зараз діл підбажить, побачить, що ми наробити, побачить оту гору побитих кавунів, розмахнеться — і кийком мені по кумпзулу. І буде на одного розбитого кавуна більше. Буде мені гробниця... Піраміда...

Я вже бачив розлучене обличчя діза та чув, як він сопе. Близче, близче, близче...

І тут, як з-під землі, з'явився Ява. Діл уже був зовсім близько, уже змахнув кийком. Ява підскочив до мене, скочив кавуна, що лежав біля самої моєї щоки, і пожбурив у діла. Діл випустив із рук кийка й ледь устиг підняти кавуна. Він же був баштаник, тобй Салімон, і він не міг допустити, щоб кавун упав на землю й розбився. А Ява вже скочив другого кавуна та знову кинув. І знову діл піймав. Це було прямо як у пирку, як у кіно. Ява кизав, діл ловив і клав на землю. Ява кизав, діл ловив і клав на землю.

Я потроху звільнився. От уже і п скочив кавуна й вінтув. Тепер ми кидали з Явою вівох, а діл Салімон ловив. Ловив, хекаючи й примовляючи:

— Ох, шелегейлиси! Ох, шмарогули! Ох, катомі гаспили!

За кілька хвилин ми з Явою вже шодуку лопотіли п'ятами по баштану. Тепер доганяй, діду! Шукай вітра в полі.

Я біг поряд з Явою нога в ногу, наче ми були одним механізмом. І мені здавалося, що серця наші теж б'ються, наче одне серце.

Мені було дуже хороше!

Мабуть, таке відчувають справжні друзі-солдати, коли плече в плече йдуть в атаку.

Отак біг біг й біг на край світу. Нема нічого кращого в житті за дружбу!

...На другий день наша зруйба з Явою була ще більше скріплена. Так би мовити, кров'ю, бо діл Салімон поділився своїми враженнями про фараонську піраміду з нашими батьками. І батьки наші зробили нам чотириста двадцять восьме серйозне попередження по тому місцю, про яке при лівчатах не говорять. Роблячи попередження, батьки примовляли:

— А от Караполька! Караполька не такий! Карапольки там не було! Та? Не було ж?

Ми зшплювали зуби й мовчали. Ми нікого не виказали. Нікого! Хай кажуть про Карапольку! Хай! А я все одно знат, хто такий Караполька, хто такий Антончик, а хто такий — Ява!

То хіба міг я, скажіть, поїхати сам у табір до моря після цього?
Нізашо. Ніколи у світі!

Дружба! Велике це слово — дружба! Може, найбільше з усіх слів людських.

Зарази дружби люди йдуть на тортури, сідають у тюруму, навіть життя віддають...

1. Ява Й Павлуша навчилися від київських мисливців називати одне одного

- A** тигром
- B** старим
- C** околом
- D** гангстером

2. Шодня чистив зуби й робив зарядку

- A** Грицько Сало
- B** Василь Деркач
- C** Степан Караволька
- D** Антончик Мащевський

3. Слови Хоч би я що ми грали, мені завиди винадало бути чи то разбойником, чи злодієм, чи шпигуном, чи фашистом належать

- A** Яві
- B** Степану
- C** Павлуші
- D** Антоничку

- 4.** Про які риси вдачі сказнить Явіна доломога замуркованому в кавунах Павлуші? Ява рятував Павлушу один раз чи двічі? Знайдіть і занитеайте ті рядки, що підтверджують вашу відповідь.
- 5.** Яка ще позитивна риса вдачі Павлуші та Яви проявилася наприкінці цього розділу?
- 6.** Про що свідчить те, що дід Салимон випустив із рук кийка й почав ловити кавуни?
- 7.** Хто з клопіців має прізвище, яке відповідає його звичкам? Здавна вважається, що ім'я, яке дають батьки своїм дітям, впливає на характер і навіть на долю людини, а чи знаєте ви, що означає ваше ім'я, прізвище й по батькові? Якщо так, то розкажіть історію свого імені однокласникам.
- 8.** Як змінилася мова Степана Каравольки, коли той почав здійснювати обряд поховання Павлуші-Гаменготела? Чим викликана зміна стилю мовлення?

ПРИГОДИ ГРОМАНТИКА

9. Залишіть у робочий зошит імена всіх шести баштанних бешкетників і напроти кожного з них — слова-характеристики, які їм відповідають. Яких характеристик вийшло більше — позитивних чи негативних? Зіставте свої записи із записами однокласників. Якщо вони не збігаються, то про що, на вашу думку, це сказчик?
10. Чи заєздив Павлуша Караполць? Підтвердьте свою думку прикладами з тексту.
11. Пригадайте й запишіть у зошит якомога більше прислів'їв і приказок, які характеризують справжні дружні стосунки.
12. Підготуйтесь до виразного читання уривка, починаючи зі слів: «Хлопці! А давайте граться у фарасона та египетську піраміду» і закінчуючи словами: «Хлопці! Тікай! Дід!»
1. Прочитати розділ «Випадок у метро. «Космонавт». Конфлікт з київською міліцією». Виліснати в робочий зошит незрозумілі слова.
2. Написати невеликий роздум на тему «Чим вимірюється дружба», посилаючись на приклади з повісті В. Нестайка «Тореадори з Весюковки» і з власного життя (1 с.).

ЧАСТИНА ДРУГА

(розважана знову-таки Павлушею Завгороднім)

*Незнайомець з тринадцятої квартири,
або Злодії шукають потерпілого*

Розділ другий

Випадок у метро. «Космонавт». Конфлікт з київською міліцією

Ми приїхали до Києва. На цілий місяць. У гості до знатої рідної дядька й моєї різної тітки.

Це було прекрасно. Ми цілий рік мріяли про цей день. Не те що ми ніколи не бували в Києві. Бували. Ява один раз, а я аж двічі. Але тоді, уперше, ми були всім класом на екскурсії, усього лише двадці. А вдруге я був сам, без Яви. То було, звичайно, не те, зовсім не те. Ви ж самі знаєте, що радість, якої не можна поділити з найлітішим другом, — то не повна радість. І навіть не піврадості. А якась четвертина... Отож не дивуйтесь, що в нас був такий піднесений настрій.

Коли люди приїжджають до Києва, з чого вони починають? Правильно! З Хрештатика! Так уже заведено... Ви злазите з поїзда, заносите свої «чамайлізи» у квартиру, і ноги механічно самі несуть вас на Хрештатик, навіть не питуючи вашого дозволу й бажання. Тітка ледве встигає

гукнути вам навзогін: «Гладіть же не загубіться!.. І на обід не...» — далі ви вже не чуєте...

Через двадцять хвилин після того, як ми приїхали, ми вже йшли Хрещатиком...

Шо я сказав? Ішли? Ні, ми пливли, ми лізмуши, ми викроювали гордо й урочисто, як на параді. По Хрещатику не можна просто собі йти, коли шайно приїхав до Києва. Така вже то незвичайна вулиця. Той, хто потрапив на Хрещатик, стає ніби іншою людиною. Усі на Хрещатику здаються якими-сь радісними та святковими. І напрочуз темними, увічливими. І всі всміхаються. Хоч ідуть люди по Хрещатику шільно, як у черзі, майже притулившихся одне до одного, але я не бачив, щоб хтось когось колпув ноговою, ударив лікtem або навіть просто вилаяв. Штовхнє ненароком — «Вибачте!» — усміхнеться та йде собі далі. «Хороші люди на Хрещатику! Треба, щоб на всіх вулицях такі були. Пливемо ми, линемо, викроюємо...»

Широкий, як Дніпро, Хрещатик (по разі на свята завжди так кажуть). Попід берегом на тротуарах — люди, посередині, на бруківці — машини. І так, як на тротуарі не побачиш жодної машини, так на бруківці не побачиш жодної людини. Кожному своє. І щоб одне одному не заважати, навіть переходи під землю поховали. Такий же на Хрещатику лад — любо глянути. «Легше в нас під воза вгнатися, ніж тут під машину», — подумав я. Та тільки встине я ще подумати, аж раптом з тротуару, як Пілліп з комопель, вирівався на середину вулиці просто під машини оградний і лисий дядько в темних окулярах, з фотоапаратом через плече й наче без штанів, у самих трусах. Тільки по гудзиках ми засгадалися, що то були такі штани, але коротенькі, шорти називаються. З-під них штанів некрасиво стиричали голі, укріті густим чорним волоссям товсті ноги. По всюму було видно, що то не київський чоловік, а якийсь інтурист.

Ми з Явою завмерли — неваже перебіжить?

Та враз — цюоррр! — наче з-під землі виринув молоденський стрункий мілішонер з хвашко пілкрученими вусиками. І голомогий інтурист, не добігши навіть до середини бруківки, так і присів, смішно розчепривши руки.

Потім круtonувся й пілтощем побіг назад. Мілішонер йому навіть слова не склав, тільки усміхнувся і посварився пальцем, якче вчителъ

м. Київ. 1960-і роки

ПРИГОДИ І РОМАНТИКА

на недисциплінованого учня (хоча інтурист був удвічі старший за міліціонера).

— О! Бачив? — гордо сказав Ява. — Думає, мабуть, якщо приїхав з якогось там Лондона чи Ріо-де-Жанейро, то можна тут швейцарі, де хочеш! Дауськи! Лізь, голубе, під землю, як усі люди.

Потім Ява захоплено глянув на молоденького симпатичного міліціонера та сказав:

— Ти знаєш. Павлушо, а все ж нема у світі лучче, як бути міліціонером. По-перше, благородко! Борешся з усілякими алодіями, бандитами та хуліганами. По-друге, усі тебе поважають, а коли треба, і бояться. Потрет, цікаво. Не життя, а суцільне тобі кіно пригодницьке. Я, мабуть, таки стану міліціонером. А ти?

— А я льотчиком, — уперто сказав я. — Ти ж знаєш!..

— Як хочеш, — сказав Ява й зіткнув.

Ява міняв професії, як шиган коней. Сьогодні він моряк, капітан далекого плавання. Залітра пін геолог. Після завтра директор коміфабрики («по три кілограми "барбарису" на день можна їсти»). Тоді футbolіст київського «Динамо». Тоді художник. Тоді звіролов, що ловить для пресириувальників хижих тигрів, барсів і ягуарів. А сьогодні, бачте, міліціонер.

Я ж — ні. Я як ото вирішив ще в першому класі, що буду льотчиком, так досі й держусь, не скібив.

Навіть лід Салімон сказав недавно: «Ти диви, яке вперте!.. Мабуть-таки, буде льотчиком цей слінсько, хай би його муха вбиркинула!»

Хіба що імозі і не витримую та менадовго пристаю до Яви — за компанію. Та й то тільки на таку комбінацію, щоб залишатися льотчиком. Я вже був і морський льотчик, і льотчик-футболіст, і льотчик-художник, і льотчик-звіролов, і льотчик-геолог, і навіть льотчик на коміфабриці, що возить літаком «барбарис».

Але цього разу я від коїбімії утримався, бо не уявляв собі льотчика-міліціонера — кого ж ти в повітря затримуватимеш і штрафуватимеш! Чорногузів хіба!

Ні, хай уже цього разу залишуся я просто льотчиком.

Пливемо ми, пливемо, викроюємо Хрештатиком...

Праворуч багатоповерхові будинки, подібні до величезних, кактими обкладених груб, один на одного громадяться, угору на Печерськ лізучі.

Ліворуч універмаг склон на сонці вібліскує. Далі згоревеннецька десятиповерхова міськрада (скільки ж то в ній людей радиться — така велика!).

Десь за міськрадою вежа телевізійна небо аж у космос проштрикує.

Оче висота! Нічого вищого у світі не бачив! От де від матері після

хвійки ховатися! Не те, що на нашій груші! Не тільки б не стягли, не докукалися б ніколи!

Далі на тлі неба круглі з хрестами бані вимальовуються — колишній костел.

Після міськради, за вулицею Прорізною. Хрешчатик завертає праворуч і, порозсувавши будинки далі од себе (наче збирається крикнуті «Пустіть мене, я хочу пірнути в Дніпро!»), утикається на Європейській плоші у філармонію. І через ту філармонію в Дніпро не пірає...

Та після вулиці Прорізної ми по Хрешчатику далі не пішли, бо праворуч була станція метро. А метро, як ви самі знаєте, — це метро! І я хотів би глянути на того, хто, приїхавши до Києва з Високівки, байдуже пройшов би повз метро!

Не змовлюючись, ми, як по команді, одночасно повернули до входу в метро.

На нас одразу війнуло свіжістю та якісмъ особливим «метрівським» запахом.

Хоча контролера десь не було й проходи між спеціальними тумбочками, де горіли привітні слова «Киньте п'ять копійок», були гостинно відчинені, проходити «зайшими» ми навіть і не подумали. Хай хтось дурніший це робить, ми вже раз пробували... Хоч би як швидко ти біг, ще швидше за тебе з тумбочок вискасують навпереди спешатьні держаки, і ти гепаєшся на них пузом. Отож...

Ми інтелігентно наміняли в касі п'ятаків, кинули за пройшли...

«Які ми все ж культурні й благородні», — з гордістю подумав я. Коли б я, дурий, зів, що зараз станеться!..

— Диви! Диви! Старшина Палляничко! — заненашка вигукнув Яві. — Давай доженем!

І тільки я встиг розіявити рота: «Га? Де?» — як він уже дріботів по ескалатору.

Поперед нас стояв на ескалаторі величезний опасистий дядько з кошкаками, клумбаками, ще й з новісінськими ічочками в руках (видно, попродав на базарі крашанки або що, накупив краму і іхав на вокзал).

За кілька метрів нижче від дядька стояла стронка мальована лівчиця з височеною, подібною до копищ сіна зачіскою — справжнісінська тобі кінозірка.

А ще никакче від «кінозірок» іхав міліціонер — справді, дуже зі спини скожий як старшина Палляничка, з яким ми за досить-таки цікавих обставин познайомилися торік, коли приїздити всім класом до Києва на екскурсію. Звичайно, добре було б з ним знову зустрітися й побалагати. Особливо Яві, який відсьогодні готується в міліціонери.

ПРИГОДИ ГРОМАНТИКА

Я, не раздумуючи, задріботів сідлом за Явою. Опасистий дядько з покупками загородив собою майже весь прохід. Яві вдалося прослизнути поза цього. А я хотів проскоочити, і ненароком зачепив цінкові ніжовки, що стояли біля дядька та які дядько придергував тільки двома пальцями. Ночви грихнули на ескалатор і ковзнули вниз.

Гур-тур-тур! Мить — і ночви вдарили ззаду по ногах «кіноірку». «Зірка» не встягла й гепнулась у ніжовки. І ніжовки, тепер уже з пасажиром, загримотіти по ескалатору.

Ми отетеріти.

Сліпучо красива, як цяня мальована, «кіноірка», сидячи в ніжовах і держаччись за них обома руками, мчала ескалатором донизу. Мовчки, без крику, без жодного слова. Чи то вона була така музичка, чи то, наспаки, оніміла з перетяку й несподіванки — важко та й ніколи було зрозуміти.

Ще мить — і міліціонер, що не встиг обернутися й помітити небезпеку, збитий з ніг, присів на ескалатор. А «зірка», не зміяючи пози, гайнула далі.

Опасистий дядько, не глянувши навіть на нас з Явою, одразу сіртонувся за своїми ніжовками. Він важко біг з клумбами по ескалатору й раз у раз діловито скривував: «Побережись! Побережись!» — наче візник, що йде через базар своєю тарадайкою, тільки що батогом не шньокав.

«Зірка», збивши з ніг ще кількох пасажирів, вилетіла з ескалатора, проїхала через увесь зал і спинилася.

Якнайсь інтелігентній дідуся, прямо під ноги якому вона підкотилася, азіровано глянув на неї та суворо сказав:

— Шо це ви, мадам?! Поводитеся, як літіон!

Дядько все ще важко гулав ескалатором, хрюкю і якось не дуже стурбовано, навіть спокійно вигукуючи:

— Мої ночви!.. Мої ночви!..

Збитий міліціонер (тепер ми бачили, що то був ніякий не Патончик) поспішав за дядьком, на ходу обтрушуючи кітель і невідомо до кого звертаючись, гукав:

— Стривайте! Стривайте! Одну хвилинку!

Ми підступцем бігли за міліціонером. Іншого виходу в нас не було. Ескалатори в метро мають таку властивість, що на них можна іхати лише в один бік — це тобі не звичайні сходи, по яких можна йти і туди, і скуди!

На наше щастя, міліціонер ще не уявляв собі, хто справжній винуватець цієї скандалової пригоди, переслідував дядька й на нас не звертав

жизненої уваги. Але скоро він довідається. Ще кілька секунд — він наздоганяє лізька, і ділько... У мене холонуть ноги. Ось уже ескалатор дівіз нас донизу.

«Кіноідру», що лише тепер, мабуть, оговталась, раптом усміхається і, усе ще сидячи в ночвах, балзорим голосом каже:

— Політ пройшов нормальню. Почував себе добре. Невагомість і перевантаження перенесла зазовільно.

Навколо сміються.

Як вітали «аїрку-космонавта» міліціонер, спасистий дядько та інші люди, що веселим натовпом оточили Й, ми вже не бачили й не чути, бо ми притиском заскочили в побал. Двері за нами защипнули, побал рушив.

На наступній станції «Арсенальний» ми так бігли ескалатором угору, що аж серця наші з грудей вискакували. А там аж два ескалатори, і такі довжелезні...

Коли ми вибегли з метро, завернули у двері величезного срого будинку й опинилися на скилах у чагарнику, — ми вже були майже мертві від знесилення. Життя в наших тілах залишилося відсотків п'ять, не більше. Та й ці п'ять відсотків — то було не життя, а сама макуха. В очах темно, ні рукою, ні ногою не ворухнеш. Не те що говорити — ми дихати неспроможні були. Ротами лизає плямкати, повітря хапаючи, як риба без води. Трапічне лівча могло зараз нас брати за п'ятирічні, кидати в торбу й нести на базар прозавати по дві копійки за пучок. Така була нам зараз ціна.

Лише за хвилини десять...

— Ну? — ледве сказав Ява.

— Ага, — ледве сказав я.

— Тю, — ледве сказав Ява.

— Таху, — ледве сказав я.

Це вся розмова, на яку ми спромоглися.

І тільки за хвилини зважище ми нарешті отямiliлись і змогли обмінятися думками з приводу того, що сталося.

— Так... — зітхнув Ява. — Можна сказати, зіпсував ти мені кар'єру. А що?! Хто ж мене тепер у міліцію візьме...

1. Хрещатик «утикається» на Європейській площі в

- A** метро «Арсенальна»
- B** метро «Хрещатик»
- C** колишній костел
- D** філармонію

ПРИГОДИ ГРОМАНТИКА

2. Репліка Лізь, голубе, під землю, як усі люди адресована.

- A. інтелігентному дідусеві
- Б. опасистому дядьку
- В. міліціонереві
- Г. інтуристу

3. Установіть відповідність.

Перший повісті	Опис зовнішності
1 міліціонер	A ...величезний опасистий дядько з кошаками, клумбами, ще й з новоільними ножицями в руках...
2 дядько в метро	B ...огрядний і лисий дядько в темних окулярах, з фотоапаратом через плече... З-під штанів... стирчали товсті ноги.
3 інтурист	В ...обличча в нього сіре й плямисте, як торішнє листя. Губи тонкій так стулені, мов уrotі водя. Очі без вій.
	Г ...молоденький... із хвилькою підкрученими вусиками... навіть слова не сказав, усміхнувшись і посварився пальцем...

- 4.** З яким настроем і почуттями Павлуша описує Київ і Хрестатик зокрема?
- 5.** Як характеризує Яву його ж репліка, адресована інтуристові, що виїх на проїздку частину Хрестатика: «О! Бачив? Думає, мабуть, якщо приїхав з якогось там Лондона чи Рю-де-Жанейро, то можна тут швидше, де хочеш! Дзуськин!»?
- 6.** Чому, на вашу думку, Ява так часто міняє професії, як циган коней? А наскільки часто вам доводилося змінювати вподобання щодо вибору майбутньої професії? Поміркуйте, чому так стається.
- 7.** Чи засуджуєте ви Яву й Павлушу, які зникли з місця злочину? Обґрунтуйте свою думку.
- 8.** Чи має «кнозірка» почуття гумору? З чого це видно? Проялюструйте свою думку прикладом із тексту.
- 9.** Який момент у цьому розділі є кульмінацією?
- 10.** Чи погоджуєтесь ви з думкою Павлуши, що радість, якої не можна розділити з найліпшим другом, — це неловка радість. І навіть не піврадості. А якось четвертичка? Чи переживали ви у своєму житті таке відчуття? У яких ситуаціях?
- 11.** Опишіть подію, зображену на ілюстрації до розділу «Випадок у метро...».
- 12.** Знайдіть і випишіть у робочий зошит приклади персоніфікації в описі Хрестатика (в абзаці, що починається словами Лісля міськради, за вулицею Прорізною...).

1. Прочитати розділ «Усе! Кінець! Я дарую велосипед...». Виписати в робочий зошит незрозумілі слова.
2. Підготуватися до виразного читання цього розділу.

ЧАСТИНА ТРЕТЬЯ

(аку розказав уже Ява Рень)

Таємниця трьох невідомих, або Повість про те,
як посварилися Іван Васильович з Павлом Денисовичем
і що з того вийшло

Розділ двадцять п'ятый

*Усе! Кінець! Я дарую велосипед.
«Загаза чогтова!». Я видужуо*

Прокинувшись, я побачив, що біла ліжка сидить на стільці. Яришка й читає журнал «Барвінок».

У хаті було сонечно, як очі сліпило, годинник на стіні показував десяту, і я зрозумів, що то ранок.

Яришка зразу візкіла журнал і скочила зі стільця:

— О!.. Гідний братику! Загаз будеш сидати.

Вона в нас не вимовляє літеру «р».

Заміть Яришка вже ставила на стільці переді мною молоко, яєчню, сир і хліб з маслом.

Я збагнув, що в хаті нікого немає, усі на роботі, і їй зору чено доглядати мене.

— Будь ласка, гідний братику, іж! — сказала вона солодким голосом. Я насторожився.

А коли вона втрете сказала «гідний братику» («Гідний братику, спегшу пгоковтни таблетку»), це вже мене зовсім збентежило.

«Гідний братику!» Вона ніколи мене так не називала. Вона завжди казала на мене «загаза чогтова», «так тобі й треба», «щоб ти го зив свою погану майду...» І раптом — «гідний братику!»

Отже, кепські мої справи. Може, і зовсім безнадійні. Може, я уже й не встану. Тому-то всі такі ніжні до мене: і батько, і мати, і діл... І весь час заспокоюють — видужуеш, мовляв. А я...

Бач, сплю весь час. Значить, нема в організмі сили, енергії для життя. Отак засну й не прокинуся більше. Ось голову навіть пізнати від подушки не можу. Пізведусь, сяду на ліжку, і йде обертом голова, аж нуздить...

ПРИГОДИ РОМАНТИКА

Я глянув на сир, на яечню та згадав слова ліза Сатимона, які він починав повторювати: «Іка — джерело життя. Доти живеться, поки ється й п'ється. Добре кусай — і будеш, як бутай».

— Яришко, дай іште шмат хліба з маслом, — сказав я тихим глухим голосом.

— Тю, ти ж іште цього не з'їв?

— Жалко? — з гірким відкором глянув я на неї. — Може, я... Може...

— Та що ти, що ти! Будь ласка! — вона побегла на кухню, відремізувала від буханки величезну партинку, намазала з палець масла та поклава на стільницю. Пірснула й побегла за піч сміяцися!

Я зіткнув. Нічого, нічого! Дивись, щоб на кути не засміялася, як я... як мене вже не буде...

Яечню з тим першим шматком хліба я вмалтумурав досить швидко й легко. А от тарілка сиру, щедро полилого сметаною, і партинка хліба, принесена на мок прохання Яришкою, пішли туго. Півтарілки я ще сяк-так вийв, а далі почав давитися. Набивши повен рот сиру та хліба, я жував-пережував ту жуйку по кілька хвилин і не міг проковтнути. Ремигав, як той старий віл. Уже й молозком запивав, і різко смикав назад головою, як це робить завжди мати, контакуючи таблетки, та все марно — не ковталося. «Ну, усе! Уже й істи не можу. Не приймає організм ікі! Усе! Капець мені! Гаплик!»

Я бессило відкинувся на подушку.

Лежав і пристухався, як усередині в мене щось булжало, бурчало й переливалося. То гуляли в порожньому животі самотня лечня, трошечки сиру й молока. Гуляли, не в змозі порятувати слабіючий організм.

О! Колькуло в боці!.. І нога затерпта, мабуть, кров туди вже не доходить... І рука ліва якось бессильно лягла. Це ж там серце близько... Видно, серце вже відмоляється прапорами...

О! Дихати вже важко. Уривчасте якесь дихання. І пальці на руках уже посиніли, дзастись, одмирають... Ех, жаль — нема Павлуши. Хотілось б з ним попрощатися. Не встигну, мабуть...

З-за печі винірнуло дукаве Яришине око. Вона сміялася. Вона й не уявлала, як мені зле. Вона думала, що я предурююся.

Треба їй якось довести, що це не жарты, що мені таки погано, що, може, це останні мої хвилинки... Я не міг позирати під її хихикання.

— Яришко, — ледь чутию промовив я. — Іди сюди.

Вона вийшла з-за печі.

— Яришко, — зіткнув я і замок.

Вона підійшла ближче. Личко її стало сербоziшним.

— Яришко, — удрітте зіхнув і і знову замовк. Я мусив сказати зараз щось незвичайне, щось значуще, шляхетне й велике, що говорять тільки перед смертю. — Яришко, — сказав я нарешті тихо й урочисто, — візьмеш собі мій велосипед... Я дарую тобі його...

І заплюшив очі.

— Ой! — верескнула вона радісно. — Ой! Правда?! Ой! Справдіозно?! Ой братику мій! Який ти хоноший! Ой! Дай я тебе поцілую.

І її губенята мазнули мене по шоці біля носа. Я відвернувся до стіни, бо відчув, що от-от заплачу.

Ми з Яришкою найчастіше сваритися саме через той мій велосипед. Вона хотіла на ньому кататися, а я не хотів, щоб вона каталася. Я вважав, що вона ще сопливіша, щоб кататися на дорослому велосипеді. Тільки в перший клас пішла в цьому році. До педалей ще навіть не діставала. Але одніак примудралася їздити — просувала право ногу крізь раму й, звиваючись черв'яком, навстоїчка крутила педалі. Ця її спритність тільки дратувала мене. Таке потворне катання було, на мою думку, образюю для велосипеда.

І взагалі, кому хочеться, щоб на його велосипеді хтось катався! Це завжди неприємно. Велосипед — це щось дуже особисте, близьке, заговорите. Це близиче, по-моєму, за сорочку, за штани, за що хочеш...

І, зараз, подарувавши велосипед Яриші, я відчув, що мої рахунки з життям найже зведені.

Я чув, як вона, забувши від щастя про мою хворобу, уже витягала Вороного із сіней надвір. І він жалібно зеренчав і дзвенів. Ці звуки шматували моя комираюче серце. Так востаннє тужливо ірже віриний кінь, навіки прощаючись з козаком...

Я витягся, як мрець, склав на животі руки й приречено вступився в стелю.

Я ждав приходу смерті. Голинник на стіні невмілим вішокував хвилинки.

Але несподівано замість смерті прийшла медичка Люба Антонівна. Грюкнувши дверіма, вона зайшла в хату й швидким кроком наблизилася до моого ліжка.

Поклада руку мені на лоба, потім узяла за пульс. І все це, не кажучи ні слова, зосереджено, строго. Я завмер у безнадійному чеканні.

Скінчившись слухати пульс, вона піднімала мені сорочку, схилася і прикладала маленьке холодне вухо до моїх грудей. Вона завжди вислушувала хворих просто так, вухом, без усякого лікарського причання.

І тільки вислухавши мене, вона сказала весело:

ПРИГОДИ ГРОМАНТИКА

— Молодець! Усе гаралд! Скоро будеш здоровий.

І ляслула мене долонею по пузі.

— Еге! Гаралд! — буркнув я. — Оно якож й істи не можу. Організм не приймає. І голова крутиться, підвистися несилі.

— Шо? — вона здивовано глянула на тарілки, що стояли на стільші. — А че хто снідав?

— Та я ж... бачите... — зіткнув я.

— Ну! Бачу! Я яєчнико, бачу, прийняв твой організм, і сиру півтарілки, і молока. Шо ж ти хочеш? Після такої температури це навіть забагато зразу. Забороняю тобі істи по стільки! А голова крутиться від зовгого лежання. Треба вставати потрошку, якщо температури нема. Дозволяю тобі сьогодні встати хвиллю на десять—п'ятнадцять і походити по кімнаті. Тільки не більше... «Організм не приймає!» — вона всміхнулася. — Ех, ти! Герой!

Я насупив брови й одвернувся.

Я не дуже її вірив. Вона медичка. Вона мусить заспокоювати хворих. Така її робота, її за ще гроши платять.

І все ж після того, як вона пішла, я візчув, що мені полегшало — перестало холоти в боці, і нога одійшла, і руки відпустило. І серце забилося бальзоріше.

Смерть поки що відступила.

Мені навіть здалося, що я почув, як вона, загримівши кістками, побігла-позотилася кудись геть по дорозі... Чи, може, то загримів, упавши разом з Яришкою, хай велосипед у дворі?..

Мій? Велосипед? Який же він мій? Нема в мене вже велосипеда! Нема! Подарував. Дурень! Та я ж... я ж... думав, що вмираю.

«Пожди-пожди! Чого це ти так рознеревувався? Може, ще виреш і не будеш дурнем», — шепнув мені глухтиво внутрішній голос.

«Таху на тебе! — лайнув я той голос. — Краще бути живим дурнем, ніж...»

Ну їй що! Ну їй подарував! Подумавши! Рідній сестречці подарував. Хай катається на здорові я дорога се...

У дворі знову щось гулнуло й задеренчало.

Чорт! Чого ж вона, корова, падає! Так же всі шпині повибивати можна!

Ну їй хай півбиває, її ж велосипед — може зовсім його розбити.

Чого тобі тепер хвилюватися? Не треба тобі хвилюватися.

Сли спокійно, дорогий товариш!

Павлуша, значить, буде на велосипеді, Вася Деркач на велосипеді, Коля Кагарлицький на велосипеді, Степан Карапольська, гад, на вело-

спіді, — коротше, усі, усі теть-чисто на велосипедах, а я — пішки. На своїх двох. Та-а-ак...

Тоді вже краще вмерти! Шо це за життя без велосипеда? Комедія! Сміх!

А який же був велосипед! «Україна». З багажником, з фарово, з ручним гальмом. А швидкість яка! Вітер, а не велосипед!.. Був!..

У дворі знову задеречало.

Доламую!

Серце мое розчахнулося від болю.

«Дозволяю тобі сьогодні встати на десять—п'ятнадцять хвильин»,
Я підвісив й сів на ліжку.

Хоч глянути на нього востаннє. От гляну, потім ляжу й умру.

Я встав і, хитаючись, пошкандивав до вікна.

Яришка, висолопивши від старанності язика, викидаючи круїзтила позаді ям. На лобі в неї полум'яніла затороженницька гуття, на щої подряпина, коліно розбите. Але очі сяяли шастям. І видно, те шастя заслінило її, і вона нічого не бачила. У всякому разі дубового ковбока, на якому ми рубали дрова, вона точно не помічала, бо перла прямо на нього. Я не встиг навіть роззвіти рота, як вона перечепилася об ковбок і...

Отутуже я роззвів рота. Я не міг його не роззвіти. Душа моя, яка ше трималася в тілі, не витримала.

Велосипед став либки та з усього маху грюкнув на землю, задеречавши всіма своїми деталями.

— Ех ти!.. Шоб тобі!.. Шо ти робиш?! — одчайдущо закричав я. Хай я умру, але навіть перед смертю я не можу спокійно ліпитися, як гине велосипед!

Лежачи під колесом, Яришка розгублено кліпала очіма. Потім ураз насунула брови й мовки почала вибиратися з-під велосипеда. Усталася, підняла велосипед і зпріяла мене презирливим поглядом:

— Думаш... думаш... я тобі повігила, що ти подагував? Я знала, що ти жагтуеш... загаза чоткова!..

І, шморгнувши носом, одвернулася.

Я роззвів рота і..., усміхнувся. «Загаза чоткова...»

Сонце засяяло з неба, заспівали пташки та зашвілі-запахли під вікном троянди.

Життя повернулося до мене.

Сумнівів не було — я видужував.

Дорога Яришко, люба моя сестричко, я тепер завжди заватиму тобі велосипед — коли тільки захочеш! Чесне слово!

Повість. Пригодницька повість

«Тореадори з Васюківки» В. Нестайка — один із найутриманих творів для дітей. Сподіваємося, що вам полюбиться Яшині та Павтушні пригоди. Їх ви захочете прочитати іх усі. Цей твір доволі великий за обсягом, але читається легко, бо він пригодницький. Ми настільки захоплюємося перипетіями Павтуші та Яви, що й не помічаємо, як спливає час, коли читаємо повість. *Пригодницьким* називається той твір, зміст якого наповнений великою кількістю пригод і незвичайних подій. Отже, за жанром «Тореадори з Васюківки» — пригодницька повість. Пригадаймо, що таке повість.

Повість — розповідний художній твір, у якому досить широко змальовано життя одного чи кількох героїв протягом досить тривалого часу. Повість відрізняється від оповідання розгорнутішим сюжетом, більшими охопленнями подій із життя головних героїв, більшою кількістю другорядних персонажів і повнішою їхньою характеристикою, наявністю розлогих описів.

Повість належить до жанрів великої прози. Нешевавно ви читали твір великої прози — повість О. Іваненко «Друкар книжок небачених».

Перші повісті як самостійний літературний жанр з'явилися на початку XIX ст., а до цього повістю називали будь-яку розповіль про життєві та історичні події («Повість минутих літ»).

1. Слов'я. Добре кусай — і будеш, як бугай любля повторювати

- A Ява Рене
- B дід Вараза
- C дід Салимон
- D Степан Карафолька

2. Після того як Ява прокінувся хворий, його найбільше збентежили Ярищині слова

- A загаза чоткова
- B гідний благутику
- C який ти хороший
- D загаз будеш снідати

3. Установіть відповідність

Жанр	Назва твору
1 оповідання	A «Баштан-зілля» Миколи Вороного
2 літопис	B «Фарбований Лис» Івана Франка

Жанр	Назва твору
3 повість	В -Федико-халамидник- Володимира Винниченка
4 казка	Г -Тореадори з Васюківки- Всеволода Нестайка
	Д -Повість минулого- Нестора Літописця

- 4. Пригадайте, чим епічний твір відрізняється від ліричного й драматичного.
5. Шо таке повість? Чим вона відрізняється від оповідання? Обґрунтуйте свою відповідь, використовуючи приклади з тексту повісті В. Нестайка.
6. Які повісті ви читали в 5 класі з української і світової літератур?
7. Які твори називаються пригодницькими?
8. Проаналізуйте стосунки Яви та Яришкі, підтверджуючи свої думки уривками з тексту.
9. Як реагував Ява на незграбне сестрине катання на яке подарованому ним велосипеді в середині розділу й наприкінці?
10. Доведіть, що насправді Ява любить свою сестричку Яришку. Які слова з тексту це підтверджують?
- 11. Прочитайте виразно фрагмент розділу, у якому передано Явині переживання про стан свого здоров'я.
12. Яким ви бачите музичний супровід упродовж останнього розділу та як змінюється його настрій? У який момент музика зникає?

- 1. Підготувати сценку у своїй групі (3–4 учні) до одного з фрагментів повісті В. Нестайка «Тореадори з Васюківки».
2. Самостійно опрацювати статтю «Комінне. Засоби творення комічного». Дібрати та записати в робочий зошит приклади з тексту до кожного засобу комінного.
3. Письмово поділитися своїми враженнями про прочитані розділи повісті (наприклад, у формі листа до В. Нестайка) (за бажанням).

Теорія літератури

Комінне. Засоби творення комічного

Читаючи повість В. Нестайка «Тореадори з Васюківки», погодиться, важко бути байдужим до пригод Яви й Павлушки, бо в багатьох із них ви, мабуть, упізнаєте себе й своїх друзів. Важко стиснувати й усітішку — вона в цьому творі, як кажуть, на кожному кроці. Явиша її образи в художній літературі, що викликають сміх через невідповідність між злією й наслідками, між метою й засобами її досягнення, називають комічними (з греч. смішний).

ПРИГОДИ І РОМАНТИКА

Комічне буває різним за емоційним забарвленням: від добродушного гумору до нищівного сміху. Дослігається різними засобами. Серед них найпоширенішими є такі:

1. Налання предмету зображення невластивих йому рис: таке катання будто, на мою думку, образом для велосипеда.
2. Неграмотне дитяче мовлення (неправильне вживання деяких звуків): Я ришина загаза чотова; так тобі й треба; щоб ти гавбив свою погану моду.
3. Уживання жаргівізмів приказок, прислів'їв, фразеологізмів: приченчеся, як реп'ях до собачого хвоста; Ява маке професії, як циган коней; шукай вітра в позі.
4. Несподівані порівняння: очі — наче тракторні фари; землю треба номати, як ескалатор; ми захлекли, мое курчатка перед шуплякою.
5. Наділення тварин інезвичайними кличками: корова Контрабандія, буйтай Петяка, чап Жора.
6. Використання зниженої лексики, лайтівих слів: вуха пообригаю ти синяким вінчиком; для звертання до хлопців дід Варана використовує таку лексику: анцибоготнізи, шмінбрікі, асан-тюрист шмарматий і под.
7. Переменшення (літота) і перебільшення (гіпербола): жимали в наших тілах залишалося відсоток п'ятир, не більше; трирічне дівча могло зараз нас брати за п'ятир, кидати в торбу й мести на базар продавати по дві котівки за п'ятир; батьки зробили нам чомицькі діадеми восьме серйозне повторення по тому місцю, про яке при дівчатах не говорять.
8. Використання наукової чи професійної лексики в буденній ситуації: слова «кіноізрікі» після взадого приземлення — подій працівником нормально, почував себе добре, невагомість і перевантаження перемесла забовільно.

Комічне в художньому творі поглиблює наші знання про світ, допомагає боротися з недоліками в характері окремих людей і в суспільстві.

Радимо прочитати

В. Нестайко, «В країні сонячних зайчиків».

Ярослав СТЕЛЬМАХ

(1949–2001)

Ярослав Михайлович Стельмах народився в м. Києві. Він про-
дожив справу свого батька — відомого українського письменника
Михайла Стельмаха.

Змалку в хлопчика було багато захоплень: поглиблене вивчення
англійської мови, плавання, бокс, боротьба, гра на фортепіано й гіта-
рі... Таких людей називають усебічно розвиненими.

Ярослав Стельмах відомий як автор епічних (прозових) творів і як
драматург. Уже перші його твори мали великий успіх у п'ятнадцяти
театрах одночасно йшла його п'єса «Привіт, синичко!». Один із найві-
доміших його епічних творів — «Митькозавр з Юрківки, або Химера
лісового озера» — ми пропонуємо вам прочитати. Без сумніву, у характерах і вчинках головних героїв цього твору ви обов'язково хоч трішеч-
ки відізнаєте себе...

**МИТЬКОЗАВР З ЮРКІВКИ,
або ХИМЕРА ЛІСОВОГО ОЗЕРА**

(Скорочено)

Розділ I

Зоологія і комахи. «Візпустіть нас до бабусі»

Коли ми склали іспит, і п'ять рік навчання нарешті скінчився, на збо-
ри, присвячені цій замежній події, прийшла й учителька ботаніки
Ірина Семенівна.

— Любі дітки! — вона завжди казала «дітки» чи «діточки». — Ви вже
учні шостого класу, з чим я вас вітаю та повністю приєднуюся до тих
хороших побажань, які ви щойно почули від присутніх тут педагогів.
Хочу вам ще раз нагадати — учиться в шостому класі де в чому легше,
а де в чому труdnіше, ніж у п'ятому. Ми з вами, зокрема, будемо вивчати
зоологію...

ПРИГОДИ І РОМАНТИКА

Той, хто не знав нашої ботанічки, міг би подумати, що ціліснікими дивами ми тільки й сушили голови над тим, як би під її керівництвом ше глибше зрозумігі насколишній світ. Насправді ж ми мало любили ботаніку, та й не можу сказати, щоб і зоологія вигравала в нашій хлоп'ячій уяві привабливими веселковими барвами.

— Так от, любі діточки, — правила дали ботанічка, — для того, щоб збудити вашу цікавість до нового предмета, щоб провожити добру традицію наших старших класів, вам треба за літо зібрати колекцію комах.

— Ого, — перебив її Шумило, — та якщо всі школи візьмуться до цього діла, наступного літа вже не буде чого ловити...

— Пам'ятаєте, я розповідала вам, як зібрати таку колекцію?..

Тепер і я згадав стоси невеликих коробок із скляним верхом, що припадали порохом у кабінеті зоології.

— А можна здвок зібрати одну колекцію? — схопився з хміця Митько.

— Можна, тільки щоб і видно було, що її робили двоє. Така колекція має бути більшою й красчою... Тільки не так, як торік.

Цим вони натякали на гербарій рідного краю, який треба було зібрати минулого літа. Тоді ми й не думали збирати його, а потім Митько таки знайшов якесь гербарій, ми його підписали та дали, напіть не поцікавившись, що воно таке. А потім до школи прибіг старший Митьків брат, з голосним скандалом забрав той альбом і нам'як Митькові вуха. Виявилося, що то гербарій зовсім не рідного краю, бо містин зразки ростик Далекого Сходу, по-друге, він належав напіть і не Митьковому братові, а котромусь з його приятелів. А по-третє, з'ясувалося — приятель теж узяв його на два дні в себе на роботі.

— Чому тебе та колекція мулє? — запитав я Митька, коли йшли здому. — І звідки така зацікавленість?

— А тому, що тепер нас точно відпустять до моєї бабусі!

Тут варто зазначити, що ми з Митьком давно хріяли поїхати до Юрківки, села, де жила Митькова бабуся...

— Уявляєш собі? — казав Митько. — Ліс, А в лісі озеро. А на березі курінь. А в курені — ми. А поруч багаття. І казанок із юшкою. І роби собі, що хочеш. Хоч на голові стій. А кругом — мі душі.

Отож ми й докучали моїм батькам (Митькові були не проти), канючили мало не щодня:

— Відпустіть, ну відпустіть нас до бабусі!

Але батьки дуже сумнівались, чи піде ще на користь у першу чергу самій бабусі, а потім уже нам.

— Уявляю, що вони там вироблятимуть, — хитала головою мама.

— Двоє лобуряк на голову старенької жінці, — і собі доказав тато. I тільки моя бабуся підтримувала нас:

— Не такій уже старенький, — казала вона. — Ми з нею однолітки.

— Хоч і не старенька, — мовив тато, — а коли б вам, мамо, вони обосили на шию на три тижні, то ще невідомо, якож б ви заспівали.

— О, я була б тільки щастливою, — не здавалася бабуся. — Село, річка, ліс, два юні джентльмени. Певно, я знову візчула б себе молодою.

— Боюсь, що незнайдовго, — обізвалася мама, — Господи, як ви мені вже набридли з цим селом!

— Неваже ви хочете, Оксано Павлівно, — утрудився нарешті в розмову й Митько, — щоб ваш син, а заодно і його перший приятель ціле літо нудились у місті, де все кругом — і пилота, і розжарені спекотні вуличі — навівас сухі думки й сприяє передчасному старінню наших організмів? — (Цю промову він підготував заадалегідь). — А хіба існує кращий відпочинок, ніж там, у селі, лежитися з природою після важкої праці й успішного закінчення п'ятого класу?

— Не дуже-то ви й перепрощуватись, — кволо усміхнулася мама.

— А того, хто не прикесе першого вересня колекцію до школи, не переведуть у шостий клас.

— Так уже й не переведуть? — не повірила мама, але видно було, що Митькові слова таки надшербили її неслагність, і стрілка маминой впевненості гойнулась у наш бік.

— А може, і просто двійку поставлять, — не здавався Митько. — А кого порадує двійка в перший же день навчання? Це на весь наїчний рік може настрай діпсувати.

— Еге ж, — знов усміхнулася мама, — вам зіпсуюш... Ну, то як? — звернулася до тата.

Я відчув, що дмухнуло сприятливим вітром.

— Та хай уже ідуть, — одмахнувся він. — А то ж спокою не давати-муть ціле літо. Тільки, щоб бабусю слухали.

— Ура! — закричали ми й вибігли з кухні, але в передпокой на мить затрималися.

— Чула? Чула? — сміявся тато. — «Передчасному старінню наших організмів», га?

— І настрай у них на цілий рік зіпсуються!

— Ех, ти, — закинув я Митькові, — то це ж вони з нас глузують!

— Ага, — почухав він потиличко, — переборшили трохи. Ну, та нічого. Головне — мета досягнута...

ПРИГОДИ І РОМАНТИКА

- Не виходьте на зупинках із вагона, — кричала відліт поїздові мама.
- Зразу ж дайте телеграму, — не відставала від неї бабуся.
- І не здумайте істи ковбасу. У літку вона може зіпсуватись, — і собі гукнула Митькова мама.

Ми чесно дотримувались усіх обмежень, які наклали на нас батьки: не висовувалися з вікна, бо може продуті; не стояли в тамбурі — можна випасти; не виходили на зупинках — можна відстати; не вимагали гроши з кишень — можуть украсти; не їсти ковбаси чи, не зай. Боже, консервів — можна отрутітись. Якщо оголосити весь список заборон до кінця, то виникнені запитання, що, зрештою, таки можна робити...

Спати ми повкладалися на горішніх завах.

— Лягай грошима до стіни, — шепкнув мені Митько.

За інших обставин остання Митькова фраза прозвучала б навіть незрозуміло, але тільки не зараз. Гроші в нас обох були в правих кишечниках штанів. Мені довелося лягти долітиця.

Дорога, мандрівка, навіть зовсім недалека, викликає в нас відчуття якихось близьких, несподіваних і навіть таємничих подій.

А тут ми самі ішли аж куди — щілу ніч поїздом, потім ще треба години півтори автобусом. Це вам не туристський похід на один день, коли разом із класом ідуть майже всі викладачі школи...

Коли я прояснився, уже розвидало. Митько тихенько сопів із правицею в кишенні, на столі виазвонювали склянки з чаєм, точніше з-під чаю.

— До речі, — зазирнув до кухні провідник, — мені здається, зараз ваша станція, молоді люди.

Я штовхнув Митька й простяг руку по рокзак.

Розділ II

Знайомство з майбутнім майстром спорту,
а також з бабусею, ентузіастом музичної освіти,
та дідом Трохимом

— А поїздя? Відчуваеш? — забути, у десяте питав Митько, повернувшись до мене сяюче обличчя.

— Відчуваю, — закашлявся я, бо автобус, що проїхав позаду, порснув мені в обличчя хмарою пилоги з-під коліс і кінтуги з вихостової труби.

— Ото ж бо, у місті, кхе-кхе, зовсім, кхе-кхе, тъху ти, не таке, — уже не так бадьоро продовжував Митько. — От люби ще автобуси не ходили...

— Тоді, пройшовши сорок кілометрів пішки, ти й уваги не звертаєш на повітря. Далеко ще?

— А онде бабусина хата, — сказав Мит'ко, набираючи гордо позиції тут він відчуває себе до дужкої міри господарем.

— Хо-го! — продумав за нашими спинами насмішкуватий голос. — Про яку атому може йтися? Хіба там хвашкі її відвідушні мандрівники стоять? Хіба мають вони на це право?

Ми притиском обернулися. Перед нами шкірив зуби юнак років чотирнадцяти, притримуючи лівою рукою пошарпаний велосипед.

— А яке чудове спорядження! — не вгазав він. — Які сачки! Стережіться, бізни метелики! А рюкзаки! Там, мабуть, харчів не на один місяць. Юні лівінгтони¹, безперечно, збільшилися з путі, адже Африка в зовсім протилежному напрямку. Яке щастя для бегемотов і мільських крокодилів! Ви їх усіх перезвали б.

— Ну, чого тобі? — наспутився Мит'ко.

— Мені нічого. Я думаю, це вам буде привілеєм познайомитися з майстром велосипедного спорту міжнародного класу Василем Троєшем. Звичайно, у майбутньому.

— Ну от, коли станеш майстром, ми з тобовою побалакаємо, — пообіцяв я йому. Мені кінини цього типу як мілк не сподобалися.

Він скочив на свій велосипед і за мільєвідмін, мов і не було.

— Неправильний суб'єкт, — поділився враженнями про наше нове знайомство Мит'ко. Я заперечувати не став.

Добре, бабусині хати залишилось уже зовсім недалеко, коли попереду почухалося якесь виття, та зразу ж і замокую, затнулося на найвищий ногі.

— Це що? — запитав я.

— Не знаю, — стиснув плечима Мит'ко. — Може, корова якесь чи бугай.

— Ніколи не думаю, що корова може отак вити.

— О, ти не знаєш тутешніх корів, — пояснив Мит'ко не зовсім упевнено. — Від них усього можна чекати...

Дізнатися про коров'ячі злобності я не встиг, бо той самий звук почувся знов і знов урвався.

— Стрийай, стрижай, — наморшив лоба Мит'ко. — Ось бабусина хата, а още... Та ін... але ж, мабуть, таки так. Ну й дишак... Хоча...

Звісно, ця словесна плутанина мічого мені не пояснила, і я вже смикнув друга за рукав курточки, коли почув: «Митю, Митюнью», — і побачив, як старенька, огорзиненням жінка із зебром у руці кинулася від клуні нам назустріч.

¹ Лівенгтон Дені — англійський мандрівник, дослідник Африки.

ПРИГОДИ І РОМАНТИКА

— Бабиню!

— Онучку!

Одvezemo na min'я наші очі від шкі зворушилої схеми й скористаємося з нагоди, щоб розширитися довкота. Ні, не вдалося, бо увагу знову негайно привернуто вікно через дорогу, звідки знову ревонуло. «Може, справді, корсона забралася в хату, та я не знає, сердечна, як вилізти», — подумав я.

— Гнате, Гнате, перестань, ій-же бол — загукала Мит'ко-бабуся. — Перестань, дай хоч з омуком хвильку погомоніти.

— А-а, приілав, — долинуло у відповідь. Нараз фіранка гойднулась, метнулася вбік, і ось уже у вікні з'явився розчервонілий вусатий ззорований із тромбомом у правині. — Злоров, Дмитре!

Он воно що!

— То це ви! — зареготав Мит'ко. — Здрastуйте, дядьку Гнате. Я так і не додумав, хто це. Точніше, спершу думав — ви, а потім, ні, думаю, не ви. Потім знову думаю — ви, а потім...

— Я, я, а хто ж, — доброзичливо розсміявшись вусань і розвів руками, мовби й собі лизуючись, що це він узявся до такого заняття. По-вуличному звали його Фа-Дієзом.

— А ви ж позаминулого року на мандоліні грали. Так тихо будо... І присімо.

— А, мандоліна — одмахнувся тоїт. — Тромбон — още, я тобі скажу, за!

— А я тобі скажу, Гнате, — уставила й собі бабуся, — досить уже на сьогодні.

— Та я ж і закінчу. Усе. Заради такого випадку... А це хто з тебею? — накинув цікавим оком на мене.

— Ой, і справді! — сплеснула руками бабуся.

— Я, — озвався я.

Отак і відбулося наше знайомство...

— Доброго здоров'ячка, — крикнув хтось із вулиці.

— Ну, починається, — прошепотів Митько. — Зараз півсела сюди збіжиться. Ходімо десь сковамося, — і дременув не дуже впічтиво за хату. Я подався був за низи, але тут мене перепинув той же голос:

— Куди ж це ти, Митько, чи не впізнаєш мене?

Я озирнувсь. У хвіртку заходив ділок у темних смугастих штанах, управлених у запилені чоботи, у синьому бувалому в бувальщих піджаку й кашкеті.

— А, драстуй, Гнатовичу, — одновіда Митькова бабуся, ступаючи в погріб.

— Зрастуйте, — зніжковіло привітався я.

— Ну й змінився ж ти, — хитнув голововою ділок, зупинюючись серед двору.

— Га? — долинуло з погреба.

— Змінився, кааку, Демідівів, онучок твай, — повторив ділок, пригнівляючись до мене. — Підріс.

— Алкже, підріс, — радо погодилася бабуся, близкаючи внизу посудом. — Ти ж його коли бачив, два роки тому?

— Еге ж, два роки. Ніби погладшав трохи...

— Та де там погладшав? Худюшій, як і був.

— Е ні, він же він худюшій. Опецькуватий... А то ж ніби й волосся було русаве, а не потемніло.

— Та де ж потемніло? — од того дива бабуся як вилізла з погреба й винула погляд на мене.

— Таху, Трохиме, та чи ти не бачиш! Це ж не Митько!

— Отож-бо й видно, що не Митько, — охоче погодився той. — А хто ж? — поспішав жваво.

— Принтель його, Сергій. Разом приїхали.

— А-а, — спокійно, аж мік не дивуючись, мовив ділок. — Я й живлюсь — якби не Митько. А вони й виходять, що Сергій Да-а, — прозовижував, умощуючись на приступці танку. — Зараз, улітку, усі своїх літей кудися одсылають. То в табори, то ще десь, а як нема куди, то до бабусь. Оце й до Дмитрівки теж онук приїхав, старшенький. правда, за ваших, — Василь. Так той на велосипеді ганяє. Із собовою ж і привіз, — розібраний. Бабуся до нього кинулась, зовляв: «Онучку мій рідний, як же давно не бачились». А він ій: «Обережно, — каже, — бабо, не чіпайте чемодана, бо в мене тут велосипед». Не встигла вона й слова сказати, як він уже той велосипед витягнув, склав у момент і хода з дворишча Дмитрівки у гвалт: «Куди ж ти?» А він тільки рукою махнув: зовтіль, одчелись. А години за дві приїхав і каже: «Це в мене тренувавши такі, точно за графіком». Значить, — пояснив уже від себе дід, —

ли пробило, скажімо, першу годину чи яку там, то ти хоч спиш, хоч ісі, а скачи на велосипедах й панай, куди очі бачать. Отаке! Ну, а ви, — спітав, — теж на велосипедах ганять будете?

— Ні, — проміряв я. — Нам треба колекцію збирати...

— Митю, — загукала бабуся. — Ідіть істи! Ви з дороги, певно, зголо-
ніли? — усміхнулася до мене.

— Ще й ях, — кинувся до вимівальніка Мит'ко.

— Ну як там у вас, усе гаразд у дома? — поцікавилася бабуся.

— Угу, усе, — ствердно хитав головою Мит'ко, запихаючись голубцем.

— А як дійшли?

— Добре, — одказував Мит'ко, простягаючи руку до кварти з молоком.

— То чому ж тато не повідомив? — допитувалася бабуся. — Я когось зустріти послала б. От хоча б Гнати або ліда Трохима.

— Не знаю, — відповідав Мит'ко, наливаючи собі киселю. — Ми й самі діянувалися.

— Телеграми не дали, — не вгамовувалася старенка.

— Телеграми! — скривив Мит'ко.

— Ну так що ж тут дивного!

— Телеграми! — мов йому замакітрилось, ще раз скривив Мит'ко.

— Ахжеж, телеграми. Та ти не переживай так. От сердечна дитина!

Я почав уже згадуватись, до чого вони йдеться, і з підоозрою гля-
нув на друга.

— Ох, я ж роєтель! — скочив він на ноги, засовувочи руку в боко-
ву кишеню курточки. — Ай-я-я! — Ось же вона, тато написав! Я ж і подався був на пошту, а дорогозу забіг по батарейки, а потім згадав про
плівку, а потім...

— Забув про телеграму? — закінчил бабуся. — Еге ж?

— Еге ж.

— Ех ти, — провела рукою по Мит'ковій голові. — Наїтися?

— Наїлися, спасибі, — зружно закивали ми.

— А тепер куди?

— Та ще не знаємо. Може, погуляємо трохи чи на річку...

Розділ III

Озеро. Змії люблять сіво

...І ось уже ми підемо, навантажені рюкзаками з Ікею й усакою вся-
чиною, туди, де за річкою щузить верховіття, де голубім неба заглядає
в синь лісового озера, де птахи разіють погожій днізні, куди вабить нас
вільне життя.

— А головне, — казав дорогою Митько, — ти завважив, яка бабуся? Ні слова не сказала. Інша вже почала б: «Ой, та кузи ж ви йдете? Та що вам там потрібно? Не купайтесь, бо втонете! Та не ходіть у ліс, бо заблукасте!» А моя — ні слова.

— Так, — погодивсь я, — бабуя, що треба.

— А що нам у селі робити? Хлопців тут матувато, та й ті всі заклопотані, — то город сапають, то по господарству... А я було, позаторік і собі спробував сапати, і що ж ти думаєш? Виполов якусь розсаду, а бур'яні полилиши. Тут такі бур'яні ростуть, зовсім на бур'яні й не подібні. Поплатившися, — ніби якесь городзина, а воно ні, занялається. Так мене після того й близько до городу не підпускали. Хотів дров нарубати — поліняка відсмочила й по лобі мене як трахне! Тиждень із гулею ходив, а сокири від мене ховати стали. Хотів навіть корову помогти доїти, так мало того, що вона хвіцялась, як скажена, так іші й мою панамку зачувала.

— То ж позаторік! Ти ще малтий був,

Промінувши поле, ми наблизилися до річки.

— Зарах беремо праворуч, — хвиляни за двадцять мовин Митько, — і стежечкою до самісінського озера.

Тільки-но ми звернули, як навстріч, прямо на нас, з-за дерев вихопився велосипед, і хлопець, що сидів на ньому, гукинув знайомим насмішкуватим голосом:

— Гей, мухолови, з дороги!

Ще навіть не заметикувавши, що воно й до чого, ми швидко віскочили від колеса і лиши устигли побачити, як промайнула мимо спортивна Васильєва майка.

— А щоб тобі колесо відплато! — кинув я услід. — Ну чого він причепився до нас, Митю?

— А, — махнув він рукою. — Мало дурнів? Не аважай!

Неподалік, на пагорбі, видніла якесь безформна купа. Ми кинулись уперед.

— Та це ж курінь був! — перший засідався Митько.

— А сіна скільки! — радів я. — Та цей курінь відремонтувати — раз плюнунти. І місцинка яка зручна. Шкаво, хто тут жив?

— Не підходи! — гукнув Митько та заходився бігати навколо купи валіччя й сіна, штрикаючи в ней з усіх боків держаком сачка.

— Що з тобою, Митю? — здивувавсь я.

— Нема! — задоволено мовин приятель. — Тепер можна й ремонтувати.

— Чого нема?

— Эй! Вони, знаєш, як сіно люблять! Забереться й чекає, поки ти на неї сядеш. І все! Узагалі, тут треба бути обережним, — говорив

Мит'ко, випорожнюючи розказ. — Ліс усе-таки, хоч яка, а все ж глухомань. Як укусить щось чи що скочиться — до села бігти далеченько...

Розділ IV

Таємничий і бр-р-р-р який страшний.

Хороший хлопець. Нервові можуть далі не читати

Ми приходили до озера щодня. Набирати харчі в, дорогою ганялися із сачками за всячими мурашками й одні за одним. Біля озера вилежувалися на сонці й купались у теплій воді.

Але одного ранку відбулася подія, яка трохи змінила і наше життя, і наші подальші плани. Коли ми, як завжди, з галасом вискочили з-за дерев на берег, то побачили: у машому озері купається якийсь хлопець.

— Принесло ж сюди цього велосипедиста, — буркнув Мит'ко.

Але той, уздрівши нас, лутко відіїхав на берег і весело загукав:

— Привіт дослідникам! І вам покупатися скортіло? Ех, водичка — що треба! Це вам не річка!

— Добридань, — озвалися ми трохи спантеличено, бо наші з ним останні зустрічі не дуже схильни до дружківої розмови.

— Та чого ви такі насурмовані обое? Ще й досі сердитесь? А ви, я бачу, серйозно захопилися відловом комах. Ну що ж, заради миру — ось вам від мене подарую, — він підняв з поску свої штанки і, сагнувши в кишенню, витяг жовтий прозорий камінець. — Дивіться!

Ми з Мит'ком захоплено схилилися над Василевовою долонею.

— Ух ты, це що?

— Не пізнаєте? Бурштин. Он бачите, що й муха в ньому якась.

Справді, у жовтогарячому злитку застягла навікі маленька комаха.

— Ви знаете, що таке бурштин? — від далі Василь. — Це смола дерев, що пролежала в землі мільйони років і закам'яніла. От у Прибалтиці її повно, а в нас рідко трапляється. Так що ця змахідка — велика цінність.

— Ти що, й тут знайшов? — не повірив я.

— А де ж, по-твоєму? От у цьому озері. Хотів було в краєзнавчий музей здати, та передумав. Хай уже вони буде. Ви и комах колекціонуете.

— У цьому озері? — і собі здивувався Мит'ко. — Отут?..

— Ви вмієте зберігати таємниці? — Він суверо зів брови.

— Могила, — мершій підгукнувся Мит'ко.

— Шоб я маму й тата не бачив, — пробелькотів і ласкаву клітчу.

— Ну так от, хлопці. Озеро це незвичайне.

— Незвичайне? — пошепки повторили ми.

— Еге ж. Поганий поголос ходить про нього. Ви помітили, що сюди із села ніхто не потиқається?

— Бояться?!

— Еге ж. Звичайно, якщо кого спиташ, так тобі й скажуть: мовляв, далеко, краще в річці купатись. А насправді всі аж тримтять, коли зводиться тут у воду лізти.

— Але чому ж, чому?

— А тому, що в озері... — він стиснув голос. — хтось живе!

Ми здригнулись.

— Авжеж, — вів Василь далі. — По ночах, правда, не часто, але страшно й зітхає «о-о-о-о-ох» — аж мороз по шкірі. Сам чув. А вдень не вилазить. А може, і вилазить, та ніхто не бачив. Он там берег травою поріс, аколо нас пісок. Минулого року пастухи тут корів напували. Аж чують — телятико так жалібно мухнуло. Вони туди, а за телятиком тільки завириувадо. А на піску сліди здоровенних лап, мов від крокодила.

— Та що ти!

— Точно! Але це ще не все! Ходімо зі мною.

Ми наблизилися до кількох сосен, що в цьому місці росли біля самої води.

— Дивіться!

На стовбурах видніти глибокі поздріпини, корені двох-трьох дерев були підриті, туска від корів вкривала землю.

Занімко спозиралі ми цю картину.

— От і подумайте, хто б це мог бути. Ви знаєте що-небудь про Лоз-Несс?

— Та щось таке чули...

— Це озеро в Шотландії. І живе там дивна й звороженка тварина, от приблизно... Ну, та не буду робити припущення. Це ще не доведено. Ну, а тепер пробачте, мені час. Бувайте! Ще побачимося.

Він миттю надів штани й витяг з-за кущів велосипед:

— У мене тренування. За графіком.

— Що ти на це скажеш? — запитав Митько, коли Василь уже зник з-перед очей.

— Та хто його знає, може, ще все неправда. Якось не віриться.

— Сергію, а якщо нам...

— Що нам?

— Таки оселитися коло озера та самим простежити... за отим от...

— Так тебе бабуся й відпустить! Чекай!

— А якщо відпустити?

— Звичайно, ще було б зовсім непогано! І ночувати там?

— Там. Адже Василь сказав, що вони тільки вночі вилазять. І курінь у нас такий, самим собі зазирти можна. Хоч зизгуй там. Узяти із собою ковадри. Зараз же тепло.

— Еге ж, тепло. Це в хаті тепло!

— Та не замерзнемо. Не бойся.

— Я й не боюсь. А от бабуся...

— Беру її на себе. Хіба може бабуся чогось не зробити заради свого онука?

Розділ V

Я вкриваю себе ганьбою. Великий зоолог.

І ми рушили до озера.

Попереду весело вистрибував Митько, за ним із рятном і ковзрами човпав л. Клунок заїздили один і домовилися нести його по черзі.

— А якщо то їй справді якнайсій звір? — обернувшись за мене Митько. — От було б здоровово! І ми першими його побачимо.

— Ну, побачимо, а дати? — я був настроєний скептично.

— Сфотографуємо!

— А дати?

— У школу знімок привеземо. Ото переполох зчимиться! Усі повмирають від залозрівів.

— І ми тільки взвох будемо на урокіт ходити.

— Чому не?

— Усі ж повмирають.

— Ет, тобі аби смішки. Несерйозна ти людина. У ботанічки улюбленими учнями станемо, — зміяв він.

— І вона негайно пошле свого улюблена учитя на районку одим піаду, зе він урочисто завоює останнє місце й одразу знову стаме звичайним Дмитром Омельчуком, посередністю навчання та праці.

— Посередністю! — зобидився Митько. — У тебе з самого трійки з фізкультури. За минулій рік.

— А в тебе з малювання.

— Бо це ти мені в останньому малюнку дерева синім олівцем розфарбував і ще й ломалював невідомо що.

— А ти мене за ногу смікав, коли я на оцінку підтягувався.

— Ти поглянув би на себе! Жодного разу підтягнути не зміг.

— Бо із сил вибився. А в тебе піка такого ж кольору, як і дерева, стала, коли ти той малюнок побачив.

Але тут ми обое стали так сміятысь, загадувочи вирази обличчя одне одного, що назрілій був настрій для сварки миттю шез.

— Давай я понесу, — примириливо запропонував Митько й завдав клунок собі на плечі.

Ми вирішили по черзі вартувати, щоб чудовисько зменацька не напало на нас, чи хоча б не прогавити його, якщо воно вилізе з води.

— Я піду посплю, — мовив надвечір Митько, — а о другій годині ночі зміню тебе.

— Як же ти прокиннешся о другій? У нас навіть годинника немає.

— Не прогавлю, не бойсь. А взагалі, як набридне, то розбуди мене. — І Митько зник у курені.

Довго сидів я біля багаття й дивився, як темрява полонить ліс...

Запала тиша. Стало моторошно. «Ну чого ти!» — утішала думка серце, але те не слухалось, билося дужче. Я підвівся й знічев'я почим-чикував до води...

Мовчазний таємничий ліс оточував мене зусібіч. Велечезні дерева казковими велетами заступали путь. Уміть я пройнявся відчуттям власної мізерності, і несподівані думки заройтись у голові: «Ну що я, — думалось мені, — у порівнянні з кількома деревами — ще менша комаха! А в порівнянні з цілим лісом? Якійсь мікроб. А в порівнянні із земною кулею?» І од цього мені стало гірко-гірко... І ще страшніше. Я мерішій почовгав назад, боячись зірвати вбік, і дивився лише поперед себе, на прокладений моїм ліхтариком серед ночі промінь світла. А якщо тут і справді живе якісь звір і зараз він чатус лесь поруч? Згадалася домівка, татусь, мама... Я позіхнув.

Рідна мати моя, —

вигчавши із себе якісь жалюгідні звуки, —

Ти ночей не доспала...

«Ух... — опустився я на землю, спершись спиною на курінь. — І я недоспітаю, — позіхнув знову. — Вартую... А що? Невідомо. А можна було б і доспати. От зараз заплющу на хвильинку очі. Отак. Як приемно... Ще трошки...» — голова моя склоняється на груди.

Скільки так я просидів, не знаю, коли це:

— Ага! — чуло сердитий голос. — Спіш, значить!

Спросоння скочився на ноги й просто через собою бачу розлючене Митькове обличчя.

— Ну, пропач, Митью, — почервонів я. — Лише на хвильинку присів. Маму згадав.

— Та згадуй собі кого хочеш! А на посту спати не смій! Хіба тобі можна доручити серйозну справу!.. Іди спи, мамай! Я постою. Нічого не бачив?

— Ні...

— Звичайно, за спанням і дивитися нема ноди...

Приголомшений, картаючи себе за негідний учинок, я припиних ухурені. Сонливість геть погнала мене...

Докори совіті люто вигримались у мою душу, шматували її на дрібні клаптики. Зрештою я не витримав.

— Митью, — гукнув несмітливо.

Відповіді не почув.

«Мовчить, — подумав я. — Ображаеться. Так мені й треба».

Полежав іще хвильин п'ять, тоді вибрався назовні.

Уже займалося на світ. Ледь куріло багаття, легкий вітеречь колошав сивий попіл. Зторнувшись калачиком, спиново до куреня, Митько солізко спав.

Я взятив ковзру, обережно вкрив товариша й поліз усередину.

Уранці, прокинувшись, ми побігли до озера вмитись. І тут Митько став знов укошаний, а я з розгону наштовхнувся на нього.

— Дивись, — тихо сказав він мені.

На вогому піску коло самої води хижо вимальовувалися відбитки здоровяних і страшних лап.

— Як у крокодила, — визначив я, первово озираючись на озеро.

— Значить, не збрехав, — хрюкло додав Митько.

Це діло поштовхло до роботи Митьковому мозкові.

— Сергію, — почув я ввечері того ж таки дня. Ночувати ми вже в селі.

— Чого тобі?..

— Треба нам книжки взяти в бібліотеці.

— Правильно, підемо завтра, наберемо — фантастику яку-небудь, про шпигунів...

— Та я, Сергію, я не про те. Книжки із зоології.

— Зоології? Ти що, здуруїв? Мало тобі колекцій, мало тобі ботаніки, мало тобі нашої зчительки? Забув, як ти сам з її уроків тікав?

— Так то ж ботаніка.

— А зоологія, по-твоєму, краша? Я одного разу поглянув у пізручник — там якісь кишечнопорожнинні, гадюки — бризота одна!

— От-от. Так до твоого відома, зоологія — наука про весь тваринний світ. Отже, у цій місії обов'язково знайдемо щось підходяще й для нас, небто про те, що живе в цьому озері.

— Ти думаєш? — уже серйозніше глянув я на Митька...

1. На початку твору в головних героях не вигравав веселковими барвами предмет:

- A** математика
- B** зоологія
- C** англійська мова
- D** світова література

2. Майбутнім майстром спорту в повісті названо

- A** Митька
- B** Василя
- C** Гната
- D** Сергія

3. Установіть відповідність.

Літературний герой	Репліка
1 Сергій	A ... — Все кругом — і липога, і розжарені слепкотінні вулиці — наявне сумні думки й спріяє передчасному старінню наших організмів...
2 Митько	B — Як же ти прокинувся о другій? У нас не відійде годинник немає.
3 Василь	C — Про яку втому може йтися? Хіба там хваць — кі! Я відчайдушні мандрівники стомлюються? Хіба мають вони на це право?
4 Гнат	D — ...Щоб продовжити добру традицію наших старших класів, вам треба за літо зібрати колекцію комах.

4. Поділіть героїв повісті Я. Стельмаха «Митько-вар з Юрківці...» на головних і другорядних. Запишіть їх у робочий зошит у дві колонки.
5. Розкажіть про першу зустріч Сергія й Митька з Василем Трошем. Яке враження зона на вас справила?
6. Через що Сергій і Митько так легко повірили Василеві, що в созерцанні якось страшна істота? Чи можна хлопчиків назвати легковажними?

ПРИГОДИ І РОМАНТИКА

7. Охарактеризуйте поведінку Митька й Сергія в розділі першому повісті. Шо в їхній вдєчі — спільне, а що — відмінне?
8. Які бабусині якості Сергій і Митько найбільше цінували? Чи дають вам таку свободу ваші рідні? Якщо ні, то чому?
9. Що таке романтика? Чи можна подорож хлопчиків до бабусі назвати романтичною?
10. За якими побутовими деталями видно, що події в повісті відбуваються не в наші дні?

11. Заголовок якого розділу, на вашу думку, найвлучніше передає його зміст? Якому з прочитаних розділів ви б дали іншу назву? Яку саме?
12. Поміркуйте, чим корисні для подорожі багата уява й фантазія. Аргументуйте свої думки прикладами з тексту повісті.

1. Прочитати розділи VI, VII і IX повісті «Митько-звар з Юрківки...». Виписати незрозумілі слова.
2. Виписати в робочий зошит не менше п'яти фразеологізмів. Пояснити їх значення.
3. Невеликою групою підготувати коротку інсценізацію найцікавішого уривка з повісті «Митько-звар з Юрківки...» (за бажанням).

Розділ VI,
який проливає світло на наші предків і ще на децо.
Ну й Митько!

— Скажіть, які молодці, — дивувалася бібліотекарка, коли ми втретє прийшли міняти книжки. — Шільми дніми читають. А ви не перевтомитеся?

— Авеж, молодці. — бурмотів, виходчи з бібліотеки, Митько. — Скільки читати — з глуду можна зіхати.

— Невже тобі нецікаво? — питав я.

— Звичайно, цікаво. От тільки не звик я позовту над книжками сидіти. Це ж подумати тільки — дев'ята за лікійсь гідень.

А на восьмий день вивчення зоології Митько вистовтив сміливе наукове припущення, яке я захоплено сприйняв.

— Слухай ось, — Митько вступився в книжку: — «Багато віків серед жителів скідної частини Індонезії ходили легенди про страшних, ненажерливих драконів. Казали, що з паш їхніх вилітає вогонь, а злобні вони вбивають одним поглядом этих очей.

Тодінські учени, котрі записали ці розповіді, звісно, не повіряті в їх правдивість. Однак ученим здалося, що опис жахливих драконів нагадує давно вимерлих хижаків-динозаврів.

У 1912 р. ці розповіді підтверджив один голландський льотчик. Він був першим європейцем, який на власні очі побачив драконів острова Комодо. Літак його здійснив вимушенну посадку, і кілька місяців цей чоловік прожив буквально в оточенні гігантських химер. Однак його розповідям теж не повірили, бо льотчик повернувся звідти мібто з розгаданням нервової системи».

— Я думаю! — жахнувся я.

— «Після Першої світової війни, — оком не зморгнув Митько, — учени вітрішили-таки до кінця розібрались у цій загадковій проблемі “динозаврів”. І, нарешті, у двадцятих роках двадцятого століття на острові Комодо Зондського архіпелагу було спіймано цього дракона. Ним виявилася гігантська ішірка, або ж варан. Не злізатися чотириметрового гіганта важко. Колір шкіри буро-чорний. З грізної ікластої паші безперестанку вилітає яскраво-оранжевий роздвоєний язик, люто дихається бліскучі чорні очі.

Варан ступає сильними лапами, тіло його піднято над землею, волочиться лише хвіст. Сила в цьому хвості страшна. Дослідники бачили, як одним ударом варан збиває кабана, валить з ніг оленя...»

— От би й собі там побувати, — у захваті мовив я.

— «Гігантський варан, — не звернув на мене ніжкісінькою уваги Митько, — був відомий ученим з палеонтологічних знахідок (палеонтологія — це наука, що вивчає викопні організми)... е-е, знахідок в Австралії, у шарах мезозойської ери. Уважалося, що він поєднью вимер теж більше ніж п'ятдесят мільйонів років тому».

— Ти можеш заперечити, — лів далі Митько, — он де той Зондський архіпелаг і Мозамбіцька протока. Мояля, там є умови, щоб зберегтися кому завгодно. А між тим ось, у басейнах рік Волгік, Дону й Уралу живе невелике, завбільшки, як шур, звірятко — хохулля. Так от ця сама хохулля — давній за походженням вид третинного періоду, що зберігся до наших днів. До речі, сучасник мастодонта. І, нарешті, зок-нессеєве чудовинсько, про яке ми вже прекрасно знаємо, у Шотландії. А це набагато північніше від України.

От які факти знайшов я за ці дні. А скільки, певно, ми ще знайдемо!

— Так ти хочеш сказати... — у захваті скочив я на ноги.

— Так, Сергійку. Саме це я й хочу сказати. У нашому озері живе драконій звір, якого, може, уважають за давно вимерлого. Алжі й озеро наше давнє, про що свідчить ототи шматочек бурштину. Поглянь лише на карту палеозойської ери. Дивись — тут і широзубий плазун, і хижий линошевіф. Та що там казати! А от карта мезозою. Дивись: у наших краях якраз море межує із сушою. А може, на місці нашого озера саме

ПРИГОДИ І РОМАНТИКА

було доistorичне прісноводнє болото? Тож тут міг жити хто завгодно. А скільки довкола нашого озера папороті, ти помітив?

Мені від усього цього аж дух перехопило.

— Митьку, — закричав я, — Митьку, ти уявляєш, через яким відкриттям ми стоймо?

— Приблизно...

— Ни, ти нічого не уявляєш. Це ж надзвичайно! Ти, Митько... Ну їй Митько!

Ото життя пішло в нас!

Удень ми тільки й сиділи над книжками, сперечалися, робили різноманітні припущення й бігали до бібліотеки, а наївецір рушати до нашого озера.

Палеозойська, мезозойська ери, карбонський, пермський, юрський, тріасовий періоди дивилися на нас із сторінок томів викопними потворами, а ми намагалися вичитати, угадати, хто з них був предком нашого сучасного жителя...

Якось, коли ми прогулювалися берегом, Митько сказав:

— Ти знаєш, що мені спало на думку?

— Шо?

— Село має зеться Юрківкою через те... Ну, бо від юрського періоду.

— Ти, Митьо, мабуть, уже зовсім здурув. Завчиняєш.

— Точно- точно, якійсь зв'язок тут є.

— І хто ж, по-твоєму, так його назаває?

— Люди, які раніше тут жили.

— Коли раніше, у юрському періоді? Тут самі ящери тоді жили. Мабуть, ящери його так і назвали, правда? Хай, думають, раз ми живемо в юрському періоді, то й село, що тут буде, зватиметься Юрківкою. Прайде колись сюди Митько, нас добреим словом згадає. Так?

— Смійся, смійся...

— Та ти не переживай, Митьо, — заспокоїв я його. — Ти знаєш, що я придумав? Назвати оциого-от, — показав на озеро, — котрий отут живе, Митькозавром. На твою честь.

— От здорово! — зашарівся Митько. Але тут же запитав: — А чому саме на мою? Азже ми з тобою разом гм... працюємо.

— Але ж головний у машині експедиції ти.

— Е ні, не згоден. Хай буде... Хай буде, скажімо, Митькозавр Стеценка. А й справді. Диви, як добре — Митькозавр Стеценка з Юрківки. Ой, диви...

За три кроки від нас безладно лежало кілька воронячих пір'їн і біля самої води знову чітко вирізьблялися на піску таємонічні сліди.

— А вранці їх не було, — згадав я. — Отже, воно вилазило влінів.
— Та ще й ворону зжерло, — підхопив Митько.

Розділ VII

Операція «Курка» провалюється разом із лізом Трохимом

— Я колись книжку читав, — задумливо сказав увечері Митько. — Так там писалося про те, як на тигрів полюють. Мистливець прив'язує до дерева козеня, а сам сидить у засідці. Козеняті хочеться додому, воно бігає кругом дерева на прив'язі й жадібно зекає. А десь поблизу гуляє собі тигр. Він чує — хтось зекає, і думас: «Це, мабуть, козеня. Піду-нол його з'їм». От він біжить до дерева, а мистливець із засідки — ба-бах! Тигр — догори лапами, а щасливе козеня відпускають додому.

— А деякі племена, — на льоту вловив я Митькову думку, — риуть на стежі, якою звірі ходять на водолій, здоровенну яму, а іноді ще й вбивають у дно загострому вгорі колюку, а ляху прикривають гілками та листям чи піском. Єде собі якийсь лев чи хто, ступив на гілки й — готово!

— Думка читаєш! — радо гукнув Митько. — Ми ці обидва способи поєднаємо.

— А козеня де взяти?

— Ото ж бо, — спохмурів він. — Козенят я тут не бачив. Кози є, але ж козі никто не дастъ. А може, — проясніло його лише, — мотузку на роги та в ліс, а вранці відведемо назад?

— Е ні, я не згоден. Я вже якось у літичності пробував використати козу, так воно за меню гнатася хтосьма-куди. Та ще й у ліс її тягти... Вона ж не дурна.

— Твоя правда, — скрушино хитнув Митько головою, але по тому, як він стрепенувся, я одразу ж зрозумів: є ще одна ідея...

Довірливо дивлячись мені в очі, Митько запропонував:

— А якщо ми прив'яжемо тебе?

— Тобто як це? — вибалтушився я.

— Мотузкою, як же ще! А де взяти її — я знаю. У кітуні висить...

— Ти що, жартуєш! — не повірив я власним вухам.

— Та які жарти? Чим ти гірший? Мекатимеш потрошку, здалеку й не видно, хто це. Може, воно шлізе з озера, щоб роздивитись. Га? І якраз у яму вtrapить. А ми вже ширено, постараємося.

— Та ти, мабуть, сказався, — обурився я, доп'явши, що Митько й не думав жартувати. — Чим я гірший за якусь там козу? А чи з ти гірший? Навіть кращий, розумник такий! Мене! До дерева! Мотузкою! А як

ПРИГОДИ І РОМАНТИКА

вони ззаду підкрадеться чи збоку? Ти подумав? Себе прив'язуй!

— Хай буду я, — хоробро погодився Митько. — Я не якийсь там егоїст. Я згоден. Хоча, ти знаєш, мені задається, можна ж не прив'язувати. Козу — інша справа, вона втекла б. А мене можна не прив'язувати. Я і так посиджу.

— Та гаралд уже, — охолоп я. — А чому обов'язково козується із нас? Може, курку? Ничим не гірша. Ворон же вони хрұмає!

— Молодець! — вигукнув Митько. — Звичайно, курку! І зороки набагато менше. — І по хвильці додав: — Та їй безпечніше.

Курка, яку ми наділили довір'ям виступити в ролі кози, розуміла, що питання про її життя чи смерть стало руబа, і чинила шатеній опір. Вона бігала із страшенною швидкістю по дворишту, несамовито кричала й била крилатами.

— Ху ти, — мовив, одхекуючись, Митько. — Та вона ж бігає, як кохака. Таку курку можна у воза прягати!

— Це хіба курка! — згадувався і я, пізволяючись після невдалого кидка. — Це ж страус!

І ми знову якомога лагізнише заводили:

— Шіп-шіп-цип-цип-шіп!

— Тю-тю-тю-тю!

Проте курка підбігала на безпечну відстань й осудливо стежила за нами.

— Та ну її, — не витримав перший я. — Усі коліна пообшивав.

— Зараз, зараз ми її, — не здавався Митько, виносячи з хати ковадру, — у куток притиснемо, поки бабуся не прийшла.

На цей раз ми таки загнали птаху (і хто тільки називав її свійською?) між куринком і клунею й накрили рядном.

— Єсть! — задоволено скрикнув Митько, засовуючи її у мішок, і тут же загордав: — Ой-ой-ой! Вона ще й дзьобається!

— Ну от бачиш, — співчутливо сказав я. — А якби коза? Ото б намутились!

— Та їй то, — відповів Митько. — Бери лопату й ходімо мершіт, поки ніхто не бачить. Та зерна прихопи...

— Ну що, Митько, може, вистачить? — я стояв по колін по шойно вирітій ямі та втирав чоло.

— Та де там вистачить? Іому звісн вилізти все одно, що тъху! До речі, оті варані, що я тобі казав, то вони навіть на нижні гілки дерев заляять і хапають маші.

— Нічого собі новину ти приберег, — почулися я. — Заспокоїв. Шо ж нам тепер десь у верховітті жити? Гніздо собі, може, звити чи дупло видобувати?

— Та він на людей побойтися...

— Побоїться! Бачив, лапища які. Та йому людину ковтнути, що со-баций гавкнути. А до нас хто в курені жив? — промайнув у мене жахливий алогад.

— Звідки я знаю. Може, турист який.

— А де ж він тепер?

— Де? Додому пойхав!

— Додому! А може, — важко сковтнув я, — зово його з'ло.

— З'ло? — діякається Мит'яко. — Шо це ти верәеш? Хто тобі сказав? Неваже, думаєш, і справді.. А що? — опустився на землю. — Може, і так.. А речі? Речі хоч які залишилися би. Не могло ж воно його разом із ре-чази!

— Були речі, — промімрив я, відчуваючи, що сорочка липне до спини. — Сандаля. Отут же, біля куреня лежала.

— Сандаля? Чого ж мовчав?

— А що мені було — кричати на весь ліс? Теж мені знахідка!

— І куди ти її подів?

— У воднише вкинув. У перший же день. Вона ще так вадила добре від комарів.

— Ай-я-я! — мало не застогнав мій друг. — Спалів речовий доказ! Още, може, і все, що від людини залишилося. Хоч би пам'ять рідним була.

— Дуже б воно тішилися тією пам'яттю.

— Черстві ти людина! Егоїст! А якби тебе з'ло, то твоя мама й сан-далі була б рада.

— Та цур тобі, Мит'я! Що ти кажеш таке?

— А що? — розплакався ще більше Мит'яко. — Рада була б!

— Та стривай!. Шось ти вже сильно, тес, перегнув.

— Чому перетнув? Прихав якісь науковець, професор, а то й ака-демік. А може, просто ентузіаст-природолюб. Теж дізнався, що в озері хтось живе, і вирішив спостерігати, як і ми. Збудував курінь, сів під-почити, помилуватися природою, скинув одну сандалю, а тут воно його — хап! І готово.

— Ете, бач, як воно обертається, — роздумливо подав голос я. — Хоча ні, Мит'ю, ні. Якби тут людина пропала, то вже й шукали б її

усі, і міліції позаїжало б. А нас і на гарматний постріл сюди не підпустити б.

— Авжеж, — зрадів Митько. — Та цього просто не може бути. Давай я тебе змінлю.

Я охоче виліз з ями й подав лопату дротові.

Роботу закінчили аж надвечір, бо Митько наполіг, щоб вибрану землю віднести геть, «інакше воно згадається, що раз є купа землі, мусить бути і яма».

— Ху, ну й ну, — стозлено хітав я головою, друхуючи на стерпі долоні.

— Ямка — будь здоров! Хоч слова лови. От іші кілька треба вбити.

— Та ти що — кілька! Воно ж загине, а нам потрібне живе...

Ми витягли птаху з мішка й прив'язали мотузкою до дерева. Однак курка, стомлена вранішніми переживаннями або ж згадавши, що слугує привамкою, кудакувати не хотіла.

— Ти бачив таке? — дратувався Митько. — Вона вже заніміта, як до літа дійшло. Ну, квокчи ж, ну, ну, отак-от: кво-кво-кво-кво-кво.

— Перестань. У неї і так психічна травма. Хай заспокоїться, а тоді, може, і заквокчє. Однак не завадило б і повечеряті.

— Звичайно, — згодився товариш. — Що то нам Бог послав, точніше, бабуся підкінула?

Ми, що мріяли готовувати смачну поживну юшку, їсти смажену рибу, виловлену власними руками, тепер змушені запихатися пирогами з квасолею. Яка юшка! Яка риба! Підлі останнього часу стали розвиваючися з такою швидкістю, що навіть вудки закинути — і то не було вільної хвильини.

— А хто обіцяв юшку в казанку над полум'ям? — усе ж запитав я в Митька.

Той невдоволено защурхотів соломово:

— Ова! Юшка! Ти ж бачиш, що робиться. То в село, то із села, то в бібліотеку, то на озеро. То курку крали, то яму рий. Ніколи й угору глянути.

Тим часом споночіло.

— Швидше б ми його побачили, — мовив Митько, — а то прив'язані до цього курена, як та курка до дерева. До речі, воно так і не думає квоктати.

— Хай собі.

— Скоріше б воно вже вилазило. Страгай-но, — стишив Митько голос. — Диви...

— Та це ж людина! — вигукнув я, але було вже пізно: чоловік, зобикнувши, повалився вниз.

— От лиха година! — крикнув я, — вискаючи з куреня, — Хто це? Шо з вами? Ви щлі?

— Та здається, — озвався сердитий голос діда Трохима, і над краем ями з'явилася його голова. — От чортляць, — мовив дід, вилітіши нагору. — Мало в'язні не скрутити. І хто його таке ямище вирив?

— А це, дідуся... — почав був я, але побачив, як Митько показує мені кузака, і зрозумів, що дідові й справді ні до чого знати правду.

— Це, дідуся, — пробелькотів Митько, — юні й самі не знаємо хто. То не було, не було, а то враз з'явилася. І навіщо це хтось вирив, поняття не маємо! Ще й таку здоровенку. Ти не знаєш, Сергію?

— Не-е.

— От біда, — зітхнув дід. — А бабуся ж вам молочка передала. Так оце й вилілось усе.

— Молочка, — облизнувся Митько, — І багато?

— Покиній білончик.

— А може, не все вилітілось?

— Та ні, усе.

— Жаль, — гірко зітхнув Митько. — Ех, якби знати, хто це, — неширо правив за лі. — Я йому б...

— Аххх, — хитав головою дід. — Ну як вам тут, добре? — цікавився, прямуючи до куреня.

— Добре, дідуся. Може, ви лимонаду хочете? — підсобрився ми.

— Ні, дякую, не хочу. А от водички вилів би, є у вас водичка?

— Є, дідуся, ось, — мовив я, зачерпнувши кухлем з відра.

— Спасибі, — лагідно подякував той, — Ну, а лопатка вам уже не потрібна?

— Лопатка? — зашарівся Митько.

— Еге ж, лопатка. Он вона й лежить.

— А й справді, лопата, — дурнувато гиганкнув я.

— А то бабуся шукала съогодні. А лопата, бач, у вас. Ви, мабуть, черві копали?

— От-от, черві. Рибу ловити, — випадив Митько.

— Ну й багато ловили?

— Та ні, не дуже, шось кльову не було.

— А оце ще й курка пропала. Чи вкрає хтось, чи собака який придушив.

І саме в цей момент запосни курка, що, мабуть, задрімала під деревом, мовби почула, що йдеться про неї, і стала несамовито квоктати.

— Ти бач, — наче не вірячи власними вухами, дивувався дід. — Здається, курка.

чить шось ураніш під зверінма. Глядь — а то Мурчик мій. Набрізло, видать, у сестри, то він до мене й прибіг. А още, значить, і курочка так само. Полябила вас кріпко, видать. То ви її завтра принесете?

— Принесемо, принесемо, — співтачено запевняли ми.

— І лопатку тоді я сьогодні брати не буду, бо ж ви, мабуть, і жму хочете закінчати, а то ще втілюшитися хтось ізнов і в'язи скрутить. А я вже піду.

— Посидьте, дідуся, ще, — улестиво завелі ми.

— Та ні, піду. Пізнерсько вже. А це, бач, хотів малючка вам принести. Ну, бувайте.

— До побачення, дідуся. До завтрашнього, спасибо вам. — квітою відрівні ми.

— І кебетний же дідуган, — мовив по хвилі Мітъко.

— Усе зрозумів.

— Та тут уже нічого не відіш.

— Добре, що кітка не вбити, як ти казав.

— Ахжеж, це ще ділові пощастило,

На шому й ми погодились.

Розділ IX Таємниця лісового озера

Після того випадку Мітъко зазир більше не з'являється.

— Може, він потонув, — вистовив я припущення, але Мітъко так на мене поглянув, що я в ту ж хміть пройшися вірою у вічне існування тієї потвори.

У нашому житті ніяких змін не відбулося. Ми, як і раніше, сиділи за книжками, доводили один одному свою точку зору й майже щодня ночували в курені.

У Фа-Діеза шез тромбон, і дядько Гнат оплакував його зникнення, мовби пропала його рідна дитиня. Подейкували, що то розстарівся

хтось із довезених до відчаяння сусідів. Проте через два дні тромбон знайшовся: висів просто на штахетині. Разості Фа-Дієзовій не було меж. Відтоді він грав з іншою більшим натхненням, але вже із зачиненими ліверами й пікнами.

Мит'якова бабуся не могла на них нахвалитися.

— Ну й очухав ж у мене, — казала вона. — Тихі, сумирні, слухняні, посилані. А книжки як лзобляти! Чого батьки на них жаліються — не розумію. Це ж щастя — таких літочок мати.

— Жах, — сказав якось Мит'яко. — Якби наша Ірина Семенівна знала, як ми тут зупрямо й предмет, вона, мабуть, на три роки вперед поставила б нам п'ятирки...

— А ти нічого не помітив? — прянігував я очі.

— А що саме?

— А те, що вперше ти називав нашу ботанічку Ірину Семенівну, — східно зауважив я.

— А й справді, — засміявся він.

А дні минали. Час було збиратися додому.

— А що, якби ми його спрощі побачили? — якось запитав я.

Ми сиділи біля нашого куреня та дивились, як ніч спадає на ліс.

— Треба було б спробувати спіймати, — рішуче відповів Мит'яко.

— Скоріше воно тебе спіймає.

— Тоді хоча б сфотографувати... Потім здати фотографію до Академії наук з описом усіх наших пригод. Класифікувати його — за фотографією це неважко. Оце було б відкриття!.. Уявляєш, усіхкає наша Ірина Семенівна раді, а там: «Учні шостого «Б» класу середньої школи міста Києва Дмитро Омельчук і Сергій Стешенко в результаті тривалого пошуку...» Може, ще й по медалі... Мабуть, «За відвагу».

— «За відвагу»? Яка ж у нас відвага? От скажи мені, було таме, щоб ти, поки ми отут, дуже-дуже боявся? Так боявся, що аж коліна трусилися. Було?

— Було, — сказав Мит'яко. — Коли булькало... Лізти хотів, але боявся — страх один.

— І я боявся. Аж тремтів.

— Тихше, Сергію, — почув я шептіт друга. — Здається, там он... Диви...

Я першій обернувся і теж уловив якийсь неясний рух. Коло саней мої води.

— Халай ліхтарик, — зашепотів Митько, — тільки не вмикай, щоб не побачило смітла. За мною!

На слабких ногах я вивалився з кущів, натис на кнопку ліхтарика й завмер...

Водою пливло щось надзвичайне, неймовірне та дуже доistorичне. Це я зрозумів одразу. На поверхні видніла лише голова, але що то була за голова! Ось потвора повернулася до нас, і блиминути червонисто два величавих ока. Між ними стирчав хижий ріг. З напівзкритої паши виглядали гостріенні білі зуби...

— У-у-у-у, — дугто завила мордяка й стала наблизатися...

І ми вже було кинулися бігти, коли це Митько вклик на місці.

— Ні! — мовив він, важко перевозячи дух. — Ні! Крім нас же, ніхто його не бачив... Я не побіжу! Шоб потім розказати!.. Яке воно...

— У-у-у-у! — ревунуло страхіття ще раз.

— А! Лякати! То ти нас лякати! — несподівано заверешав неприродно томким голосом Митько й, кинувши поглядом по берегу, ухопив каменюку та пожбурив нею в оту голову.

Четвертим чи п'ятим каменем він таки влучив у голову. Щось у ній голосно трісило і... ми побачили, що ріг, отої страшний ріг, який стирчав між очей, азмався.

— А-а-х-х! — тільки й мовив я. — Оце удар!

З твариновою в цей час зіялося щось зніве. Вона сникнулася в один бік, у другий і пішла під воду.

— Утекла! Утекла! — радо підстрибув я.

Проте вода там, де зник Митько-аз, хлюпала й булькала, і ми зрозуміли: звір лише пірнув. Ось голова його знову з'явилася на поверхні й раптом людським голосом загортала:

— Рятуйте! Рятуйте! Тону!

— Василь? — безтязмо глянув я на друга, проте підразу ж здогадався: — Воно його проковтнуло! Живого!

І тут я побачив, що Митько скідає даюнси. Туфлі поруч із ліхтариком уже лежали на піску.

— Куди ти? — зойкнув я. — Воно ж і тебе...

— Ти що? Не зрозумів іші? — сердито гукнув він. — Це отої велосипедист. Присвіти-но мемі, — і кинувся в озеро.

Я примостив ліхтарика так, що промінь його висвітлював арену позаді, і як був — у шортах і тенісі — теж шугонув слідом і поплива.

Вода попереду аж клекотіла.

— Ой, поможіть!.. Поможіть! Я більше не буду!..

Я вхопившись обіруч за ту страхітливу голову — під пальцями віскнув цупку гканину — проте звільнити Василя ніяк не міг. Тоді я підійш

руково знизу й, намашавши якісь пасок, що стало сині, рвонув за нього. Пасок вілірвавсь, й опузало потвори легко візлетіло геть...

Тим часом ми мало-помалу наблизялися до берега. Ось ноги мої вже торкалися ґрунту, і ми з Мит'юком під пахви витягли Василя на сухе.

— Догрався? — мовив Мит'юко, скрестивши на грудях руки. — Пустунчик!

Василь щось белькотів, раз у раз пускаючи з рота фонтанчики. Відно, він здорово накостався води.

— Ря-ря-рату-уйте! — прокричлив зрештою перше розбірливе слово.

— Та вже ж уратували, — відповів я. — Чи тебе ще в село віднести?

— Ні-і, у с-село не треба, — шокотів той досить жваво зубами. — Я с-сам.

— Ну ю чого ж ти домітся цим маскарадом? — спитав Мит'юко.

— Я хотів вас натякати, — скликнув Василь, — та в ременях запутався.

— Ха! Натякати! — гордо мовив я. — Ми не з ляклівих, правда, Митю?

— Еге, не з ляклівих, — протягнув Василь. Він ішле не зовсім оговтався. — А каністри хто злякався?

— Якої каністри?

— І слідів.

— Та яких слідів?

— Дивіться яких! — він важко відліз навкарачках убік, понищирив у темряві, повернувся з якоюсь дерев'янкою й з розмаху вдарив об пісок. — О! І о! І осьо!

— То це ти? Це ти ставав оті сліді? — скрипнув я, дивлячись, як під ударами дерев'янки гине наша мрія про велике відкриття.

— А хто ж, по-вашому? Звичайно, я. Вирізав із корча оцей оті слід і ставав час від часу. А ви й повірили, дурні голови! І буршник вам подарував, — у сестри з камінта лизав. І дерево граблями подряпав, і вороняче пір'я поклав. І в тромбон дудів — Фа-Дієзів, а ви й не відзначили... Ха! А вони щось там шукають, до бібліотеки бігають щодня.

Він закашлявся і знову пустив ротом фонтанчик.

— А здорово я вас, та, у дурні пошив? А ви й клонули.

ПРИГОДИ І РОМАНТИКА

— Ах ти ж... Ах ти ж брехіцефал, — засічав я, підступаючи до нього. — Ах ти ж диплодок мешасний. То ти нас дурити здумав! Ану, Митю, давай-но дамо йому бубні!

— Та кинь, Сергію, — озвався Мит'ко. — Давай краще подякуємо йому, — мовив раптою.

— Подякуємо? — дурниувато пігникнув Василь. — За що подякуете?

Я теж здивовано зиркнув на Мит'ка.

— Васю, — почув я голос моого друга, — а що ти знаєш про стегозаврів?

— Стегозаврів? — перепитав той.

— А про археоптерикса?

— Кого-кого?

— А про індрикотеріїв? — не став навіть повторювати Мит'ко.

— Ти йди із своїми птеріями.

— Так от, Васю, ми тобі відчині за те, Васю, — визво було, що Мит'ко хвилюється, — що ти віташтував нам такі чудові канікули. Ти, Васю, не шкодував часу на оті свої вигадки, а ми цілій місяць відчуваали себе... відчували себе достлідниками, слідопитами, шукачами. Завдяки тобі ми тепер знаємо багато такого. Васю, про що ти й гадки не маєш, хоч і закінчив вісім класів. Ми відкрили для себе такий світ, який тобі, Васю, і не снівся. Ти сказав, що пошив нас у дурні. Ти, Васю, коли хочеш знати, сам себе пошив у дурні. От за це й спасибі тобі. Ходімо, Сергію.

І ми пішли. А Василь залишився на піску — мокрий і жалюгідний.

Ніхто з нас не зронив ні слова, та чи й була в них, у словах, якась потреба? Ось-ось уже мав спалахнути обрій там, де сходить сонце. «А колекція? — нараз виринуло в моїй пам'яті. — А як же колекція? Але ж у нас попереду є півліта, — тут же заспокоїв я себе. — Ще цілій місяць. Теж, мабуть, не менш цікавий і переповнений новизни подіяхи. І зазаді, у нас попереду ще дуже багато цікавого, і завжди так буде, поки ми з Мит'ком».

Поки ми з Мит'ком...

1. Про події у творі разповідає

- A** бабуся Мит'ка
- B** оповідання
- C** Мит'ко
- D** Сергій

2. Фа-Діезом у повісті називали

- A** дядьку Гната
- B** діда Трохіма
- C** Ірину Семенівну
- D** Василя Троша

3. Події в повісті розвиваються в такій послідовності:

- A** рятування Василя — приготування ями — перша ніч біля озера — бурштиновий подарунок
- B** перша ніч біля озера — рятування Василя — приготування ями — бурштиновий подарунок
- C** бурштиновий подарунок — перша ніч біля озера — приготування ями — рятування Василя
- D** приготування ями — рятування Василя — перша ніч біля озера — бурштиновий подарунок

4. Які події в тексті повісті — звичайні, а як — пригодницькі?
5. Який епізод повісті найбільш емоційно напружений?
6. Хто з хлопчиків — Сергій чи Митько — був лідером? Чому витак вважаєте?
7. Яке походження має, за припущенням Митька, назва села Юрківка? Як утворилося слово Митькозавр?
8. Чи здогадався дід Трохім, хто вирів яму? Якщо так, то чому він не присоромив хлопчиків?
9. Чи усвідомлю, на вашу думку, Василь Трош беззлудість своєї поведінки наприкінці твору?
10. Чим повість Я. Стельмаха «Митькозавр з Юрківки...» близька до повісті Марка Твена «Пригоди Тома Сойера»?

11. Запишіть у робочий зошит свої думки про те, чого навчила вас повість Я. Стельмаха «Митькозавр з Юрківки...» (3–5 речень).
12. Прочитайте розділ VII за ролями.

1. Написати твір-роздум на тему «Яким я бачу справжнього друга». Використати на підтвердження своїх думок приклади з повісті Я. Стельмаха «Митькозавр з Юрківки...».
2. Підготуватися до усного переказу V або IX розділу повісті «Митькозавр з Юрківки...».
3. Знайти в мережі Інтернет або в спеціальній літературі основні відомості про загадних у повісті доісторичних тварин. Підготувати про них коротке повідомлення (за бажанням).

Леся ВОРОНИНА

(справжнє ім'я

Олена Анастасіївна Воронина)

(народилася 1955 р.)

Леся Воронина — сучасна українська письменниця, журналістка, перекладачка. Народилася в Києві, закінчила філологічний факультет Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. Цікаво, що за роки навчання вона встигла попрацювати кур'єром у Спільній письменників, лаборантом у школі, електромонтером на деревообробному комбінаті, екскурсоводом у Музей народної архітектури та побуту й на інших роботах. Останні роки письменниця працює головним редактором дитячого журналу «Соняшник».

Леся Воронина — з творчої родини, вона була дружиною Євгена Гущала (пригадайте: минулого року ви читали його оповідання «Лось»). Пише переважно для дітей, вона автор детективів, що об'єднані в серію «Суперагент 000»: «У пащі крокодила», «Пастка в підземеллі», «Таємниця підводного міста», «У загізних нетрях», «Таємниця золотого кенгуру», пригодницьких повістей «Пригоди голубого папути», «Таємниця Чорного озера», «Таємне Товариство Боягузів, або Засіб від переліку № 9». Саме цю повість і пропонуємо вам прочитати.

ТАЄМНЕ ТОВАРИСТВО БОЯГУЗІВ, або ЗАСІБ ВІД ПЕРЕЛЯКУ № 9

(Скорочено)

Розділ 1

Кактус показує колючки

Я обережно візирнув із-за рогу будинку й одразу ж підсахнувся: біля мого під'язу стояв Кактус. На жаль, з Кактусом, якого насправді звуть Сашко Смик, я знайомий маєже від народження — ми живемо в сусідніх квартирах. Мама каже, що сваритися ми з ним почали, ще тещачки у візочках. Варто було залишити наші колісочки поруч, як ми

білисі пляшечками з молочною сумішшю й намагался відترتі одне в одного іграшки. Не знаю, з чого почалася наша ворожнеча, але скільки я себе пам'таю, кожна наша зустріч закінчувалася якщо не бійкою, то штурханням.

Я до цього давно звик і ставився просто — як до неминучого лиха. Ми із Сашком завжди були однакові на згорт і сили в нас були рівні. Але після літніх канюків я побачив Кактуса й просто остоєвів. Розумієте, раніше Сашко був невеличкоти і худий, волосся в нього стирчало на всі боки, як колючки в кактуса, — через це його так і прозвали. А тепер він став схожий на гібрайд жирафи з орангутантом. Тобто виріс одразу на зві голови й накачав м'язи, як у Шварценеггера! І перша ж наша сутичка закінчилася тим, що я зрозумів: ось що відчувають альпіністи, потрапивши під гірську лавину!

Після цього я почав виходити з дому, як шпигун у старих фільмах — погодливо озираючись, а потім біг до школи крізь прокіпні двори. А коли все ж стикався лесь із Сашком ніс до носа, то просто тікав, як звичайний болгуз. А Кактус регутав мені в спину й кричав, колючими Карабаса-Барабаса з фільму «Пригоди Буратіно»:

— Підійди до мене, дитинко! Зараз як дам болюче!

Ось і тепер Кактус мене помітив, східрився та почав підманиювати пальцем. При цьому ще й приказував:

— Кишь-кишь, не бійся, я тебе трохи поб'ю, по-сусідськи, — і було видно, що зайдіти до під'їзду мені так і не пощастило.

Я відчув, що втягаю голову в плечі, моя черепаха, яка помітіла небезпеку й намагається скочити в панцир, і щодуху побіг геть, подалі від Сашка й від його нахабного переможного ретуту. По ногах мене бив футляр від скрипки — адже я саме повертаєсь з уроку музики, і це, здається, смішило Сашка найдужче. Адже він дражнив мене Поганськими Наганіні ще відтоді, як уперше побачив їз скрипкою. Хоча справжнє мое ім'я Клім Джура.

Серце в мене колатало як скажене, я задихався та відчував, що Кактус ось-ось скопить мене за шкірки й почне луптувати, — але тут сталося щось дивне й незрозуміле: люд, на який я наступив, раптом почав з'яко вгинатися під моїми нотами, і я шкере береть полетів у чорну прірву.

Розділ 2

Я став піддослідним кроликом

Спершу я почув звук. Він долинав звідкось іздалеку й був подібний до дзвижчання бджоли. Навколо мене панувала темрява, і хоч як я

вінливися туди, звідки почув оте тихе дзвінчання, не побачив нічого. Я почав напомашки просуватися вперед, все ще не розуміючи, що сталося — аже останнє, що я пам'ятав, було падіння. І ще було дивно, що я зовсім не злякався. Почував себе так, ніби те, що зі мною відбувається — це яксь комп'ютерна гра. Варто натиснути на кнопку, і все закінчиться.

Світло спалахнуло зненацька й застіпило мене. Виявляється, я стояв посеред великої порожньої зали. Стіни були глухі, без жодного вікна, а підлога під моїми ногами злегка вібрувала. Я підійшов до найближчої стіни, торкнувшись до неї — і в ту ж мить під моїми пальцями з'явився невеличкий отвір. Звідти, немов на пружині, вискоочила таця, на якій лежало кілька бутербродів і стодла склянка томатного соусу.

«Дивно, звідки вони знають, що я люблю томатний сік і бутерброди з лікарською ковбасою?» — подумав я й відчув, що справді страшенно зголоднів.

Шойно я взяв бутербода й пізніс його до рота, як звідкись ізгори почувся механічний голос:

— Смачного, шановний Клімче Миколайович! Раді вітати вас у секретній лабораторії ТТБ.

— А що це таке — ТТБ? — запитав я, швидко жуючи бутерброд.

— ТТБ — це Таємне Товариство Боягузія, — чітко відповів механічний голос. — А тепер прошу сідати.

Я відчув, що підлога під ногами гойдалася. З неї ніби виросло м'яке крісло. Я зручно вмостився на ньому й приготувався до нових кесподійанок. Та все ж, коли стіна перед мною розсунулась й перетворилася на велетенський екран, здригнувся. І навіть не через ці миттєві перетворення. На гіганському екрані я побачив вулицю, по якій шодуху мчала яксь зіщулена переликанка істота. І раптом упізнав себе — та це ж моя вулиця, по якій я тікаю від Кактуса, і це мене б'є по ногах скрипка, яку я стискаю в руці.

Стало так соромно, що я відчув, як падають мої щоки. І слізи набігли мені на очі. Хто вони, ці люди, що так підступно підглядали за мною? Яке вони мають право? Я вже хотів скопітися з крісла й спробувати знайти вихід із цього дивного приміщення, але тут згори знову пролукав голос. Цього разу він був не механічний, а цілком живий. Було чутно, що жінка, яка зверталася до мене, ледь усміхається:

— Не поспішай, ми відпустимо тебе, як тільки ти цього забажаеш. Але в нас до тебе є пропозиція. Хочеш узяти участь у таємному експерименті?

— У якому експерименті? — обурено вигукнув я. — Та я ж навіть не знаю, хто ви. І чому ви за мною спостерігали? І як я опинився у вашій секретній лабораторії?

— Перш інш я відповім, ти маєш пообіцяти, що збережеш все, про що дізнаєшся у таємниці.

— І ви не боїтесь, що я вас обдурую?

— Ні, — спокійно відповіла жінка, — нам досить твоого слова.

— Ну що ж — обіцяю, — легко згодився я, але при цьому, про всіх випадків, непомітно скрестив безіменний і середній пальці. Ах же кожному дурнемі відомо, що коли так скрещуєш пальці, жодна клятва не має сили.

— Ми винайшли засіб від страху. І ти повинен стати першою людиною, на якій ми хочемо його випробувати. Але повторюю: ти можеш відмовитися. Тільки зробити це треба зараз. Давши згоду, ти вже не зможеш стати таким, як раніше. Вирішуй!

Так само тримаючи скрещеними пальці, я кивнув і впевнено сказав:

— Я згоден!

Звісно, тоді я й узвіти не міг, які неймовірні наслідки матиме ця моя необачна згода!

Розділ 3

Знайомство з Жуком і Зайцем

(...) Урешті я опинився біля старого будинку з іржавою залязеною брамою, на якій висів великий старовинний замок. З цікавості я легенько поторсав маленький ворітця, що, здавалося, уросли в іржаві петлі, — і вони легко відчинилися. Ледве я ступив за хвіртку, як ворота за мною заклацнулися, і я зрозумів, що знов опинився в пастці.

Серце закататало так голосьно, що навіть шуха позакладато. Але я щосили стиснув пальці в кулаки й рушив далі.

— Ось ти й на місці, — почув я вже знайомий жіночий голос — той, що приймав мене до ТТБ — Таємного Товариства Болгузів. — Саме час розпочинати наш експеримент. Так, як ми з тобою домовлялися.

Навпроти мене стояла молода білява жінка, обличчя якої здавалося мені страшенно знайомим, але звідки я її знаю, нікак не міг згадати. Так буває, коли прокидаєшся й марно хочеш

ПРИГОДИ І РОМАНТИКА

приголомти той світ, у якому ти шойно стрибав із найкрутіших скель і перемагав озброєних до зубів бандитів.

— Отак зразу? — хрестко запитав я, ніби намагаючись виторгувати ще кілька хвилин на роздуми.

Але жінка вміть відчула мое вагання й уже зовсім інакше — жорстко й суворо наказала:

— Заходь у сад і починай тренуватися!

Я зробив ще кілька непевних кроків й інстинктивно відсахнувся. Повз мое вухо зі свистом пролетіла гострозуба металева зірочка й уп'ялася в стовбур старої яблуні.

— Нічого собі тренування! — обурено вигукнув я й озирнувся на біляву жінку, та поруч зі мною вже нікого не було.

Натомість звідкось із гущавини старого садка почувся пронизливий крик, і з кущів викотився живий клубок. Двог хлопців приблизно моє віку гамселяти один одного руками й ногами, вигукуючи тоді ще не зрозумілі мені слова:

— Засіб від переліку номер один!

— Засіб від переліку номер сім!

— Засіб від переліку номер чотири!

Я з острахом відступив від явнобожевільних хлопців, але в цю жительщину, мов нічого не сталося, припинили бійку. Підвестися й почали обтрущувати один одного від прилиплих до одягу листків і гілочек. Один із хлопців — крутловидий, зі смішними, довгими, мов у зайця, передніми зубами, усміхнувсь і сказав:

— Привіт, Музикант!

А другий, чорнявий, із чорними як смола очима й густими насупленими бровами, похмуро бовкнув:

— Ходімо готуватися до вечірньої операції. Ти й так затримався!

Розділ 4 Підготовка до секретної операції

Я слухавши, моя механічна лялька, пішов за хлопцями, ніби ми справді давно були знайомі й домовлялися про якусь операцію. Головне, що рантом я помітив — противний липкий страх, який переслідував мене ось уже кілька місяців відтоді, як мене відкупував Кактус, кудись зник. Звідь цього мене охопила цікавість і бажання приєднатися до Зайця й Жука — так я подумки прозвав своїх нових знайомих. (...)

— Сьогодні рівно о 21:00 ти стоятиеш під цим банком. Одягни шось діряве й брудне. Гратимеш жалісну пісеньку про байбачка. А ми співатимемо.

І раптом Жук затягнув тоненьким жалісним голосом, яому басовисто підспівував Зась:

По світу я попобродив,
І байбачок зі мною.
Побачив я чимало див,
І байбачок зі мною (...)

Все в світі крам —
Купи-продажи,
Мій байбачок зі мною.
За гроши ж душу не віддаш,
І байбачок зі мною.

— З байбачком ми тебе познайомимо при зустрічі! Він спеціально видресираваний — уміє витягти папірі з віщуваннями. А тепер біжі долому й готовіся. Спізнюватися не можна!

Не встиг я нічого сказати, як уже стояв за затінкою брамою, на якій знову висів іриційський замок. У мене в руках: крім футляра зі скрипкою, опинився ліхтарикний папір'єць, на якому було написано адресу, намальовано план-схему й додано слова пісні про байбачка. Усе відбулося так швидко, що я не встиг розпитати у своїх нових знайомих, що ж має відбутися ввечері. Шо це за таємна операція й навіщо я маю переднататися в лахи та грati на центральній плошці міста жалісну пісеньку про байбачка?

Розділ 5

Чи можна порушувати клятву?

Я сидів у своїй кімнаті й, мов загінотизований кролик, дивився на секундну стрілку годинника. Тепер наш настінний годинник нагадував мені велетенського хідкого уда, що захоптує секунди й хвилини, захоптує час, який залишився до таємної операції. У мене ще й досі стояв у вувах голос Жука: «Сьогодні рівно о 21:00 чекаємо тебе біля банку!»

На письмовому столі лежав клаптик паперу зі словами дитячої пісеньки про байбачка й планом банку. Цей будинок я й без того чузово знал. Просто тут працювала моя бабуся. Ні, не думайте, що бабуся в мене мільйонерша й очолює міжнародний банк. Вона там працює принципіальницю. Улітку я часто ходив із нею на роботу й допомагав полівати квіти й пилососити цілі кілометри килимових доріжок, що вкривали довжелезні коридори банку. Спершу ті коридори нагадували мені лабіринти, я весь час ішов не в той бік, але за тиждень уже орієнтувався в цьому хмарочесі, як у себе вдома.

Що ж вони збираються робити в банку? Може, я втрапив до банди грабіжників, і вони хочуть викрасти золоті аливи, що зберігаються в бронзованих підвалах? Тоді мені кінець — банк стереже ціла армія озброєних охоронців, а камери спостереження встановлено в кожному приміщенні. Я так поринув у роздуми, що підскочив мов ошпарений, коли бабуся поклала мені руку на плече.

— Господи, дітино, чого ти від різної бабусі схамешся, як від вогню? Хочеш піріжків? — І бабуся поставила переді мною тарілку, повну рум'яних піріжків із м'ясом.

Моя бабуся totutе найсмачніше у світі піріжки, а ще понад все вона любить квіти. Здається, варто їй просто торкнутися до якоїсь рослини, як та обишає, бруньки на її гілках розвиваються, і вона починає цвісти. І вся наша квартира, завалена старанням бабусі Солі, перетворилася на справжню оранжерею. Іноді я намагався допомогти бабусі поливати чи пересаджувати квіти, проте вона завжди лагідно, але твердо відсторонила мене.

— Ніколи не чіпай моїх квітів! — наказувала вона, коли затишата мене самого відома. — Вони знають і розуміють лише мене. Від торкання чужих рук квіти можуть загинути.

Я сприймав застереження бабусі, як старечі лівання. Та все ж нікому не порушував її заборони. Квіти в нашому помешканні є у сільській садибі, де бабуся жила влітку, додгода лише вона.

Я стріпнув головою, відігнав від себе ці недоречні тепер спогади про бабусині квіти, ухопив ще гарячий піріжок і, не попрошавшись із розгубленою бабусею, прокогом вискочив із квартири. До зустрічі залишалося 20 хвилин.

«Зорієнтуєся на місці!» — вирішив я. — Адже завжди можна сказати моїм новим знайомим, що мене просто не відпустили батьки. І навіщо ім знати, що мама з татом уже півроку працюють на розмョках піраміди в Єгипті. А може, ми взагалі вже ніколи не зустрінемося із Зайцем і Жуком...»

Хоча я добре усвідомлював, що так просто ця історія закінчитися не може. Здається, я втрапив у якесь хітро розставлену пастку, і клітки, яку я дав членам Таємного Товариства Болгузів — ТТБ, зв'язала мене по руках і ногах.

Розділ 6 І байбачок зі мною...

Коли я підійшов до площа, на якій височіла будівля банку, уже запали сутінки. Почав накrapати противний дрібний дощик, і ліхтарі,

шо освітлювали вулиці, тъмно вибліскували жовтим вологим світлом. Я тихо скрадався попід стінами прилеглих до банку будинків і намагався розглядіти Жука й Зайця. Та біля центрального входу до банку не було нікого.

Я полегшею зіткнув і вже збраний поверталися додому, коли з вузенької бічної вулички на площу вийшов кумедний візочок, який штовхали двоє хлопців. Убрані вони були в яскраві циркові костюми, на їхніх головах були одягнені блазенські ковпаки з дзвіночками, а на візочку у великий кліті з дротяним колесом усередині швидко перебирав запіжами... байбачок.

Засінь почав крутити ручку якогось дивного музичного інструменту, що висім у нього на грудях, і до мене долинули пронизливі звуки знайомої мелодії. Картина була така ізютьська, що я мимоволі засміявся, та в цю мить відчуваю, що хтось сильно штовхнув мене в спину.

Я кулею викотився на середину площі, мене помітили Жук і Засінь і почали взмахувати руками, підкликаючи до себе. Мені не залишалося нічого іншого, як підбігти до них.

— Де скрипка? — злого проснічав Жук, і далі хитаючи головою, поззенськоючи дзвіночками й тупчиючи на місці в такт жалісної музикі.

— Та не казіся, у мене є запасний варіант, — заспокоїв друга Засінь і показав очизна на стару обшарпану скрипку-четвертинку, на якій учиться грати шестирічні матюки.

Я заперечливо покітав головою, але Жук глянув на мене з такою злоттю, що я ахопив до рук скрипку-недомірку та смігчик, що валився біля неї на дні візка, і почав підігрівати Зайцеві.

— А тепер співай, — наказав Жук.

— Ви що, збожеволіли? А якщо мене хтось знайомий побачить? — обурився я.

Але було вже пізно. Управним руком Засінь натягнув мені на голову такий же блазенський ковпак, накинув на плечі чорний плащ, розши-

тий золотими зірками, і я стухляно, як дресирована мавпочка, почав і собі пританцовувати на місці й хитати головою, подзенькуючи пріштитами до ковпака ззвіночками.

«А от співати я не буду нізашо!» — подумав я, і раптом почув власний тремтічний голос, який жалісно затягнув пісеньку про сердечного гризуна.

Розділ 7 Навад на банкіра

Поступово навколо нас почали збиратися люди. Жінки скрушно хитали головами й примовляли:

- Нешасні діти, змушені заробляти на шматок хліба!
- Куди лівиться міліція? Дітей виганяють на вулицю жебрати!
- Хтось укінув до нашого візочка гриню, хтось постав цукерку, а якийсь чоловік із кейсом у руках усміхнувся і спідав:
 - Хлопці, а ваш байбачок уміє віщувати майбутнє?
 - Звісно, уміє, — усміхнувся у відповідь Заєць і простягнув руку до кіткі.

Байбачок уміть припинив крутити колесо, помнишорив на зні клітки й двома лапками витягнув з купи скручених у трубочку папірців один. Заєць спрятно підхопив паперову трубочку й, уклонившись і скинувши блазенський ковпак, позав й чоловікові.

Та що це? Прочитавши кілька рядків, написаних на папірці нерівним дитячим почерком, чоловік зблід, зіжмакав записку, катив її на землю й швидкими кроками постремував до свого бліскучого чорного автомобіля. Невеличкій натовп, що зібрався навколо нас, заікавлено зашумів.

— Видно, щось не дуже приємне наворожили капіталистові, — східно показала огридна тітонька з великою господарською сумкою в руках.

— Так ім і треба, олігархам менажерливим, — докинув і собі ділок із масивним ціпком у руках.

Він хотів ішо шось додати, але його слова заглушило пронизливе винтання гальм. На площе на шаленій швидкості в'їхав мотоцикл, на якому сиділо двоє невідомих у масках. Одни у кілька стрібків опинились біля дівчинки, якому щойно ворожив наш байбачок, висмикнув у нього з рук кейс і так само бліскавично підскочив до мотоцикла. Грабіжники зірвалися з місця, і за мить там залишилася лише біла хмарка диму.

Я вражено дивився вслід мотоциклові, бо раптом мені здалося, що оті двоє на мотоциклі нагадують... моїх маму й тата. Просто ось так стрілувати головою

вміє лише моя мама, а тато точнісінько так пригальмовує ногою, коли круто розвертає свій мотоцикл.

«Що за дурдій! — відігнав я від себе лиці підозри. — Батьки зараз спокійнісінько розкопують руїни єгипетської піраміди десь посеред пустелі, а мені з переляку лізути у голову всілякі нісенітнини!»

— Рятуйте! — зарепетувала оглядна тітонька. На її крик із банку вибіло троє здоровезніх охоронців. Вони кинулися до пограбованого чоловіка й, підтримуючи його під руки, повели в будинок.

— Тікаємо! — почув я голос Жука, озирнувшись побачив, що хлопці вже встигли перевілятися.

Кудись зникло інше блазенське вбрання. Тепер переді мною стояли два школярі в синіх форменних костюмах і білих напрасованих сорочках. Заєнь так само швидко переодяг мене: стягнув у мене з голови ковпак і зірвав із плечей чорний плащ, розшитий зірками. Хлопці входили за ручки візок і непомітило, як і з'явилася, розтанцювали в підворітті сусідньої з площею вулиці...

Я почав озиратися на всі боки. Куди тікати? Адже за зірть суди прийде міліція, і мене затримають як свідка або як учасника пограбування. Спробуй потім пояснити, чому опинився ввечері біля банку та ще й грав на скрипичці й співав дурнівату пісеньку про байбачка! Он скільки свідків навколо, і всі жвано обговорюють надзвичайну подію!

Шоправда, тепер мене важко було відізнати. Маленьку скрипичку Засєнь забрав разом із ширковим уборанням. Я знову був схожий на нормальну людину. Ось зараз спокійно піду геть, і на мене ніхто й уваги не зверне. Я почав повільно заликувати, але перед тим як зникнути, усе ж устиг нахиститися й підняти із землі зіжмаканий папірець — тобі, шо байбачок витягнув для веселого банкіра. Там було написано лише три слова: «Зараз тебе пограбують!»

Розділ 8 Гра в заховані скарби чи пограбування?

Щойно я ступив за ріг покрученої вузенької вулиці, як зне міцно вхопили за руку й потягли до підворіття. Хоч я пручався, мене заштовхали у двері якогось покинутого будинку. Тут я побачив своїх спільників — Зайця й Жука.

Байбачок спокійнісінько сидів на дві клітки. Колесо також замерло, і я подумав, що цей маленький гризун теж є учасником пограбування, адже саме його записка з передбаченими майбутнього впливула на банкіра так, що той геть забув про дильність і, не позтикавши охоронців,

сам пішов до своєї машини. Та мої сумні розгуми урвав хрипкий голос Жука:

— Ну що ж, перше випробування ти пройшов. Але не можна розслаблятися. Це лише початок.

— Початок чого? — запитав я, передчуваючи, що основні неприємності на мене чекають попереду.

— Та ти не тримти як зам'язь, — заспокоїв мене Закль і весело всміхнувся: — Уживи, що це просто гра. Ти ж любиш грatisя на комп'ютері, наприклад, у «Заховані скарби»? Пам'яткиш, як там треба проходити різні рівні, уникати пасток і ховатися від чудовиськ, які охороняють золото?

— Ну пам'ятай. Але ж то все не насправді. І коли в грі тобі випадково відривають голову, то це не болить...

— Та добре, голову тобі ніхто не відірве, — похмуро урвав моб сумніви Жук. — Хіба що ти сам пкатиш носа куди не треба. Ти навіщо прочитав записку?

— Ясно записку? — я здав, ніби кічого не розумію.

— Аму віддай і більше не лізь не у свої спрazzi. Твоє діло грatisя на скрипочці й виконувати накази. До речі, ти захопив план будинку? Без нього нам до банку не пробратися.

І тут я зробив те, про що потім пожалував. Але в цю мить мені страшенно хотілося позватитися перед хлопцями, які бачили, як хвильну тому я перетякався й хотів тікати додому. Я зверхньо посіхнувсь і сказав:

— Тю, а нашо мені той план? Я знаю цей банк, як власну кишеньку!

Розділ 9

Знайомий ротвейлер

Клім Джура із Зейцем і Жуком проникають усередину банку (благо, що Клім знов закинув тій, захвашений непотребом вхід із двору, адже злітку він тут часто бував зі сасюю бабусею, яка в банку працювала прибиральниця). На шляху хлопці натрапили на ротвейлера Бакса, який упізнав Кліма, та небезпека минула. Вирівняши створи в броньованому склі, хлопці проникли до кабінету директора, на стіні якого висіла картина із сільським пейзажем. В одну мить вона від дотику Жука розділилася на дві частини й почала роз'єджатися, відкриваючи вузеніший прохід у глибину стіни.

Розділ 10

Кривка блакитних жаб

Перше, що мене вразило, коли ми ступили крізь отвір, який відкрився в стіні, був дивний запах. Це був запах аромату й балотиних трав.

Так пахнув лужок біля бабусині хати в селі, куди ми з мамою й татом ішли щодня відпочивати. Але звідки болото посеред міста, та ще й на десятому поверсі цегляного будинку?

Та думати про це було ніколи. Спереду почулося пронизливе скрчання — ніби водночас засвистіло кілька розлючених міліціонерів. Потім ударив барабан, а далі на нас накотилася ціла тавіна шалених звуків. Голос був такий, що ми позатуяли вуха руками. Але Жук і Заєць уперто продовжували рухатися вперед.

Те, що відкрилося нашим очам, було таким дивним, що я навіть не стиг злякатися. У великому басейні, устеленому водоростями й лататтям, у зручних кріслах сиділи дивовижні створіння. З першого погляду було зрозуміло, що це космічні прибульці — на землі таких істот зроду не водилося.

Точіше, ці істоти найбільше скидалися на жаб — але величезних, та ще й яскраво-блакитного кольору. Морзи в потвор були сині, а баньків очі світилися червоною барвою. Перед кожною блакитною ропухою, що розвалилася в кріслі, стояв столик із частуванням, і на цих столиках були купками накладені хробаки, мухи й жуки. Найдинішим було те, що блакитні жаби жуваво перемовлялися, якщо можна було назвати мовою оті стразітливі звуки, що нагадували скрчання злішесякіх свистків і гупання барабанів.

— Шо це?! — уразлено запитав я.

— Тихо! Головне зараз — залишилися непоміченими й устигнути все зафільмувати, — прошепотів Жук і спрямував на жаб який бембет маленьку відеокамеру.

Тим часом Заєць витягнув уперед руку з приладом, на якому світився екран і мерехтіли колонки цифр, і почав робити якісь заміри.

Хловці так захопилися роботою, що не помітили, як із бічного коридору до нас кинулася істота, що віддалено нагадувала людину. Здавалося, що це якесь іграшкова фігурка, яку поспіхом виліпила маленька дитина, бавлячись пластиліном у садочку.

Ми прожогом кинулися за рятівного отвору в стіні, Жук натиснув на потайну кнопкі, і картина знову заклацнула — дві полівники стали на місце. А ми вилізли через вікно, скочили на пожежну драбину й почали спускатися по ній, увесь час оцираючись — чи не наадогають нас блакитні монстри. Нарешті ось воно — рятівне віко зі сміливими комірчицами. Жук, Заєць і я по черзі пірнули в нього, потім пробігли підземним коридором і вже за кілька хвилин столпи на захаращеному підламаним меблями й іржавим заляїччям подвір'ї.

Мені важко було зрозуміти, як під час нашої панічної втечі я знайшов потайні двері й урятував себе та своїх нових трузів від переслідування синьомордих потворів.

— Ну що ж, Музикант, ти витримав і друге випробування — не покинув нас у тому лігвіську й вивів на волю, — тепер Жук говорив по-дружньому, куди й поділся його зверхність і грубість.

— Просто нам доручили перевірити тебе в спіраксій операциі... Тільки так можна зрозуміти, чи людина підходить для роботи в ТТБ, — додав Засіць і усміхнувся: — Розумієш, ці хижі прибульці таємно завладіли вже половину світу.

— А цей банк — їхня основна база. Космічні окупанти пирощують тут мутантів-перевертнів і посилають їх на свої таємні завдання. Але найголовніше, що вони навчилися проникати в людську свідомість і підкоряти людей своїй волі, — похмуро додав Жук. — Наше товариство бореться з хабячою швілізацією. Але найгірше, що вони заразили майже все людство вірусом страху. Основне завдання — знайти протигруту.

Я стояв мовчки й ніяк не міг пройти до тамти. Невже все це відбулося насправді? Усі мої притуплення й пізокри луснули, моя мильна бульбашка. Я потратив не в банду розбійників. Мої нові знайомі — мисливці за хижими прибульцями.

— Заждіть, а як же ми можемо боротися проти прибульців, якщо самі — болгузі? — урешті вражено запитав я. — Адже ви так і називаєтесь: Таємне Товариство Болгузів?

— У цьому й увесь секрет. Вірус страху найперше вражає хоробрих. У них зовсім немає імунітету. А нам, тим, хто зник боїтися, усе життя треба боротися зі своїм переляком. Тому в кожного болгуза є свої засоби подолання страху...

Розділ 11 Паганіні стає Чаком Норрісом

Уранці Кліма розбудила бабуся. Глянувшись у ванній на себе в дзеркало, він побачив над бровою подряпину, усе пригадав і збалнув, що ТТБ — це зовсім не жарт. Вибігаючи з квартири, Клім зіткнувся з Кактусом. У цей момент Джура не розгубився: замість того, щоб тікати, він широко розставив ноги й поставив руки в блок. Кактус лише встиг вигукнути: «Це вже щось новеньке! Паганський Паганіні хоче стати Чаком Норрісом!» — але потім, переляканий, він присів, закрившись руками, і заскімлив тоненським дівочим голосочком: «Відпусти мене! Я більше не буду!» По дорозі до школи чињаль лялка, подібна до присоски лапа міцно вхопила Кліма за руку й потягla до піщаного кар'єру, на краю якого працював екскаватор. Ця дзвяга лапа була яскраво-блакитного кольору.

Розділ 12

Міраж на будмайданчику

За останні дні я побував у стількох неймовірних ситуаціях, що був певен — тепер мене вже нічого не здивує. Та виявилось, що я глибоко помилився, бо шойно на моїх очах пішаний кар'єр, на краю якого працював ескалатор, зник. Я не раз чув від своїх батьків розповіді про міражі, які вони бачили в пустелі. Але те, що я спостерігав тепер, нагадувало зображення на гіантському екрані, який раптово вимкнули.

Переді мною була рівна земля, без жодної травинки. Земля мала хвилястий іржаво-коричневий колір, і її покривали глибокі тріщини. Ніби тут шойно прокотився страшний смерч, убивши макіоло все живе. Але найгірше було те, що посеред цієї пустелі, яка враз утворилася на засії будмайданчика, сиділо потворне створіння.

Мені здалося, що саме його я бачив учора під час таємного бенкету в банку. Пригадані огизи синя півка з довжелезним язиком, баньката червоні очі, довгі лапи з перетинками й, головне, яскраво-блакитний колір шкіри цієї почвари говорили про те, що переді мною один із космічних прибульців.

Я спробував поворухнутися, але марно — мене ніби обмазали липким тягучим клесмом, і я почувався, як муха, що потрапила в павутину й не може поворухнути лапкою, тутуючись до того, що їй ось-ось зажеруть.

Синьопікій широко розлявив пашу, і з неї виправилися пронизливі звуки — свист, гуркат, дзвижчання й... кухання.

Я мізмоволі замрігався (уха я затулити не міг, бо мої руки були намертво приkleєні до боків), аж тут у моїй голові затунали слова:

— Слухай, нікчемне створіння! Ми, на відміну від вашої примітивної мови, володіємо досконалим мистецтвом передавати думки на відстані. Так отож сьогодні вночі, рівно о 3:00, на вашу планету прибуває основний десант могутньої цивілізації блакитних жаб. Останньою перепоновою на нашому шляху залишалося ваше Тасмите Товариство. Досі нам не вдається захопити жодного члена ТТБ. Тепер вам відмінно. Ти покажеш секретну лабораторію, і після цього експерименти проводити-хочемо лише ми... над вами.

Блакитна тварюка висоловила довжелезного язика, на льоту вхопила якусь необачну муху й з appetitom скрумала її. Як видно, наші мухи були для космічних прибульців найбільшим деликатесом, бо процес споживання сердешної комахи цілковито захопив синьопікого. Мабуть, земні комахи впливали на прибульців ще і як снодійне,

ПРИГОДИ І РОМАНТИКА

бо думки потвори почали плутатися, і вока, сажа того не усвідомлюючи, вибовката зайве:

— Пілорізмо цю смачнечку планетку... Вона нам на один зуб... Залишилося тільки проникнути в їхній штаб... Ням-ням, що може бути смачніше за мух... Тільки консервовані метелики під майонезом!

Велетенська синя ролуха захопла, але я встиг підслухати останню думку перед тим, як пожирач зух остаточно відкъючився:

— Цей люзький екземпляр ще не повністю приборканій. Щеплення переліку, напевно, не позіло. Гарразд, прокинусь і вкушу його як потрібно, тоді він стане моїм рабом назавжди й зробить усе, що я звелю.

Марно було чекати на допомогу. Тож я почав діяти швидко й рішуче. Налруживши всі м'язи, я почав звиватись, як вуж, і сантиметр за сантиметром рухатися в бік паркану, що оточував цей фальшивий будівельний майданчик. Нарешті я виловз за межі напаленого кола порепаної землі, де продовжував хропти синьотікій. (...)

Я протіз крізь дірку в паркані й опинився на гамбрійській вулиці. Мало не потрапивши під колеса автобуса, обігнувши свою школу й побіг до знайомого перехрестя. Туди, де кілька днів тому я так необачно наступив на металевий люк, що виявився входом до підпільній лабораторії ТТБ.

1. На гібрид жирафи з орангутантом схожий

- A** Клім Джура
- B** Сашко Смик
- C** Заєць
- D** Жук

2. Кличку Логанському Лаганін Клімові дав

- A** Жук
- B** Заєць
- C** батько
- D** Сашко Смик

3. Батьки Кліма працювали в

- A** банку
- B** Єгипті
- C** бебусиному селі
- D** ТТБ

4. Яке враження справив на вас Клім Джура на початку повісті Л. Вороніної «Таємне Товариство Боягузі», або Засіб від перелюку № 9?
5. Чи змінювався Клім протягом читання перших дванадцяти розділів повісті? Як саме?

6. Як ви думаете, чому космічні прибульці нагадують саме жаб, а не якось інших тварин, скажімо, кота чи собаку?
 7. З чого видно, що події в повісті відбуваються в нашій дні?
 8. Чого в прочитаному вами фрагменті повісті більше — реального чи фантастичного?
 9. Яке мовне явище видлено курсивом у реченні — Та ти не тремти, як ласець, — заспокої мене Засець і весело вспівуняє?
 10. Які моменти в прочитаному вами уриаку повісті найбільш таємничі, емоційно напружені? Запам'ятайте, такі моменти в художньому творі називають кульмінаційними.
- 11. Чи зустрічали ви у своєму житті таких, як Клім і Сашко? Людей якого типу нині більше у вашому товаристві — як Клім чи Сашко?
12. Кількома реченнями о прогнозуйте подальший розвиток подій у повісті. Запишіть свої думки в робочий зошит.
- 1. Прочитати розділи 13–22 повісті Л. Вороніної «Таємне Товариство Боягузів, або Засіб від перепалку № 9».
2. Вилісати в робочий зошит портретні характеристики Кактуса, Зайця й Жука.

Розділ 13 Я шукаю допомоги

Повертаючись додому, Клім підбіг до люка, що не провалювався, як минулого разу. Потім він почав пригадувати дорогу до старої брами, де по-значайомився з Жуком і Зайцем, але забагнув, що в пам'яті було наче провалля, ніби хтось витер цілій шматок спогадів. Через якусь мить до Джури прийшла допомога з неба: Йому на плече сів велетенський метелик (завбільшки з горобця) із прив'язаною до передньої лапки залишеною капсулою. У скрученому трубочкою посланні почерком Жука було написано: «Терміново повертайся додому. Нічого не бійся. Інструкції отримавш від...» У цьому місці був відірваний кутик аркуша. Клім прожогом гайнув до свого будинку.

Розділ 14 Послання від бабусі

Удома нікого не було. Клім помітив на столі маленький предмет, подібний до комп'ютерної флешки, але то був звичайний спортивний свисток на мотузці, із середини якого він почув голос бабусі: «Клімче, якщо ти зараз чуеш мое послання, значить мене захопили синьомордники. Не хвилюйся: зроби все точно так, як я тобі скажу...». Бабуся наказала з дна квіткового горщика дістати ключ, відчинити нам жовтий автомобіль, що стоїть у дворі під грушевою, сісти за кермо й отримати подальшу інструкцію. Жовтим автомобілем виявився... «Запорожець», хоча Клім розраховував щонайменше на «Мерседес».

Розділ 15

Найкращий у світі автомобіль – це...

Подвір'я було абсолютно порожнє. Зрозуміло: діти пішли до салонків і школ, а дорослі – на роботу. Та щойно я підійшов до «Запорожця» й почав устромляти іржавого ключа в шпарину замка, як на мое подвір'я зійшов екскаватор із величезними виставленими уперед ковшами. Мене здивувала те, що іхав екскаватор не ймовірно широко.

«Нічого собі будівельна техніка розвелася – якіс гоночні екскаватори шастають містом», – подумав я і враз зрозумів, що той екскаватор приїде саме до мене й до старенького жовтого «Запорожця».

Урешті мені все ж пощастило відімкнути пом'яті двері автомобіля, я скочив на переднє сидіння й судомно вхопився за кермо. Шо робити далі, я не знат. Ніколи в житті я не водив машини. Тим більше, що не було жодної гарантії, що ця іржава бляшанка взагалі зрушила із місця. А найголовніше: я не уявляв, як завести машину.

– Негайно пристебнися! – почув я механічний голос і відразу впізнав його. Саме цей голос привітав мене в підземній лабораторії ТТБ, куди я провалився крізь канатізаційний люк. Вагатися було ніколи. Ківш екскаватора вже наївся над самісінькою моєю головою. Я намащав ремені безпеки й одним рухом заклаинув їх на грудях. Не встиг я цього зробити, як мій старенький «Запорожець» загуркотів, немов ракета перед стартом, підстрибнув угору, наче велетенський гумовий м'яч, і вискочив з-під самісіньких затізних зубців гіантського ковша.

Краєм ока я побачив, що керує екскаватором уже знайомий мені синьомордий прибулець, який нещодавно захопив мене на фальшивому будмайданчику. Тоді мене врятувала ненажерливість блакитного хижака й те, що наша муха поділа на нього як снодійне. Тепер усе залежало від того, чи пощастить мені втекти від цього на старовинному матем'яковому автомобільчику...

Та я даремно хвилювався. Як видно, мій «Запорожець» мав приховані резерви. Бо, здивувавши мене шаленим стрибком, автомобільчик несподівано чхнув, потім різко розвернувся на місці й помчав назустріч нападникам.

– Шо ци робите?! – замрічав я, чомусь звертаючись до машини на «ви».

– Заспокойся й міцніше тримай кермо, – озвався все той же голос, а наступної міні автомобіль так само спритно підстрибнув й опинився позаду неповороткої машини. Прибулець почав смікати за важелі, намагаючись розвернутися. Величезна машина похитнулася й почала повільно завертаватися на празькій бік.

За кілька секунд посеред мого двору лежав перевернутий екскаватор, що надсадно гудів і смикався. Усередині скаженів блакитний прибульсь, марно намагаючись вилігти з перевернутої машини. На добі в нього росла величезна синя гуля.

А я, зрозумівши, що май «Запорожець» — найнадійніший і найдосконаліший автомобіль у світі, з полегшенням відкинувся на спину, сидіння й на шаленій швидкості понісся в безвість — назустріч небезпеці.

Розділ 16 Загадкова пані Соломія

— Це був їхній ватажок, — так само монотонно промовив механічний голос.

— Хто? — стрепенувся я, бо вже почав був зрізати.

— Істота, яка хотіла розчавити тебе ковшем екскаватора, — ватажок космічних прибульців, — терпливе пояснив голос.

Ми мчали автострадою з неймовірною швидкістю, якої я майже не відчував. Бачив лише, що придорожні дереви й кущі атингуються в якусь сушільну зелено-жовту смугу.

— Прошу тебе бути уважним і все запам'ятовувати. Сьогодні прибуває основний десант космічних хижаків. Блакитні жаби — це тільки їхні розвідники. Десант прибуває в пустетю. Саме туди, де ведуть розкопки твої батьки. Рівно о третій годині.

— Але чому мы ідемо туди самі? І лих з усім цим пов'язана моя бабуся? І мама з татом? І як ти збиралася встигнути? Навіть найшивіліший «Запорожець» не може літати зі швидкістю ракети.

— Пані Соломія все продумала. Ми будемо вчасно.

— Пані Соломія? — вражено вигукнув я.

Це не вкладалось у мене в голові. Соломія — ім'я моєї лагідної й завжди заклопотаної хатніми справами бабусі. Щоправда, її так майже ніхто не називає. Удома її на роботі вона просто бабуся Соля. І чи бабуся може захищатися від цих зловіх і підступних потвор? Бити синьомордиків шваброю й ганчіркою? Ніби вгадавши мої думки, механічний голос додав:

— Пані Соломія — видатний учений. Це вона винайшла проти-отруту від вірусу страху. А ним уже заражена більшість мешканців Землі. На жаль, синьоморян вистежили пані Соломію й зненашка захопили її. Та в неї, про всяк випадок, був підготовлений запасний плам. І виконати його маєш ти.

Я ще думав над щобіно почутими словами, коли відчува, що май швидкісний «Запорожець» гальмує. Візиримув у вікно й зойкнув від подиву — ми стояли посеред сільської садиби моєї бабусі.

Я ступив на зелений спориш і підійшов до криниці. Хотів напитися води й уже почав опускати відро на ланцюготу, коли почув долотіння крилець. До мене підлетів жовтий метелик — той, що зранку примиє записку, — і так, ніби він робив це все житті, спокійнісінько сів мені на долоню.

Тепер я зміг розібратися метелика краще. Усе в ньому було точнісінько таке, як у звичайних капустяних метеликів — і жовті крильця, що мініатюрна на сонці, і довгий хоботок, і шість лапок, і закрученні вусики. Ось тільки цей метелик був разів у десять більший за звичайного. Як і первого разу, до лапки в нього була прикладана капсула із запискою.

«Нічого собі, раніше була голубина пошта, а тепер метеликова», — подумав я й швидко пробіг записку очима. Там було написано лише одне речення: «Третій помідорний кущ ліворуч від паркану».

Я слухняно попрямував на бабусин город, підійшов до зеленого куща, на якому висіли стиглі червоні помідори. Шо робити даті, я не зміг. Підказок більше не було, тож я зміновало простяг руку й зірвав найбільший томат. Тієї ж хміті кущ почав поєльмо від іхажжати вбік, а під ним відкрилася металева поверхня, подібна до дитячої гірки, по якій так люблять спускатися малюки.

Що за чортівна! Я щоліта жив у бабусі — її село зовсім поруч із містом. Я стільки разів збирав на її городі огірки, картоплю й редиску. До речі, помідори бабуся чомусь завжди збирала сама... Може, тут теж скованка — як у горщику з-під калачиків?

Я всміхнувся своєму фантастичному припущення й, відчувиши, як від голоду булькає в животі (я не ів із самого ранку), куснув стиглій помідор. Та що це? Мої зуби наштовхнулися на твердий слизький пластик — помідори були штучні.

Розділ 17 Машинка часу існує

Я розширнувся зовкола — порадитися було ні з ким. Здається, уся відповідальність за визволення рідної бабусі з лабет хижих синьо-

мордів, не кажучи вже про порятумок світу, лягала на мене. Я вдихнув повні грузи повітря, замріжився й, сівши на металеву доріжку, що стрімко спускалася вглибину, полетів у безвість.

За кілька хвилин я плав на щось м'яке й пахуче. Сіно — тільки від нього йде такий солодкий дух. Я підвівся, простягнув уперед руку, відчува під пальцями вишніака, і за мить уся невеличка підземна кімнатка освітилася іскравим світлом. Я вражено оглянув приміщення. Уявити, що це криївка бабусі Солі, було неможливо, але я мусив у це повірити.

Ось на стіні наше сімейне фото, прикрашене вишитим рушником. Ось мої тато й мама біля пізніжжя єгипетської піраміди. А ось... Цю гарну молоду жінку я впізнав одразу — це її голос я вперше почув у таємній лабораторії ТГБ, че на її вимогу я заприємнувся, що візьму участь у секретному експерименті. І врешті — це з нею я зустрівся за брамовою, що вела в яблуневий сад, де відпрацювали пригоди моїх нові друзі — Жук і Заяць. Тепер я зрозумів, на кого вона схожа. Очі в неї були точисінсько такі, як у бабусі Солі, тільки обличчя зовсім малоде.

— Нічого не розумію! — прошепотів я й почав обстежувати днаний прилад, що стояв у кутку кімнати на старовинному столі, укритому химерезмом різьбленим.

Прилад нагадував комп'ютер, тільки замість клавіатури перед темним екраном лежала невеличка пласка скринька. Я спробував її відчинити, але кришка ніби приросла до чорного металу.

Я хотів підіважити її телом свого складаного ножа — марно. Шось підказувало — саме в цій скриньці захована розгадка всіх сьогоднішніх дивних подій, бо чому ж тоді бабуся спрямувала мене в цей підземний скорон?

Утративши надію відгадати бабусині секрети, я занесистено опустився в крісло, що стояло перед столом, і поклав долоню на кришку загадкової скриньки. Тієї ж міті поверхня кришки освітилася м'яким зеленим світлом, на ній виступили контури моєї руки з усіма лініями, рисочками й цятками. На екрані з'явилася молоде обличчя жінки, яку я не міг назвати бабусею.

— Ну що ж, здрастий, онучку, — сказала жінка з екрана. — Ось ми й зустрілися...

Від квіллювання в мене перехопило подих, та все ж я зміг прошепотіти:

— Хто ви?

— Я — Соломія, я мати твого тата. Тільки зараз мені тринадцять років. Я — з минулого. А тебе ще немає на світі. Зовсім недавно я сконструювала машину, за допомогою якої можна перенестися в часі та просторі. Тож я виїхала на тринадцять років уперед, щоб дізнатися, що станеться з моїми нашадками.

— Хіба так буває?.. Навіть якщо б Ви насправді винайшли машину часу, то за тринадцять років про неї б уже всі знали. І користувалися б нею, як мобілками чи комп'ютерами.

— Не все так просто, Кличе, — усміхнулася жінка. — Ти все зрозуміеш. Я польсю, якщо встигну. А зараз потрібно рятувати мене... стареньку, бо без мене врятувати світ не можна.

Розділ 18 Я відчуваю смак пригод

Пані Соломія наказала Климові взяти фотографію, на якій його мама й тато біля піраміди. Він мав перенестися на часольоті в те місце, де вони тепер зедуть розкопки, бо саме туди прибудуть основні сили космічних хижаків. Важливо випередити ворога. Треба перенестися у вчорашній день, бо тоді синьомодді ще не знали, що їх викрито в банку. Машиною часу виявилася «Запорожець», а ключем від нього — свисток.

Розділ 19 Поїзд крізь часопростір

«Запорожець» стояв посеред двору, і тепер, коли я знову, що це хітро замаскована машинка часу, то подивився на маленький кумедний автомобільчик зовсім іншими очима. Я прискіпливо оглянув сидіння, виготовлене з якогось невідомого мені сплаву. Воно було пружине й надзвичайно жіжме. Коли я вмостила спереду, сидіння враз набуло форми моого тіла. Тепер було зрозуміло, чому я не відчуваю перезантаження, коли мій «Запорожець» стрибав навколо екскаватора, мов осваженій лій кенгуру.

Я зняла зі «свистка» кришку й побачила маленький дисплей, по якому бігли знаки й цифри. Спершу то була якось абракадабра, а потім окремі літери почали складатися в слова:

«Витягни фотографію з рамки, приклади до неї руку. Потім набери на дисплеї потрібний час».

Я слухнуло виконав інструкцію — обережно витягнув фото з рамки. Після цього знайшов на «свистку» крихітні кнопкі — такі, як на електронному будильнику, — і виставив час. Потім замріжився й поклав руку на фотографію — просто на вершечок велетенської піраміди.

— Прошу пристебнути ремені безпеки. У разі непропекання цієї інструкції транспортуванням об'єкта може загубитися в часовому коридорі, — нагадав механічний інструктор.

— Нічого собі техніка! — обурився я. — А разом ці іржаві дверцята відватяться під час перельоту, і мене просто висмокче назовні. Тут ніякі ремені безпеки не допоможуть!

— Шановний Кліміс Миколайовичу, — озвався голос, чітко вимовляючи кожну літеру, — вступаючи до ТТБ. Ви заприсяглися допомагати нашій організації. Отже, прошу зосередитися і приготуватися до переміщення.

Мені не заливалося нічого іншого, як відкинутися на зручному сидінні, пристебнувшись, замріжитися — і сподіватися на те, що часоліт не провалиться в якусь часову яму й не заблукає на манівцях часу й простору.

Якщо ви думаете, що політ на часольоті хоч трошки подібний до того, що нам показують у фантастичних фільмах, то це дурніці. Я теж чекав, що ось зараз навколо мене закрутиться вихор, мене затягне в гігантський коловорот і покесе із шаленою швидкістю крізь часовий тунель. Та навколо памувала абсолютна тиша.

Я розлючував очі, упевнений, що статася якось помилка, збій у програмі, і часоліт, тобто старенький жовтий «Запорожець», стоїть собі спокіймісінько, як і стояв, посеред бабусиной садиби. Однак я в ту ж мить переконався, що стрібок у часі відбувся. Просто це сталося зовсім не позітно. Ось ще секунду тому я був в українському селі, а тепер мій автомобільний стояв на вершечку височенної успільнині фараонів.

На хастя, ця піраміда завершувалася не гострою верхівкою, а була стесана так, ніби якийсь велетень зрізав вершечок піраміди гігантським ножем.

Колись батьки розповіли мені, що саме через цю дивну особливість — стесану верхівку, вибрали цю піраміду для розкопок.

«Хто ма, — подумав я тепер, — може, і хвікі космічні прибульці також обрали місцем свого приземлення цю "мічену" піраміду, щоб легше було зорієнтуватися серед безкраїх пісків?»

Ця думка видалася мені такою безглуздою, що я мимоволі розміявся. Серед нічної тиші мій сміх прозвучав несподівано голосно.

Я перелікав затулив рота руками, та було запізно — я почув характерні звуки. То ласкати по холодному каміні, укритому нічною росою, жаб'ячі лапи з перетинками. Здається, синьоморди все ж використали мене.

Розділ 20

Синьоморди настувають

— Часовий перехід закінчено! — нагадав про себе мій механічний інструктор. — Ми перебуваємо на Африканському континенті. Зараз рівно перша година ночі 26 вересня 2012 року.

— Зажди! — вигукнув я — Алё ж я встановив на дисплей не 26, а 25 число! Ми помилилися на штуку добу. Тепер я не встигну попередити батьків.

— Пробачте, — так само спокійно відповів автомат, — як я вже повідомляв, ця машина є експериментальним зразком. Часом траплються зірбні похибки. Але мешає нічого простішого — спробуйте ще раз. Перепрограмуйте завдання, і ми вміємо опинюємося в потрібному часовому відразку.

Я почав кірвою натискати на кнопки «світла». Руки в мене тримали, і я ніжк не зміг набрати необхідні цифри. Коли ж урешті мій це вдалося, на математичному екранчику засвітився напис: «Технічні несправності. Тимчасова зупинка програми».

Ласкання жаб'ячих лап стало дедалі голоснішим. Потрібно було діяти швидко й упевнено. Я знат, що коли затримаєшся хоч на секунду, до мене додадуться блазні жаби. І тоді, як обіцяв синьомордий любитель мух і метеликів під майонезом, я перетворюся на підлостілного кротика. Мить — і я вже сідів усередині «Запорожця», ще мить — і я, ухопившись за кермо, крутнув його так, що машина піскочила й полетіла по прямовисній стіні піраміди донизу.

Напевно, я б не ризикнув виконувати цей карколомний трюк, якби не знат, що мій «Запорожець» уміє стибати, мов гумовий мяч. І справді, зіткнувшись із землею, автомобіль піскочив кілька разів, а тоді благополучно спинився біля підніжжя піраміди.

Я вистрайбнув назовні й тут-таки наштовхнувся на купу розкиданіх глемінних черепків. Небо було чисте й зорянє, а місяць сияв так, що можна було добре роздивитися все довкола. Було зрозуміло, що табір моїх батьків захопили зненацька. Найдколо валялися інструменти для розкопок, консервні бляшанки, пластикові пляшки з водою та розверті на клапті намети, але людей не було ніде.

Я розгубився...

І враз побачив виразний слід. Це була накреслена на піску стрілка, спрямована в глиб пустелі. Я візмав цю стрілку — то був герб Андрія Джури, нашого предка-козака, який під час воєнних походів скрізь, де опинявся, залишав після себе цей знак. Ми з батьком, коли ходили в походи, також позначали своє перебування викладеними із шишок, гілочок чи камінців стрілочками, що закінчувалися двома маленькими хитромудро закрученими літерами — Д і Ж.

Отже, батько знову знає, що я можу прийти на допомогу, і мені нічого не доведеться йому поганювати. Тепер я почав розуміти — уся наша родина пов'язана з Таємним Товариством Боягузів, ось тільки я дозвідався про це останнім. Я сів у «Запорожець», і мій вірний диво-автомобіль полізув по в'язковому піску легко, немов по розкинній асфальтованій трасі. Мені здалося навіть, що ми трохи піднялися над землею. І справді, коли я висунув у вікно й глянув униз, то побачив, що ми летимо на повітряній подуші так, як на півночі їздять снігоходи.

За кілька хвилин я почув гуркіт мотору, і мене застіпили потужні фари величезного «Джипа», що мчав нам навпереди. Як видно, блакитні преібульці визнавали тільки такі — найбільші земні автомобілі. Спершу екскаватор, тепер цей автомобільний монстр із задоровецьким бампером, купою різникользових фар і піліфарників і величезним салоном для пасажирів.

З усіх вікон «Джипа» виглядали огніні сині піни космічних хижаків, і до мене долинули вже знайомі звуки — свист, гуркіт і вереск. Так синьоморди спілкувалися між собою. Певно, космічні загарбники вже подумки потирали свої липкі перетинчасті лапи, уявляючи, як зараз вони завітрашки розчавлять ного маленького «Запорожця».

Та жовтній автомобільчик повторив той самий фокус, що й на моєму позаді і. Він раптово спинився — і в ту мить, коли велетенський «Джип» мав розігнати нас, як змінець, машинка високо підстрібнула в повітря й приземлилася позаду нападників. Блакитні космічні ропухи різко скрутили «Джип» праворуч, потім ліворуч. Ше кілька стрибків довкола заморочених синьомордів — й ось уже потужний «Джип» лежить догори колесами, а всередині в ньому безсилу борсаються блакитні похірачі комах.

Розділ 21 Козацька світлова абетка

Спекавшись переслідувачів, я розумів, що зараз головне — чимшилше розшукати батьків. Адже я добре пам'ятав, що чужопланетних хижаків під час таємного банкету в банку було кілька десятків. Довголапий синьоморд — той, що захопив мене на будмайданчику, — сказав, що основний десант міжпланетних окупантів прибуває сьогодні рівно о третій годині. Отже, у мене залишається зовсім мало часу. Слодіватися на те, що часоліт запрашює, було зарно — як повідомив мені автоматичний інструктор, це був лише експериментальний зразок машинами часу.

«Ось чому памі Соломія (навіть подузики я не міг називати цю молоду вродливу жінку своєю бабусею) зникла з екрана в бабусиній підземній кімнаті, навіть не встигнувши проінструктувати мене як потрібно, — засігався я. — Шікаво, чи вдосконалить вона свій часоліт у майбутньому. Хоча, що це я? Майбутнє — ось воно...»

Я тут заплутався в інших часових загадках і вирішив, що спробую в усьому розібратися згодом. Тобто тоді, коли ми врятуємося від космічного десанту й урятуюмо Землю від ненажерливих прибульців. Я почав роздивлятися навколо й помітив, що на сусідньому пішаному пагорбі блімає слабкій червоний вогнік. Придивився й помітив, що той вогнік то засвічується, то гасне з різними проміжками часу.

— Та це ж таємна світлова азбука роду Джур! — вигукнув я, забувши, що, крім моого механічного інструктора, котрій час від часу дає мені настанови, поруч немає жодної живої душі.

Але зараз я так зрадів, помітивши близьманик цього слабенького вогніка посеред пустелі, що мені вкрай потрібно було хоча б із кимось поділитися.

— Розумію, — пролунало мені у відповідь, — мої господиня ве раз розповідала про цю таємну азбуку, яку винайшов козак-характеристик Анзрій Джур. Нею користувалися козацькі вартої, що пильнували в

степу, чи не йдуть в Україну турки чи татари. Козаки будувати високі дерев'яні вежі так, щоб з однієї було видно вогняний сигнал. якій посилають з іншої. І ось так, від вежі до вежі, той сигнал доходив аж до Запорозької Січі.

Розділ 22 У Всесвіті дрібниця не буває

Я скерував свого «Запорожця» в бік мерехтливого вогника, і за кілька хвилин ми вже здирилися на верхівку пішаної гори. Шо близьче ми підійшли до червоного вогника, то меншими і слабшим він ставав. Я вже почав боїтися, що це чергова пастка чи зімраж, аж тут почув відомий голос мамі:

— Привіт, синку, нарешті ми тебе дочекалися!

— Ну що, перестав боятися? — озвався їй татів голос, і вони обє з'явилися з протилежного боку пагорба.

Тато тримав у руках невеличкого ліхтарика з червоним скельцем і говорив так спокійно й упевнено, що я й справді зовсім перестав боятися. За ті півроку, що ми не бачилися з батьками, мама й тато якось змінилися. Спершу я не міг зрозуміти, у чому річ, а тоді згадалася — засмага на іхніх обличчях була така густа, що вони стали схожими на кочівників пустелі — берберів. Не вистачало тільки заравану верблюдів і довгого, до землі, одягу.

Мені так багато потрібно було розповісти мамі й татові, що я просто не знав із чого почати. А найголовніше, що мене здивувало, — то ще те, що вони поводилися зі мною так, ніби нічого надзвичайного не відбувається.

— Бабуся... — почав я, та мама мене перебила.

— Ми все знаємо. У нас був прямий зв'язок із штабом ТТБ, — і мама по-змовнишкі підморгнула мені.

— Шоправза, синку, ми чекали на тебе вчора. Твоя затримка трохи ускладнила ситуацію, — здав тато.

Я обурився:

— А ви знаєте, що сьогодні вранці мене захопив огідний синьомордій обмутав мене якось типного гідотого, як кокон шовковопряді? Я теде від нього втік. А потім ще скажений голубий прибульєш на екскаваторі. І ця жінка, яка каже, що вона моя бабуся.

Тато пильно глянув мені в очі й дуже серйозно сказав:

— Кличе, а хіба ти не помітив: ти ж найже відлікувався від страху! На жаль, таких, як ти, на Землі тепер дуже мало. Просто майже всіх мешканців нашої планети заразили вірусом страху. Протиотруту від цієї страшної епідемії вигналиша наша бабуся, але справа в тому, що тепер вона потрапила в полон до синьомордів.

— А та... пані Соломія, вона не може допомогти бабусі Солі? Тобто самій собі?

— Розумієш, за законами часопростору людина не може зустрітися сама із собою в іншому часі. Тоді вільбуються непоправні зміни в Усесвіті. І невідомо, як складеться ціла історія людства.

— Через таку дрібницю? Це неможливо!

— У Всесвіті дрібниць не буває, запам'ятай це! А тепер годі базікати. У нас залишилося якихось дві години. Необхідно зустріті наших космічних гостей як потрібно.

Розділ 23 Зброя проти комахожерів

Мама й тато швидко заскочили до жовтого «Запорожця». Цього разу ми з мамою сіли на заднє сидіння, а тато вхопився за кермо, натиснув на якийсь важіль, і наша диво-машина піднялася в небо й стрімко полетіла до піраміди зі зрізаною верхівкою. Тато керував автомобілем так упевнено, що я зрозумів — він їздив на часолітті не раз. А я з подивом відкривав у непоказаному обшарпаному «Запорожці» все нові й нові властивості.

— Послухай, мамо, я пригадав, що наша бабуся найчастіше співає пісню про комів із слово грифонського, а ще дуже любить жутикати собі під ніс пісню групи «Бітлз» «Yellow submarine», що в перекладі означає «Жовтий підводний човен». То, може, наш «Запорожець» і під водою може плавати?

Тато тільки всміхнувся і пробурмотів:

— Я розумію, що ти став таким спостережливим. Шо ж, цілком можливо, що ця машина універсальна. Бабуся виктала в ній всі свої знання й уміння.

Я вже хотів розповісти про те, як ключ від часольоту заклинкою він помилково заміс мене не в той день, але вирішив, що засюю це пізніше, за сприятливіших обставин.

А зараз, зробивши два кола над усипальницею фараона, наш автомобіль беззвучно приземлився біля південної стіни піраміди.

Швидко за мною, — прошепотіла мама й побігла до стіни. Вона торкнулася сушільної, гладенько обтесаної кам'яної брилки, натиснула на якусь невидиму кнопку — і величеська стіна раптом почала опускатися вниз, і врешті перед нами відкрився широкий прохід усередину гробниці. Тато швидко заішов туди на часольоті, ми заскочили за ним, і за мініть стіна вже стояла на місці.

— А тепер повозьтеся дуже тихо, — наказав тато, — синьоморди мають гострій слух. До того ж вони вміють перехоплювати людські думки на відстані. Це давня війовничча цивілізації. І вони мають багатий досвід у захопленні нових планет. Зброй проти них практично не єснє.

— Узагалі-то зброя є, — тихо промовив я. — Шоправда, я не знаю, чи ми зможемо нею скористатися.

— Ти жартуєш, яка зброя? — дорікнула моя мама. — Хіба можна сміяліться в такий момент?

— Я не жартую, — від хвістовання в мене пересохло в горлі і я ледве віддавив із себе. — Мухи!

— Про яких мух ти говориш? Так, ми знаємо, що блакитні жаби люблять ласувати нашими комахами, але до чого тут зброя?

Я пригадав, як сьогодні ранку звичайна муха підішла на довготривалий прибульши, як він утратив пильність, а згодом узагалі захопів, повністю відключивши, проковтнувши охму-едину муху.

Мені знадобилося лише кілька хвилин, щоб детально описати банкет, який зафільмували Жук і Заєць, і розповісти про зібрану муху, що підішла на прибульши як снодійне.

Батьки перезиралися, а тоді скоптили мене в обійти й тихенько, щоб не почули хижі чужопланетянини, промовили:

— Урятован!

Розділ 24

Жук і Заєць утрачають надію

Правду кажучи, я не зовсім зрозумів, чому моїх батьків охопила така бурхлива радість. Ну гаралі, розлоків я Ім про те, що комахи

ПРИГОДИ І РОМАНТИКА

діють на синьоморські як снодійне, — але де ми наберемо стільки кочкарів, мух її усіляких кузьок? Проте скоро я дізнається, що стародавні перекази її таємниці ролини Джур можуть стати в пригоді всьому світові.

Мама клашната вимикачем, і я побачив, що стою посеред добре оснащеного центру керування. Тільки зрозуміти, чим саме керують із цього центру, я не міг. Та ось відчиналися невеличкі бічні дверцята й до кімнати ввійшли... Жук і Заєць. Однак тепер вони були взагнані не як блазні — у чудернацькі ковпаки з дзвіночками й розшиті срібними зірками плащі. Ні, переді мною стояли справжнісінькі зешкани пустелі — бедуїни. На головах в обох були намотані високі тюрбами, а вбрани вони були в довгі, до п'ят, сорочки.

— А ви як сюди потрапили? — уражено запитав я в хвості.

— Ось це якраз було зовсім просто — у нашому Тасманому Товаристві Боягузів є й льотчики. Якісь три години польоту — і ми опинились у пустелі, — пояснив Заєць.

— Представники нашої організації роблять все, що можуть, але пізстуний вірус страху вражає все більше й більше людей.

Побачивши моїх батьків, літник зсміхнувся, але за мить іхні обличчя знову спохмуруніли:

— Ми обстежили всі навколошні селища бедуїнів. Серед них немає жодного злорогового. Епідемія страху охопила всю планету. Ми сподівалися, що зможемо використати протигутту, яку винайшла памі Соломія... — Жук із надією глянув на моїх батьків.

Але тато заперечливо похідив головою.

— У такому разі никому буде чинити опір десанту прибульців, — сумно промовив Заєць, і, здається, уперше я не побачив на його обличчі чі усмішки — звичний оптимізм зрадив і його.

— Ніколи не можна впадати у відчай, — заперечив тато й помахав нас усіх за собою.

Він рушив по вузеньких сходах. Стелла в цьому тісному коридорчику, що крутко злімався вгору, була зовсім нічим. Навіть мені доводилося пригинатися, а тато зігнувся майже напіл. Та наша маленька група продовжувала вперто підніматися все вище й вище. Урешті ми дійшли до другого рівня піраміди, і тато освітив потужним ліхтарем бічну стіну кімнати.

— Та це ж наш родовий знак! — мемоволі вихопілось у мене, коли я побачив на стіні загрізблему стрілу з двома мамальованими літерами — Д і Ж.

— Так, тут ще чотири століття тому побував наш прапрапрапраділ Андрій Джура. Він справді був джурою-броеносцем у козацького ватажка-характерника Омеляна Мухи. І знаєш, чим прославився той характерник? Він змав, як привертати цілі хмари комах і нацьковувати їх на ворогів. Звідти й отримав прізвисько — Муха.

— А твій прапушур перебрав від Мухи його таємні знання, — зазада мама. — Разом вони мандрували по світах, разом вивчали науку характерництва. А згодом усе, що знали, сковали тут, серед непролазних пісків африканської пустелі. І ця піраміда — єдине послання в майбутнє. Нам із татом пощастило розшифрувати майже всі закодовані знаки. Залишилося зовсім небагато, і ми зможемо прочитати весь створювальний заповіт, але головне, що ми знаємо приворотний сигнал, який збере сюди мільйони комах.

1. Послання в капсулі, прив'язаній до велетенського метелика, було написане почерком

- A** Зайця
- B** Жука
- В** бабусі
- Г** прибульця

2. Машиною часу виявила

- A** «Мерседес»
- B** «Запорожець»
- В** екскаватор
- Г** підземний люк

3. Одна з підказок містилася в

- A** огірку
- B** редисі
- В** помідорі
- Г** картоплині

ПРИГОДИ ТРІМАНТИКА

4. Що ви дізналися про членів родини Кліма Джури в розділах 13-24?
5. Чи відповідальний Клім Джуря? З яких учнів це видно?
6. Який автомобіль протиставляється «Запорожцю», котрим подорожував Клім? Як ви думаете, чому авторка повісті в цій ситуації підтримала саме вітчизняного виробника?
7. Чому, на вашу думку, у пригодницькому творі прибульці мають приземлитися саме вночі?
8. Чому Клім Джуря навіть подумав не міг назвати пані Соломію бабуєю?
9. Яку зброю Клім підказав своїм батькам для використання проти космічних завойовників? Як цей учинок його характеризує?

10. За якими ознаками повість «Таємне Товариство Боягузів, або Засіб від переляку № 9» можна назвати пригодницькою?
11. Нагадаємо: кульмінаційним називають момент високого емоційного напруження в художньому творі. Таких моментів може бути кілька. Визначте два-три кульмінаційні моменти в розділах 13-24.
12. Називте фантастичні фільми, у яких прибульці намагаються захопити нашу планету. Чим вони нагадують повість Л. Ворониной?

1. Прочитати повість Л. Ворониной «Таємне Товариство Боягузів, або Засіб від переляку № 9» до кінця.
2. З'ясувати в спеціальній літературі чи в мережі Інтернет, хто такий джуря та чого називали харacterниками? Підготувати про ці поняття невелике повідомлення (за бажанням).

Розділ 23 Космічні загарбники прибувають

Зненашка пілтога під нашими ногами почала вібрувати, а звідкись згори пролунав звук, подібний до гуркоту грому. Було таке враження, що у верхівку піраміди шобіно влучила страшної сили блискавка.

Я гліняв на годинника й заригнувся. Стрілки показували рівно третю ночі.

— Здається, прибули наші незнані космічні гості, — дуже спокійно сказав тато, потім провів рукою по намальованій стрілці. У ту ж мить у стіні відкрилася ниша, з якої тато витягнув невеличкий металевий предмет. Так, ніби він робив це щодня, тато прикладав предмет до губів, міцно затис його зубами, а тоді кілька разів злегка підарив пальцем по невеличкій пластині, що стриміла всередині дивного інструмента.

— Та це ж дримба, — прошепотів у мене за спинуо Засіль, — тільки форма в неї інша, ніж у звичайних дримб.

Дивні звуки залинуали під склепінням кам'яної зали. Вони нагадували пронизливе дзвижчання, і свист вітру, і зворотіння струмка. Не припиняючи грати, тато рушив по вузеньких сходах логори. Ми незовсім заворожені сунули за ним, аж поки опинилися біля невеличкого металевого люка. Тато на хвильку урвав гру на дримбі й звичним рухом розчазнув люк. Нам в очі відрило спілуче світло, а потім ми побачили космічні кораблі прибульців. То були гіантські прозорі капсули, що зависли над пірамідою. З кожної капсули струменів потужний сніп світла, спрямованого на усічену верхівку піраміди.

Коли наша невеличка команда вийшла на верхній майданчик, усі світлові промені вміти зосередилися на нас. Я відчув себе таким же беззахисним і маленьким, як та муха, котру сьогодні вранці на моїх очах проковтнув довготалій синьохорд.

— Вони знижуються, —тихо промовила мама й узяла мене за руку.

— Я не думав, що їх буде аж так багато, — зауважив Жук, і я відчув, що він, попри всі намагання, страшенно хвилюється.

— А я почувався, як на арені ширку, — пожартував Засіль, і раптом підстрибнув і зробив у повітрі сальто-мортале.

Розділ 26

А тато грає на дримбі

Тато продовжував вигравати на дримбі, звідусіль наче почали линуті звуки, що перетворилися на сущільній мільйонноголосий хор. До піраміди наблизилися величезні хмарі оскаженелікома! Їх цікавила тільки по жива, потім вони почали несамовито крутитися на всі боки. Іхня поведінка зацікавила прибульців у капсулах, які згодом почали спускатися по драбинах... Це нагадувало масовий каз. Небезпечних космічних завойовників тепер можна було брати голими руками.

Розділ 27

Я розмовляю мовою синьомордів

Тепер я зрозумів, чому тато казав про синьомордів, ік про представників страшної інвалізії міжгалактичних загарбників. На спині в кожного з прибульців висів апарат із широким дулем і приталений до його балону.

— Це газ, — сказала мама. — Він може паралізувати будь-яку живу істоту. А потім їх починає робити із нею, що схочуть. Ми знягли дістати кілька таких базонів у тих космічних хижаків, що прибули першими, і дослідити їх.

Тато на хвиліну позинув грati на дримбі й додав:

— Найстрашніше, що той газ абсолютно безпечний для самих синьомордів. І взагалі, як виявилось: представники цієї агресивної інвалізії не чутливі до жодної отрути. Вони самі можуть отруїти будь-кого. Особливо небезпечний вірус, що його розносять ці паразити, — вірус страху.

Край неба поволі ставав рожевим, потім з-за обрію вигулькою лурпурое сонце, і над пустеллю розвіднілося. Картина, що постала перед нашими очаха, була фантастична. Скільки слагало око, пустеля була вкрита величеннськими блакитними рапухами, що лежали на піску дотори черевами й голосно хропли.

— Оце так непереможні космічні завойовники! — зарекав Зась.

— Страшна загроза людству! — зневажливо дозинув Жук.

— Вони просто обкірліся й упали в сплячуку, — пожснів тато.

— Потрібно скоріше їх змешкодити, бо вічно грati на дримбі наш тато не зможе, — по-діловому промовила мама.

— А головне: скоріше дізнатися, куди синьоморди заховали нашу бабусю, — озвався я. — Думаю, найбільше про це нам може розповісти ось цей муҳожер. — я показав на мого давнього знайомого синьоморда, що лежав, розкинувши ляпн, посеред майданчика. Нападника легко було відізнанти, адже після того, як він гнався за мною на екскаваторі й перекинувся, на лобі в ненажери вискочила велика синя гулля.

— Цікаво, як довго синьоморди сплатимуть? — замислено промовив тато. — Якщо кожем із них проковтнув щокайменіше сотню комах, то годин за п'ять вони хропітимуть. Що з мими робити далі, я поки не знаю, але головне їх чимшивидше змешкодити.

Я підійшов до чужинця з гулею на лобі й обережно поторсав його за плече. У ту ж мить у голові в мене задунало:

— Як смачно! Як поживно! Земні комахи — найкращі в усій галактиці!.. А стару чаклунку ми гарненько заховали. Її тепер ніхто її ніколи не знайде. Та її шукати буде ікому. Наш десант окупує всю цю планету. Спротиву аборигенам не чинитимуть — усі вони інфіковані нашим вірусом. А хто не піддався, тому силоміць зробимо шеплення. І нічого протиструта не допоможе. Ось тільки б допастися до їхньої секретної лабораторії... Цивілізація блазтінів жаб — найвеличніша цивілізація Всесвіту! Ми нездолані! Люди стануть нашими рабами й працюватимуть на мушиних фермах — вирощуватимуть комах-бройлерів. Ми експортуватимемо чудові комашині консерви в кожен куточек галактики!

Я отямлюся лише тоді, коли тато сильно струснув мене за плечі. Биняється, я так перейнявся думками синьомордого чужинця, що почав смішіти, кускати й класкати язиком.

Оговтанівшись, я коротко переговів усе, про що довідався, уступивши в телепатичний контакт із космічним хлопаком, і побачив, як мої батьки й Жук із Зайцем захвилювалися.

Стало зрозуміло, що святкувати перемогу ще зарано.

Розділ 28 Пірамідосерфінг

На вигаданих татом і мамою пластикових саночатах усі спустилися по гранях піраміди донизу (цей спосіб переміщення Клім подумав назавжди пірамідосерфінгом). Перед тим вони прив'язали до саннат причмокливих комахожерів. Космічні прибульці впали в тибокий транс, а всі думали над тим, як іх знешкодити.

Розділ 29 Нехай синьоморди посплять

— Друзі, — замислено мовив тато, лігавтися на вкриту сплячими синьомордами пустелью, — якщо зараз ми почнемо перетягати цих пузатих ловголапів до нашої піраміди, то не впораємося й до вечора.

— А що ти пропонуєш? — сквильовано запитала мама, поглядаючи на годинник.

— Просто заблокувати їх за допомогою часольту.

Я зливовано поглянув на тата. Адже, як мені здавалося, я вже досить добре вивчив усі властивості бабусиного винаходу, але про якесь там блокування я не знову нічого.

— Усе дуже просто, — пояснив мезі тато. — Справа в тому, що часольт має універсальні властивості. Він мусить захищати мандрівника в часі

ПРИГОДИ І РОМАНТИКА

та просторі від будь-яких небезпек. Тому в нього закладено безліч програм.

— А звідки ти про все це знаєш? — не витримав я й пілозріливо глянув на тата.

— Кличе, про це я дізнався від своєї мами, а твоєї бабусі ще тоді, коли мені було стільки ж років, як тобі зараз. Просто всі представники роду Джур утамнічені в прадавні секрети характерництва. Але пані Соломія, як її називають учні й прихильники, змогла поєднати чудодійні сили з найсучаснішими науковими здобутками, замисливши свій універсальний пристрій у старому «Запорожці». Погодься, хіба комусь спаде на думку шукати машину часу в цій іржавій консерваній блляшанці?

Тато швидко вивів «Запорожця» з піраміди, сів усередину, потім зробив кілька бліскавичних рухів — певно, натиснув на якісь клавіші й важелі. — і тієї ж миті кумедні старомодні фари автомобіля почали випромінювати дивне зеленкувате сяйво. Зелені промені освітлили поснуліхи на піску прибульців, і ті немов закам'яніли. Над пішаною пустеллю враз запанувала тиша — то миттєво урвалося тисячоголосе хропіння ротатих комахожерів.

— Би вбили їх? — уражено запитав Зеєць.

— Ні, закох усесвітньої рівнотаги забороняє насильство. Ми можемо лише оборонятися. А цих незваних гостей найкраще буде відслати назад, на їхню планету. До нашого повернення вони полежать тут у стані анабозу.

— От лише б знати, як нам звільнити мешканців Землі від вірусу страху, — зітхнула мама.

— Про це може знати тільки пані Соломія, — сказав Жук.

Я помітив, що про мою бабусю він говорить з величезною повагою й захопленням. Зрозуміти цього я не міг. Хоча, напевно, зби знати

зовсім різних людей. Я — лагідну старенку жіночку, яка весь час поралася на кухні й поливала квіточки у вазонах, а мої друзі — ваганхідницю, що створила машину часу й приготувала протиетруту від вірусу страху.

Розділ 30 Ми вистежуємо викрадачів

Уже здесь тато намагався запрограмувати в машині часу необхідні нам час і місце. Єдине, що нам було потрібно, — це перенестися в учорашній ранок. Найважче в той час, коли я сама побіг до школи (і по дорозі потрапив у лабети синьоморда), а моя бабуся залишалася вдома.

— З усього видно, що її захопили саме в той момент, коли й тебе. Отже, це сталося приблизно о 8:20.

Тако ще раз виставив на дисплеї ці цифри. Але мамареме, екран залишився темним.

Мама сиділа біля батька, а ми з Жуком і Зайцем — на задньому сидінні.

— А що буде, коли часоліт узагалі не запрашое? — пошептиав Засіць.

— Цього не може бути! — упевнено заперечив я й сам здивувався тому, що ми помінялися ролями — раніше хлопцям увесь час доводилося мене підбалзорювати.

Зненійська я відчува, як шось навколо мене змінилося. Визирнув у вікно й побачив, що наш жовтенький автомобіль стоїть під старою грушевою у дворі моого будинку.

— Приїхали, — просто сказав тато й почав вилазити з низької автівки.

Мама й ми з хлопцями також вийшли й попрямували до під'їзду.

— Зайдіть, — раптом скомандував тато й швидко склався за трансформаторну будку.

Ми стали за його спину, а тоді я обережно визирнув, аби побачити, що там відбувається. Вхідні двері відчинилися навстіж із них вийшов... Сашко Сник — Кактус. Він сторохко озирнувся, нікого на позвірі не побачив — і помахав когось рукою. За ним вийшло кілька людей, убраних у чорні старомодні пальта й крислаті капелюхи. Я відізнала їх — часто я помічав, як ці люди з низькою насунутими на лоба капелюхами стоять десь біля вітрини чи сидять на лавочці, затулівшись газетою. Отже, вони давно стежили за мною.

Як виявилось, цікавив іх не лише я, бо разом із ними йшла наша бабуся. Мене здивувало те, що бабуся не пручатася й не намагалася

якось вирватися від викрадачів. Вона йшла спокійно, і видно було, що навіть щось каже Кактусові її людям у капелюках.

— Обережно, не виткайтесь, — прошепотів тато, — потрібно за ними простежити!

Група викрадачів завернула за ріг будинку, і ми обережно пішли за ними назирі.

— Погляньте, — скривнула мама, — вони завели бабусю в будку, де лагодять взуття.

— Та вона ж давно стоїть зачинена й там ніхто не працює, — здивувався тато.

Але з усього було видно, що викрадачі мали чіткий план. Спершу в будку зайшли бабуся й люди в чорних пальтах і капелюках, а потім, перевіривши, що їх ніхто не помітив, туди вскочив Кактус і причинив за собою звері.

Розділ 31 Куди веде провалля

Коли ми підкрадлися до маленької дерев'яної споруди, то почули дзвінкий звук — ніби працював потужний мотор. Я зазирнув у невеличке віконце — будка була порожня.

Тепер можна було не ховатися й обстежити будку.

— Виявляється, у нас під носом був спостережний пункт блакитних жаб, — сказав Жук, показуючи на відбитки перетинчастих лап на брудній дерев'яній підлозі. Сліди були зовсім свіжі.

— Отже, ті чорні постаті насправді замасковані синьоморди! Тепер зрозуміло, чому вони так низько насували кепелюхи — щоб не було видно їхніх синіх мордяків — вигукнув Заяць.

— Аże як міг Сашко вступити з ними в змову? — обурилася мама.

— Скоріше за все, вони просто зазомбували хлопця. Навіть такий розбішака з власної волі не піде служити космічним окупантам, — спробував вилігнати Кактуса тато, але я мав іншу думку.

— Просто вони пізкупили Кактуса. Він завжди понад усе любив гроші та вгаду, — заперечив я. — А після літніх канікул він не вигазів із салону ігрових автоматів — програвав щодня купу грошей, а наступного дня знову грав. І ті програші його зовсім не турбували. А його неймовірна сила? Певно, прибульші давали йому якісь стимулатори росту. Ось чому він міг подолати мене одним мізинцем.

— Гараад, разберемось із Сашком потім — зараз головне знайти жаб'ячий центр керування, — тато відчинив шафу, у якій купою було

навалене старе взуття, легко віскунув й і ми побачили глибокий колодязь, дна якого не було видно.

Засінь ухопив якотсь позергого черевика, винув його в колодязь і почав лічити:

— Один, два, три... — Ми так і не почули, щоб черевик хлюпнувся у воду. Ми взагалі нічого не почули.

— Не розумію! Невже в цьому колодязі взагалі немає дна? — стурбовано запитав Жук.

— Хочби що там було, а достізти це провалля потрібно, — сказав тато, витяг із невеличкої сумки, що висіла в нього за спину, якісь дивні предмети, які найбільше нагадували мильниші з присосками, і простягнув кожному з нас.

— Це стінолазі — незамінна річ для пересування по прямовисніх поверхнях, — пояснила мама. — Ми часто використовуємо їх пристосування, коли треба здертися на ясусь круту стіну чи спуститися в підземелля.

Крім стінолазів, тато дав кожному круглій ліхтарик на широкій гумці. Його треба було надягти на голову й освітлювати перед собою дорогу.

Ми швидко натягли стінолази на руки й на ноги та почали обережно спускатись у безвість.

Розділ 32 Що може антикаб

Клім з батьками, Засінь і Жук спускалися на присосках у безвість. Через якийсь час по стіні у вагончику почали підніматися синьоморди, з-поміж них Клім упізнав підступного й самовдоволеного Кактуса. Хлопці вимкнули ліхтарики, аби їх не помітили. Жук повідомив, що в нього є засіб антикаб, але ним можна знешкодити лише одного або максимум двох потворів. І в цей момент почувся голос мами: «Увага! Здається, ми знайшли те, що шукали».

Розділ 33 Ми виконуємо акробатичні номери

Нарешті ми спустилися на дно глибочезного колодязя. Води в ньому майже не було — під ногами хлюпала різенька грязюка. Перед нами була щільно зачинена брама. З усього було видно, що просто так крізь неї пройти не пощастиТЬ — на її поверхні раз у раз миготіли вогнини сигнализації, а для того, щоб вхід відчинився, до брами потрібно було прикладти... жаб'ячу лапу. Зображення такої лапи світлилося на бровованих воротах яскраво-синім слівом.

ПРИГОДИ І РОМАНТИКА

— Щось мені підказує, що ін в кого з нас жаб'ячої лапи немає. Отже, ідентифікаційний пристрій не спрашює, — сумно пожартував тато.

— Бояуся, що він акраз спрашює, але не відчинить ворота, а пізжіше тривогу, — відповіла мама.

— А що, коли ми спробуємо виконати один трюк? — разом запитав Засіць. — Але для цього нам знадобиться третій, — і хлопець глянув на мене.

Серце в мене закалатало, зов телевічий хвіст, але відмовитись я не міг. Тим більше, що на мене дивилися тато й мама, а за зачиненою брамовою синьоморські тримали бабусю Солю.

— Кажіть, що робити, — захриплий голосом мовив я.

— Погань прибутий зробили сигналізацію лише на рівні людського зросту. Треба їх перехитрувати. Ми станемо на плечі одне одному, високо вгорі проріжемо отвір на брамі, а проходить всередину й відчиню ворота з іншого боку.

Я пам'ятав, як спрітно хлопці проникли крізь вікно в кабінет директора базику. Але то було скло, а тут вхід до свого центру синьоморські захистили бронзованим металом.

— Не бійся, — ібіс вгадав мої думки Жук, — ми маємо такі інструменти, які ріжуть будь-який матеріал.

Я був найвищий і найміцніший, тому виконував роль лідера. Мені на плечі став Жук, а нагору спрітно здерся по наших плечах легенький і гнучкий Засіць. Головне було місцо тримати на собі обох хлопців і не похитнутися, бо тоді б наша піраміда виявить розвалитися, спрацювавши сигнал тривоги й на нас накинулася б охорона синьоморські.

Напевно, хлопці справді мали якісь надзвичайно потужні пристрії, бо я почув лише скріпіт металу — і за кілька хвилин до моїх ніг упав чималий його шмат.

За кілька секунд сигналізація висвікнулася, зображення жаб'ячої лапи на брамі перестало світитися і дві половинки масивних воріт пропинилися і пропустили нас досередину.

Розділ 34

Бабуся Соля дає нам інструкції

Ми переступили через поріг центру космічних прафульців, і нас застіпило яскраве сяйво. Коли очі пристигнулися до світла, ми побачили, що посеред устеленої свіжою травою кімнати сидить на маленькому дерев'яному ослінчику бабуся Соля. Зараз вона перебувала в такому ж стани, як я, коли мене захоплив головний синьоморд. Вона була цілком обмотана якось слизькою гілотовою так, що не могла поворухнутися.

Тато кинувся, щоб звільнити бабусю, але вона крикнула:

— Не рухайтесь! Синьоморанки влаштували спеціальні пастки на той випадок, якщо мене прийдуть ритувати. А ще запам'ятайте: вам треба якнайшвидше повернутися в завтрашній день, бо зароз нам доведеться змінювати майбутнє, а це може викликати дивовижні й непередбачувані зміни. Отже, слухайте. У мене в ліїй кишечні фартуха лежить маленький полотняний мішечок. Візьміть його із собою та вертайтеся в пустелю. Підніміться на піраміду козака Мухи й розвійтіте насіння за вітром. Далі все буде так, як передбачив наш прашур Андрій Джура. Космічні хижаки перестануть загрожувати нашій планеті.

Тато нахилився до бабусі й дістав із кишечні фартуха полотняний мішечок.

— Бабусю, а як же ти? — крикнув я і мало не заплакав, так мені школа було дивитись, як моя бабуся сидить прикута до остеоніка, а хижі синьоморди ось-ось можуть до неї допастися.

— Не хвилюйся, онучку, усе буде гаразд. Головне: зробіть усе так, як я сказала, а тоді повернайтеся додому. Не забудьте поставити часоліт на те саме місце, де взяли. — під старою грушевою. Це дуже важливо. І зробіть так, щоб синьоморди не помітили, що ви тут побували. Зараз у них обідня перерва — жеруть, нелюди, наших комашок, але за дві хвилини вони повертаються...

І бабуся втомлено заплющила очі й почата тихо мугискати свою улюблену пісню: «Ой, чай то кінь стоїть, що сива гризовиця...»

Ми вже бігли до виходу, коли я почув, що пісня дивиним чином зазвучала інакше, і бабуся Соля заспівала чистісінькою англійською мовою: «We all live in the yellow submarine», що в перекладі з англійської означало: «Усі ми живемо на жовтому півводному човні...»

Розділ 33

Квіти перемагають хижих прибульців

Ми стояли на верхівці піраміди. Позаду був часовий стрібок у рапорх сьогоднішнього дня. Сонце вже освітило безкрай пісок, мерухомих синьомордів і їхні прозорі капсули.

— Почнемо, — сказав тато й витяг із кишечні полотняну торбичку.

Вік дочекався сильного пориву вітру, роз'язав мотузочков і витрусив дрібненькі насінини собі на ладоню. А тоді почав висипати їх із своєї жмені — іби сія в повітрі. Вітер підхопив крихітні зернятка й поніс у пустелю.

ПРИГОДИ І РОМАНТИКА

Ми всі — тато, мама, Жук, Заєць і я, — затамувавши подих, чесали, що буде далі. Алё микула хвалина... дві... десять — і нічого не змінилося. Так само світило сонце й вітер гнав пішані хмари кудись ген за обрій.

— Дивіться! — раптом скрикнув Заєць, показуючи рукою вниз. — Квіти!

І спрадлі, на наших очах пустеля почала вкриватися різмобарвними квітами. Вони проростали скрізь, де лежали синьоморди й стояли їхні бойові капсули. Ось уже перед нами колихався велетенський строкатий килим. І не було видно ані блакитних космічних хижаків, ані їхніх кораблів.

Я побачив, що з кожної квітки випурхує метелик. І крильца а метеликів точнісінько такої ж барви, як квіти, у яких вони народилися.

— Погляньте, — вигукнула мама, — синьоморди заворушилися! Зараз вони розпочнуть полювання. Метелики — це ж їхня найутюблениша єжа!

— Не хвилюйтесь, — тато показав нам клаптик паперу, який щойно витяг із бабусині торбички, — тут є чіткі інструкції, але виконати їх може лише Клім. — І тато простягнув записку мені.

Я одразу ж упізнав чіткий бабусин почерк: «Клімчику, щобно синьомордики відхажуть тылок цих квітів, як стануть слухняними й покрінами. Ти повинен відйтіти і наказ забиратися течією із нашої плачери її наскрізь забути до неба дорогу. Адже тільки ти розумієш мову блакитних жаб і можеш з ними спікруватися».

Я зосередився й наказав синьомордам:

— Стати в колону по два! Узятися за лапи! Кроком руш до своїх капсул!

Тієї ж нічі космічні пірати почали шукати в колону, а тоді, побравшись за лапи, немов першокласники, стухніно попрямували до своїх літальних апаратів. Коли останній синьоморд застрибнув усередину капсули, я подумав передав йому останню настанову: «Повертайтесь долому й ніколи, чуєте, ніколи не пралтайте на Землю! Наступного разу вам це так просто не минеться!»

Крізь прозорі ілюмінатори я бачив, як блакитні жаби ствердо захищали головами. Капсули беззвучно піднялися в

небо — і за кілька секунд від трізних прибульців не залишилось і сліду.

Тепер я був певен: Зезлю вратований...

— А що ж буде з нами?

— Усе буде добре! — заспокоїв мене тато й усміхнувся; виявляється, я промовив своє запитання вголос.

— Ти повернешся до школи й нікому нічого не розповідатимеш, — сказала мама. — Мешканцям Землі ще зарано знати про зеякі загадки Всесвіту.

— А хи? — запитав я в Жука й Зайця.

— Ми виступатимемо в цирку, але ще не раз зустрінемося з тобою в ТТБ! Адже болгуз, котрий переміг свій страх, — найсильніша людина у світі. Запам'ятай це!

1. Синьоморди розносили особливо небезпечний вірус

- A** сну
- B** люті
- C** страху
- D** зради

2. На думку Кліма, завжди понад все любив грош та владу

- A** головний синьоморд
- B** Андрій Джура
- C** Омелян Муха
- D** Сашко Смик

3. Чудодійну протигруту винайшов (винайшла)

- A** мати Кліма
- B** бабуся Соля
- C** батько Кліма
- D** Клім Джура

4. Розкажіть про зміни, які відбулися з Клімом Джурою протягом усієї повісті.

5. Чи будуть, на вашу думку, Клім, Заощі і Жук дружити й у майбутньому? Чому ви так уважаєте?

6. Які пісні любила співати бабуся Соля? Як репертуар виконуваних бабусею пісень характеризує?

ПРИГОДИ І РОМАНТИКА

7. Охарактеризуйте стосунки між Клімом та його батьками й бабуєю. Як ви думаете, що в тоній родинні сприяло дружбі й порозумінню?
8. Яка пригода в повісті вам найбільше сподобалася? Чим саме?
9. Знайдіть у тексті повісті приклади, у яких видно, що саме добро перемагає зло.
10. Чого навчає повість Л. Вороніної «Таємне Товариство Боягузів, або Засіб від переляку № 9»?

11. Висловіть свої міркування щодо такої позиції Жука Й Зайця: «Боягуз, котрий переміг свій страх, — найсильніша людина у світі».
12. Яка ілюстрація до повісті Л. Вороніної вам найбільше сподобалася? Чим саме?

1. Підготуватися до стилого усного переказу розділів 25–36.
2. Виписати із збірки народної творчості приказки й прислів'я про жаб. Написати невелике спостереження (4–5 речень) про ставлення українського народу до цих тварин (за бажанням).

Теорія літератури

Сюжет

Пригодницькі твори цікаві передусім своїм «закрученим» сюжетом. Шо таке сюжет?

Сюжет (з фр. *тена*, *предмет*) – подія чи низка подій, що поєднані з основу епічного або драматичного твору. Разом із сюжетом розкриваються характери літературних героїв. Справді, саме через події ми глибше розуміємо взачу головного героя повісті Л. Вороніної «Таємне Товариство Боягузів, або Засіб від переляку № 9». Клім Джура впродовж півзагоди пригод змінюються: спочатку він боязниється, невпевнений у собі хлопчик, а наприкінці твору він уже самодостатня людина, здатна приймати рішення.

Сюжет художнього твору складається з окремих елементів: експозиції, зав'язки, розвитку дії, кульмінації і раз'язки.

Експозиція (з латин. *опис*) – зазвичай буває на початку твору. У ній письменник розповідає нам, читачам, про час і місце подій, знайомить із головними героями. В експозиції герой ще не дієть, автор лише про них розповідає. Експозицію починається оповіданиям В. Биницьченка «Федико-халамидник», перші два абзаці описують головного героя: хто він, яка його взача... У повісті «Таємне Товариство Боягузів...» експозиції немає, твір починається із зав'язки.

Зав'язка – це вихідний момент у розвитку дії художнього твору. Зав'язка засебільшого розпочинає основний конфлікт, зіткнення добра

зі злом. Леся Вороніна ніби помішає нас, читачів, усередину головного героя Клімка Джура. Як ій це вдається? Вона веде розповіль від першої особи («Я обережно піシリше із-за рогу будинку...»). Тож, читаючи твір, ми переживаємо події разом із Клімом. Із перших сторінок повісті ми дізнаємося про непримиренні стосунки головного героя із Сашком Сником. Ця частина є зав'язкою.

Далі йде розвиток дії, у якому перед нами розгортаються перипетії, колізії, ми стаємо свідками неймовірних пригод, несподіваних учинків героїв. Отаке, *розвиток дії* — це розгортання подій, що виростають із зав'язки, своєрідний перебіг розповіді автора про життя, стосунки й дії персонажів. Основну, більшу частину сюжету становить розвиток дії. Саме тут виимальовуються моральні якості персонажів, кожен із них несе певну авторську думку. Розвитку дії сприяє загострення конфлікту, інтрига. Пригадайте моменти, у яких загострювався конфлікт: злочин біля банку, проникнення хлопчиків до кабінету директора банку, контакт із синьомордами та ін.

Момент найвищого емоційного напруження в художньому творі називають *кульмінацією* (з латин. *вершина*). Це — момент вирішального зіткнення характерів, мить перелому в сюжеті, з якої починається розв'язка. Кульмінацією в повісті Л. Вороніної «Таємне Товариство Боягузів, або Засіб від переляку № 9» є момент передавання полотняного мішечка в центрі космічних прибульців і розпорощування настіння з вершини зрізаної піраміди. Саме з цієї миті відбувається передлом у сюжеті та спадає напруження, яке збільшувалося постійно впродовж усього твору. У великих прозових творах (повість, роман) може бути кілька кульмінаційних моментів, проте один із них головний — тобі, про який ми шойно згадували. На попередніх уроках ви вже визначали кульмінаційні моменти, пригадайте їх.

Після кульмінації традиційно йде розв'язка. *Розв'язка* — це сюжетний елемент, у якому напруження спадає і конфлікт розв'язується. Положання космічних прибульців і повернення машини часу додому і є розв'язковою повісті Л. Вороніної «Таємне Товариство Боягузів, або Засіб від переляку № 9».

1. Твір «Таємне Товариство Боягузів, або Засіб від переляку № 9» за жанром

- A** оповідання
- B** повість
- C** поема
- D** переказ

ПРИГОДИ І РОМАНТИКА

2. Момент найвищого емоційного напруження в сюжеті твору називається:

- A зав'язкою
- B розвитком дії
- C кульмінацією
- D роз'язкою

3. Традиційний сюжет має таку послідовність:

- A зав'язка — розвиток дії — кульмінація — роз'язка
- B розвиток дії — зав'язка — кульмінація — роз'язка
- C кульмінація — зав'язка — розвиток дії — роз'язка
- D зав'язка — роз'язка — розвиток дії — кульмінація

4. Охарактеризуйте образ Кліма через його вчинки.

5. На основі повісті поміркуйте, як виховувати в собі риси сміливості, хоробрості, кмітливості.

6. Розкрійте особливості стосунків між різними поколіннями в повісті.

7. Що таке сюжет художнього твору?

8. За яким принципом автор поділила повість на розділи?

9. Доведіть, що твір Л. Вороніної про Клімів Джуру за жанром — повість.

10. Прокоментуйте назву повісті Л. Вороніної «Таємне Товариство Боягузів, або Засіб від переляку № 9».

11. Визначте кульмінаційні моменти в 19, 20, 25, 27 і 29 розділах повісті.

12. Якби вам довелося грати роль у фільмі за мотивами повісті Л. Вороніної «Таємне Товариство Боягузів, або Засіб від переляку № 9», то яку б роль ви зіграли? Чому саме цю роль?

Підготуватися до виразного читання за ролями кульмінацій й розв'язки повісті Л. Вороніної «Таємне Товариство Боягузів, або Засіб від переляку № 9».

ГУМОРИСТИЧНІ ТВОРИ

Кажуть, ширя усмішка додає життя, отже, більше смієшся — довше живеш. Сәзє в цьому розділі й пропонуємо вам якомога більше усміхатися, адже на вас чекають гумористичні твори.

Гумор у житті українців здавна в пошані: він не лише розважав, а інколи й рятував. Тому й не дивно, що до наших днів із найдавніших часів зійшов український гумор, а закарбований він у народних байках, анекдотах, гуморесках. Раніше вам уже доводилося читати такі твори. У цьому розділі на вас чекають авторські гуморески, байки й співомовки.

Ви ознайомитеся з гумористичними творами Леоніда Глібова, Степана Руданського й Павла Глазового.

До речі, не треба плутати гумор і сатиру: у гумористичних творах зображається смішне в життєвих явищах і людських характерах у доброзичливому, жартівливому тоні, а в сатиричних — різко висміюються, викриваються людські вади. Прочитайте поданий нижче невеличкий твір П. Глазового й поміркуйте: він гумористичний чи сатиричний?

— У вас зуби є, дідуся? — омучик питав.

Дід журливо посміхнувся:

— Давно вже немає.

Це почувши, клоунечнатко зраділо без краку:

— Тоді прянік потримайте, а я пострибаю.

Якщо з візповідлю заважалося, то, прочитавши цей розділ, ви навчитесь розрізняти гумор і сатиру.

Чого тільки не станеться з героями цього розділу: виявиться, що найліпше поварання для шукки — це (ніколи не згадається) втопити її в річці; а щоб жабі стати волом, їй потрібно... — ні, не будемо розкривати всіх кумедних таємниць, аби зберегти інтригу. Отож читайте й насолоджуйтесь українськими гумористичними творами.

Леонід ГЛІБОВ
(1827–1893)

У дитинстві Лъльник (так усі звали Леоніда Глібова) був веселим і жвавим, любив усе красиве, а найбільше – доглядати за квітами. За це його прозвали «королем квітів». Вітаючись із ним, казали: «Здоров був, Лъльнику, квітчастий королянку».

Лъльник мав багату творчу уяву: коли слухав казки баби Одарки, перед ним виразно пінемальовувались особливості характеру й звичаїв вовків, левів, зайців і лисиць. Пому наявіть здавалося, що тварини насправді думают і розмовляють, що серед них є добре й злі, багаті та бідні. А як він захоплювався колядками й шедрівками! То був чарівний світ казок.

Свій перший вірш написав у тринадцять років. Починав писати свої твори російською мовою. Перша збірка «Стихотворення» вийшла друком у м. Полтаві, коли письменницю виповнилося двадцять років. Проте в історію він увійшов як автор україномовних творів, саме ними він і прославився.

На формуванні літературного смаку вплинуло й те, що Леонід мав доступ до великої бібліотеки пана Родзянка (батько хлопця працював управителем маєтку поміщиків Родзянків).

Здавалося б, нічого надзвичайного в дитинстві Л. Глібова не було, ажі ви сьогодні теж маєте доступ до бібліотеки, а в ранньому дитинстві довелося почути й вам не одну казку... Мабуть, усе залежить лише від вас. Шукайте в собі здібності й розвивайте їх – і ваша майбутня праця принесе користь не тільки вам. Байки Л. Глібова актуальні й сучасні: вони не лише шкільні й комедійні за змістом, а й навчають нас жити!

Обкладинка
до збірки творів
Л. Глібова
«Байки». 2006 р.

МУХА І БДЖОЛА

Весною Муха-ледашня
 Майнула у садок
 На ряст, на квіти подивитися,
 Почути Зоулни голосок.
 От прымостилась на красолі.
 Та їй думає про те.
 Шо як то гарно жити на волі,
 Коли все цвіте.
 Сидить, спесиво поглядає,
 Шо робиться в садку;
 Вітрець тихесенько гойдає,
 Мов панночку яку...
 Побачила Бджолу близенько:
 — Добрилені! — каже їй. —
 Одлиш хоч трахи, моя меніко.
 Сідай отут мершій.
 — Та ніколи мені сидіти, —
 Одвітує Бджола, —
 Вже час до пасіки летітис.
 Далеко від села.
 — Яка погана, — Муха каже, —
 На світі золенінка твої!
 Раненсько встане, пізво ляже...
 Мені б отак — змарніла б я,
 За тиждень би головоньку скилила.
 Мое життя, голубко міла, —
 Талан як слід:

Чи де бенкет, чи де обід,
Або весіллячко, родини, —
Такої гарної години
Ніколи не втеряю я:
І їм, і ласую доволі,
Не те, що злопоти у полі
І праця більша твоя! —
На річ таку Бджола сказала:
— Нехай воно і так,
Та тільки он що я чувала,
Що Муху знешажає всяк,
Що де ти не поткнешся
Або до страви зоторкнешся, —
Тебе ганяють скрізь:
Непрохана не лізь.
— Стару новинку, — казає Муха, —
Десь довелось тобі почутъ!
Запевне, дурень дурня слуха...
Велике діло — проженуть!
Не можна в двері — я в кватирку
Або протізу в іншу дірку —
І зась усім!

Нехай ся байка мухам буде,
Шоб не сказали часом люди,
Шо надокучив ім.

Теорія літератури

Алегорія, Байка, Мораль

Чи властиві риси вдачі Мухи й Бажоли людям? Звичайно ж, так. Усі люди різні: кожен має свої вади й переваги. Мабуть, тим світ і щекавий. Кожна культурна й освічена людина прағне досконалості, тому постійно про肖е над собою, учиться на помилках. Байки теж навчають бачити у тваринах людські вади, а отже, й уникати їх. Наділення тварин і рослин рисами людського характеру називається **алегорією**. Отже, байка має алегоричний зміст, що є однією з основних рис цього літературного жанру. Також однією з прем'єр байки є наявність смішного, комічного, а саме — гумору чи сатири. Про те, чим гумор відрізняється від сатири, уже йшлося у вступній статті цього розділу. Нагадаємо лише визначення цих понять.

Сатира — особливий спосіб художнього зображення дійсності, який полягає в різкому осміюванні негативного. Отже, твори викривального характеру називають **сатиричними**. А **гумор** — це зображення смішного в життєвих явищах і людських характерах у доброзичливому, жартівливому тоні. Саме цим гумор відрізняється від сатири.

Об'єктом викривання таких негативних людських рис, як ліноші, привласнення плодів чужої праці, є Муха. До речі, ми не випадково звернули увагу на останні три рядки в одному із запитань після тексту байки «Муха і Бажола» — вони є ніби висновком, що повчче читача. Повчальний висновок у байці називається **моральною**. Отже, **байка** — це невеликий, злебітьшого віршованій повчально-гумористичний чи сатиричний твір алегоричного змісту.

Байка належить до ліро-етичних жанрів літератури, бо в ній розповідається про вчинки персонажів (тобто є сюжет) і разом з тим у прямій формі виявляється ставлення автора до цих учинків, до героїв твору. Отже, в одному творі є й етичні елементи (розвідка про події), і ліричні (емоційність, міркова форма).

Зверніть увагу на будову байки: вона складається з двох частин — оповіді (тут розгортаються події) та морали (тут автор робить повчальний висновок).

З уроків світової літератури ви, мабуть, пам'ятаєте засновника жанру байки грека Езопа (VI–V ст. до н. е.). В Україні байки відомі вже з XVII–XVIII ст. Найвідомішими нашими байкарями є Григорій Сковорода, Петро Гулак-Артемовський, Євген Гребінка, Леонід Глібов.

Запам'ятте!

Назви звірів, птахів, риб, комах у байках і казках пишуть з великої літери, бо тут це їхні імена.

1. Автор порівнює Муху з

- A** Зозулею
- B** Бджолою
- C** голубкою
- D** панночкою

2. Словеснопрохання не льзя промовляти

- A** Муха
- B** Зозуля
- C** Бджола
- D** оповідання

3. Відображення смішного в життєвих явищах і людських характерах у доброзичливому, жартівливому тоні називають

- A** гумором
- B** сатирою
- C** мораллю
- D** аллегорією

4. Чим відрізняється сатира від гумору?
5. Що таке аллегорія? Чому, на вашу думку, письменники висміюють вади людей саме через образи тварин?
6. Що таке байка? Яка її будова? Доведіть, що байка — це ліро-епічний твір.
7. Якими людськими рисами надлієна Муха, а якими Бджола? Чи мають вони щось спільне? У чому вони протилежні? Пригадайте з уроків української мови, як називають слова, що передають протилежні значення.
8. Чи пагідна Муха з Бджолою від початку Я до кінця байки? Як і кому змінюється настрій Мухи впродовж спілкування з Бджолою?
9. Хто промовляє останні три рядки байки? Як ви розумієте що називують?
10. Чого називає байка Л. Глібова «Муха і Бджола»?

11. Перекажіть зміст байки «Муха і Бджола» своїми словами.
12. Підготуйтесь до виразного читання байки за ролями та візьміть участь у конкурсі на кращого читця.

ГУМОРИСТИЧНІ ТВОРИ

1. Виписати з байки Л. Глібова «Муха і Бджола» у робочий зошит слова із зменшено-пестливими суфіксами. Усно поміркуйте, навіщо автор використав ці суфікси у творі.
2. Намалювати ілюстрацію до байки «Муха і Бджола» (за бажанням).

ЖАБА І ВЛ

Раз Жаба вилізла на берег подивиться
Та їй трошечки на сонечку погріться.
Побачила Вола.

Та їй казає позаду тихенько
(Вигадлива була!):

— Який здоровий, моя ненічко!

Ну що, сестрище, як надмусь,
То їй я така зроблюсь?

От будуть жаби дивуватися!

— І де вже, сестро, нам рівнятися? —
Казати їй друга почала:

А та не слуха... дметися... дметися...

— Що, сестро, як тобі здається,
Побільшата хоч трохи я?

— Та ні, голубонько моя!

— Ну, а теперечки? Дивися!

— Та годі, сестро, скаменися! —
Не слуха Жаба, дметися гірш.
Все думав, що стане більш.

Та їй що, дурна, собі зробила?
З натуги луснула — та їй одубіла!

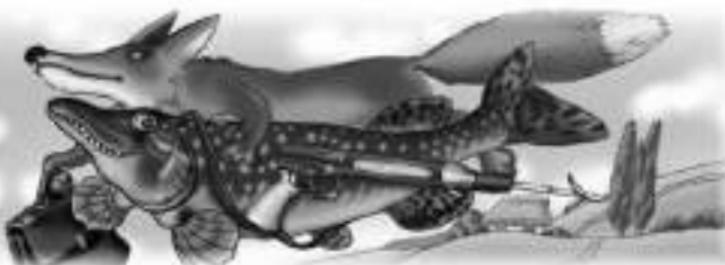

Такі і в світі жаби є.
 Прошайтесь, ніде правди діти;
 А по мені — найлучче життя.
 Як милосердний Бог дає.

ЩУКА

На Щуку хтось бомагу в суд подав,
 Шо буцімби вона таке виробляла,
 Шо у ставу міхто життя не має:
 Того заїда в смерть, другого обіграла.
 Піймали Щуку молодші
 Та в шаплиці¹
 Гуртом до суду притаскали.
 Хоча чуби й мокренські стали,
 На той раз суддями були:
 Якісь два Осли,
 Одна інкремена Шкапа
 Та два старенських Цапа. —
 Усе народ, як бачите, такий
 Добрячий та плохий.
 За стряпчого, як завсідги годиться,
 Була приставлена Лисиця...
 А чутка у гаю була така,
 Шо нібіг Щука та частенько,
 Як тільки зробиться темнинко,
 Лисиці й шле то щупачко,
 То сотеньку карасиків живленських
 Або лизіз гарненських...
 Чи справді так було, чи, може, хто збрехав
 (Хто ворогів не має!), —
 А все-таки катозі.
 Як кажуть, буде по заслугі.
 Зійшлися судді, стали розбирати:
 Коли, і як воно, і що ій присудити?
 Як не мудрій, а правди ніде діти.
 Кінців не можна поховати...
 Не довго думали — рішили

¹ Шаплиця — посудина з ручками для носіння рідини.

І Шуку на вербі повісити звеліли.

— Дозвольте і мені, панове, річ держати, —

Тут обізвалася Лисиця:

— Розбійницю таку не так судить газитися!

Шоб більше жаху їй завдати

І шоб усяк боявся так робити, —

У річці вражу Шуку утопити!

— Розумна річ! — всі зачали гукати.

Послухали Лисичку

І Шуку кинули — у рέчку.

1. Найкраще мораль байки «Жаба і Віт» передає прислов'я

- A щіглан коня кує, а жаба й собі лапку подає
- B не надувайся, жабо, бо до вола ще далеко
- C якби жабі хвоста, була б не проста
- D жаба мала, а рот великий

2. У судовому засіданні (байка «Шука») НЕ брав участі

- A Цап
- B Осел
- C Шкапа
- D Ведмідь

3. Адвокатом Шуки на суді був (була)

- A Цап
- B Осел
- C Шкапа
- D Лисиця

4. Яку людську ваду втілено в образі Жаби? Чи траплялись у вашому житті такі люди? Якщо так, то в чому виявлялася ця риса характеру?
5. Прочитайте мораль байки «Жаба і Він». Передайте її настанову своїми словами.
6. Які типові риси характеру втілює Лисиця? Чи бувають, на вашу думку, люди, які жодного разу в житті не скитрували? Якщо ні, то чому ж ми тоді засуджуємо цю рису — хитрість?
7. Охарактеризуйте Шуку. Яка деталь у байці засвідчує, що вона не без гріха (зверніть увагу: за руку, як кажуть, ніхто й не спіймав — у тексти байки перед звинуваченням ужито слово бушиби)?
8. Якими в байці виступають судді? Як називають таких людей? Чому саме таких звірів Л. Глібов увів до сюжету байки?
9. Байка «Шука» належить до сатири чи гумору? Обґрунтуйте свою думку.
10. Яка байка Л. Глібова вам сподобалася найбільше? Чим саме?

11. Усно описані зовнішність Жаби за ілюстрацією (особливу увагу зверніть на вираз її очей, бо в народі кажуть, що очі — це дзеркало душі).
12. Складіть і запишіть у робочий зошит мораль до байки «Шука».

1. Вивчити напам'ять байку Л. Глібова «Шука».
2. Знайти й прочитати байку Л. Глібова «Вовк та Ягня». Якому уривкові відповідає подана нижче ілюстрація? Описані за нею зовнішність Вовка та Ягнити. Згадайте, у яких зарубіжних авторів є байка з такою самою назвою й сюжетом (зважанням).

Степан РУДАНСЬКИЙ (1834–1873)

Степан Васильович Руданський народився 1834 р. на Вінниччині в родині священика. Навчався в Кам'янечсько-Подільській духовній семінарії¹, згодом – у Петербурзькій медико-хірургічній академії. Саме в цей період С. Руданський починає плідно працювати на нові письменства. Передусім він прославився як автор так званих стівенок, з якими ви найближчим часом ознайомитеся.

З Петербурга С. Руданський переїздить до Ялти. Узвіті собі, після суворого петербурзького клімату кримські кипариси й виноградні плантації, тепле й лагідне Чорне море та Кримські гори, екзотичні тропічні рослини, чисте повітря. Здавалося б, тут митець мав би тільки насолоджуватися й творити. Проте в Криму С. Руданський самовіддано порогнає в роботу; він поєднує обов'язки міського лікаря, завідувача лікарні, лікаря в аптечних маєтках графа Воронцова, карантинного лікаря Ялтинського пошту. З бідняків він за лікування плату не брав. Молодого лікаря ялтинці любили за веселу вдачу, безкорисливість і доброту.

У літку 1872 р. в Криму спалахнула епідемія холери², і С. Руданський як карантинний лікар й постійний член санітарної комісії міста винищував зажерта інфекції, унаслідок чого сам захворів на холеру й помер у тридцятідв'ятирічному віці.

Хоч племін і складицем було життя письменника (бідна багатодітна сім'я, у якій народився, нестатки під час навчання в Петербурзі, хвороби та ін.), проте творчість його словенема осетинізму, гумору й іскрометного сміху.

Степан Руданський, як і Леонід Глібов, писав байки. Це переважно твори з розгорнутими сюжетами, пісенною формою. Вони дуже

¹ Семінарія – середній духовний навчальний заклад.

² Холера – гостро-застудний епідемічний захворювання, що супроводжується корчами.

блізькі до казок про тварини («Ворона і Лис», «Вовк», «Собака й Кіт» та ін.). Значну цінність творчого доробку С. Руданського становлять його переклади з російської літератури О. Пушкіна, М. Лермонтова. Також перекладав він і твори античної літератури. Митець написав майже двісті віршованих гуморесок, кілька поем, чимало байок, балад, пірочиних віршів. Однак найбільше письменник прославився, як залишалося вище, саме своїми співомовказами. Прочитавши деякі з них, ви дізнаєтесь, що це за жанр художньої літератури.

ДОБРЕ ТОРГУВАЛОСЬ

Чи в Києві, чи в Полтаві,
Чи в самій столиці
Ходив чумак з мазницею!
Помежи крамниці.

І в крамницях, куди глянеш,
Сріблом-золотом сле, —
Мужиків то й байдуже:
Він дъогто питає!

У десятії крамниці
Два купці сиділо...
І в десятіту мужик двері
Відхилив сміло.

Відхилив: «Добридань, люди!» —
І я зачав питати.
Чи нема у них презнаміні
Дъогто де продати.

А купці переглянулись,
Стискача смеються:
«Здесь не дъогто. — Іому кажуть, —
Дурні продаються!..»

«Добре ж у вас торгувалось,
Шо все розійшлося
І на продаж тільки два вас
В склепу² засталося!..»

¹ Мазниця — посух для дъогто — якожі тімою рідини, яку використовували для запахування взуття, зброя, коліг та інших господарських потреб.

² Склеп (діал.) — крамниця.

ГУМЕННИЙ¹

Ізлив ділич² за граніцю,
Назад повертає —
От гуменний на граници
Пана і вітає.

Поклонився, привітався:
«А що там, Іване?»
А гуменний йому каже:
«Та все гаралд, пане,

Одно тілько...» — «А що тілько?» —
Ділич обізвався.
— Та то, пане, що ваш ножик
Складаний зламався».

«Ну! Зламався, так зламався,
Шо там споминати.
Певне, хлопці мали гратись
Та їх мали зламати?»

«Таки правда, ясний пане!
Хлопці ізламали,
Лиш не гратись, а сівого
Коня бітували»³.

«А з чого ж то сивий згинув?» —
«Пані хорували.
За лікарством як поїшли,
То і пізрвали».

«То і пані хорувала?
Ах, Боже мій, Боже!
Шо ж? Ззорова моя пані?
Говори, небоже».

«Помоліться, пане, Богу!
День лиш хорували,
А на другий од пожару
Богу й душу зали!»

«Од пожару?.. Шо таке?..» —
«Просте, пане, діло:
Як зайнявся тік у пана.
То все погоріло!»

«Пані вмерла, все згоріло...
Будь ззоров, Іване!..» —
«А ще ж панка ваша взома,
Поверніться, пане!»

«Шо ж там, голубе Іване!
Як там більна зочка?» —
«А нічого, уловила⁴
Хлопця, як лінічка!»

Спом'ниув тут бідний ділич
Чорта і чортіцю,
Плкомув з лиха, сів на бричку:
«Рушай за границю!»

Задумайте!

Потрібно розрізняти слова пані й панка за значенням. Пані — заміжня жінка у давні часи так називали заміжню поміщиною. Панка — незаміжня молодя жінка; у давнину — незаміжня поміщина або дочка пана.

¹ Гуменний (засл.) — приказчик, що організовував роботу на току поміщика.

² Ділич (засл.) — поміщик, великий землевласник.

³ Бітувати — обіздрати шкіру із забитих тварин.

⁴ Уловити — захопити немовля петлюшками.

1. Степан Руданський багатьох людей урятував від хвороб у

- A** Вінниці
- B** Петербурзі
- C** Києві
- D** Ялті

2. У десятій крамниці («Добре торгувалось») два купці продавали

- A** срібло
- B** золото
- C** дъогать
- D** дурнів

3. Установіть відповідність.

Художній образ	Дія, що з ним пов'язана
1 кінь	A захворіти
2 пані	B уповісти
3 панна	C підривати
4 тік	D зламати

4. Розкажіть, що ви знаєте про С. Руданського як письменника та лікаря.
5. Своїми словами перекажіть зміст співомовки «Добре торгувалось».
6. Прочитайте рядки, з яких видно, що мужик у співомовці «Добре торгувалось» і дотепніший, і розумніший від купця.
7. Твір «Добре торгувалось» гумористичний чи сатиричний? Обґрунтуйте свою думку.
8. Співомовка «Гуменний» побудована у формі діалогу. Між кем відбувається в ній розмова?
9. З чого б мав почати гуменний разповідати про біди в маєтку пана? Чому автор розмістив події, що сталися в родині дідича, саме в такій послідовності?
10. Чому, на вашу думку, так багато бід сталося в родині пана? Яку рису дідича висміяно в співомовці «Гуменний»?

11. Випишіть у робочий зошит рідкоживлені слова (застарілі слова й діалектизми). Поміркуйте, яку роль вони відіграють у цих творах.
12. Виразно прочитайте за ролеми співомовки «Добре торгувалось» і «Гуменний».

1. Прочитати співомовки С. Руданського «Запорожці у короля», «Свиня свине». Виліпити в робочий зошит незрозумілі слова.
2. Намалювати ілюстрацію до співомовки С. Руданського «Гуменний» (за бажанням).

ЗАПОРОЖЦІ У КОРОЛЯ

Приїхати запорожці,
Короля вітають,
Король просить іх сідати,
Козаки сідають.

Сидять собі. В них жупани
Все кармазинові²,
І самі такі храбрінні,
Вуса прездорові.

Задивились на ті вуса
Ляхи препогані.
«Шо б ім, — кажуть, — дати їсти?
Дамо ім сметани!»

Та їй говорять королеві:
«Кажи, ясний пане!
Нехай тепер запорожцям
Подаютъ сметану!»

Поставили їм сметани,
Істи припрошають,
Але наші запорожці
Разом відмовляють:

«Славна ї у вас сметана!..
Тільки вибачайте,
А перше нам, запорожцям,
Шільник³ меду дайте!»

Дали й меду запорожцям...
Вони як поїзі,
Так ті вуса прездорові
Вгору й завертли.

СВИНА СВИНЕЮ

Несе мужик у ночоках
Додому свячене:
Яйця, паску, і ковбаси,
І поросся печене.

І поросся, як підсвинок,
Та ще й з хроном в роті.
Несе, бізний, та й спіткнувся
У самім болоті.

¹ Жунай — старовинний азербайджанський чоловічий одяг, оздоблений кутром, що був поширенний серед запорожського козацтва та польської шляхти.

² Кармазиней — із дорогого старовинного темно-червоного сукна.

³ Шільник (спілемік) — лист, утворений чашечками з воску, що його бажали й осі робляти для зберігання меду.

І скінчнулись нові ночі,
Затрептось свячене;
І в болото покотилося
Порося печеме.

Глянув мужик на болото,
Посвистав до лиха,
Одвернувшись, набік плюнув
Та й промовив стиха:

«Та свиня таки свине!
Правду кажуть люди:
Святи ІІ, хрести ІІ —
Все свине буде!»

Теорія літератури

Гумореска. Співомовка

Без сумніву, усі ми любимо слухати або читати анекdotи, байки, кумедні приказки й прислів'я, гуморески. Кожен літературний жанр має свої прикметні особливості. Пригадайте: *анекдоти* — короткі за обсягом гумористичні або сатиричні твори з затепним фіналом; у *байках* є оповідання частини й мораль (повчання), наявна аллегорія. *приказки* й *прислів'я* — короткі фрази, що влучно й затепно висловлюють думку про певні життєві явища, людські риси та вчинки.

Які ж особливості має гумореска? *Гумореска* — невеликий віршований або прозовий твір з гумористичним сюжетом. Цей жанр відрізняється від сатиричного твору легким жартівливим характером. Пригадайте, чим відрізняється сатира від гумору. Майстрами українських гуморесок є Леонід Глібов, Степан Рудамський, Остап Вишня, Павло Глазовий, Євген Дудар. У майбутньому ви ознайомитеся з затепними перлами цих письменників-гумористів.

Усі свої гуморески С. Рудамський називав співомовами. Три книжки рукописних збірок його поезій мають назву «Співомовки козака Вінка Рудамського» (грешко слово *спіфомог* перекладається як «ім'я»).

Чому поет саме так називає свої віршовані твори? Степана Рудамського турбувало лише одне: до твору необхідний ще й музичний супровід, бо поезія повинна виконуватися співомовкою під акомпанемент кобзін чи бандури. Орієнтація віршового тексту на певну мелодію — одна з найважливіших особливостей поезії, на думку С. Рудамського.

Співомовка — це короткий гумористичний вірш, часто побудований на якомусь народному анекдоті, приказці чи казковому мотиві, у якому описується якісь один комічний випадок. У співомовці подія зображується стисло, дійових осіб — одна-две, а завершується вона гострим, затепним висновком.

ГУМОРИСТИЧНІ ТВОРИ

Інверсія

Читуючи співомовки С. Руданського, можна помітити, що реченик в них побудовані своєрідно. Це зумовлено порушенням звичного нам прямого порядку слів. А що, хіба не зможна переставити місцями слова в реченні? Неваже це може на шось вилити? Українська мова належить до тих мов, які мають вільний порядок слів у реченні, але представлення їх може викликати різні відтінки в значенні, посилити увагу на певному слові в реченні, наприклад: *Я лімов читати!* Читати я лімов. Неважко помітити, що, поставивши присудок читати на початок речення, ми наголосили на дії та особливо на тому, у чому вона полягає.

Розрізняють прямий (звичайний, традиційний) та зворотний порядок слів у реченні. За прямого порядку слів підмет стоїть перед присудком, а означення — перед означуваними словом (підметом чи додатком), наприклад: *препогані ляхи задивились на ті вуса.*

Зворотний порядок слів називають інверсією. *Інверсія* — порушення звичайного порядку слів з метою виділити певне слово в тексті, звернути на нього особливу увагу, наприклад: *задивились на ті вуса ляхи препогані* («Запорожці у королі»). Як бачите, у цьому реченні С. Руданський наголошує на дії (задивились) і на означені (препогані!). Використовуючи інверсію, найбільшу увагу зосереджують на тому члені речення, який виносять на початок чи кінець.

Інверсія застосовується здебільшого в художніх текстах та під час розмови. Українська поезія обходиться без інверсії, отже, це поширеніший мовний засіб.

1. Установіть відповідність.

Назва твору	Уривок
1 «Добре торгувалось»	A Несе мужик у ночовках Додому свячене: Яйця, паску, і колбаси, І порося лечене.
2 «Запорожці у короля»	B І в крамницях, куди глянемш, Сріблом-золотом сяє, — Мужикові та й байдуже: Він дьогто питав!
3 «Свиня свинею»	
4 «Гуменний»	

Назва твору	Уривок
	<p>Г Слом'янув тут бідний дідич Чортка і чортію, Плюнув з лиха, сів на бричку: «Рушай за границю!»</p> <p>Д Задивились на ті вуса Ляхи препогані. «Що б їм, — кажуть, — дати їсти? Дамо їм сметані!»</p>

2. Співомовкам НЕВЛАСТИВА ознака

- А віршована форма
- Б гумористичний настрій
- В сатиричний характер
- Г одна-две ділові особи

3. Інверсію ажито в рядку

- А Приїхали запорожці, короля вітають...
- Б Мужикові то й байдуже: він дьогту питас!
- В І в болото локотилось лорою печене.
- Г Але наші запорожці разом відмовляють...

4. Що таке гумореска? Як С. Руданський називає свої гуморески?
 5. З якою метою використовують інверсію в художніх творах?
 6. До чого короля прийшли козаки?
 7. Яка риса вдачі козаків виявилася під час спілкування з королем?
Чи імпонує вона вам?
 8. Під час якого свята відбуваються події в співомовці «Свина свинею»?
З чого це видно?
 9. Знайдіть і прочитайте слова, якими музикант співомовець «Свина свинею» сам себе висміяв.
 10. Яка співомовка С. Руданського вам найбільше сподобалася? Чим саме?
 11. Яка співомовка С. Руданського найкраще проілюстрована. Чому ви так вважаєте?
 12. Якби вам довелось покласті на музику співомовку С. Руданського «Запорожці у короля», то яким би настроєм вона була б передягнита?
-
1. Виписати в робочий зошит три приклади інверсії із співомовок С. Руданського.
 2. Сформулювати однім-двома реченнями основну думку кожної з прочитаних співомовок С. Руданського й записати їх у робочий зошит.
 3. Написати замітку до шкільного інтернет-сайту «Чому я раджу кожному прочитати співомовки С. Руданського» (за важливим).

Павло ГЛАЗОВІЙ (1922–2004)

Павло Прокопович Глазовий народився 1922 р. на Миколаївщині в сім'ї хлібороба. Перший його друкований твір побачив світ, коли юнаку було вісімнадцять років.

Простається в українській літературі як гуморист і сатирик. Писав здебільшого співомовки, віршовані гуморески та байки. Досить прочитати назви його збірок — і в цьому переконається: «Великі шляхи», «Карикатури з натурітів», «Смійтесь, друзі, на здоров'я», «Сміхологія...» та ін. Зверніть увагу на назву останньої книжки — «Сміхологія...»! Невідіве підручник чи навчальний посібник? Не дивуйтеся, але це так, пригайнімі повна назва цієї книжки така: «Сміхологія. Посібник для всіх, кому любить сміх». Павло Глазовий був величним життєлюбом, він так писав про свою любов до сміху:

Я так люблю весетній сміх,
Здоровий сміх, що тріє всіх!
Переливаю в слово радість,
Яку в душі своїй зберіг.

Немає сумніву, такий навчальний посібник вам ще й як захочеться прочитати. Отож погортаймо сторінки гумору й сатири Павла Глазового.

ЕВОЛЮЦІЯ

- В зоопарку біля батька
Запитав хлопчина:
— Чи то правда, що від мавпі
Походить людина?
— Правда, — мовив батько. —
Наука доводить.
Що людина, безперечно,
Від мавпі походить.
- То чому ж ці мавпі
Сильно так відстали?
Чом людьми ще й досі
Справжніми не стали?
Батько вуса гладить,
Весело смеється:
— Таке, синику, їй людям
Не всім удається.

НАЙВАЖЧА РОЛЬ

Вихвали своєго синочка
Мати на всі боки:
— У студії при театрі
Вчиться лише два роки.

Дуже зовго муштрували
Хлопця режисери.
Аж тепер він дочекався
Першої прем'єри.

Роль найважчу доручили
Любозгу синочку:
Він на сцені в третій дії
Вивочує бочку!

ЗАМОРСЬКІ ГОСТИ

Прилетіли на Україну
Гости із Канади.
Мандруючи по столиці,
Зайшли до райралі.
Біля входу запитали
Міліціонера:
— Чи потрапити ми можем
На прийом до мера? —
Козирнув сержант бальоро.
— Голови немає.
Він якраз нові будинки
В Дарниці¹ приймає. —
Здивуванням засвітились
Очі у туриста.

— Ваша мова безоганна
І вимова чиста.
А у нас там, у Канаді,
Галасують знову,
Шо у Києві забули
Українську мову. —
Козирнув сержант і взруге.
— Не дивуйтесь, — каже. —
Розбиратися у людях
Перше діло наше.
Я віддаю, що ви культурні,
Благородні люди.
Бо штака по-українськи
Розмовлять не буде.

¹ Дарниця — район м. Києва.

ПОХВАЛА

— Ах! — гужув старий павук,
Зустрівши юну муху. —
Ти так гудеш, що кожен звук
Як музика для слуху.
За дивну талію твою
І за гарненькі ніжки —
Я все покинув би й пішов
Хоч на край світу пішки.
Ти — як перлана, як топаз,
Ти — як іскрина синя...
А муха — злза!

І тільки раз! —
Попала в павутиння.
Ну їй зрозуміло, що було
І шо робилось далі.
Оскільки лізо вже дійшло
У байці до моралі.
То я скажу, що не для мух
Слова, звичайно, мовляться,
Бо на солодку похвалу
Не тільки мухи ловляться.

До речі...

Учені доводять, що сміх продовжує життя людини. Він має й іншу користь: під час сміху людина задіює 80 різних м'язів. Отже, сміх — певний тренажер для всього організму. Крім того, унаслідок сміху в організмі виділяється гормон радості, який підвищує імунітет.

1. Ознаки байки властиві гуморесці

- A** «Похвала»
- B** «Еволюція»
- C** «Найважча роль»
- D** «Заморські гости»

2. Установіть відповідність

Назва твору	Проблема
1 «Похвала»	A повага до рідної мови
2 «Еволюція»	B удаване мистецтво
3 «Найважча роль»	C додержання законів
4 «Заморські гости»	D людиність і виховання

3. Установіть відповідність.

Назва твору	Уривок
1 «Похвала»	A Вимівляє свого синочку Мати на всі боки: — У студії при театрі Вчитися вже два роки.
2 «Еволюція»	B В зоопарку біля батька Запитав хлопчика: — Чи то правда, що від мавпи Походить людина?
3 «Найважча роль»	C Приїхали запорожці, Короля вітають, Король просить їх сідати, Козаки сідають.
4 «Заморські гості»	D — Я вгадав, що ви культурні, Благородні люди, Бо шпана по-українськи Розмовляти не буде.

- 4. Що таке гумореска? Які є ознаки?
5. Пригадайте, що таке аллегорія. У якому творі П. Глазового використано аллегорію?
6. Прокоментуйте останнє речення гуморески «Еволюція».
7. Яку пораду ви дали б матері хлопчика з гуморески «Найважча роль»?
8. Хто така шпана, що згадується в гуморесці «Заморські гості»?
9. Пригадайте, чим відрізняється гумор від сатири. У яких гуморесках звучать сатиричні нотки? Свою відповідь обґрунтуйте.
10. Чого навчають твори П. Глазового?

- 11. Знайдіть приклади інверсії в гуморесках П. Глазового й запишіть їх у робочий зошит.
12. Поміркуйте над запитанням «Чи вмієте ви критично й з почуттям гумору сприймати дійсність і самого себе?».

- 1. Вивчити напам'ять одну гумореску П. Глазового.
2. Написати твір-«мініатюру» «Почуття гумору — ознака духовного здоров'я людини» (за бажанням).

ПОВТОРЕННЯ

1. Установіть відповідність.

<i>Назва твору</i>	<i>Автор твору</i>
1 «Еашан-зілля»	А Леонід Глібов
2 «Жар-птиця»	Б Ірина Жиленко
3 «Жаба й Віл»	В Павло Глазовий
4 «Еволюція»	Г Микола Вороній
	Д Степан Руданський

2. Установіть відповідність.

<i>Назва твору</i>	<i>Автор твору</i>
1 «Федько-халамидник»	А Володимир Винниченко
2 «Друкар книжок небачених»	Б Емма Андієвська
3 «Говорюча риба»	В Оксана Іваненко
4 «Іван Підкова»	Г Микола Вороній
	Д Тарас Шевченко

3. Установіть відповідність.

<i>Назва твору</i>	<i>Автор твору</i>
1 «Казка про яян»	А Леся Вороніна
2 «Тореадори з Васюківки»	Б Оксана Іваненко
3 «Митъкозавр з Юрківки...»	В Емма Андієвська
4 «Таємне Товариство Боягузів...»	Г Ярослав Стельмах
	Д Всеvolod Нестайко

4. Установіть відповідність.

<i>Герой твору</i>	<i>Назва твору</i>
1 Толя	А «Таємне Товариство Боягузів...»
2 Фа-Дікз	Б «Митъкозавр з Юрківки...»
3 Ява Рень	В «Тореадори з Васюківки»
4 Клім Джура	Г «Федько-халамидник»
	Д «Говорюча риба»

5. Установіть відповідність.

Герой твору	Назва твору
1 Павлуша Завгородній	А «Таємне Товариство Боягузів...»
2 Василь Трош	Б «Митъкозавр з Юрковки...»
3 Максим Грек	В «Друкар книжок небачених»
4 Сашко Смик	Г «Тореадори з Васюковки»
	Д «Федько-халамидніс»

6. Установіть відповідність.

Жанр	Назва твору
1 повість	А «Друкар книжок небачених»
2 поема	Б «Федько-халамидніс»
3 сповідання	В «Говорюча риба»
4 казка	Г «Найважча роль»
	Д «Іван Підкова»

7. Установіть відповідність.

Уривок з твору	Назва твору
1 Ти — славний, знаменитий, могутній египетський фараон. Який хочеш — вибираї: Хеопс... Тутанхамон... Гаманотеп...	А «Казка про яян»
2 Адже Й озеро наше давнє, про що свідчить отой шматочок бурштину. Поглянь лише на карту палеозойського ери,	Б «Федько-халамидніс»
3 То були лігантські прозорі капсули, що залисили над пірамідою. З кожної капсули струмені потужний снітсвітла, спрямованого на усічену верхівку піраміди.	В «Тореадори з Васюковки...»
4 Колись пастушок, перелігуючи зі скелі на скелю за козю, що відбілася від решти, посковзнувся й упав у глибочезне провалля,	Г «Митъкозавр з Юрковки...»
	Д «Таємне Товариство Боягузів...»

ПОВТОРЕННЯ

8. Установіть відповідність.

Жанр	Назва твору
1 байка	А «Запорожці у короля»
2 пісня	Б «Заморські гості»
3 гумареска	В «Тиша морська»
4 співомовка	Г «Муха і Бджола»
	Д «У рої на межі»

9. Установіть відповідність.

Уривок з твору	Назва твору
1 Тече вода в синє море, Та не витікає; Шука козак свою долю, А долі немає.	А «Думка»
2 Левне, се крайня світла Та золотистої блакиті, Левне, тут не чути зроду, Шо бува негода в світі?	Б «Жар-птиця»
3 Матері розказувати не треба, Як душа світлі перед днем В хаті, що прив'язана до неба Світанковим маминим вогнем.	В «Гном у буфеті»
4 «Вона яскра-яскра-яскрава! — Таку чужу нескрамну пташку Тримати годиться тільки в клітці!»	Г «Тіща морська»
	Д «Теплота родинного інтиму...»

10. Установіть відповідність.

Художній образ	Автор твору
1 перша друкарська книга	А Тарас Шевченко
2 машина часу	Б Ірина Жиленко
3 запашне зілля	В Оксана Іваненко
4 синє море	Г Леся Вороніна
	Д Микола Вороний

11. Установіть відповідність.

Термін	Визначення
1 ямб	A співзвучне закінчення рядків віршованого твору
2 хорей	B двоскладова стопа з наголосом на першому складі
3 рима	C двоскладова стопа з наголосом на другому складі
4 анафора	D порушення узвичаєнного порядку слів у творі
	E повторення слів на початку віршованних рядків

12. Установіть відповідність.

Художній засіб	Приклад
1 персоніфікація	A Заспівай ти ясому пісню Нашу рідину, головецьку...
2 порівняння	B Ой що росте та без кореня, Ой що бокить та без півника, Ой що цвіте та без цвітів?
3 інверсія	C Уржі на межі, на кривий березі Там сиділа русалка. Присила русалка у дівочок сорочки...
4 анафора	D Чорна хмарда з-за Лиману Небо, сонце криве. Синє небо завірююю То стогне, то вигне.

КОРОТКИЙ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ СЛОВНИК

Алегорія — наділення тварин, птахів, рослин рисами людського характеру.

Анафора — повторення окремих слів чи словосполучень на початку віршових рядків, строф чи речень.

Байка — невеликий, здебільшого віршованій почтально-гумористичний чи сатиричний твір алегоричного змісту.

Гімн — це урочиста пісня. Гімни бувають державні, релігійні, партійні, на честь визатних подій чи героїв.

Головний герой — особа, яка перебуває в центрі уваги письменника, навколо якого розгортається сюжет, він найбільше охарактеризований. Другорядні герої — діють поряд із головним, доповнюють своїми діями розвиток сюжету, відіграють важливу роль у глибшому розкритті характеру головного героя.

Гіпербола — художній прейом, який полягає в перебільшенні рис людини, предмета чи явища з метою надання зображеному виняткової виразності, наприклад: *Широ праця гори верне* (Нар. тв.).

Гумор — відображення смішного в життєвих явищах і людських характерах у доброзичливому, жартівливому тоні.

Гумореска — невеликий віршованій або прозовий твір з гумористичним сюжетом.

Драматичний твір — твір, призначений для постановки на сцені.

Епітет — художнє означення, яке надає зображенню предмета чи явища більшої виразності, поетичності, яскравості.

Епічний твір — розповідний твір, у якому життя змальовується у формі авторської розповіді про людей та їхні вчинки. Епічні жанри: казка, попість, новела, сповідання.

Загадки — короткі й детальні описи людей, тварин, предметів, подій, явищ, які треба розібрати й відгадати. Навчальні видання.

Інверсія — порушення узичасного порядку слів з метою виділити певне слово в тексті, звернути на нього особливу увагу.

Легенда — розповідь наскового чи фантастичного характеру про незвичайну подію або життя й діяльність якоїсь особи.

Ліричний герой — це пісні друге «Я» автора твору.

Ліричний твір — задивчай віршованій твір, незалежний за обсягом, у якому реальність відображається через передачу думок і почуттів людини.

Ліро-епічний твір — твір, який містить елементи лірики й епосу — звох родів літератури (поряд із третім — драмою), з яких лірика — це емоційно забарвлені твори, епос — твори оповідного характеру.

Колискові пісні — народні й авторські пісні, які співають, заколисуючи дитину.

Метафора — слово або словосполучення, яке переносить ознаки одного предмета або явища на інше на основі подібності чи протиставлення.

Міф — розповідь, що передає уявлення наших даліших предків про створення світу, його будову, про богів і демонів, різних фантастичних істот.

Мораль — повчальний висновок у байці.

Оповідання — невеликий прозовий твір про якесь подію з життя одного чи кількох героїв протягом короткого проміжку часу.

Переказ — усне народне оповідання про звичайні історичні події та їх героїв.

Персоніфікація — зображення предметів чи явищ природи як живих істот.

Пісня — невеликий ліричний твір, що виконується співом. Розрізняють пісні народні та літературні.

Повість — як правило, прозовий розповідний твір, за обсягом більший від оповідання, у якому розповідається про одну або кілька подій одного чи кількох головних героїв протягом досить тривалого часу. Повість називають пригодницькою, якщо вона наслідена пригодами чи незвичайністю подійми.

КОРОТКИЙ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ СЛОВНИК

Повтор (рефрén) — певні фрази у творах, які повторюються для наголошення певної думки, або група стів, які повторюються в кімці кожної строфі.

Поéма — поетичний оповідний твір, віршовий або прозовий.

Портрéт — опис зовнішності персонажа в художньому творі.

Приkáзка — образний вислів, що влучно характеризує людину, але, на відміну від прислів'я, висловлює думку неповно.

Прислéв'я — довершений за змістом вислів про риси й учинки людей із повчальним характером.

Прýтча — оповідний літературний твір із повчальним висновком (тобто мораллю), змістом близький до байки.

Рíма — співзвучність закінчень слів у віршових рядках, яка скоплює останній наголошений голосний і наступні за ним звуки.

Рíтм — повторність через рівні проміжки часу певних одиниць.

Сатíра — різке висмювання хиб і пороків, негативних явищ. Твори такого викривального характеру називають сатиричними.

Слівомóвка — короткий гумористичний вірш, часто побудований на якомусь народному аnekdoti, приказці чи казковому мотиві, у якому описується певний комічний випадок.

Строфá — поєднані віршові рядки, зв'язані між собою рифмами та інтонацією, що повторюються.

Сюжéт — подія чи низка подій, що покладені в основу епічного або драматичного твору.

Фольклóр — це усна народна творчість, а саме: пісні, легенди, перекази, загадки, приказки, прислів'я, що їх створювали впродовж віків наші пращури.

Хорéй — двоскладова стопа з наголосом на першому складі $\text{I} \text{ } \text{U}$.

Ямб — двоскладова стопа з наголосом на другому складі $\text{U} \text{ } \text{I}$.

ЗМІСТ

ВСТУП

Книжка в житті людини.....	3
----------------------------	---

ЗАГАДКОВО ПРЕКРАСНА І СЛАВНА ДАВНІНА УКРАЇНИ

Календарно-обрядові пісні	9
<i>Пісні літнього циклу</i>	10
Русалоні пісні	10
У різдвя на мелі	11
Ой біжть, біжть малі дівчані	11
Прозевду я русалочки до бору	12
Київські пісні	12
Заплету віночок	13
Ой винсу май, винку	13
Купайто, Купайло	14
Житворські пісні	14
Маємо житечко, маємо	14
Там у полі криниченка	15
<i>Пісні зимового циклу</i>	16
Ой хто, хто Миколая любить	16
Котячки	17
Нова радість стала	17
Добрій вечір тобі, пане господарю!	18
Шебрики	19
Шедрик, шедрик, шедрівочка	19
Посвяльні пісні	20
Засівна	20
<i>Пісні весняного циклу</i>	22
Веснянки	22
Ой весна, весна — днім красна	23
Ой хувата зозузенька	23
Кривий танець	24
<i>Народні хохликові пісні</i>	25
Ой ти, коте, коточок	26
Ой ну, люді, дитя, спать	26
<i>Пісні літературного походження</i>	28
Ще не змерла Україна	29

Молитва	29
Народна легенда про дівчину-Україну, яку Господь обдарував писемом	30
Смрізеві лісі	31
Об у лузі червона катиза покинула	32
Неофіційний гімн Києва	32
Як тебе не любети, Києве мій	33
Микола ВОРОНІЙ	35
Євшам-зітла (Поема)	36
Теорія літератури. Ліричний герой. Піро-епічний твір. Поема	40
 Тарас ШЕВЧЕНКО	43
Думка	44
Іван Підкова	45

Я і СВІТ

 Леся УКРАЇНКА	50
Мрії	51
«... Як дитинозо, бувало...»	51
Тиша морська	51
Співеш	52
 Володимир ВІННИЧЕНКО	56
Фелько-халамедник	57
Теорія літератури. Герой художнього твору	75
 Станіслав ЧЕРНІЛЕВСЬКИЙ	78
«Теплота родинного інтиму...»	79
«Забула внутика в бабі черевички...»	79
Теорія літератури. Віршові розміри	80
 Ірина ЖІЛЕНКО	82
Жар-птице	82
Підкова	83
Гном у буфеті	84
 Оксана ІВАНЕНКО	86
Друкар книжок небачених	86
 Емма АНДІЄВСЬКА	111
Казка про яян	112
Теорія літератури. Притча	113

Говорюча риба	115
Урок-диспут	120

ПРИГОДИ І РОМАНТИКА

Всеволод НЕСТАЙКО	122
Тореадори з Вісюмівки (Уривки)	123
Теорія літератури. Повість. Пригодницька повість	154
Комічне. Засоби творення комічного	155

Ярослав СТЕЛЬМАХ	157
Митакозавр з Юрківці, або Хижера лісового озера (Скорочено)	157

Леся ВОРОНИНА	186
Таємне Товариство Боягузів, або Засіб від перелаку № 9 (Скорочено)	186
Теорія літератури. Сюжет	228

ГУМОРИСТИЧНІ ТВОРЧІ

Леонід ГЛІБОВ	233
Муха і Еджола	234
Теорія літератури. Алегорія. Байка. Мораль	236
Жаба і Віл	238
Шука	239

Степан РУДАНСЬКИЙ	242
Добре торгувалось	243
Гуменний	244
Запорожець у короля	246
Свиня свинею	246
Теорія літератури. Гумореска. Співомови	247
Інверсія	248

Павло ГЛАЗОВИЙ	250
Еволюція	250
Найважчча роль	251
Заморські гості	251
Похвала	252

Повторення	254
Короткий літературоознавчий словник	258

Навчальне видання

Левраменко Олександр Миколайович

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Підручник для 6 класу
загальноосвітніх навчальних закладів

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

На обкладинці підручника використано роботу П. Ходзького
«Казка про лівачину та паву». 1916 р.

Редактор Н. Забаштанська
Макет, обкладинка та художнє оформлення Ю. Яблонської
Технічний редактор Л. Токченко
Комп'ютерна верстка С. Грушкої
Коректори І. Барийко, Т. Мельничук

Підписано до друку 17.06.2014. Формат 70×100/16.

Папір офс. № 1. Гарнітура Петербург С.

Друк офс. Ум. др. арк. 21.384 Обт.-вид. арк. 22.467

Умовн. фарбопідл. 85.536.

Макет 238 001 пром.

Зам. №

Видавництво «Грамота», вул. Патріотична, 25, оф. 15.
м. Київ, 01033, тел./факс: (044) 253-99-04, тел.: 253-80-17, 253-92-64.

Електронна адреса: gramotanew@bigmir.net

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру України
суб'єктів видавничої справи. ДК № 341 від 21.02.2001 р.

Віддруковано з готових діапозитів видавництва «Грамота» у ТОВ «ПЕТ»
61024, м. Харків, вул. Ольгинського, 17
Свідоцтво ДК № 4526 від 18.04.2013 р.